

Jose Manuel Etxeita

JOSETXO

Fitxategi hau “liburu-e” bildumako alea da,
liburu elektronikoaren irakurgailurako prestatua.

Liburu gehiago eskuratzeko:

<http://armiarma.com/liburu-e>

Iturria: *Josecho (Bizkaiko euskeraz)*, Jose Manuel
Etxeita. Florentino Elosu, 1909

<http://klasikoak.armiarma.com/>

Egileari buruzko informazioa:

<http://zubitegia.armiarma.com/egileak/00265.htm>

ITZAURREA

Banator ni bere landu-bako arri txatxar one-gaz euskerearen alde eregiten dagoan jauregira, neure alegiña egitera: nator guztiz indarga, egingo dodana baño egon gura neukeana geiago dala; aldana egiñaz egituten da egipidea.

Utsune asko topako dozuz irakurlea, irakur-gei onetan, baño ez jaramon utsuneari; jarraitu beti aurrera, esan oi dan lez, esanaz:

Lenengoan parkatu,
Urrengoan urkatu.

Irakurgei au iratzi dodanean, gomuta izan dodaz, Astarloa, Campion, Azkue, Arana-Goiri ta beste jaun jakitun batzuk, eta eurak euskerearen alde egin dabezan lan gogoangarriak. Gogoberoz egitten deutset jauno orreri, biotzaren barru-barrutik jatortan agur zintzoa: illak begoz Jaungoikoagaz, da bizi direanentzat betoz beragan-

dik, lan eder orretan luzaro jarraitzeko bera dabezan indarrak.

Mundakan 1908 garren urteko Zezeillaren
24an.

Etxeita'tar Jose Manuel

I ONDARTZA

Antxina, erri batetik bestera joateko, bide ziorrak eta burpide bedarrak edo estuak egozanean; aberats edo dirudunak zaldi-ganeko kartoletan berera jesarrita, txaka-txaka, oinbideak zear, mendirik-mendi joaten zireanean; gaztaña zugatzari gexoa agertu-orduko, ta olloak euren txitatxoak egopean bero-berotan eukiten dabean lez, Gernikako Aritz ederrak eskurrik-beste lege, ondo neurtuak eta obeto zainduak, bizi-bizirik, bere orripean eukazanean, burdinbide, tximist-argi ta oraintzuko asmo ta aurrerapide asko agertu-orduko; Mundakatik Bermeorutz, ordulaurengo bidean egoan Ondartza izena eban baso-etxe zar, orma sendoakaz egiña. Etxe onek eukazan ezkaratz edo sukalde ona, iru lo-gela nasaiak, berbaleku txikitxo bat, sabai ta goianengo zabalak eta korta eder bi, abelgorri ta ardientzat; baitta etxe-aurrean egozan laba-gela ta ollatoki onak euren tellatuakaz. Ganera etxaguntza onek eukazan sei solo lurlantzarako, ta

basotxo bat, bedar, orbel, ota, ira, egur da beste baso-etxean bear zirean gauzak zuzentzeko.

Ondartzatik urre samar egoan itxasertza, atxak, atxarteko arritzak, lapa, moxilla, mangoliño, lanperna, karramarro ta abar; baitta Murgua eritxon atx andi biribil bat-be, eguraldi onetan atx-arrain onak arrapaten zirean lekua.

II

TXOMIN-TXIKI TA JUANA MARI

Onek biok zirean Ondartzan euren bizitza eroen senar-emazteak.

Txomin-txiki zan gizon laburkote, sorbalda-zabal, arpegi-eder, oso sendoa lanerako, ta guztiz gogo-argikoa berez; irakurten ondo ekiana, ta koplari ona ardao apurtxo bat lagun ebanean; beti baketsua etxean, da egunaroko lanetan, ondo zuzenduta gauza guztiak eukiten ebazana: etzan iñoiz mozkortuten, da emazteagaz aserre-rik bere ezaban eguno izaten. Guaiakiler a egieban oster a bat gaztetan, da ezagututen ebazan itxasketako arazoak.

Juana Mari, bere emaztea, zan gizalaba polit, begi-andi, argaltxo, errukior da elizalea: ondo garbi eukiko ebazan beti etxeko sokondoak.

Eukezan idi bi, bei bat, txaltxo bat, egazti asko ta ogetamar ardi. Biak bakarrik ezin ebezan egin, baso, solo ta etxeko lan guztiak, eta eura-kaz euken ogei urte ebazan otsein edo ogipeko

bat, lan guztietan laguntzeko; Martin eban izena mutil onek, baña bein zaldi-ganetik jausi zalako, esaten eutsen Martin-zaldi ezizena.

Juana mari, egunaroko goizetan joaten zan, Mundakan baserritarrak batuten zirean plaza edo enparantzara, esne, arrautza, egazti, sagar edo beste etxean egozan gauzak saldutera, ta goizetik etxeratuten zan bere diru, orio, okela, ogi ta egun atan bear zirean gauzakaz. Noiz-bait eroaten eban ardao puska bat apalorduan edateko. Soloetan edo basoan lan gogorrik ezpegoan, eskaratz da sokondo guztietako garbitasunak egiten ebazan; gauza guztiaren ardurea artuten eban, da guztiari arpegi emoten eutsan: bere senarragaz lanean egoanean-be, lapikoko ta beste janari guztiak berak zuzenduten ebazan, noizik-noizera eldualdi bat etxera egiñaz.

Txomin-txikik, noizean-bein, illuntzean lane-tik etxera nekaturik etorreanean, itanduten eutsan gogo-argiaz bere emazteari:

—Juana Mari, baukagu gaur ezertxo?

Emazteak ardaoa ekarri beban goizean Mundakatik, erantzuten eutsan:

—Bai, Txomin, gaur baukagu zerbait.

Txominek orduan, pozarren, koplaren bat abesauaz, aurreku jantzan jarduten eban guztiari barre eragiten, da erantzun eroian:

—Alagala egongo gara apalorduan.

Mundakan etxeko gauzak salduta artuten zan dirutxoia, etzan beti naiko izaten ardaoa erosteko, baña olan zala, nai alan zala, Txominek beti eukan gogo-argia bere emaztientzat.

Mundakako gizon aberats batena zan Ondartzia etxaguntzea, ta senar-emazteak, batak legez besteak, begiratuten eutsen ondo dirutxoari, etxe-saria ordaindu bear zanean, ainbarik aurkitu ezeitezan.

Orrekaz ardura ta neke guztiokaz-be, Txomin da emaztea, Martin-zaldiren laguntasunagaz, ondo bizi zirean.

Baña ai! beti gagoz Lurbira onetan zerbait bear dogula, nai dala aberatsa zein nekazalea; ta Txomin da Juana Marik-be, zerbait bear eben zorionean biziteko. Zortzi urte igaro zirean ezkondu zireanik arrezkero, ta orandiño ezeuken umerik: umebako bakartasunak eukazan sarri zerura begira Jaungoikoari eskatuten umetxo bat emon deioela, pozgarriztat euren bizitzea oso

atsegintsua izan eitean. Ezin zeitekean ezagutu, bietatik zeñek eukan gogo geiago umetxo bat eukiteko.

Txomin-txiki zoraturik jarriten zan, bere emazteak esaten eutsanean:

—Txomin, zuk dozuz ogetamabost urte, ta nik ogetamar: gazteak gara oraindiño; Jaungoikoak entzungo ditu gure eskariak eta emongo deusku gura doguna, merezi badogu. Niri biotzak diraust Txomin, emongo deuskula goiz edo belu, bear bada, uste dogun baño lenago. Egin daiguzan sarriu geure eskintsariak Jaungoikoari, bere «Ama Dontzoa»ri ta beste geure biotzeko Doneari.

Ekin onetan, biotz ondo samurtuakaz, egoten zirean sarri, ta noizik-beñean egiten ebezan neke andiko eskintsariak. Bein joan zirean oñ-ortzotik Gaztelugatxera; beste bein Atxerren bizkarrera, ta askotan egiten ebezan olako eskintsari neketsuak. Mundakakoa elizan bazan, jai-egun guztietan egiten ebezan euren eskariak, eta noizik-noizera eskiñi oi-eben Meza bat Jaungoikoari, Done bat edo besteren bittartez. Baita egiten ebezan euren eskariak ogerorduan, oge-

tik jagiten zireanean, jatordu guztietan da lanak asieran; beti eskatuten eben osasuna ta umetxobat.

III

JITANOAK ETXE-AURREAN

Txomin-txikik eta emazteak oñ-ortotzik eskintsariak egin ebezanik irugarren urtean, illuntzeko illunabarrean, agertu zirean etxe-aurrean *jitano* batzuk, eta oles egieban. Txomin da Martiñek urten eben atera: *jitanoak* eskatu eben aterpe bat gau atan etzateko. Juana Mari-be jatzi zan bera, arrituta bildurrez, arek arpegi baltzak ikusi ebazanean; etxeukuok bildur zirean joan eitezala esaten, da eskiñi eutsen galtzoa zabalduta egoan korta bat, guztiak antxe etzateko. Pozik egozan *jitanoak*, korta zabal ederra, bero-berotan egoteko lortu ebenean.

Jitanuok zirean, iru gizon, iru emakuma, lau ume, lau asto ta txakurtxo bi; ezainak, zazkel, erropazar, trazkil, ikatza baño baltzagoak, azurra ta azala baño ezukenak. Astaganean etorren, umetxo urte bi inguruko, matralla-gorri, begi-urdirin, galant, gaztaña margoko ule ederdun bat: ez irudian bestien endakoa; etorren negar baten, ama, ama ta ama deadarrez, da astotik jatzi ebe-

nean, joan zan arin-arinka Juana Marigana, ta eldu eutsan sendo gonatik, ama, ama ta ama txilioka iarduala. Juana Marik ezekian zer gertaten jakan ordu atan, ain erruki gogorra artu eutsan ume zoribako ari: uste eban nunbait ostua izango zala, ta artu eban bere besoan.

Pozik egoan mutikotxoa, Juana marik besoan artu ebanean: *jitanoak* urreratuten jakazanean besartetze eban sendo Juana Mari deadar gogorraz; ezaban nai joan *jitanoakana*.

Mutikoak bekian oñez ibilten, baña oraindiño ezekian berbetan: esaten ebazan berba bakar batzu euskera. Jitanoak ezekien euskerarik eta ezagun zan mutikoa etzana euren, ezpabere, nonbait ostuta ekarrena.

Gau atan mutiko onek, egieban lo, Txomin da emazteagaz, poz-pozik, guztizko gogo-argiaz; onek biok, ezin loak arturik egon zirean gau guztian, bildurrez, zer jazoko ete-zan kortan egozan arpegi baltzakaz. Goizean ogetik jagi zireanean, mutikoak ezaban nai urten etxetik aizetegira, bildurrez ostera *jitanoak* eroan eien.

Juana Marik eta senarrak artu eutsen erruki gogorra ta ganera maitetasun andia: jitano giza-

seme bati egieutsen eskakizuna, a umetxoa eurakaz isteko, baña arpegi illunaz erantzun eban ezetz. Ostera iru emakumak nai eben etxe atan istea, zerbait umearen ordez emoten beutsen: itxi nai eben beti egoten zalako negarrez da deadarrez isildu baga.

Egun ata, *jitanuok*, joan zirean Mundakara eskean, astoak eta txakurrak kortan itxita, ta illuntzerarte etzirean agertu Ondartzara. . Beste egunean, urberen zanean, joan zirean atxik-atx arrapatera, lapa, lanperna, mangoliño. muxilla ta arripeko karramarroak: zuzendu ebezan iru egunerako naiko ebezan beste.

Biaramonean goizetik ebiltzan joateko asmoz; gizasemeok, eurakaz nai eben eroan Juana Marik besoan eukan mutikoa; *jitanak* nai eben itxi umea zerbait bere ordez artuta: Txomin da emazteak, errukigarrizko eskariak egiten ebezan mutikoa eurakaz isteko, baña arek gizonak aserre zirean euren emakuma lagunnen kaltez. Auzi onetan egon zirean luzaro, ta atzenean, Txomiñi eskatu eutsezan amar ogerleko ta amar egazti mutikoaren ordez.

Juana Mari joan zan arin Mundakara mutikoa besoan ebala; zuzendu ebazan amar ogerlekoak; illatokian arrapatu ebazan Martin-zaldik amar ollo, ta emon jakezan. Artu ebezan euren ume, asto, txakur, karramarro, lapa ta enparauak, eta joan zirean Ondartzatik mutikoa bertan itxita. *Jitanoak* esaeben Pedro eritxola, baña Pedro deituaz, ezaban erantzuten.

Juana Marik, arratsalde atan, altzoan esnesopak emoten eukala ittandu eutsan:

—Txotxo, zelan dok eure izena?

Barrero, ainbeste bidar ittandu eutsanean, gomuta izan eban bere izena, ta poz-pozik erantzun eban —*Jose txo*.

—Jose txo dok eure izena? —ittandu eutsan barrero Juana Marik eta buruagaz adierazo eban, baietz.

—Jose txo az? —oraindiño-be ittandu eutsan da orduan irribarreka erantzueban:

—Bai.

Orra jakin zan mutikoaren izena etxeko guztiaren pogarri, ta orduan zoratuta pozarren esaten eutsan Juana Marik bere besartean estuturik:

—Neure biotzeko Josetxo! Nundik nora ibilli az orrekaz *jitanuokaz*? Nundik etorri az orrekaz baltzokaz, neure laztana? Zegatik egin dozak arrigarrizko negarrak eta deadarrak? Zegaitik izan az ain bildur arekaz joateko? Zer egin doe arek? Orain ementxe biziko az geugaz, ezta alan?

—Bai.

—Beti-betiko geugaz?

—Bai.

—Bai neure biotzeko semetxoa.

Onetan ekin eutsan luzaro Juana Marik, eta emoeutsazan mozu asko.

Josetxok esaten ebazan berba bakarrak, zirean *bai, ez, esnea, ogia, erdu* ta *Josetxo*: eze-kian beste barbarik. Jitanoakaz ibili zan artean, aztu bear izan ebazan berba asko, ta orain, eus-keraz entzunaz, gomuta izaten ebazan len ekize-nak.

Txomiñek poz-pezik arratsalde atan esan eutsan bere emazteari:

—Juana Mari, gaur ondo apaldu bear dogu, ta ekarrizuz Mundakatik ardaotxoa ta beste gau-zak.

—Bai Txomin, —erantzun eutsan emazteak—
; neu bere gaur poz-pozik nago, ta ondo apaldu
bear dogu Josetxo geugaz geratu dalako.

Esan da egin; Juana Marik ekarri ebazan bear
zirean gauzak, eta Txomin apa-aurrean asi zan
jantzan da zorakerietan Josetxogaz, batean sor-
baldan da bestean besoan erebillela. Juana
Marik, apalduteko, zuzendu ebazan, lunkaika,
arrautza, egaztiak eta arraña: ganera esne-sopa
ta ardaoa zeinbat-nai. Jesarri zirean maian irribar-
reka ta guztiz berbalari, Josetxo, Juana Mariren
altzoan zala: jaterdian Txomiñek, artueban Jose-
txo bere altzoan, da asi zan koplak batzuk abe-
sauten, da asmoetan. Juana Mari zoratuta egoan
bere mutikoagaz; berak sortua izan balitz-be,
ezeban izango laztanago; kendu eutsan Txomiñi
eskuetatik, eta jan bear eban mozuka. Apalos-
tean, guztiak egozan berbalari ta koplari; Martin-
zaldik bere, egiten ebazan biorkadak ardao
pitxarra eskuetan ebala. Txomin jagi zan maitik
Josetxo besoan ebala, ta jantzan iarduan zoli ta
lerden: Josetxo-be pozik ebillen, euskera berba
bat edo beste esaten ebazala. Martiñek-be luza-
ro euki eban mutikoa bere besoetan, da bako-

txak berbaldi luzeak egiñaz, egon zirean ogeratu baga gaberdirarte.

Gau atan guztiak egieban lo ederto, goizean eguzkiak mendi bizkarrak gora igo arte, ta kortan egozan abereak, urrumaka egozan jan barik belurarte.

Juana Marik, jagi zireanean, emoeutsen gosaria bere senarrari ta Martiñi; Josetxok eta berak jak ebezan esne-sopak, eta gero joan zan Mundakara egunaroko gauzak saldutera mutikoa besoan ebala. Enparantzan egozan emakuma ta ume gazte guztiak, joan zirean *jitanoak* Ondartzan itxi eben mutikoa ikustera; batak emoten eutsan sagar bat, besteak madari edo intxaurrak, urrengoak gaztañak, eta ganera, orain batek eta gero besteak erebillen besoan mozuka janbearrik, ain polit eta barrekari egon Josetxo goiz atan.

Txomin-txikik, bazkal-orduan esan eutsan emazteari:

—Juana Mari, orain egin bear doguna da, Mundakako agintaritzea daukanai, esan Josetxogaz igaro direan jazoera guztiak, argitu deien berak nai daben lez, nun dagozan Josetxoren

gurasoak. Onetarako, Bilbon dago albistari bat Bizkaiko erri guztietara joaten-dana, ta antxe iragarri bearko da Josetxoren albistea. Astebetean iragarri leiteke albistarian, da ikusikogu aittamak agertuten badira mutikoa billatutera.

—Bildurtu nozu Txomin zeure asmoaz, baña uste dot olan dala Jaungoikoaren agindua ta egizu zeuk nai dozuna.

Txomin joan zan Mundakako nagoziana ta esaeutsan zer igaroten zan Josetxogaz, da bere ustean zer egin bear litzakean. Nagozi jaunak erantzun eutsan biralduko ebazala mutikoaren barriak, Bilbora, albistarien jaubeari, esaten eutzala astebetean iragarri daizala albistarian, Bizkaiko erri guztietan jakin deitezan barri orrek.

Txomiñek, etxeratu zanean esautsan emazteari:

—Mundakako nagoziak esan deust aginduko dabela albistarian ipinteko Josetxoren barriak. Uste dot ugutzauta egon dala, baña gurasorik agertuten ezpada ugutzau bearko da, daben ize-nagaz, elizako garbitasunak zuzentzeko aldan lez.

Onetan geratu zirean senar da emazte, itxaroten astebete igaro arte.

IV MIRARIA ETE ZAN?

Zoratuten jakan Juana Mariri, gomuta izaten ebazanean gertatu zirean gauzak, eta sarri esaten eutsan Txomiñi:

—Etzara Txomin arrituten igaro jakuzan jazoerakaz? Eztozuz gomuta gure eskintzari eta eskariak, apaltasu andiagaz, Jaungoikoari ta geure biotzeko Doneari, osasuna ta umetxo bat emon daizkuzan? Ezteritxazu miraria ume orren etorrerea etxe onetara? Eztozu uste, zelan zerutik biralduriko bat legez, agertu dan gure etxean? Ai Txomin! Nik ziur-ziur uste dot Jaungoikoa bitartean dabillela gure Josetxogaz, urte askotako eskari apalari errukiturik. Len biotzak esaten eustan, bear bada, uste dogun baño lenago eukiko ginduala umetxo bat: orain diraust Jaungoikoa bitartean dabillela, ta onak bagara, au ume ederrau geuretzat izango dala. Ikusikozu Txomin; ezta agertuko gurasorik ez jauberik, eta geure poztasunak eztitsuak izan daittezan orain da gero, jatorku Josetxo.

Txomin-txiki arrittuta egoan emazteari begira, bere artean esaten ebala: «Miraria dirudi izanbe Josetxoren etorrereak».

Zelan obeto siñistu Jaungoikoa gandik etozala arek mirarizko jazoerak, alan sendatuten zaneuren Josetxogazko maitetasuna ta bizitzako atsegiña. Alkarri begiratuta, negar malkoak jausuten jakezan senar-emazteari, poz-pozagaz, Jaungoikoak euren eskarian jaramon eutzalako.

Baña ai! batetik eukezan pozgarri orrek eta bestetik euren biotzak bildurrez, astebete edo bi igaro arte, gogoratuten etorriko ete-dan norbait Josetxo billatutera, albistarian jakin da nun egoan. Batetik pozez, da bestetik naibagez, eukezan euren biotzak taupadaka, zer jazoko ete-zan jakiñ arte.

Igaro zan egun bat, baita bi bere, baita lau ta sei bere, ta etzan iñor agertu: igaro zan zazpigarrena, baita illebete ta urtebete-be, ta etzan iñor agertu Ondartzara Josetxo billatutera. Orduan Juana Marik esaten eutsan bere senarari:

—Enotzun nik esaten Txomin, etzala iñor agertuko?

—Alan-da Juana Mari, onezkero ezto uste iñor etorriko danik.

Txomiñeri joan jakan eukan artegasuna ta batean kanta edo abesau, ta bestean jantzan Josetxogaz, ibiltan zan zorakerietan danari barre eragiten lanetik etxeratuten zanean. Urtebete igaro zanean ugutzau egen Josetxo, ta ezarri eutsezan Joseba Ondartzako, izena ta abizena: iru urte inguru, bere adina.

Txomin-txikiren arreba Kontzesik eta Juana Mariren neba Austinek artu eben besoetan.

Josetxok ikasi ebanean senar-emazteari aitta ta ama deittuten, adurra jausten jaken oneri, pozen pozez, deiera ori entzunaz: uste eben, Josetxo bertan jaio ta azia zala, ta txotxo, seme edo Josetxo zirean mutikoaren izenak.

—Txotxo... nor dok gure txikiena?

—Neu.

—Nor gure kutuntxoa?

—Neu.

—Zeinbat nai doztak semetxo?

—Asko.

—Ta aittari zenbat?

—Asko.

Onetan inarduten eben aittamok, Josetxok erantzuten ikasi ebanean.

Amak zuzendu eutsazan jantzi barri bi, sarri aldatu ta beti garbi erabilteko: ondo apainduta ibilten zan egunaro. Guztiz zan ibilkorra ta iru urte oso baga, joaten zan soloetara ta basora, aitta lanean egoan lekura, or jausi ta emen jagi: Axeri eritxon txakur txiki polit batek, jarraituten eutsan alde guztietara. Txomiñek artuten eban besoa da aupadaka, gora ta bera, mozu ta laz-tan, erabilten eban apurtxo baten, da gero jesarri eragitten eutsan bere ondoan jolastuten txakurtxoagaz edo beste edozer gauzagaz. Noizik-bein joaten zan Martiñengana-be, ta onek eukan beti sagar, gaztaña edo zerbait Josetxorentzat.

Mutiko au Ondartzan agertu, ta urrengo urtea izan zan guztiz ekarkorra, alan gari, arto, baba, gaztaña, zein sagar, madari, intxaur da ortuari edo baratzari guztiakaz: Txomiñek eta emazteak ezeben ezagutu urte ugariagorik; etxean ezagotan lekurik gauza guztiak ondo jarriteko, ta zelan batu alan saldu ebezan gauza asko. Urte atan senar-emazteok artu eben dirutxo ona: ordaindu ebezan eukezan zor apurtxoak, eta ganera

erosi eben bei eder bat, bere txaltxoagaz, esnea ugariago eukitteko. Onek diru guztiok emon da gero, oraindiño beterik eukezan sabaia ta goia-nengoa, astiro-astiro salduteko, leku aretan ego-zan gauzak: urte atan Juana Mariren otzarea ondo beterik joaten zan zeiaara, ta sarri eroaten eban etxera ardaotxoa apalordurako.

Neke andiak igaroten ebezan Juana Marik, bere ardura guztiak jaso eziñik: goizean goizetik zeiaara, gero, gizasemearen da Josetxoren gosa-riak, urrengo labako arazoak, arto edo talo bear zireanak; ezkaratzean lapikoko ta jatorduetarako janariak, olloari jaten emon, ogeak zuzendu, etxeko sokondoan garbitu, soloetako lan gogo-rretan senarrari lagundu, urak iragon etxera, ta ganera Josetxo apainddu, jantzi ta zaindu: onek bear guztiok egitten ebazan Juana Marik.

Txomiñek askotan oartuten eutsan, bear larregi erebillela, ta artu eiela amalau urte ingu-ruko neskame bat, lagundu eion Josetxoren da beste etxeko arazoetan, osasuna galdu nai ezpe-ban. Juana Mari zan guztiz begiratu, ta neska-meia elikatu ta jantzi bearrak atzeratuten eban ekartako: entzuten ebazan Txomiñen oarpenak,

eta ganera bekian zelan orain euken esnea len
baño geiago, ta alan beste gauzak-be, izan zan
urte ekarkorraz: onekaz begiramen guztiokaz,
artu eban atzenean burubidea, neskame bat
billatzeko, ta egin gitxi garrenean idoro eban
neskametzat Pauliña eritxon, amalau urteko nes-
katilla, ulegorri, sendo bat; Mundakako arrain-
saltzalle baten alabea, lanean da neketasunetan
ekanduta egoana. Laguntasun onegaz geratu
zan Juana Mari, len baño asko nazaiago, bere
lanari arpegi emoteko.

Eziban bere burutik aldendu, eurakana eto-
zan ondasun da zorion guztiak, zireala Josetxo
agertu zanik aurrerantzean, ta ume orren etorre-
rea, miraria izan zala.

V

JOSETXO GAZTETAN

Ondartzatik begiratu ezkerro sortalde edo eguzkiak igoten daben alderantz, ikusten da, begien aurrean aurkeztu leittekean laurkarik ederrena. Itxaso ta leorra, itxasoak urrunean eratuten daben marboilla, zeru ta itxaso alkarregaz batuten direala iruditen dan ustaia: onatxogo, Izero deritxon itxasleorra, itxasertzak, itxasbazterrak, atxak, ondartzak, itxasertzetik gora jasoten dan Ogoño deritxon ikusgarriko atxmendia edo itxasmunea, Mundaka aldetik, serreak ebagiriko atxa dirudiena: beste aldera begiratu ezkerro, ikusten dira Oiz mendia, ta an da emen, beste andiera ezbardiñak daukezan asko: baita Gernikararteko itxasarte luzea-be, urgorenean urez beterik eta urberenean ondartzak edatzuak. Ganera, eguraldi onetan ikusten dira Bermeo, Mundaka eta Elantxobeko txalupa, potin da batel arrantzuan dabilzan guztiak, eta sarri ontzi andiak-be euren belak edo aize-oialak zabaldua, itxasoan-zear doazanak. Onkaz ikusbide eder guztiokaz, ondo jolastu oi-dira Ondartzan bizi direanen begiak eta ikusmenak.

Jose txok orain, eztauzetan besoan erabili, ta eskutxotik elduta eroaten eban Juana Marik Mundakako zeia: ez eban nai izaten etxean geratu eguraldi ona begoan. Pauliñak ostera arratsaldean, ondo apaindurik eroaten eban Mundakara bere urte inguruko umeakaz jolastutera.

Berak nai ebanean joan da etorri, ta berak nai ebana emon da egin: alagala ebillen Jose txo; dana parkatuten jakan, da ibiltan zan poz-pozik alde guztietan. Txomiñek, bere betiko gogogargiaz, kanta edo abesauten eutsan sarri:

Zerutik jatziriko
Angerua zara,
Jaunak biraldu zaittu,
Euskaldun artera,
Eurakaz bizitteko,
Munduan batera,
Eta maittetasunak,
Autortzen euskera.
Pozgarri izan bedi,
Zeure etorrera,
Zorionagaz txotxo,
Bizkaiko lurrera.

Au Txomin-txikiren abesti au ikasi eben Mundakan da Bermeon, da urte askotan abesauten zan, umeari lo eragitteko, nai edozein ordutan da lekutan.

Ondartzatik urre-samar egoan Lamiaran eritxon baso-etxe bat, eta etxe onetan egozan Jose-txoren adin inguruko mutikotxo bat eta onen arreba zerbait zarragoa: onek joaten zirean sarri Ondartzara, Josetxogaz olgetara edo jolastutera. Mutiko biak kaltzak jantzi urruntxo, bide, solo ta basoetatik, euren jolasaldietan, Axeri txakurtxo lagun ebela: askotan, jatorduetan, etzirean agertuten etxera, ta billatu bear izaten zirean etxeratzeko. Bost urte igaro jakezanean, asi zirean joaten itxasertzeko atxetara ta batuten ebezan itxas-marraskillo polittak eta karramarroak: sarritxo joan oi zirean etxera itxasertzean da atxarteko osiñetan soñeko guztiak bustirik: jaten ebezan zugatzetatik jausten zirean sagar gordin gogorak, gaztañak edo intxaurrak eta edozer janari osasuna galtzekoak, eta alperrik zirean Txomiñek eta emazteak egitten eutsezan agirakak.

Jose txo egoan ekanduta berak nai eban guztia egitten, da aserre-aldi gogorak izaten eban bere gogamenak egin ezik; baña agiraka egitten jakan, osasuna galduteko arazoetan da arriskueta ebillenean. Txomiñek maitte eban, baña noizik-beiñean berotuten eutsazan eperdi aldeak eta zuzenduten eban zerbait egun batzuetarako, baña umeak beti ume, ta Jose txo laster joaten zan ostera lengo arazoetara.

Okerkerien urrengo, Txomiñek nekaldu nai ebanean, lenengo besoan artuta abesauten eutsan:

Zeu zara laztanena,
Jose txo gurea,
Negarti eta geizto,
Zatozan umea.
Eztotzut parkatuko,
Olan izatea,
Sarri berotukotzut,
Eperdi aldea.
Alper izango dozu,
Negar egittea,
Ederrak artukozuz,
Bai, neure maittea.

Abesti onen urrengo astinduten eutsan eperdia zirogarradatxo bategaz, zerbait zuzendu eittean.

Bekian Josetxok, aittak abesti ori abesau ezkeru, zigorra biak; bata abes-egitten da bestea negarrez; baña geztokeri andiren bat egiñ ezik, aittak eziban iñoiz joten. Ikasbideaz biurtuko zan goiz edo belu apaltasunera.

Juana Mari-be, senarrak Josetxori abesti ori abesauten eutsanean, biotza taupadaka ebala jarriten zan bildurrez larregi nekalduko ete-eban, da esaten eutsan:

—Txomin, Jaungoikoagaitik ezeiozu miñik egin: orrek egitten dittuan gauza guztiak umeke-riak dira, ta umeak ezin leike egin besterik: baki-zu mutiko ori guztiz ona dana, ta erruki dot zigortuten dozun baktzean: neu joko baninduzu-be, elitzakit min geiagi egingo. Bakit Txomin, beroren onerako direana orrek nekaltasunok, eta ikasbideak gaztetan irakatsi bear direana, baña biguntxoago erabilli bear dozu Txomin zigor ori.

—Juana Mari, berbalari zagoz goizeon, muti-koari eperdia berotu deusadalako: ondo dakizu

zelan zugatzak gaztetan zuzendu bear izaten direana; gero ezin leitekez zuzendu ausi baga. Nire zigorradak ezteutse miñik egitten, ezpabere okerkeriak egiteko bilddurra artu-eragin. Artuizu eroapena, ta egon zaitte ardura barik Juana Mari, nire burubideak eztabe iñoiz naibagerik ekarriko: bakit mutikoau guztizko ona dana, baña, olan da guzti-be, gaztetan artu bear jako ardurea ekan-du onetatik aldendu ezteitean, da egunen baten atxetatik edo zugatzen batetik jausitta il ezteitean. Zelanbait kendu bear jakaz ekandu txarrak, etxera naigaberik ekarri eztaien beretzat eta geuretzat: beste jolasetan, berari ez iñori atsekaberik ekarri ezin leitekeanetan, ibilli deitteala berak nai daben legez.

Arin da polito ikasi eban Josetxok euskera berbetan, da bost urte garreanean, egitten eban Mundakara ta ostera joan-etorriak, edozer gauza eroaten edo ekarten.

Egun baten joan zan basora bere Lamiarango lagunakaz, Martin-zaldi lanean egoan lekura; gogoratu jakan zugatz txikitxo batera igotea, Lamiarango lagunak beste batera igoebelako: danak, bata baño bestea arroago ta lerdenago

ebiltzan, adarrik-adar zugatzetan, da atzenean, Josetxo ta beste bat jausi zirean lurrera ta zauritu ebezan euren esku, arpegi ta buruak. Asi zirean negarrez da deadarrez odola ikusi ebe-nean, andik, ortik eta emendik: Lamiarangoak joan zirean arin euren etxera, ta Josetxo eroan eban Martiñek etxera negar-baten ama ta ama deadarrez.

Juana Marik entzun ebazanean Josetxoren deadarrak eta negarrak, urten eban etxetik arri-tuta zer jazo ete-zan mutikoagaz: ikusi ebanean Martiñek eroala arpegia odoldurik, bildurtu zan, da gogoratu jakan onek ebala errua mutikoaren ardurarik artu ezebalako, ta esan eutsan:

—Nun egoaz Martin umeari zugatzera igoten galarazo barik, ganorabakuori? Itsurik egoaz umea ez ikusteko?

—Nik neure lanean jarraitu dot, eta eztoz ikusi mutikuok zugatz ganean: jausi direanik-be eztoz jakin deadarrak eta negarrak entzun arte.

Txomiñek ezaban jakin ezer bazkal-orduan etxeratu arte, ta jakiebanean asi zan «zeu zara laztanena» abesauteko asmoaz, baña Juana Marik ezeutsan itxi mutikoa nekalduten mingor-

turik egoalako: Txomiñek-be erruki eban, arpegi ta eskuak zaurituta eukazala ikusi ebanean, baña alanbere egieutsan agirakatxo bat zugatzera igo ebalako: gero, besoan artuta, maittetasun andiagaz, emoeutsazan, il etzanean zugatzetik jausi zanean.

Astebetean sendatu zan Josetxo, ta bizkor da larden ebillen, bear bazan, beste zugatz andiago batera igoteko-be, txori-abiak ikustera. Pauliñagaz Mundakara joan baño, naiago eban jolastu edo olga Lamiarango laguntxoakaz, atxik-atx, solorik-solo edo basorik-baso, batean arin-arinka, bestean astiro-astiro, urrengoan egotaldi luzarokoakaz, atsedendu: urberen zan orduan, sarri joaten zirean atxetara ta atxik-atx Mundakararte edo beste alderantz Lamiaranperarte, atxartietan egozan mangoliño ta karramarro guztiak batuaz; baita atxartietako osiñetan arrapaten ebezan noizbait, *abrusko*, karraspio, lula ta beste arrain txikitxoak; baita iñoiz amarrazak-be: onek ibilketok zirean euren jolasgarri onenak eta kutunenak.

Egun baten, bazkalostean, joan zirean gazteok Murguako atxetara, ta atx onen itxasaldean

jarri zirean arraintan: arrapatu ebezan arrain txi-
kitxo batzuk eta pozagaz etzirean aspertu euren
arrantzuan arratsaldeko bostak arte: egozan
bertan bera, arrantzua baño beste gomuta baga.
Ezeben gogoratu itxasgorea zala, ta Murguaren
inguru guztia urez betezkero, ezin izango zireala
leorreratu urrengo urberenarte. Bostetan zan
egun atan urgoran: ordu orretan asi zirean gaz-
teok etxerantz joaten, baña Murguaren leorral-
dera igaro zireanean, ikusi eben urez beterik
egoala, gutia, ta arritturik lotu zirean, etxeratu-
teko bide baga.

Illuntzeko illunabarrenean, etzan Josetxo
etxera agertu, ta Juana Mari asi zan etxekoari
ittanduten nun dan mutikoa: iñok ezaban ikusi
arratsalde atan: asi zirean billatuten, soloetan,
basoetan da alde askotan; onetan, Juana Marik,
etxeko leiotik ikusi ebazan Murguaren bizka-
rrean, Josetxo, Lamiarango lagunak eta Axeri
txakurtxoak, itxasleorturik itxaroten ura berantz
jatsi arte, leorrera igaroteko. Lamiarango neska-
mutillen aitta-be joan zan Ondartzara ittandute-
ra an etegozan bere umeak, eta arritturik jarri
zan, Juana Marik esan eutsanean Murguan ego-

zala urak inguratuta, arik-eta urberen izango zan ordurarte. Batzuk orain da besteak gero, Ondartza ta Lamiarango gizadia, joaten zirean itxasertzera gazteak zaindutera, ta gautu-orduko adierazo eutsen, egon eitzezala geldi bertan, bitarteko atxak agertu arte.

Txomiñek eta emazteak, esaeukean asunak jan ebezala, ain artega ta ibilkor egozan illundu zanean: joan ara, etorri ona, igo goiko leioetara Murguan egozanak ikusi gurarik, jatsi bera euren arazoak zuzentzera, joan etxasertzera ikusten zeinbat jatsi zan ura; etorri etxera apaltzako ardurak artuten: olan ebiltzan Txomin-txiki ta emaztea illuntze atan. Martin-zaldi ta Lamiarango gizona, egozan itxasertzean neska-mutillok zainduten, atxak ondo agertu orduko asi ezeitzan igaro gurarik. Juana Marik naigabez beterik esaten eban:

—Ze gogamen etorri jake gaur umeori Murguara joateko? Nun egon dira, ura gorantz etorrela ez ikusteko? Ai Txomin, onek dira atseka-beak.

—Juana Mari..., gaur Jaungoikoak nai badau, zigorrak bearrak egingo dittu: orrek ume zittalok eztira Murguara joango beste baten.

—Jaungoikoagaittik, Txomin, ezeiozu miñik egin mutikoari: orrek umeok eztakiez oraindiño itxasoaren gora-berak, eta eurak eztakiela artu deutse urak inguru guztia.

—Bai, Juana Mari, baña uste dot, gaur artuko daben zigorradeaz, eztala joango Murguara datozen iru urtetan: ilusikozu, zein polito ikasiko daben itxasbetearen ardurea artuten.

Gabeko bederatzieta asi zirean agertuten gazteok igaro bear eben bideko atx-tontorrek, eta ariñegi asi zirean atxak-zear illunetan. Txomiñek eta Lamiarango gizonak urten eutsen bidera ta eldu zirean leorrera, baña Lamiarango mutikoak, larrapastada bategaz egieban sartu-urten bat uretan, soñekoak aldian ebazala.

Txomiñek, agirakatxo bat-be ezeutsan egin nai Josetxori etxera elduarte, baña Lamiarangoak, emoeutsezan zaplada ederrak bere seme-alabari, ta arin eroan ebazan etxera bere aurretik, bigarren nekaltasuna etxean emoteko.

Jose txo ta aitta etxeratu zireanean, asi zan Txomin irribarreka ta gogo-argiaz da zoli abesauten «zeu zara laztanena»: mutikoak negarrez esaten eutsan:

—Aitta-txo, enaz geiago joango.

Juana Mari egoan gogo-illunaz, guztiz motel, autuen da auzien adi: Txomiñek abestia amaitu ebanean, nekaldu eban gogortxo ta ganera emoeutsazan mozu batzuk, eskiñi ebalako etzala geiago joango Murguara.

Aurrerantzean, neska-mutilok ibilten zirean goialdetik, etxerako orduak ondo jagoten ebeza-la.

Urteak joan, urteak etorri, Jose txok zazpi urte ebazanean, bere aittamak artu eben ikstatetxera biraltzeko burubidea. Eroan eben Mundakako irakasleagana, ta egun atatik aurrerantzean joaten zan ikastetxera egunaro, goiz da arratsalde. Egin ebazan adiskidetasunak ikastetxeko lagunakaz, da askotan etzan agertuten etxera goizetan eguerdirarte ta arratsaldietan eguzkia mendi-ostean sartu arte.

Ikastetxera joaten zanik aurrerantzean, Jose txo egunaro etorren edertuten, da gogo onagaz

lagunduten eutsen etxekoari edozein lanetan, ikastetxera joaterik ezeukanean. Amar urte garrenean polito ekian irakurten, ta guztiz mai-tagure ta gogo-argia etorren berez gurasoaren pozgarri.

Itxi daigun orain Josetxo bere ikastetxeko arazoetan, da goazan Martin-zaldigaz zer gertaten dan jakitera. Antxiñatxo il jakazan gurasoak, eta arrebatxo bategaz, esaten dan lez, geratu zan gizajoa, goian zerua ta beian lurra baño beste barik: urte asko eroazan Ondartzan otsein, da Txomin da emazteak, etxekoa balitzan lez, euken pozik eurakaz.

VI

MARTIN-ZALDI, KARLOS-GEIZTO TA MARI JESUS DEMIKUKO

Juana Marik eta senarrak, usmau eben, Martin noizik-beñean, goizean-goizetik ardiak basora eroan da gero, belutxo etorte zala etxera, kortan egozan abelgorriari jaten emotera: ezeutsen agirakarik egin ordu-erdiko gora-bereagaitik, baña aurrerantzean, geroago sarriago etxeratuten zan belutxo. Ganera, jai-egunetan etzan etxera agertuten illuntzean oso illundu arte: len etzan olako ibilkorra ta zerbait jazoten zan Martiñegaz.

Juana Marik nai eban jakin nundik-nora ebillen mutikk ori, baña, ordu lauren gora-bera, beti etxeratuten zan, lanera joan bear zan ordurako; ta Txomiñek esaeutsan emazteari, ezeiola agirakarik egin, bere egipideak zuzenduten ebazanarte.

Martiñek, orduan ebazan ogetamar urte, ta jarraituten eban bere joan-etorrietan: berak

ekian, nora, zelan, zergaittik eta zetarako joaten zan.

Ondartzatik ordulaurengo bidean, mendigane baten, egoan Demiku eritxon etxebiko base-ri bat: batean bizi zirean senar-emazteak lau seme-alabagaz, ogei, ta amasei urteko mutil bi ta amazortzi ta amalauko neskatillak. Beste etxean bizi zirean senar-emazteak, ogei urteko alaba polit, Mari Jesus eritxona, ta amalauko mutiko bategaz: etxe biak egozan alkarren urrean, da ain urre euken Mundaka zein Bermeo.

Mundakatik urre egoan, Agirre-bekoa eritxon beste baso-etxe bat: etxe onetan bizi zirean senar-emazteak, eukezan Karlos eritxon ogetazazpi urteko seme bat, eta ogeiko alabea: zirean etxagunak, etxe, solo ta basoaren jaubeak. Karlos zan guztizko *irritua* ta aserrekorra; edozergaittik aserratuten zana, ta orregaittik ezarri eutsen Karlos-geizto ezizena.

Mari Jesusen gurasoak-be etxagunak zirean Karlosenak legez.

Demikuko neska-mutillak, bertako zelaitxo baten jolastuten zirean *pandero* soñoan, kantaten edo abesauten du jantzan jai-egun arratsal-

dietan. Martin-zaldik, Mundakan sarri ikusi ebalako, artu eban adiskidetasuna Mari Jesus Demikukogaz, ta Martiñek lez, Karlos-geiztok-be. Orra morrosko biaren begikoa zan neskatilla ori, ta bata lenengo ta bestea geroago, biak asi zirean Demikura joaten jai-egun arratsaldietan, jakibenean *pandero* soñoan da jantzan jolastuten zireala ango gazteak.

Martin-zaldi zan orduan morrosko sendo galant bat, guztiz ona berez; Karlos-geizto bere, mutil sendo-samarra zan, baña arpegi itzalekoa ta guztiz aserrekorra.

Mari Jesusegazko adiskidetasunak zirean, Martin, aspaldian, lengo bidietatik aldenduta erebillenak, goizean goizetik urten da illuntzean belutxo etxeratu eragitten eutsenak; baña Txomin-txikik eta emazteak ezekien zer gartaten zan Martiñegaz.

Txomiñek sarri esaten eutsan emazteari:

—Nora joaten ete-da Martin barrabana?

—Jesus Txomin, esaizu Martin Jangoikoarena.

—Zer-ba, barrabana berba txarra ete-da?

—Eztot uste ona danik.

Egun baten, beti legez, goizean-goizetik joan zan Juana Mari, Mundakao zeira, bere ortu-ariak eta beste gauzak saldutera, ta Demikuko Kanuta eritxon bere antxiñako lagunak esaeutsan:

—Entzuizu, Juana Mari, jakingo zu zelan, zuen Martin-zaldik, aspaldion egitten dittuan joan-etorri asko Demikura, eztakizu?

—Zer dirauztazu Kanuta?

—Orretan zagoz?

—Eztakit ezer: esaidazu zer jazoten dan.

—Bai, zuen Martin da Agirre-bekoko Karlosgeizto, etorten dira Demikura jai-egun arratsaldietan, da etxe bietako neska-mutillakaz, alboko zelaian jolastuten dira jantza, *pandero* soñuan.

—Ori da izatekoa Kanuta! Eztauke-ba Mundakan tanbolin soñoa jai-egun guztietan, naidaben beste jantza egiteko, mendiak-gora Demikura joan barik? Zein zoroak diran mutillok.

—Bai, Juana Mari, baña Mundakan eztauke Mari Jesus, da neskatilla onegaz apurtxo baten egotearren etorten eidira: biak eidabe maitte.

—Siñistuten deusut, Kanuta, diraustazun guztia, zegaittik, aspaldion Martin gurea, kanpo-

zale biurtu da jai-egunetan, da eztoigu jakin nundik ibiltan dan.

—Da mutil bioetarik batek-be eztau maitte zure alaba Donata?

—Ez, biak doaz Mari Jesusegana: ondo dakie gure Donatak Bermeon daukana bere kutuna.

—Ori ondo Kanuta, zorionekoak izan deitzezala.

—Eskerrik asko. Jakizu Juana Mari, zelan Karlos-geizto, ezizena daben lez, dan guztiz okerra, ta uste dot, egunen baten Martiñegaz egongo dabela burruka gogorren bat.

—Nik eztakit Kanuta, gure Martiñek zelan artu daben burutasuna, etxaguntzako alaba bat ezkondu leitekeala beragaz. Bakitt Mari Jesus, neskatilla on-ona, esangiña ta beargiña dana; errirako zein baserrirako onbidetsua dana, baña Martin gizajoak eztauko ezer-be, ta uste dot eztala izango neskatilla orren begikoa.

—Mari Jesus aspaldion Bermeoko zeiarda joaten da goizetan, arrautza, esne ta ortuariak saldutera, ta Martiñek askotan urtetan eideutzo Bermeo-ganera, antxe berbalditxo bat egitera.

—Bai-zer!... orain bakit zer jazoten dan: orreixek izango dira, ene alabea, bere goizetako joan-etorriak. Karlosi urrun egiten jako Bermeogane, ta antxe dauko Martiñek eretia zein-bat-nai berba egiteko. Bakizu zein bizkor dabillen Martin gurea?

Luzaroan joaten zirean mutilok Demikura jai arratsaldietan, da noizik-beiñean, jantzan da *olgetan* ebiltzala, aserratuten jaken Karlos-geiz-to edozergaitik, eta ezagutu eutsen guztiak Martiñi gorrotua eutsana. Baita Martiñek berak-be, igarri eban, bera ezebana ikusten begi onakaz, da biak erebillen barrua txil-txil irakiten.

Mari Jesusek ikusten eban zelan morrosko biak eroien burrukarako bidea, ta ebillen guztiz bildurrez: ardura andia eukan beti bere egitasunakaz; batari ez besteari ezeutsan iñoiz autortuten maittetasunik; etzan iñoiz joaten batagana ez besteagana; jantzan ibiltzen zan batagaz lez besteagaz-be, ta eurakaz legez auzoko mutillagaz-be: beste lekuetako jantzarazoetara, joaten zan auzoko neska lagunakaz, da etzan eurakan-dik aldenduten: arrigarrizko bilddurra artu eban, burruka egingo ebela bururatu jakanik aurreran-

tzean: bilddur izaten zan jantzarazoetara joaten-be.

Etorri zirean Almika eritxon baserri bateko jantzarazo egunak. Iru egunean, inguruetako erri ta baserriar guztiak batuten zirean Almikara. Lenengo elizan eskariak egin, da gero jolastuten zan gizadia, jantzan da itsu edo tanbolin soñuak entzuten.

Martin da Karlosek-be, Almikan topau eben alkar, da baserrietako iru lagunegaz ebiltzan biak, begira beti, batean batera ta bestean beste aldera, noiz ikusiko ete eben Mari Jesus. Orduak joan, orduak etorri, neskatilla ori etzan iñundik agertuten, da motel da betillun ebiltzan Martin da Karlos. Zerbait belutu zanean, joan zirean okela, ogi, ardao ta abarregaz zugatz baten azpira, lauretakoa artutera, ta ekin eutsen jan-edanean. Ardaotxoak bearrak egin ebazanean, da bero-bero egozanean, iru mutil lagunak asi zirean Karlos zirikatuten, esaten eutsela:

—Karlos, Mari Jesus eztok agertu Almikara: or ibili az begira batera ta bestera, baña Jaungoikoak daki nun dagoan eure maitte ori: jakin bear eban i etorriko intzana ona, ta etorri eztanean,

ezagun dok beste leku baten maittetasun zintzo-agoak dittuana.

Kar.—Edozer gauza! Zer dakik ik Mari Jesusi zer jazoten jakan ona ez etorteko? Ziur-ziur jakiat, auxe Martin-zaldi ez ikustearren eztala etorri.

Mar.—Ni ez ikustiarren diñok Karlos? Orrek eure burutasunak dozak; bear bada eu ez ikustiarren izango z oan.

Kar.—Ni ez ikustiarren? Olan uste izangok ik astuorrek, baña arpegi zabalote ori, urratukoat nik egunen baten! Lotsa gitxi daukak, otsein gaiso bat, ezetariko ondasun bakoa, etxaguntzako alaba baten billa ibilteaz. Eztaukak itxaropen makala, tentel ganorabakuorrek! Baiakiat nik, goizetan joaten azana Bermeo-ganera Mari Jesusi bidera urteten, zeiaza doanean, da orrek ibil-keta guztiok, egitten dozak, neskatilla orren maittetasuna euganatzeko usteaz: ni sokondora jaurtiteko usteaz; baña len legez diraut barrero, ori arpegiko narruori zaurittu barik enazala egongo luzaro.

Mar.—Karlos, ezin esan leitteke berba txar geiago, aldi laburragoan: nik ezteutsat txarrik

egin Mari Jesusi, ta iri-bez: geldi-geldi bada orrekaz berbokaz da egittadeokaz: bakean dagoanari, bakean itxi.

Martiñek au erantzun eutsanean, Karlos ebi-llen artega, ta esan eutsazan Martiñi, alper, zital, ganorabako ta aora etorri jakazan berba txar guztiak: ganera, berba txarren urrengo, jaurti eutsan arpegira eskuan eukan ogi atala, baña Martiñek aldendu eban burua, ta ezeutsan ikutu ogiak. Martin sutundu zan orduan: Karlos bere bai, ta onek jaurti eutsan Martiñi ukabilkada bat: onek, zolitasun andiaz aldendu eban Karlosen besoa, ta asi zan benetan burruka gogorra. Euren iru lagunak, ezin zituen aldendu alkarregandik: jantzarazoko gizaldra guztia urreratu zan burrukariak ikustera, baña gizaldra guztia urreratu-orduko, Martiñek azpiratu eban Karlos, da samatik elduta eukan lurrean ittoten: gizon askoren artean, aldendu ebezan alkarregandik morrosko biak.

Martin egoan zurretatik odol apurtxo bat erio-la, ta Karlosek eukazan odoletan ezpanak eta betondoa, ta ganera begi bat zabaldu ezin ebal. Eroan eutsen ura, ta garbitu ebezan arpegiak:

arin baltzitu ta anditu zan Karlosen betondoa; ta begia eukan guztiz txarto.

Illunabarrean, Karlos etxeratu zan lagun batzukaz, da Martin beste batzukaz.

Ona Karlos-geizto, bere arrokeria guztiakaz azpiratuta: Martin-zaldik, ollar garaitzuak lez, kukurruku abesau eban egun atan. Ondo adierazo eutsan Karlosi, ondasunik ezpeukan-be, beukazala gorputz azkarra ta beso inddartsuak bearrerako zein burrukarako. Bear-bada, ikasbide onegaz zerbait otzanduko zan Karlos aurreran-tzean.

Jakina zan onek morrosko biok, noizbait egingo ebena burruka gogorren bat, eta eldu zan jazoera ori. Mari Jesusek ondo egieban, egun atan etxean egotea Almikara joan baga; ondo usmau eban zer jazoko zan: laster jakieban igaro zan guztia: bere nebea egon zan Almikan, da ageri eutsan edesti guztia.

Mari Jesus arriturik, biotza taupadaka ebala jarri zan albista orregaz: uste eban etzala izango atzenengo burrukea, ta alkar galduko ebela arek mutil biak, Karlos beti ebillelako Martin zirikatuten, onegaitik, aregaitik edo besteagaitik. Gau

atan ezaban lorik egin Mari Jesusek, igaro zirean gertaerak gomuta izan ebazala: sarri uste eban, ezagutu ezpalitu, obeto izango zala beretzat, zegaittik, bildurren-bildduraz, ezin joan zan eura-kaz batuko zan tokietara.

Motel da makal ebillen Mari Jesus luzaro, baña Martin, len legez joaten jakan, noizbait goizetan Bermeo-ganera berbalditxo bat egittera, ta pozgarri esaten eutsan, ezeiela euren bilddurrik artu; baña Mari Jesus etzan poztuten, da goiz baten esan eutsan Martiñi:

—Martin, etzaitte geiago etorri ona Bermeo-ganera nigaz berba egittearren: orixe izan da Karlosi amorru geien emon deutsan gauzea zugaz aserratzeko: bakea bear dogu ta etzaitte etorri geiago bide onetara: mesedez eskatuten deutsut.

—Mari Jesus, zeuk olan nai badozu, eznaz geiago etorriko ona, baña uste dot etzareala aserratuko jai-arratsaldietan Demikura len legez joaten banaz, zeugaz da auzoko neska-mutillakaz jolastutera pandero soñuan.

—Demikun lagun asko daukadaz, ta etorri zaitte nai dozunean jai-arratsaldietan.

Joaten zan Martin, da olgaten eban laguna-kaz, bakean da pozik iñogaz aserrekuntza barik: bere otzantasun da gizabidea, beti zirean onak, eta Demikuko gizaldi guztiak begiratuten eutsan gogo-argiaz da maittegiareaz. Guztiak ekien, Karlosegaz egieban burrukan ezeukala errurik, eta zala guztizko mutil indartsua ta esangiña.

Juana Mari Ondartzakok, egieutsazan Martini agiraka gogorak esaten eutsala:

—Aldendu-adi Martin, Karlosegandik, egunen baten nai ezpok txarto ikusi eure burua.

—Ugazabandrea... ni enabil iñoiz Karlosen billa, ez beragaz auziak billatuten: gizaldi guztiak daki ondo nire erru eza; ni beti nago geldi ta bakean, baña txarto esaten da jotera baiatort, neure gorputza jagon bear dot, eta urrengo jo gura nabenean, beste betondoa zaurittukotzat.

—Jaungoikoagaittik, Martin, ezeik egin olakorik.

—Zer-ba, itxi jo neien?

—Ez bada, ori-bez; ez batu iñoiz beragaz.

—Orduan nik, Mari Jesus Demikuko ikusi barik, egon bear dot.

—Mari Jesus neskatilla ona dok Martin, baña etxaguntzako alabea dan legez, etxoat uste igaz ezkontzeko asmorik erabilgo dabenik.

—Ori Jaungoikoak daki, Juana Mari: gaur gauza bat uste izanarren, biar artu leike beste gogamen bat.

—Bai, ori olan dok, baña autortu doa iñoiz ezkontza gogorik edo geroagorako ustantzarik?

—Ez, ezebez: oraiñarte eztago adiskidetasuna baño besterik.

—Ba, onena izangok, bein betiko jakittea zetan agoan, zegaitik, etxaguntzakoak, etxaguntzara joaten dittuk bosterik-lau, ta Karlosegaz ezkontzeko ustea badauko, esan deiela, ik bere eure burubideak artuteko.

—Ondo deritxat, Juana Mari, oarpen ori, ta esangotzat urrengo Demikura noanean.

Txomin-txikik bere, burruka egin da biaramoan, ittandu eutsan Martiñi:

—Ee, Martin! zein barri dakak Almikatik?

—Nik ezebez.

—Ezebez? Emoten direanean artu-be egitten dittuk: arañegun baizen leun, eztaukak ori surro-ri.

—Bai-ba, ezarri eustan eskua surrean, baña nik, espan, sur da betondoa zauritu neutsazan: eztakit zelan eukiko daben bere begia; txarto eroian etxeratu zanean.

—Mutil arengandik aldendu bear dok ainbat ariñen; egin alegiñak beragaz ez batuteko iñun bere.

—Egingo dodaz-ba alegiñok, gauzak ondo badatoz.

Astebete garrenean, oraindio Karlos-geizto miñez egoan, bere begia txarto ebalá, etxetik iñora joan ezin zala, ta bera ta aittamak egozan bilddurrez begia galduko ete jakan.

Burrukea jazo ta astebete igaro orduko, Mundaka ta Bermeoko kalietan, neska-mutil gazteak, abesauten ebezan urrengo doazan koplak:

Karlos-geizto zittalak
Beti amorruka
Martin-zaldigaz nonbait
Egin dau burruka.

Beti ibilli oi-da
Arrokerietan

Azpiratu dau orain
Martiñek benetan.

Ezpanak zaurittuta
Baita betondoa
Apal etxeratu da
Karlos morroskoa.

Mari Jesus gaisoak
Jakín dabenean
Orratzak sartu jakaz
Bere biotzean.

Biotzikara asko
Lorik ez gabeán
Mari Jesustxo dago
Ain zoritxarrean.

Zerura eitten dittu
Bere eskariak
Bakez bizi daittezan
Arek mutil biak.

Karlosek jakin ebanean kopla onek kantaten ebezala kalean, naibage andia artu eban, baña zer egingo eban? artu aleban eroapen andiena edo samurrena: bekian bera zana bere zorigatx guztien errua eukana: bera zan obenduna jazoe-ra guztietan; bera zan Martiñi gorrotua eutsana, ta bera burrukarako eskua lenengo jaurti ebana. Atsegiñak zirean Karlosentzat, Martiñi eutsazan gorrotuak, baña olako atsegin geiztoak beti dakarrez naigabeak. Karlosen aittamak-be, jakin eben euren semea zala obenduna, ta egozan naibagez beterik.

Gurasoaren oarpen da ikasbide guztiakaz bere, ezin zan iñoiz otzandu Karlos-geizto, ain zan okerra, aserrekor da ibilkorra: bere begiko miñak eukan oraindiño geldi ta bakean.

Martin-zaldirentzat, ostera, pozgarriak izan zirean abesauten ebezan koplak.

Urrengo jai arratsaldean joan zan Martin Demikura, ta an bere kanta ebezan kopla barriak: Martiñek entzun ebazan irribarreka atsegin andiagaz. Beste lagunak jantzan iarduen artean, Martiñek itandu eutsan Mari Jesusi:

—Mari Jesus, dotzudan maittetasuna autortu gurarik egon naz beti: Karlosegazko auziakaz aurreratuten dira gauzak, eta dirautzut zelan maite zaittudan, da zeuk nai badozu, gurozu-nean ezkonduko gara.

—Zer dirautzazu Martin? Nik eztot oraindiño ezkontzeko gogorik, eta ezeidazu ekarri olako asmorik.

—Ni, Mari Jesus, ezer eztaukadan nekazale bat naz, da Karlos etxaguntzako semea: onegaittik, jakin nai neuke, aregaz bazagoz berbatuta ezkontzeko, edo a maitte dozunez.

—Nik aregaz, zugaz beste; adiskidetasuna biokaz: ezkontzeko gogoia jatortanean, enaz ibiliko ondasunen billa, senarraren billa baño: nigana etorri leittezan ondasunak eztira asko izango, ta gurago dot senar ona ezer-barik, txarra ondasunakaz baño.

—Ondo da, baño bakizu Mari Jesus, zelan Karlosek eta nik egin dogun burruka gogorra: gorrotua deust niri mutil orrek, eta aurrerantzean-be, sarri ipiniko nau burrukarako bidean. Nik eztot nai burrukarik, ez mutil orren lagun izan, da barrero eskatuten deutsut, esan deitztazula mese-

dez, mutil orregaz badozu ezkontzeko asmorik; jakin daidan Demikura etorriko banaz edo ez.

—Ona da Martin zeure buruerea, baña nik ezin esan neizu len esan deutsudana baño besterik: nik eztaukadala artu-emonik Karlosegaz ez iñogaz, da iñoiz ezkontuten banaz, izango dala senar onagaz, nekazale ezerbakoa bada-be.

—Olan bada, atsegin andia izango da niretzat len legez Demikura etortea.

—Zeuk gurozuna egingozu Martin.

Mari Jesusen erantzupenakaz, Martin geratu zan len legez; ezaban argitu neskatilla orrek maitte beban edo ez; baña bestetik, poztu zan, autortu eutsalako, naiago ebala senar ona, nekezalea bazan be, mendu txarretakoa ondasunakaz baño. Berba onekaz, uste eban Martiñek, adierazoten eutsala, beragaz ezkontuko leittekeala, gogo obeaz, Karlosegaz baño, ta orra Martin pozik barriro, jai-egunetan Demikura joateko.

Gau atan, apalostean, iragarri eutsezan Martiñek, bere ugazaba ta emazteari, Mari Jesusegaz egin ebazan berba guztiak, eta ziñoan:

—Otu jat, neskatilla orrek, begi argiakaz begi-ratzen deustala, ta ezin egon izango naz Demikura joan barik jai-arratsaldietan.

—Euk nai doana egingok Martin, baña biar edo etzi, Karlos sendatuten danean, eztok a aspertuko iri egitasun txarren bat egiñarte, ta ibilli-adi ardura andiagaz, aregaz batera aza-nean.

—Ondo daki Karlosek zer jazo jakan Almikan, da eztot uste barriro azartuko dala nigaz burru-ka egiten: neure aldetik, egingo dodaz alegiñak, bakean beti ibilteko.

Burruka egin da ille bi garrenean asi zan Karlos etxetik urteten, da jai-egunetan joaten zan mesatara, oraindio, zapi bategaz begia estalduta ebalá: nekez da astiro etorren begia sendatute-ra. Iru illebeta garrenean joan zan Demikura, oso sendaturik, eta an batu zan osterá Martiñegaz: apurtxo bat otzandurik joan zan egun atan: Martiñi-be egitten eutsan berba eguno ezer igaro ezpazan lez. Mari Jesusi ageri eutsazan bere begiaz igaro ebazan nai-bageak eta autortu eutsan zelan berak eukan errua Almikako burru-keaz. Ardaotxoak, ziñoan, igo eutsala burura, ta

eze kiela zer egitten eban Martiñi ezetsi eutsanean; orregaittik ezeutsala ezetariko gorroturik.

Urtebete igaro zan, Karlos da Martin Demikun batuten zireala aserrekuntza бага, baña Karlosi sarri ezagututen jakan Martiñi eutsan gorrotua.

Egun baten, Demikun jantzan iarduela Martiñek, uste barik bere oin bategaz jo eban Karlo sen oña, ta au jausi zan lurrera luze-luze. Jagi zan arin, da ezetsi eutsan Martiñi ukabilka errurik ezeukala: onek Almikan lez, azpiratu eban da zaurittu eutsan betondo bat: Mari Jesusek eta auzokoak ezin ebezan baketu, ta egunoko zigorradarik galantena artu eban Karlosek.

Mari Jesus gaisua, guztiz zurbilddurik egoan gogoratuten, zer igaroten jakan eze kiela, ta bere aittamak eta auzokoak ibittu eben bere artegasuna: Karlosi garbittu eutsen betondo zaurittua, ta ezarri eutsen zapi bat. Illunabarrean Karlosi lagundu eutsan etxera auzoko mutillak eta Martin joan zan bakarrik.

Karlosek, bere begia eukan orain makalik luzaroko.

Txomin-txikik eta emazteak jakin ebenean bigarren burrukea, esaten eutsen Martiñi:

—Ezadi batu geiago iñun ez iñoiz Karlosegaz, ostan zoritxarrean aurkittuko az goiz edo belu. Karlosi-be, aittamak esaten eutsen:

—Ezadi batu Martiñegaz, naigabe geiago ekarri nai ezpok gurasoentzat eta eure buruentzat. Baña biak eben maitte Mari Jesus, da zelan egongo zirean alkarregaz batu baga, biak joan ezkerro jai-arratsaldietan Demikura, euren maitteagana agerraldi bat egittera? Batak maitte ta besteak maitteago baeben, zelan ibittu alkarri eutsen gorrotua?

Ezelanbez.

Mari Jesusek, egitten eutsazan Jaungoikoari eskari gogotsuak, Martin da Karlos baketu eitzezan bein betiko, ta berari emon eiola eroapenagaz biziteko zoriona, aren mutil biaren auzietan. Ogeratuten zanean, zein edozein ordutan da lekutan, egitten eutsazan eskariak Jaungoikoari biotz-biotzetik, arek mutil biak aldendu eitzezan alkarregandik, batak-besteari gorrotua eutsen artean. Baita egin ebazan eskintzari neketsuak, bere biotzeko Doneari, oneraspen gogotsuaz, eskatuten eutsela mutil biaren bakea ta bere

zoriona. Sarri jarri oi zan zerura begira, bere eskariakaz arazoturik.

Gauzak geratu zirean, urtebete aurrerago egozan legez. Karlos makalik bere begi mingortuaz, etxetik urten ezin ebala, ta Martin joaten zan Demikura jai-arratsaldietan: aztuta egozan abestiak, barriro agertu zirean bigarren burru-kaldian: Karlosentzat, asunak zirean arek kantak, eta gozo-gozoak Martiñentzat.

Mari Jesusek ezaban iñoiz autortu zen zan bere begikoa, baña bere arpegian da begietan ikusten zan zerbait; erakusten ebana, Martiñi eutsan maitteguera.

Juana Mari Ondartzakok zirikatuten eban bere senarra, Martiñi zerbait esateko Demikura joateko asmoaz ebillenean, da Txomiñek, jai-arratsalde baten, ikusirik ondo apaindduta, ittandu eutsan:

—Martin, orain-be Demikura joango az?

—Bai, zer-ba?

—Ezer ez, eztok nai aldendu Karlosengandik, eta arek, esakunea dan lez, eukiko yozak lengo ekanduak eta betiko menduak.

—Karlosek oraindiño ezin dau etxetik urten begia osatu arte.

—Ik uste eztoanean joangok a Demikura, amorrugaz beste burrukaldi bat igaz egittera. Ezaik egia, ezin egon-azala Mari Jesusen begi ederrak ikusi barik.

—Orra zeuk esanda zegaittik noan.

Ille bi garrenean, Karlosi begia oso sendatu orduko, etorri zan albistea, Moroak sartu zireala Españan, da ogeittik berrogei urtera bitarteko mutil guztiak, joan bear ebela gudura, Aprikarrok, Españatik kanpora biraldutera: Bizkai-rarte etorri leitekezala, ta Bizkaitarrak-be joan bear ebela euren asaberria jagotera. Etorri zirean Bizkaiko gudulariak mutillak batutera, ta eurakaz eroan ebezan Martin da Karlos-be. Joan-orduko, batak eta besteak agur egin eutsen Mari Jesusi.

Txomin-txikik esan eutsan gudularien nagoiari, zelan arek mutil biak eutsen gorrotua alkarri, ta aldendu bearko zireala alkarregandik gudu arazoetan.

Joan zirean mutillok; amaittu zirean Demikuko burrukak eta Mari Jesus geratu zan bilddur barik. Esan leikean, Jaungoikoak entzun ebazala

Mari Jesusek biotz samurraz egin ebazan eska-riak, eta arautu ebazala gauza guztiak, danaren onerako.

Txomin-txikik eta emazteak, beste ogikutu gazte bat artu eben eurari laguntzeko lan guztie-tan: Bittor eban bere izena ta ondo ikasitta euka-zan baserriko arazoak.

Karlos da Martiñen albista barriak artu arte, eztago zerezanik eurakaitik ez Mari Jesusegaitik, eta joan gaittezan orain, Josetxo ikastetxean zelan dabillen jakittera.

VII

JOSETXOREN IKASMENAK

Lendik daki irakurleak zelan Josetxok, amarrute garrenean ikasi eban irakurten Mundakako ikastetxean: urtebi igaro dira arrezkero, ta gaur daki ganera, irazten, meza erasoten da elizkizunetan politto kantaten. Irakasleak esaten dau zelan Josetxo dan guztizko adinen argikoa, ta olan jarraituten badau, gizon jakituna izango dala.

Ikasmen-orduak zirean, goizean zortziretatik amaikak arte, ta arratsaldean, ordubietatik bostetararte. Udan, ikastetxetik urteten ebanean, Josetxo joaten zan uger egittera, portura edo Potzada eritxon itxasarte batera, bere lagunakaz; baita txori-abiak billatutera-be. Udagoien da neguan, olga edo jolastu oi eban, bere lagunak, pelotan, da beste asmo askotan, etxeratu bear ebanarte.

Orduan ezegoan ikastetxe bat baño, ta bertara joaten zirean neska-mutillak; baño barruan jarriten zirean, mutillak alde batean da neskat-

Ilak bestean. Josetxo jarriten zan lekutik urre, egoten zan Eladi eritxon neskatotxo polit bat, eta sarri egitten eben berba biak alkarregaz: artu eben biak adiskidetasun zintzoa, ta alkarri jarraitzen eutsen euren jolasetan: neba-arrebak baillitza lez ibiltzen zirean leku guztietan. Jose-txo, pelotan edo beste jolasetan, bere lagunakaz ebillenean, Eladitxo etzan urrun egongo.

Eladi zan alaba bakarra, Josetxo baño urte bi gazteagoa, begi ta ule baltz ederrak eta bekoki zabal galanta eukazana. Bere aitta zan ontziko agintaritzea, urte askotan euki ebana Ameriketa-ra joan-etorrietan, da diru askotxoaz etxeratu zana: ama zan andrazko mardo galant bat, eta biak andigurako, ondasunakaz arrotuta egoza-nak: bizi zirean Mundakako euren etxe eder baten, da ganera, eukezan solo ta ortu edo baratz onak.

Josetxo joaten zan noizbait Eladi bizi zan etxien atarira, euria zanean, aterpean jolastute-ra, baña ezaban iñoiz igoten gora, Eladik igoteko esanarren.

Egun baten ebiltzan biak eliz-osteko artzan, arri asko egoan itxasertzean, arripietako karra-

marroak arrapaten: itxasoa aserre zan, da *erresaka* apurtxo ebillen gora ta bera: Eladi etzan joan urak igoten eban lekua baño berago, baña Josetxo, itxasoaren beraldietan joaten zan beruntz, arriak jaso ta arripeak ikustera. Uste ezeban baten, arrapau eban gorazko *erresaka* aserre batek, eta goikoz-bera ta azpikoz-ganera erabili ta gero, berantzean sartu eban atxarte baten. Eladik ikusirik berantzaldi andia zala, joan zan arin Josetxori laguntzera arri artetik urteten, da bere inddarrakaz da, Eladiren laguntasunaz, urten eban sokondo atatik, eta arin-ariñka joan zirean leorrerutz, baña atzetik etorren *erresaka* goraldiak, arrapau ebezan apurtxo bat eta Eladiri busti jakazan bere gona-barrenak.

Au atzenengo jazoera-au, ikusi eban goiko zelaian egoan atso zar batek, eta asi zan deadarrez ittanduten:

—Nungoak zarie ume lotsageiztokuok? Arin ona gora! Zittalok, eztaukazue artza orretan dabillen *erresakien* bilddurrik? Zu neskatxo polittori bakit nungoa zarean, da oraintxe noa zuzen-zuzen zeure amari esatera, nun da zelan

zabiltza: zentzun-bako ume okerrok; gaur ederrak artukozuez zeuen etxietan.

Berba onek esan ebazanean, joan zan atsoa.

Jose txok, uretan barruan ibillita egoan lez, erantzi ebazan soñekoak; ipiñi ebazan zabal-zabal atxetan, eguzki berotan, legortu eitzezan, da bera geratu zan billoxik, eguzkittan, arriak jaurtiten ara ta ona, otzittu ezeittean. Eladitxo joan zan andik nonbaittara bilddurragaz, amak edo aittak arrapau ezeien leku atan, gona-barrenak bustitta ebazala: eguzkittan ara ta ona ebillela legortu jakazan gona-barrenak eguerdian etxeratu-orduko. Jose txoren soñekoak etzirean ondo legortu, baña jantzi ebazan egozan lez, da joan zan etxera bazkalordurako.

Atsoa, esan da egin, joan zan Eladitxoren amagana, ta esaeutsan:

—Zure alabea, eliz-osteko artzan ibilli da mutiko bategaz, gaur dagoan ikaragarritzko *erre-sakeaz*, da bilddurgarritzko estualdi bat igaro dabe, gorantzaldi aserre batek arrapau dittuanean.

—Zer dirauztazu, ene andrea?

—Bai, lotsea emon bear deutzazu zeure alabeari, etxeratuten danean.

—Bai, Jaungoikoak nai badau: eskerrik asko ene andrea, albista ori iragarri deustazulako.

—Ezta ezegaittik.

Artuteko-be, ederrak artu ebazan Eladik etxeratu zanean: amak ittanduten eutsanean nungoa zan mutiko laguna, erantzuten eutsan ezekiela zein etxetan bizi zan: atzenen amak esaeutsan:

—Entzuten bot beste bein itxasertzetan abillera, birrindduko aut etxeratuten azanean.

Josetxori ezeutsan ondo egin, soñeko bustiakaz etxeratuteak; zurbil, larri ta makal eldu zan etxera. Ogeratu eban bere ama Juana Marik eta ittandu eutsanean zer igaro jakan, erantzun ebazan mutikoak eliz-osteko jazoerak, eta amak esaten eutsan:

—Ez az, txotxo, bilddurtuten itxasertzera joaten itxasoa aserre danean? Eztakit itxasertzean itxasoaren gora-berak aserreak izaten direana, ta eroango baendu ittoko intzatekeana? Jaungoikoagaittik, itxasoa aserre danean, ibilli adi itxasertzetik urrun, zoritxarrean jausi baga.

—Ezegoan-ba ama olako erresaka andirik, eta karramarroak arrapatera joan giñean Eladitxo ta neu, baña gorutzaldi batek arrapau ginduzan.

—Nungoa dok Eladitxo hori?

—*Don* Ermoken da *Doña* Masimaren alabea.

—Orregaittik gaur zeian esan dabe, neskato ori nekaldu dabela amak itxasertzean ibilli zalako atzo egon zan erresakeaz.

—Ni ama, berantzaldi batek, arriarte estu baten sartu nindoan, da Eladik, etorri arin neugana ta lagundu eustan arri-bittartetik urteten.

—Orduan txarto ibilli intzan.

—Bai, ta orduantxe, urrengo itxasoaren gorantzaldiak arrapau ginduzan biok, eta Eladiri gona-barrenak busti jakazan: atso batek goiko zalaittik deadar andiak egieuskuzan.

Eladitxok, iru egunean, ezaban ikusi Josetxo iñun-be; ikastetxean-bez, da zer igaro ete jakan nai eban jakin: joango nintzake Ondartzara, baña nagoan geldi —esaten eban berak-bereartean—; bere amari, goizean zeiarda datorrenean ittanduko deusatz zer jazoten dan Josetxogaz.

Esan da egin; biaramon goizean goizetik, jagi ogetik eta joan zan Eladi zeira, ta ittandu eutsan Juana Mariri, zer igaroten zan Josetxogaz, zein ezetorren ikastetxera-be.

—Zeu zara galantori? —erantzun eutsan Juana Marik: zuek, batorrek eta besteorrek bear dozuez zigorrada batzuk, itxasertzera bidea ikasi dozuelako, zentzun-bako biok. Bakit amak apurtxo bat astindu zaituana, ta ondo egiña izan da: azartasun andia zan izan-be, eliz-osteko artzara joatea, itxasoa ain aserre egon ezker; ezeizue beste bein olakorik egin! Josetxo ogean dago iru egunean berotasun andiaz: obero doa ta uste dot, biar arratsaldean, joango dala ikastetxera. Irribarreka *ondo-da* esanik, aldendu zan Eladi.

Onek jazoerok igaro zireanean, Josetxok eban zan amabi urte, ta Eladik amar.

Juana Marik esan eban lez, biaramon arratsaldean joan zan Josetxo ikastetxera: sartu orduko topau eben alkar neska-mutilok, eta ageri eutsezan alkarri igaro zirean jazoerak: len legez sarri batuten zirean bata-besteagaz, da eguraldi euritsuetan, jolastuten eben Eladiren etxeko *kolar* edo atarian; baitta Eladitxo-be,

noizbait, eguraldi onetan, joaten zan Josetxogaz Ondartzara.

Olan jarraituten eben luzaroan gazte biok, euren adiskidetasun zintzoaz, baña toki guztietan egoten dira, angoak eta emekoak txarto ipiñi nai izaten dabezan gizadiak, euren guzurraz, iñarduten beti, aregaittik, onegaittik eta bestea-gaittik, etxeko arazoak baño auzokoak ardura geiago emoten deutesen asko: Pelis joaten dala ara edo ona; Lontzek alako edo olako soñekoak darabiltzala; Balerek ibilkera barregarria daukala; Nemesiren ezkontzea iragarriten dabilzala; tanboliña gora, jantzea bera; egiak andik eta guzurraz emetik; eragin beti batari ta besteari. Olako iñarkuntza asko oi-dira aserrekuntzak eta gorrotuak birbistuteko, ta bakean dagozanak aserratu daittezan. Arazo onetan ibilten zalea zanen bat, joan zan Masima, Eladiren amagana, esatera zelan bere alabea ibilten dan Ondartzako mutiko *jitanoak* ekarririko, nundik-norakoa dan iñok eztakienaz, da eztala dedutsua eurentzat, mutiko aregaz batutea.

—Ori-be bai? —erantzun eutsan Masimak amorruez arpegia zurbildurik: ezteutsat ezer

esango Eladiri, neuk neure begiakaz ikusi arte alkarregaz dabiltzala neska-mutillok: baña ikusten bot Eladi mutil aregaz, ilgot bertan.

Bere senar Ermokeni ezaeutsan zer igaroten zan, da agindu eutsan, zaindu eiela alabea jakittekoko mutil aregaz ibilten bada.

Egia zan Josetxo *jitanoak* ekarri ebena, urte biko umetxoa zala, ta iñok ezekiena nungoa zan, baña gauza ori aztu zan Ondartzako senar-emazteak, gurari andiaz da pozik, eurentzat artu ebe-nean. Ganera Mundakako gizadi guztiak eutsan maittagure zintzoa, mutiko eder orri, eknandu onetakoa ta ikastuna zalako.

Gertaera onetatik astebete igaro orduko, euri landurra jausten egoala, joan zirean *olgetan* Eladiren etxeko atarira, aterpean ibilteko, iru mutiko ta neskatotxo bi; euren artean egozan Josetxo ta Eladitxo. Ermokenek etxeratuten joala, ikusi ebanean Josetxo, jo eban lenengo ostikuagaz, da gero, eldu garrittik eta jaurti eban kalera, txakur bat izan balitz lez: beste neska-mutillak iges egieban.

Josetxori zaurittu jakazan anka bat eta beso bat, eta negarrez egon zan kalean sutuntzeko

gogo barik: kale atatik, batera ta bestera ebillen gizadia, geratuten zan Josetxoren negarren adi, ta zer igaro zan jakin gurari; erruki gogorra artu eutsan gizadi guztiak. Etxe-aurretik igaro zirean emakuma bik, ikusi eben, zelan Ermokenek, jo ta jaurti eban kalera, bere etxeko atarian egon zalako, beste erru barik: sutundu eben emakumak, eta joan zan etxera astiro-astiro.

Etxean autortu eban zer gertau jakan Ermokenegaz, da Txomiñek artu eban naibageaz gizon aren egittasun geiztoagaittik, orduantxe, eseri-be itxaron baga, nai eban joan Mundakara gizon a billatutera; Juana Marik alegin andiakaz artu eragin eutsan eroapena, baña esan eban Txomiñek, egunen baten Ermokeni artuko eutsazala bear zirean ardurak.

Egun atan, Mundaka guztian egoan iñarkuntzea, etzan besterik, ezpabere, Ermokenek Josetxogaz egieban astokeria: gizaldi guztia zan guztiz aserre Ermokenegaittik txarto esaten.

Eladi errukigarria aldendu zan bere aittak Josetxo jo ebanean, da bilddurrez ebillen erri barruan, bein batera ta bein bestera, bere buruan argittu eziebala, zegaittik ete zan bere

aittaren amorrúa Josetxogana: otuten jakan izango zala, aittak uste ebalako, arek mutikoak eroango ebala eliz-osteko artzara; baña alan da guztiz-be, bere ustez Josetxok ezeutsala iñori txarrik egin, da errueza nekaldu zala.

Eladi joan zan etxera bazkal-orduan, bilddurrez da naittasun andiaz, jakittekko zetan egozan bere aittamak beragaz; onerako ala txarrerako. Amak ezeutsan jaramon bere ondora urreratu arte, ta ondoan egoanean, emoeutsazan zaplada bi, txinpartak ikusi eragittetkoak, eta esan eutsan:

—Etxe onetara ator lotsabaga andiori? Joan adi Ondartzako mutiko zakar nundik-norakoa dan iñok eztakienaz *olgetara!*

Eladik, zaplada biak artu ebazanean, iges egieban *kanpora*, ta kalean egoan negarrea. Amak, bere amorruez, leio batetik esaten eutsan deadar gogorraz:

—Ez az geiago, gure etxera sartuko! joan adi nai doan lekura zittal-zittalori! Nok ikasi deutso berorri baserriko mutil satarrokaz ibilten? Ai, ene alabatxoa, etxeratuten azanean birrinduko aut.

Masimak, onek berbok eta beste asko esaten iarduenean, kale atatik, batera ta bestera ebillen gizadi guztia geratuten zan Eladiri begira ta entzuten bere amaren berba gogorak. Gomuta izan eben, lentxoago Ermokenek Josetxo jo ebana ezetariko erru baga, ta egozan gurari andiaz, zerbait erantzuteko, Masimaren berba zentzunbakoari. Onetan, Eladitxo ta Josetxori erruki andia artu eutsan emakuma batek erantzun eutsan:

—Entzuizu, *Doña Masima*, obeto egingozu leio orretatik barrura joaten bazara: eztaukazu zentzunik ez berba bide onik, diarduzun autuetan: au zure alaba gaisoau errukigarria da: zuk eta zure senarrak baño geiago *balio* dau onen biotz onak, nekezaleaz zein aberatsaz bardin jolastuten dan onek. Zuk eta zure senarrak arrokeria andia daukazue zeuen ondasunakaz, da ezin ikusi dozue nekazalerik begien aurrean. Au zuen alaba maittagarriau ezta zuelako andigura-koa; onak eta Josetxo Ondartzakok, zuek baño gizabide ohea dauke edozetan, umeak izanarren.

—Andra lotsageiztokoa, zugaz eztot nik auzirik, eta zoaz zeure bidean.

—Beste iñor ez-lako lotsabakoak, zu ta zure senarra zarie: ondasun asko bai, baña bestetik arro, zakar da tentel batzuk, erriko gizadi guztia zeuen kaltez iñarduten daukazuenok.

—Esan deiela nai dabena; orrek ezteust ardurarik emoten.

—Ez Masima, lotsagalduak eztauko ezeren ardurarik.

—Juan ortik zantar guztiok! Artoaren-artoak moskortuta zagoze zuek.

Berba au esan, itxi leioa ta barrura sartu zanean, kалан egoan gizadi guztiak egin eban batera deadar:

—aa...! oo...! uu...!

Olan amaittu zan auzi au: Ermoken etzan egon etxean.

Arik iru-garren egunean, illunabar baten, batu zirean Josetxo ta Eladi: onek autortu eutsan Josetxori gurasoakaz igaro jakana, ta ganera esaeutsan:

—Nire aittamak eztabe nai, Josetxo, nik zugaz jolastu daittan; baña zugandik aldenduta ibilli arren, beti izango naz lengoa.

—Eladitxo, ezeizu nigaittik artu naibagerik; aldendu zaitte: zure gurasoak eztabe nai nilako nekazale bategaz ibilli zaittezan: zeure onerako dira euren burubideak eta zoaz aberatsakaz jolastutera. Ondo dakit, zuk eztaukazuna errurik gauza orretan, da ni betilezko adiskidea izango naz.

—Ez aserratu-ba Josetxo.

—Zugaz aserratu iñoiz-bez.

Berba onekaz esan leikean, neska-mutillok aldendu zireala betiko alkarregandik, baña arek atzeneko berbatxoak, ai! ondo adierazo eben, arek biotz samur biak, etzireala aldendu bata-besteagandik.

Orra umetxo bi, oso zintzoak eta adimen bakoak zerua goian da lurra ta itxasoa beian baño besterik ikusten ezebenak; ume erruezak, ikastetxeko ta elizako arazoak eta beste egipi-deak amaittu ezkeru, jolastutea baño beste gogamenik ezeukenak, orain aldenduta alkarregandik, iñun ez iñori gauza txarrik egin baga:

orra banatuta gazte orren adiskidetasuna, andi-gurako arroak bittartean sartu direanean: ona ume orren zorionak, jolasgarriak eta bizkortasunak, nai ta nai-ez, naibagera biurtuta. Baña Jaungoikoa dago beti munduko zitalkeri guztien ganetik, eta aren bioztxo samur-samurretan, orain edo gero, goiz edo belu, bearrak egingo dabez, erruezazko nekaltasunak eta naigabeak. Olako gertaerak geittuten dabe biotzeko sua ta azkartasuna, maitteguea obeto sendatzeko.

Ondartzatik urre-egoan Ermokenen ortu edo baratz eder bat, ormakaz inguratuta: sarri joaten zan orra ortuariak zelan egozan ikustera, ta marraskillo ta bareak iltera. Joan zan egun bate; ikusi eban Txomin-txikik bere solo batetik, eta zaindu eban noiz etxeratuten zan. Etxerutz joanean urten eutsan bidera ta esan eutsan:

—Egun-on *Don* Ermoken.

—Baitta zeuk-be, zer nai dozu?

—Nik nai dot autortu daidazun zein kalte edo okerkeri egin eutsun, gure Josetxok lengo egunean, zuk nekaltzeko txakur bat baillitzan lez. Kalterik egin badeutsu, ondo-da okerra zuzendutea, baña ostarantzean, a joebanak, neu jo nin-

duan, da esan bear deustazu, zetan zan errudun, zeure etxeko atarian, jo-joalak eta kalera jaurti zinduanean.

—Neure atarian egoan, da jo ta kalera jaurti neban, gogoalantxe neukalako, ta barriketa gitxi egizu, ostarantzean esku-makilla au auzikot zeure buruan.

—Geldi, geldi, Ermoken, orrekaz berbokaz!; ni enago lo, itzarrik baño, ta nik eztaukat esku-makilla orren, ez zure arrokerien, ez zure bilddurrik gagozan lekuan, ta erantzupen oberik ezpozu, edo Josetxoren txar-egiñik erazagututen ezpoztazu, ementxe ikusi bear dogu nok daroan katua uretara.

Txomin, au esaebanean, aurreratu zan apurtxo bat Ermokenek, lenengoan arro ta zoli erantzun eutsan Txomiñi, baño bilddur andia artu eban gero, ta esaeutsan:

—Gizona itxi dazu etxeratuten.

—Bai, oraintxe joango zara.

Au esanaz batera, ezetsi eutsan Txomiñek Ermokeni azartasun guztiaz; kendu ta jaurti eutsan urrunera esku-makillea; eroan eutsan aizeak bidean zear buruko kapelea; emon eutsa-

zan bultzada batzuk eta ostikada sendo bat, esaten eutsala:

—Zoaz orain etxera, Masimari esatera zer gertau dan biokaz. Josetxori ezarri zeuntzan ostikada bat: nik aren ordezt ezarri deustut beste bat, eta kittu: orain eztotzagu alkarri sorriz ez arturenik.

Txomin zan, lau urte inguru Ermoken baño gazteagoa, ta lanean ekanduta egoan gizona: ganera mutil ona zan bera gaztañak batuten! Azpiratu ebazan Ermokenen arrokeriak eta kendu eutsan gogo beste baten Josetxo joteko.

Ermoken pozik joan zan Txomiñek kalte geiagogo egin ezeutsalako: ezaban astirik euki esku-makillea artuteko; an geratu zan bide sokondotan.

Ermokenek ezaban uste iñok ikusi ebanik Txomiñek emoeutsan ostikadea, ta ezeutsan autortu bere emazteari, baño esakunea dan lez, sasiak-be begiak eta belarriak daukezala, arin jakin zan Mundakan zer gertau zan gizon biakaz. Emakuma bi, ta gizaseme bat egozan lanean goi-aldeko solo baten, da ikusi eben biaren

burruea: egun atan erazagutu ebezan jazoera guztiak.

Astebete garrenean Mundaka Bermeoetako kalietan, gazteak abesauten ebezan urrengo doazan koplak:

Doña Masima andigurako,
Gutziz agirakaria,
Zeuk dabilzuzan deadarrakaz,
Arrittu dozu erria.

Aa...! oo...! uu...!
Andrazko barregarria
Aa...! oo...! uu...!
Guztia arrokeria.

Poztuta zagoz ondasunakaz,
Arro ta gozo bizia,
Nekezalea ezta zuretzat,
Iñoiz errukigarria.

Aa...! oo...! uu...!...

Zure senarrai emon eideutse,
Zigorradatxo andia,
Txomin-txikigaz, goiko bidean,
Galdu dozue auzia.

Aa...! oo...! uu...!...

Ermokenek ezeutsan ezer esan emazteari ta beste iñok-bez, ekielakoan. Eladik-be jakin eban jazoera guztia, baña bilddur zan amari esaten: onetan agertu zirean kantok, eta Masimak entzun da adittu ebazanean, jarri zan artega, joan da etorri ona ara ta bestera, zer igaroten jakan ezekiela, *inpernu* edo geztokiko agintariak baizen geizto. Lenengo nekaltasuna Eladik artu eban etxeratu zanean: Masima ezin zan nasaittu etxe barruan, ta koplak kantaten kalean zear joan zan mutiko bati, jaurti eutsan pitxar zar bat, baña ezaban jo. Mutikoak pitxarren zati andienaz, ausi ebazan leio bateko beirak, eta joan zan iges. Txitean-pitteen joaten zan kalean bat edo beste koplak abesauten, da zoratu bearrik ebillen Masima etxe barruan, bein batera ta bein

bestera: atzenean jarri zan leio baten, kalera begira, ekiñean agiraka. Bere senarra ezegoan etxean.

Bata orain da bestea gero, gizaldi asko batu zan kalean, da Masimak berbaldi bakotxa amaittuten ebanean, kalean egozan guztiak erantzuten eutsen batera:

Aa...! oo...! uu...!...
Andrazko barregarria
Aa...! oo...! uu...!...
Guztia arrokeria.

Bere amorruez, esaeutsen kalekoari:

—Zuek, zeuen soñeko zarrokaz, artoak moz-kortuta zagoze: zoaze ortik.

Orduan, bere gaztetako lagun batek, zoli ta bizkor erantzun eutsan:

—Bai, gu artoaz da zu ogiaz. Entzuizu, *erregi-ña* Masima; guk jan dogun artoa, zuk laban erre-rikoa izango zan: len Masima alabako esaten eutsuen, da orain, senarraren diruakaittik, esaten deusue *Doña* Masima. Amaika arto erre zenuan ezkondu orduko, goiko kaleko laban! da

orduan artorik asko jaten zenduan zeuk-be!
Orren zentzunbagak garela uste dozu, ez jakite-
ko nundik-norakoa zarean andrazko arruori?
Gomuta dogu emen gagozan askok, labako
lanak amaittuta, zelan ibilten ziñean otzara zar
bategaz, kale ta bidietan, idi, zaldi, asto, ta man-
dazañen mandoak jaurtitten ebezan bekorotzak
batuten, solarako bear zenduzala ta: etzagoz
bestelakoa, uste izan bozu, etzaittoguzala eza-
gututen nor zarean! Orain burkada satzak eros-
teko dirua naikoa daukazue, ta orregaittik zagoz
arrokeriaz puztuta: zuri lenengo egunetatik
kanta bear eutsuen, bart *kantaten* eben koplea.

Egun-abarraz joaten ziñean
Artoak labara sartzen,
Arratsaldean andik-emetik
Egozan korotzak batzen.

Aa...! oo...! uu...!...

—Zuek, bakean gagozanok aserre ipinten
zatoze, ta joan zaitteze kale onetatik.

Egun abarraz joaten ziñean.

Aa...! oo...! uu...!...

—Bakean zagozala diñozu lotsabagorrek, eta lentxoago, kalean zear joan dan mutiko bati, jaurti deutzazu pitxar bat: zorionean eztau jo, ostarantzean ilgo eban. Zuk eta senarrak zeuen andikeri ta astokeriakaz, emon deutzazue orrek naigabeok zeuen buruari: ori jazo oi jake sarri, nekezalien erruki baga, arrotuta bizi direanari.

—Zoaze ortik zakar guztiok, ni zirikatuten beste asmo barik zatoze ona lotsageiztokuok.

Aa...! oo...! uu...!...

Masima sartu zan barrura, ta kalean egoan gizadi guztia-be, joan zan arutz, onutz da beste-rutz.

Ermoken etxeratu zanean, geizto ta zoli egoan bere emaztea, ta ittandu eutsan senarra-ri:

—Nun egon zara gizona, niri berba bat-be esan barik, Txomin-txikigaz izan dizun auziaren ganean?

—Zuk eztozu zetan sartu olako gauzetan, da obeto egingo zindoan, lengo egunetan da gaur ixil-ixillik egon-izan baziñean etxe-barruan, loren antzera berbaldi zentzunbakoak egitten leiora agertu barik: jakin dot, zelan izan dan lotsagarria zure ekiñen-ekiña, kaleko gizadi guztien *kontra*.

—Zer egingo neban-ba, arek *kanta* amorrugarriak entzun ezkerero?

—Ez jaramon, da etxe-barruan egon egun batzuetan, eurak aspertu arte.

—Bai, Ermoken, zuk batzuetan olakoxe gibelak daukazu, baña nik ezin artu izan dot eroapena, ta joan naz leiora agirakaldiak egittera, kopla orrek abesauten ebezanari. Zer bada? iñoren irrigarriak gara gu ala? Nire biotza sutan dago, Ermoken, jazoera onekaz! zuk ez taukazu ezeren naigaberik ez *errenkurarik*.

—Nik, zuk baño naigabe geiago daukat igaro direan auziakaz; da zer egin? artu eroapena.

Aserre gogorak izan ebezan biak, argittu gurarik zeñek eukan gertaera guztien errua: atzenean erabagi eben Eladitxo zala jazoera txar guztien erruduna, ta onek ume errukigarri onek ordaindu ebazan, apurturiko *tresna* guztiak.

Eladitxo, bilddurren-bilddurraz *kanpoan* ebillen beti: jatorduetan da lo-egitten, bakarrik, joaten zan etxera. Errubako ume gaisoak, ikusirik bere ganera joazala beti egur igarrak, zar baten gisan, artu eban burubidea, aurrerantzean, apaltasun andiaz, geldi egongo zala aittamak joten ebenean, da baitta egittu-be egieban esaebana. Negar sendo egitten eban nekalduten ebenean, geldi-geldi egoala, zirkin egin baga, batera ez bestera.

Ume zoribakoa! Jaungoikoak ikusten dittu zure naibageak, eta berak erakutsiko deutsu *munduan* jarraitu bear dozun bidea.

Txomin-txiki, Ermokenegaz burruka egin ebanean, joan zan etxera, ta esaeutsan bere emazteari, gizon aregaz igaro zan guztia. Juana Mari arriturik lotu zan, jakin ebazanean arek gertaldiak, eta bilddur gogorra artu eban, otu jakanean Ermoken da emaztea, zelan edo alan men-

dekatuko zireala eurakaz, da senarrari esan eutsan:

—Txomin, Jaungoikoaren gizona, eztozu uste, orrek senar-emazteok, nai badabe, naibage asko emon leizkuezala?

—Naibageak zegaittik?

—Ara-ba, bakizu iñoren etxean bizi gareana, ta.

—Ta zer?

—Orrek aberatsok, alkar billatuten dabe, iñori kalte egin gurotzenean.

—Eztaukat, Juana Mari gauza orren bilddurrik; Ermokenek baki, olakorik egingo baleu, laster ostikopetuko neukeana: ganera, gure ugazaba ezta olako zitalkerietan sartuten dan gizona.

Masimaren *kantak*, Josetxok eroan ebazan Ondartzara paper edo ingi baten iratzita, ta laster ikasi ebezan Txomiñek eta otseiñak. Juana Marik etzitian ikasi: bilddur izan zan, koplak arek abesauten, ta besteari esaten eutsen:

—Ezeizuez *kanta* orrek koplak.

Orduan Txomiñek erantzuten eban:

—*Kanta; kanta* koplok, *kantateko* egin dabezda!: Mundakan ezeizuez kanta, baña emen *kanta* ardura barik.

Txomiñek barre asko egitten eban koplak *kantaten* ebazanean, baña Juana Mari bilddur zan, da esaeutsan:

—Txomin, Josetxo etxe onetara agertuzanik arrezkero, amar urte onetan, baso, solo ta abere guztiak izan dira ekarkorrek: esan leitteke, Jaungoikoak mutiko orregaz biraldu deuskula zoriona. Nasai ta ondo bizi gara, geure lanak egunaro zuzendurik, baña ugazabak jaurtiko baginduz etxe onetatik, ai Txomin! atsekabez beterik ondatuko gintzakez. Bilddur onegaz nago ezetarako gogo baga, jakin-arte zetan amaittuko direan auzi onek.

—Juana Mari, jaurtizuz alde batera orrek buruera ta biotziltasunok, eta egon zaitte bildur baga: guk ezteutzagu iñori txarto egin, da iñor eztabil gure billa. Nik Ermokeni jaurti neutsan ostikadeaz, eneban egin besterik, ezpada, bardindu Josetxori berak jaurti eutsana, ta kittu; alkarri zorrik ez arturenik ezteutsagu orain.

—Jaungoikoak jagon gaizala-ba olantxe aurrerantzean.

Jose txok eta Eladik, ikastetxean ikusten eben alkar egunaro, ta noizbait, berba-be egitten eben, baña kalerezkero, etziren batuten alkarre-gaz: eroapena artuten eben.

VIII

JOSETXO ARRAINTZALE

Jose txok amalau urte ebazanean, irakasleak esan eutsen bere aittamari, zelan mutiko orrek ikasi ebazan, ikastetxe atan irakasten zirean ikasmen guztiak, eta orain bear ebala billatu bere langitzea. Gurasoak nai eben bizi eittean bati eurakaz, etxealdeko lanetan; baña Jose txok artu eban burutasuna, gurasoaren baimenaz bazan, itxasoko bizibidea nai ebala. Aittamok, bestetik, ezeben nai mutikoari galarazo bere guramena, ta itxasoak zelan artuten eban ikusteko sartu eben arraintzuko *txalupa* batera. Goizean goizetik jagi bear izaten eban txaluparako, baña pozik ebillen lanean arlo atan: arrain askotxo arrapaten zanean, emoten eutsen zerbait etxerako, ta orduan ainbat pozago.

Zoli ta bizkor ebillen Jose txo, ta sarri egingurien-egingureaz, jauzten zan txalupan zein edonon, da zauriakaz joaten zan etxera. Egun baten txalupan, etxerutz etozala, *belea* edo aizeoiala bera jazten egozanean, jausi zan itxasora,

txalupea oraindiño arin joala: txalupako gizadiak artu ebazan arraunak edo *erramuak*, eta arrapau eben mutikoa guztiz nekaturik, izurdeak baño putz zoliagoak egitten ebazala. Soñekoak aldean ebazala jausi zan, da arrain bat legez uger egiten jakin ezpaleu, ziur-ziur ittoko zan. Jantzi eben soñeko leorrekaz aleben lez, ta portuan, txalupako arazoak amaittu ebazanean, etxeratu zan, soñeko bustiak besapean ebazala.

Juana Marik egieutsazan agiraka gogorrak, beti ariñegi, arazo guztietan ebillelako, baña berez zan alakoxe gogotsua lan guztietan, da ezin aldatu leikean bere izakunea. Txalupako gizadiak-be esaten eutsan ardura geiagoaz ibilli eiteala, baña aren zolitasunaz da egipideak egittuteko gurariaz, ezin zan egon geldirik, zeregiñik begoan; biziogia zan, gizajoa, bere egipidietan.

Mundakan begoan iñor, Eladitxo ikusten ebanik, nun ebillen, txalupak porturatuten zireanean? Portu ingurura begiratu ezkerro, aratxoago edo onatxoago, an ikusiko zan, bere lagun bat edo bestegaz, txalupak ondoen ikusten zirean lekuan. Bere begi baltz ederrak, zerbait billatu-

ten eben txaluparen baten: Josetxo ikusi ezkerro, joaten zan andik beste jolasetara.

Egun baten, txalupak *kalan* egozala, asi zan zerua illunduten sartaldetik, eguzkia sartuten zan aldetik: arraintzaliok batun ebezan *kordelak*, egin ebezan arin abiamenak, eta belak zabaldu-rik etozan etxerutz. Biberdi ibilli-orduko, arrapau ebezan ekatx gogor batek, eta Mundaka ta Bermeoko txalupak nai ta nai-ez, joan zirean, batzuk Elantxobera ta beste batzuk Lekeittiora. Oraindio, itxaso ezegoan guztiz aserre txalupak porturatu zireanean, baña zerbait geroago, arrigarritzkoak zirean aizearen inddarra ta itxasoaren aserrea. Euri landurraz estaldurik egoan itxasalde guztia, ta Mundakatik ez Bermeotik etzirean ikusi txalupak iñora joaten.

Erri orretako gizadia asi zan, joan ara ta etorri ona: elizea bete zan Jaungoikoari eskariak egitzen, da noizik-beñean, euria zan jausialean. Nun dira erri guztiko txalupak? ittanduten eben emakuma, euren aitta, senarra edo semea txalupan ebezanak, guztiak biotzildurik, negarrez da deadarrez. Gizaseme ta emakuma batzuk, joan zirean Mundakatik Bermeora zerbait jakin gura-

rik, baña erri atan bere, ezeben besterik ikusi negarra ta deadarra baño.

Aize ta euri guztiakaz, ondo ordainddurik, biraldu ebezan iru gizon Elantxobera, jakitera portu atara agertu ete zirean txalupak: Bermeotik bere biraldu ebezan gizon bi. Biaramoneko egun-abarrean, etxeratu zirean gizonok, albis-tegaz, zelan portu atan egozan Mundaka ta Bermeoko txalupa asko, ta aretako gizadiak esan ebala, enparauak Lekeittion egongo zireala.

Albista orregaz, jarri zan gizadia gogo-argiaz, ta oneraspenaz Jaungoikoari eskariak egitten, baketu eitzezan aize ta itxasoaren inddarrak, txalupak ainbat ariñen etxeratu eitzezan.

Urrengo egunean, agertu zirean txalupak euren portuetara, guraso, emaste, seme-alaba, neba ta arreba, aide ta adiskide guztiaren pozgarrirako. Etzan bat-be ondatu.

Nor ete zan a neskatotxo begi baltz ederrakaz, elizan, ainbeste negar egiebana, txalupen barririk ezegoan egunean? —ittandu eutsan gizon batek beste bati, ta onek erantzun eutsan:

—Eztakit nor izan zan, baña zana-zala, bere aide urkuen bat, egoan txaluparen baten.

Irakurleak usmauko dau nor izan zan a nes-kato begi baltz ederra, ta biotz samurra, ainbeste negar egiebana.

Jose txori, orrek arriskuok era naigabeok igaro ta urrengo egunean, bere amak esaten eutsan:

—Txotxo, ez az oranidiño aspertu arraintzan?

—Ez ni amatxo, zer da ba noizbait eguraldi txar bat artutea? zeinbat olako artu bearko dodaz urrunera noanean.

—Ai txotxo, ige gogoa sendoa dok, baña nire ustein, geugaz ementxe, geure lanetan, obeto biziko intzan.

—Ama, urrunetara joan-etorrietan irabazten dodazan dirutxoak, ekarriko deutsudaz.

—Bai, Jose txori, ori diñok orain, bapa urrunean aztuko az gugaz. Alan igaroten da doazan geienakaz.

—Nigaz ez ama; nik urrunago ta maitteago izango zaittuet, eta dirutxoa ekarriko deutsuet.

—Egin-ba olantxe Jose txori; zuk beti daukazuz itxaropen onak, eta Jaungoikoak emon daizula gurozun guztia.

Jose txo ebillen txalupa jaubeak, eban Txotxotontor ezizena, tontor bat bekokian ebalako; zan baltzeran, zabalote, bizartsu, berrogetamar urte inguruko gizon sendo bat.

Len esan dogun eguraldi gogorra igaro zanean, geienez gertau oi-dan lez, etorri zirean on-onak, zeru garbi ta eguzki argikoak luzaroan, da arraña ugari jaso zan egun orretan; baña egun baten, kalan egozala, eguerdi ostean, estaldu ebazan, laño ta lauso illun batek. Txalupak ezeben alkar ikusten, da iluuntasunaz bildurturik, zabaldu ebezan belak, eta jarraitu eben etxerutz. Santzoak eta deadarrak zirean euren igargarriak alkarren urre edo urrun egozan ezagututeko: aize apurtxo, itxaso barebare osin baten antzera, ta txalupok joazan urganean arin-samar, euren bela nagosiakaz.

Jose txo ebillen txalupakoak joazan zoli aurrerutz begira, Izaro itxasleorra, joko ete eben bildurraz, da onetan joazala, jo eban txalupak atxikitxo bat, eta alboagaz josten-josten, jarraitu eban aurrera, baña urertza baño berago egin jakan zulo bat, eta ondatu bear eben, air ur asko sartuten zan zulo atatik. Batzuk ebiltzan oial

zarrak zuloan sartu eziñik, besteak, sartuten zan ura bota eziñik: arazo onetan, arrigarrizko bildurraz, beste gogamenik ezebela ebiltzan artean, txalupea aurrera joan, da uste-uste baga, dart-dart, atxarte baten sartu zan.

—Ee...? gizonak, nun gagoz gu? —esaeben batzuk, eta arpegiak zurbildurik jarri zirean guztiak alkarri begira. Orduan Txotxo tontorrek esaeban:

—Gizonak, uste dot, txalupeak len jo daben atxa, Potorro-arri izan dala, ta orain gagozala Izaroko atxetan.

—Bai, bai izan be —erantzun eutsen batzuk—, lengo atxak Potorro-arriren antza euki dau, ta Izaroko atxetan egon bear dogu orain.

Batu belak, eroan leorrera, ta gizon bi joan zirean Iزارo-ganera, deadar egittera beste txalupari, adierazo gurarik laguntasuna bear ebela, baña ezeutsen iñok erantzun ez jaramon.

Ain bare ta geldi egoan itxasoa, zein atxetan bere ezaban zaratarik egitten. Urberantza zan; ura berutz joan, da ordubi garrenean, leorrear egoan txalupea, ta ainbat ondoen arautu eutsen zuloa: gero etorri zan urgorantza ta iru ordu

garrenean urganetu zan txalupea; eroan eben Izaroko portua esaten eutsen atxarte batera; txalupan lotu zirean gizon bi, aldizka ura kenduteko, ta enparauek igo eben Izaro-bizkarrera, illuntzean oso illundu orduko.

Gaubean egieban lo, belakaz estaldurik, eta biñan, aldizka, joaten zirean txalupara an egozarak aldatutera. Gaberdian asi zan lausoa gitxituten da egun-abarrean, argi ta garbi egozan inguruak. Etziran azartuten euren txalupeaz etxeratuten, zuloan eukan oial zarrak urten ezkerok, ondatuko zalako: txupil zar bat eukan arraun bategaz gora jasota Izaroganean igargarritzat, txalupari goizean kalara joazanean erazagututeko nun egozan.

Lauso aregaz, beste txalupa batzuk-be jo ebezan atxak, an, or da emen, baña kalte baga eldu zirean portura illuntzean.

Joan orduak, etorri baga, ta etzan agertuten portura. Txotxo-tontorren txalupea: arrantzaleak esanarren ezegoala arriskurik eguraldi aregaz, bilddurrez ebiltzan txalupa atan, aittak, senarrak eta semeak eukezan emakumak: gau itzala ta neketsua igaro eben guztiak, zer jazo ete-zan

gogoan ebela: etxetik portura ta portutik etxera, loa gomuta izan baga ibilli zirean Ondartzakoak eta beste enparauak.

Gaba zan oraindiño goizaldean txalupak kalarako urten ebenean, baña argittu jaken Izaro itxasleorra igaro-orduko: ikusi eben Izaro-ganeko ezaugarria ta baitta an egozan gizonak-be, ta txalupa bat joan zan zuzen Izaroko portura. Laguntasun onegaz, zabaldu ebezan euren bela nagosiak, eta aize onaz, ordu-erdian eldu zirean Mundakara, ta ondartu eben Txotxo-tontorren txalupea urez bete ezeittean.

Orduan dana zan barrea ta santzoa portu bazterretan. Ankoker tanbolin-soñulariak bere, urten eban portura, bere txistu ta tanboliñaz, gizadiari jolastu eragitera; ta lengo naibage guztiak, gogo-argira biurtu zirean. Txotxo-tontorrek eta beste batzuk emoeutsen bearrak egin ebezan egun atan. Anka, zerbait okerrak eukazalako, esaten eutsen Ankoker: gizajoak, ume ta emazteari jaten emoteko, edozein lanetan edonora joateko egoten zan beti gogo onaz. Amugillea zan bere langintzea, baña amugintzeak eta tanboliñak ezeutsan emoten bear eban beste, ta

edozein gertaera gogo-argikoa igaroten zanean, etzan ibiltzen erriko nagosiaren baimena billatzen tanboliñaz kalera urteteko: beingoan urtetzen eban, errealtxo batzuk batuko ebazala uste eban. Zan guztiz bizkorra ta gogaldi onekoa: esakerea zan zelan guduan, iges egin bear eban baten, emoeutsen estualdiaz, zazpi zaldiren azpitik igaro zala bere anka okerrakaz: berak-be, esaten eban, egia zala au gertaerau. Beti egoan pipea agoan ebalat: sarri egoten zan txistu-joten pipea agoan ebalat, ta txistuen zuloetatik urtetzen eban keaz, irudien, su ta gar, geztokitar bat. Entzute andikoa ta maittetua zan inguru guztia, bere egittasun da gogaldi onakaittik.

Txotxo-tontorren txalupea portuan ondartu zanean, txalupako gizon-mutillak etxeratu zirean atsedendutera euren neketasunak. Txalupa ingurua legortu zanean, gizadi asko joan zan ikustera Potorro-arrik egieutsan zuloa, ta esaten eben miraria zala zulo aregaz ondatu baga porturatutea.

Gizon batek ittandu eban portuan:

—Nor izan da neskatillatxo begi baltz ederrakaz txalupearen zuloa ikusten egon dana?

Beste batek erantzun eutsan:

—Masima arroaren alabea.

Egun atantxe arautu eben txalupearen zuloa,
biaramonean arraintzura joateko.

Astebete garrenean Mundaka ta Bermeoko
kalietan, abesauten ebezan urrengo doazan
koplak:

Arrantzaleak egozan kalan,
Arraña sendo jasoten,
Lauso illuna inguruetan;
Etzan leorra ikusten.

Etorri zan lausoagaz,
Estaldu zan eguna,
Motel-motel, itzal-itzal,
A zan illuntasuna!
Lañopean arrain baga,
Eguraldi astuna,
Arrantzale gaisoentzat,
Beti neketasuna.

Lauso illunak bilddurtu eta,
Betozan danak etxerantz,

Aize apurra, bela zabalak,
Begira beti aurrerantz.

Etorri zan lausoagaz...

Lausoagaittik Txotxo-tontorrek,
Gomuta txarrik ezaban,
Uste-uste бага, txalupa ederrak,
Potorri-arri jobatan.

Etorri zan lausoagaz...

Nundik galbiltzaz lagun maitteak?
Zelan joan atx atara?
Zulatu jaku txalupea-ta,
Laster ondatuko gara.

Etorri zan lausoagaz...

Leber mutillak, tapa zuloa!
Bota urori kanpora!
Ostarantzean ordu-erdian,
Goaz guztiok ondora.

Etorri zan lausoagaz...

Bear onetan ebiltzazala,
Txalupau joan aurrera,
Uste bagarik, gero sartu zan,
Izaroko atxartera.

Etorri zan lausoagaz...

Arrittu ziran gizon guztiak,
Neketu euren lanetan,
Izaro-ganean belan barruan,
Lo egin eben gau atan.

Etorri zan lausoagaz...

Gaberdian-be, etzan ondiño,
Txalupan sartu portuan,
Deadarra ta negarrik asko,
Bazan Mundakan orduan.

Etorri zan lausoagaz...

Zorionean pozgarrirako
Biaramon goiz-goizean,
Txalupa ederraz arrantzaliok
Portura sartu zirean.

Etorri zan lausoagaz...

Ankoker an zan, gogotsu joten,
Zoragarrizko soñuak,
Negar ostean, etorri ziran,
Barre ta zantzo gozoak.

Etorri zan lausoagaz...

Pozik ebillen portuan, Polen, Txotxo-tontoren ama, bere semea agertu zanean, larogetazazpi udabarri ikusita egonarren. Bere gaztetako mutil laguna izan zan batek, esan eutsan:

- Pozik zabiltz, Polen, semea agertu danean.
- Bai, Gorden, pozik egoteko da egun au.
- Jantzaldi bat-be egingo zeunke orain.
- Zuk baño zoliago bai.

Au esanaz batera asi zan jantzan, Ankokerren tanbolin soñuan, da Gordeni, larogetamar urte-

ren astuntasuna aldean ebala, nai ta nai ez, jantzan eragin eutsan. Gizadi guztia batun zan bertara: Ankoker-be, urreratu zan, da jo ebazan ekiñaleko soñuak, eta barre asko egitteko ereti ona egon zan atzo-agura biaren jantzakaz. Orra, gaztetako adiskide bi, birbisturik, batak larogetamar da besteak larogetazazpi urte ebezanean. Zein laurka atsegintsua.

Gero luzaroan, eguraldi onak egon zirean, da arrain asko jaso eben arrantzaleak, baña beti oidan lez, itxastarrak, eguraldi txarrean, egoten dira onaren begira, ta onean txarraren bilddurrez.

Egun baten, goizean-goizetik, urten eben txalupak portutik kalarako; zeru garbi ta izarratu ederraz. Eldu zirean kalara; jaurti ebezan *korde-lak* eta ugaritxo etorren arraña txalupara: eguerdian arrain asko egoan txalupetan. Pozik egozan arrantzaleok euren zorionaz, baña arratzaldeko ordubietan, zeru-barrenean, asi zirean gora igo ten, edoi txiki baltzeran batzuk, eta etozan gorago andiangoak, eta abiada ariñagoaz: itxasoa bere, asi zan igittuten olatutxoakaz, da ezagun zan aize gogorra urre-samar egoana. Arrantza-

leari tamal eritxitten jaken a arraintzu ona istea, ta bilddurrez bai, baña geldi egozan kalan arrain asko jasoten. Arratzaldeko iruretarako, zerua bete zan edoiakaz; olatuak andiangoak zirean, da kanpo-aldetik itxas-ganean agiri zan lauso antzeko illuntasun bat.

Arrantzaleok oso bilddurtu zirean; egin ebezan arin euren abiamenak, eta artu eben etxera bidea: igarri eben aize gogorra etorrena, ta bela txikienak zabaldu ebezan. Laster ikusi eben aizearen inddarrak, itxasoko urak gora jasoten ebazala, ta olatuak eratuten ebazala gangar zuri ikaragarritzkoak. Biderdi inguruan arrapau ebazan txalupak ekatx onek, eta esan leittekean danak ondatu bear ebela, ain arrigarritzkoak zirean itxasoaren olatuak eta aizearen inddarrak.

Arratzaldeko lauretan, Bermeoko txalupa bat, ondatu zan, olatu batek urez beteta; bere urrean joan Mundakako txalupa batek, arrapau ebazan gizonak itobearrean. Gerotxoago, beste Bermeoko txalupa batek egieban *tira-bira*, ta guztian atzetik urruntxo etorrelako, txalupa ta gizon guztiak galdu zirean.

Urrengo ondatu zan Txotxo-tontorren txalupea, olatu arrigarrizko batek urez beteta, ta gai-
kera andiaz, ia mutillak! esanaz, Bermeoko txalu-
pa batek arrapau ebazan gizonak, ito bearrik
ebiltzanak.

Illundu orduko etxeratu zirean txalupa guz-
tiak: iru ondatu ta bederatzi Bermeotar ito zirean
zorigeiztoko ekatx atan.

Bermeoko gizadi asko joan zan Mundakara,
euren aittak, semeak eta senarrak billatutera, ta
Mundakako Txotxo-tontorren txalupako gizadia-
ren amak, emazteak, alaba ta arrebak joan
zirean Bermeora, euren etxetar maitteak billatu-
tera.

Bermeoko portuan, bertako gizon batek,
beste askoren artean ittandu eban:

—Nor da a neskatillatxo ondo apaindua, bere
begi baltz ederrakaz da arpegi itzalaz, Txotxo-
tontorren txalupako gizadiari begira dagoana?

Ezeutsan iñok erantzun, baña irakurleak
usmauko dau nor izan zan.

Josetxo etorren, bekokian zapi bat odolduta
ebala, ta beste batzuk-be, aren antzera eukezan

zauriak or edo emen, da, alan da guzti-be, Jaungoikoari eskerrak bizirik urten ebelako.

Eladitxo, bere arpegi itzalaz, etzan azartu Josetxori berba egitten, aittamaren bilddurraz, baña Josetxo joan zan beragana, ta ittandu eutsan:

—Zer ekarri zaittu Eladitxo Bermeoragiño?

—Zeu zelan zagozan ikusten, Josetxo; zer jazoten jatzu arpegian?

—Bekokian daukat zauri bat, baña ezta ezer.

—Agur-ba Josetxo.

—Agur Eladitxo.

Ezin leittekez iratzi ondo, Txotxo-tontorrek eta bere lagunak artu ebezan neketasun da nai-bageak, euren gorputzak zauriturik eta guztiz mingortuta ittobearrean ebiltzanean, bein itxaspean, bein itxas-ganean, mendielako olatuakaz txalupeari sendo eldurik, itxaroten aida batetik bestera, eriotzako ordua. A zan jazoera ikaragarria! Ordulauren beranduago eldu izan bazan Bermeoko txalupea, danak ittoko zirean. Zeinbat eta zein azkarrak zirean txalupearen zabunak! Zeinbat eta zein neketsuak itxaspean sartu-urtenak! Zeinbat eta zein gogorak txalupara sartu-

teko egin zirean indarrak eta igaro zirean arriskuak! Ikusi baga, siñisgatxak dira onek jazoerok.

Bermeo ta Mundaka etzirean bakarrik zoritxarreko portuak: Santandertik Donostiara bittartean, txalupa asko ondatu zirean ekatx aregaz: negarra ta atsekabea ugari zan itxas-alde guztian.

Jose txok zauri andi bat eukan bekokian, da bera txalupako lagunak, ain nekaturik egozan, zein guztiz astiro joan bear izan eben Bermeotik Mundakara ordu-erdiko bidean.

Zarrak esaten eben, urte asko igaro zireala ekatx aren inddarrak eukazanik agertu baga.

Jose txori, etxeratu zanean, garbittu ta arautu eutsen bere bekokiko zauria, ta ogeratu eben atsedendu eitean.

Egun batzuk geroago, artu zan Mundakan albistea, zelan Txotxo-tontorren txalupea agertu zan Lekeittiotik urre, ta ango arrantzaleak porturatu ebela. Joan zirean billatutera, ta etxeratu eben kalte andirik ezeukala.

Bermeoko txalupa biak eta itto zirean gizonak etzirean agertu.

Txomin-txikik, bere seme Josetxori, ogean egoala ittandu eutsan:

—Josetxo, ez tok oraindiño gogaittu itxasoko ibilketakaz?

—Ez aitta; txalupako gizonak ikusi ebenean edoiak arin etozala, da itxastxori asko etorrela kanpotik kalara, esan eutsen Txotxo-tontorri, zelan, euren ustez, eguraldi txarra etorren gane-
ra, baña onek erantzun eban, zelan, ezaugarri-
lleak, etzittuen oraindiño erakutsi etxeratuteko ezaugarriak: alan zan izan-be; arraña etorren ugari txalupetara, ta aginttariak ezeben jaramo-
ten. Gerotxoago, ekatxak belarriak erakutsi eba-
zanean, izan zirean estutasunak, arin-ariñak, artegak eta bilddurak, ainbat ariñen etxeratze-
ko.

—Bai seme, orrek gertaerok olan izan oi dituk, baña, ez az aspertu oraindiño orrekaz arriskuokaz? Sei illebete dozak itxasora oala, ta iru bidar ibilli az ittoteko arriskueta. Zelakoak direala uste dok itxas-zabaletako ekatxak? Sarritan ibilli bearkok astebetean soñekoak legortu baga, txitteen-pitteen uretan barruan sartuta. Eztok ikusi zer dan *Cabo de Hornos* esaten deu-

tsen lekua! An dozak aizeak eta itxasoak! Edur-
mendiak irudi izaten dabez ango olatuak, aizeak
indar andiak daukazanen: nik eta nire lagunak,
Guayakiltik Santanderrera kakaoz zamaturik
etorri giñeanen, artu genduzan ekatxak eta
edurrak, ezin siñistu leitekez ikusi baga. Gomuta
dot zireana garagarrillean.

Juana Marik, ebagi eutsan berbaldia, ta ittan-
du eutsan:

—Garagarrillean, Txomin, orrek edurrok?

—Bai, garagarrilean: neuk-be eneban siñistu-
ten ori, baña neure begiakaz ikusi, ta neure gor-
putzagaz nekeak artu nebazanean, ondo siñistu
neban. Juana Mari, an izaten da negua emen
udea danen, da udea emen negua danen.
Bien bittartean dago leku bat, betiko eguraldi
onakaz, bero-bero egoten dana.

—Orrek dira mirariak.

—Bai, Juana Mari, len esaten niñoana, berro-
getabi egunetan ezkendoan jantzi soñeko legor-
turik. Lenengo alkarren ostean etorri zirean eka-
txak, erabili ginduezan guztiz txarto, ontziaren
zabun errimeakaz: kakaoa joan zan alde batera
upategian; etzan zan ontzia alde aren ganera;

olatuak garbittu ta eroan ebezan ontzi-ganeko gauza guztiak; eta arrigarrizkoak izan zirean guk igaro genduzan zortzi egunak. Gero, egun-biko eguraldi on-samarraz, kakaoa jaurti genduan beste aldera ta zuzendu zan ontzia, baña arin jo ginduzan ostera lengoaren gisako ekatx gogor batek. Aizearen inddarraz jasoten zan urak, eraturen eban bitsaz, zuri-zuri egoan itxas-gane guztia: izugarrizko olatuak, euren gangar zuria-kaz, jo ta estalduten eben ontzia, ta lengo eka-txean kakaoa, alde batera joan zan lez, orain joan zan beste aldera, ta ontzia etzan zan alde onen ganera. Bost egun zorigeiztokoak igaro genduzan gisa onetan, eriotzea begien aurrean zala: iru gizon da ollatokia olloakaz eroan ebazan gau atan olatu mendielako batek, eta etzirean geiago ikusi. Ezin zan egin besterik, ezpazan, eldu sendo *txikotari* atze-aldean, da egon antxe geldi, edur, euri, aize ta itxaso-zaparradak artuten, Jaungoikoari eskatuaz bere laguntasuna. Ekatz au aldendu zanean, etorri zan egun bi iraun eban eguraldi ona: kakaoak jaurti bear eban beste aldera ontzia zuzentzeko, baña gure gorputzak oso makaldurik, eta ganera iru gizon

gitxiagoaz, nekez da geldiro egin zirean lanak: alegiñen-alegiñaz, egun bietan zuzendu zan ontzia. Gero etorri zirean, iñoiz amaittuten etzirean edurrak eta otzak, itxaso ta aize baketsuakaz, da luzaro jarraitu genduan eguzki ez izarririkusi baga ta nun gengoan ezkenkiala. Egunaro geunkazan egiñalako lanak, olatuak apurtu ebezan gauzak, zelan edo alan araututen; egunaz lanean berotuten giñean, baña gauak zirean guztiz neketsuak, geratuten etzan edur jaustez da otzaz. Ekatzetan, ura joan zan ugari ontzi barruko sokondo guztietara: ogeak, jantzigarriak, janariak edo alikaturak eta beste gauzak, ibilli zirean goiko-bera ta azpiko-ganera, uretan. Zerua argittuten asi zanean, gengoan Montebideotik urre, ta ontziko agintariak artueben burubidea portu atara joateko, olatuak eta aizeak egin ebezan kalteak araututera ta elikaturak onak artutera. Astebetean egon giñean Montebideon abiamenak egitten, da gero urten genduan barrero itxasora Santanderrerako. Ez az arrituten Josetxo gertaera onekaz? Amaika olako neketasun artu bearkok.

—Bai aitta, siñistuten dodaz nik orrek jazoe-rok, baña neke orren urrengo etorri leittekez zorionak. Itxasoko bizibidea da nik gogo geien dotzadana, ta araxe joango naz zeuen baimenaz bada. Zeinbat ikusten dira zorionean atsegiñakaz, neke alatsuak igaro ta gero?

—Josetxo, euk nai doana egingok.

Juana Mari-be sartu zan autu onetan, da esan eutsan Josetxori:

—Ene semetxoa, aittak erazagutu doan edesti arrigarrizkoaz-be, ez az bilddurtuten itxas-urrunetara joaten?

—Ez amatxo, enaz bilddurtuten; esan neutsun lengo egunean, urrunago ta laztanago izango zaituetazala, ta irabazi aldoan dirutxoa ekarriko deutsuetala.

—Baña nik txotxo, diruak baña eu naiago aut, eta bilddurra yaukat urrunetan gexotuta ilgo ete azan.

—Ama ori, urrunetan lez gertau leitteke ementxe-be. Iltea edo bizitea, an zein emen, da edonon, Jaungoikoak agindduten dabena izaten da.

—Ai txotxo! Iri ondo sartu jak eure gogoan, itxasoetan billatutea eure bizibidea. Jaungoikoak nai dabena izan dedilla!

Txotxo-tontorren txalupan, Josetxogaz batera ebillan, irurogetamalau urte, neke asko *mundu* onetan igaro ebana aguratxo bat, eta gizajo onek esaten eban, zelan Josetxori eutsan zor bere bizia, txalupea ondatu zanean. Txalupako gizon guztiak esaten eben, zelan Josetxok egin ebazan gaitasun errimeak, a aguratxoa ito ezei-ttean, da lortu ebala bere guraria.

Arriturik mutiko aren azkartasun da egittasun onakaz, arrisku andiko ordu atan, Mundakako gizateri guztia, bein batzuk eta bein besteak joan zirean Ondartzara, Josetxo ikustera gexorik egoanarte, da mutiko onek artu eban entzute andia, ta aurrerantzean izan zan guztiaren maitagarria.

Zer igaroten ete zan, Masima ta bere senarraren zentzunetan, jakin ebezanean Josetxoren gizabide ta onegiñak?

Euren andikeri guztia-be, ezagutuko eben, zelan baserritarra izanarren, zan biotz zintzokoa, ikastuna ta ongillea.

Itxasalde onetan, len esan dan lez, jazoera neketsu edo atsegintsuetan, agertuten zirean koplak, eta gazteak kantaten ebezan kalean da edonon. Txotxo-tontorren txalupea agertu, ta egin batzuk igaro zireanean, nundik ez zelan iñok ezekiela, azaldu zirean urrengo doazan koplak, eta abesauten ebezan itxasondoko erri guztietan.

Egun-abarraz kalara joan,
Bota amuak ondora;
Itxaso bare, izarrak zoli,
Arraña betorren gora.
Arrantzaleak pozik egozan,
Begira euren arlora,
Goiz eguraldi, ezin obea,
Kala guztiz emonkorra,
Zantzo ta barre ia mutillak!
Jaurti nekeak albora.

Egun-abarrak
Ekarriaren,
Zeru ta itxaso
Ederrak;

*Sarri-sarritan
Egitten dira,
Arratsaldean
Negarrak.*

Atxerren goitik, agertuten zan,
Oiz mendien bizkarra,
Eguzki bero, edoirik baga,
Gutzizko zero ederra.
Tira ta tira, beti etorren,
Arraña amuetara,
Itxastxoriak kanpo aldetik
Etozan arin kalara,
Albista txarrik ezpaekarren
Ziur zan arrainsundara.

Egun-abarrak...

Arratsaldeko ordubietan,
Lañoa euken mendiak,
Sartaldean gora illuntasunaz,
Etozan arin edoiak.
Gerotxoago ikusi ziran
Aize ta itxaso zuriak,

Burriketakaz, bela emoeben,
Arrantzaleak guztiak
Albista txarra, eroan eben,
Kalara itxastxoriak.

Egun-abarrak...

Biderdi oso egin-orduko,
Illundu ziran bazterrak,
Burriketak-be, urratu bear,
Aize gogorren inddarrak.
Mendielako olatu andi,
Ausita euren gangarrak,
Joten ebezan txalupak eta,
Baitta gizonen bizkarrak.
Itxasaldeko, erri askotan,
Baziran zoli negarrak.

Egun-abarrak...

Olatu batek, ondatu eban,
Txalupa Bermeokoa,
Mundakar batek egieban jaso
Ango gizeri gaisoa.

Urrun etorren Bermeotar bat,
Izan zan urrengokoa,
Danak ito ta, guztia galdu,
A zan zoritxarrekoa,
Arrigarrizko gertaerakaz,
Egun negargarrizkoa.

Egun-abarrak...

Irugarrena zan Txotxo-tontor,
Ikusi zan ondaturik,
Olatupean azpiratuta,
Gizonak itto-bearrik.
Bermeotarrak txalupa baten,
Arin mutillak! esanik,
Joan zirean gizonakana,
Nekez, arriskuz beterik,
Egiñalako-egiñalakaz,
Jaso ebezan bizirik.

Egun-abarrak...

Ekatx onegaz, ikaraturik,
Itxasaldean ebiltzan,

Estutasunaz guztiz artega,
Zer gertatuten eta zan.
Euri-landurrak, txalupa danak,
Oso estaldu ebazan,
Arrigarrizko bilddurtasunaz,
Negar da negar egozan,
Eskari asko Jaungoikoari
Egitten euren elizan.

Egun-abarrak...

Arrantzalien bizibidea,
Olan da beti, gizonak,
Neke askogaz artzen dittuez,
Arriskualdi gogorak.
Itxaso ta aize aserreakaz,
Errukigarrizko lanak,
Sarri-sarrittan, gertaten jakez,
Siñismen guztiz okerrak,
Eguraldi onaz goizean pozik,
Arratzaldean negarrak.

Egun-abarrak...

Jose txok, sendatu zanean, jarraitu eban len legez Txotxo-tontorren txalupan: goizean-goize-tik joaten zan egunaro txalupara, ta itxasora joan-etorria egin, txalupa garbitasunak eta beste arazoak amaittuten ebazanean, etxeratuten zan: ikasi ebazan arrantzuko bizibidean egitten zirean arazo guztiak, eta ekandu zan itxasoan ibilten, eguraldi onakaz zein txarrakaz.

Eladitxo, portura agerralditxoa egin barik etzan egoten, txalupak etxeratuten zireanean: arek begi baltz ederrak ezin egon zirean Jose txo ikusi baga itxasotik etorrenean. Neskatotxo aberats, ondo jantzia ta obeto apainddua, joaten zan, a mutiko nekezalea, itxasora eroan oi-diran lez, *erropa* zar adobatuakaz ebillena ikustera. Zein biotz ederra Eladitxorena! Ezebazan ikusten mutiko aren erropa zarrak, ezpada, mutikoa bera baño.

Zortzi illebeta arrantzoan igaro ebazanean, agertu jakan Jose txori eretia joateko Bilbon egoan ontzi batera, agintarieran ogipeko. Aittamak, ikusirik mutikoaren burubide sendoa itxasketarako, erabagi eben joan eitteala gura beban, zegaitik zalako gizon ona ontzi atako agintaria.

Jose txo pozik egoan ereti onegaz itxasketara joateko, ta urrengo egunean asi zirean gurasoak abiamenak egitten, mutikoaren soñeko ta enparauakaz. Joan orduko ibilli zan Jose txo, Mundakako lagun da adiskide guztiari agur egitten, da idoro eban a neskatotxo begi baltz ederduna-be, ta esan eutsan:

—Agur orain Eladitxo; biar noa Bilbon dagoan ontzi batera, agintarien ogipeko, ta urrengo ikusi arte.

—Urrun zoaz Jose txo?

—Uste dot baietz.

—Jaungoikoagaz joan da beragaz etorri zaitezala. Noizarte uste dozu?

—Eztakit-ba Eladitxo, ori Jaungoikoak daki.

—Ez altzara joango betiko.

—Eneuke nai, joan betiko.

—Ez aztu emeko laguntxoak, eta etorri aibat ariñen.

—Zu etzaittut aztuko Eladitxo.

—Nik-bez zu, Jose txo.

Negar malkoak agertu zirean euren begietara; agur egin alkarri, ta aldendu zirean.

Jose txok orain, ebazan amabost urte, ta Eladitxo amairu.

Biaramonean joan zirean Bilbora, Jose txo ta bere aitta, ta arik irugarren egunean itxasoratu zan ontzia Montebideorako: alan esan eban Txomin-txikik etxeratu zanean.

Orain, ezin jakin geinke luzaroan Jose txoren barririk, eta goazan Martin-zaldi Karlos-geiztogaz zer igaroten dan jakittera. Irakurleak ezagututen dittu onek mutil biok, eta gomuta izango dau zelan Aprikarren gudura joan zirean, orain urte bi.

IX

GUDUTIK ETXERA

Lengo egun baten etxeratu zirean gudutik, Karlos-geizto Agirreko, ta beste bere lagun base-ritar bat; biak etorri zirean guztiz makalik eta dagoz etxean kanpora urteteko indar baga.

Martin-zaldi etzan etxeratu oraindiño: orain illebete beragaz guduan ibilli zan mutil bat etxeratu zan; au-be makalik: onek esan eban zelan Martiñek izaeban burruka errime bat aprikarrakaz: erakutsi ebala bestek ezeukalako gaittasuna, ta orduan ipiñi ebela larogei zaldi-ganekoren agintari, ta aginpide onetan ebillela zaldi zuri eder baten ganean. Ganera, etxeratu zirean guztiak ziñoen, Aprikarrak aldendu zireala Españatik: illak bi, da bizirik lotu zireanak iges egin ebela euren errira. Orregaitik laster etxeratuko zireala Bizkaiko mutil guztiak.

Karlos-geiztogaz etorri zan, bere lagunak, autortu ebazan areri igaro jakazan gertaerak. Karlosek lenagoko menduak ebazan aldean, da

bere izaera aserrekorraz, toki guztietan ikusten zan oker.

Gudura joan da, ille bi garrenean, agintari bati, arro ta gogor erantzun eutsalako, lotu eben zugatz bati, ta emoeutsezan amar zigorrada zoliak. Au zan lenengo ikasbidea bere ekandu okerrak zuzentzeko.

Aurrerantzean, luzaro ibilli zan burua makurtuta apaltasun onagaz, asmorik ez auzirik baga, baña, egunak joan da asteak etorri, aztu ebazan igaro zirean zigorradak, eta jarri zan osteralengo menduakaz. Iru illebete oso igaro baga, aztu jakazan lengo nekaltasunak, eta amorruez erantzun eutsan agintari bati agindu ebzana arazoakaittik: orregaittik lengoan lez, lotu eben zugatz bati, ta artu ebazan ogei zigorrada erri-meak, azala zauritu, ta egitasun txarraren damutasuna artutekoak. Baña Karlosen zentzunean, betiko apaltasuna ta bake-gurea sortu bearrean, gorrotu zoliagoa ixetuten zan, da makal da artega ebillen luzaroan. Atzenean bere mendu artegatsuz, artu eban iges egitteko burutasuna, ta joan zan toki atatik, dirurik ez ezer baga, zoratu ta dagoanen antzera.

Ardurea eukenak, laster usmau eben Karlos ezegoala bere lagunakaz, da arin biraldu ebezan alde guztietara zaldi-ganekoak bera billatutera. Bigarren egunean idoro eben, da ondo loturik eroan eben agintariakana.

Lotu eben sendo zugatz bati ta emoeutsezan ogetamar zigorrada, bere bizian gomuta izango ebazanak, eta ganera, ipiñi eben katigu gela illun baten. Antxe egon zan illebetean, ogia, makallao errea ta ura baño beste janaririk ez edaririk emoten ezeutsela, ta garririk oñetara burdinkateak ebazala.

Gela illun atan egozan beste deunge bi, arek bere, euren burdiñakaz, da irurak, euren autuetako aserrekuntzakaz, egitten ebezan burruka gogorak. Noizbait, gelan bertan nekalduten ebezan, burruka egitten ebelako.

Agaittik, onegaittik eta besteagaittik, nekaltasun galantak artu ebazan Karlosek, ta askatu ebenean egoan oso erkindurik, azala ta asurra baño ezeukala: errie makaldu eben ainbeste nekaltasunek.

Karlosek ezeban iñoiz esaten añen edo biraririk: orretan Bizkaiko ekanduak ebazan, baña

bere izaera aserrekorrak galduten eban ebillen leku guztietan. Orain, makaltasunak ibittu eutsazan bere zolittasunak, eta oso apaldurik egitten ebazan lanak. An, toki atan, gudularien artean, ezegoan beste sendagarririk, ezpazan, biurtu oso esangin, edo artu nekaltasun gogorak; orregaittik, esakunea dan lez, bearrizanak bear eragitten eutsan Karlosi.

Atzenean gexotu zan alboreangoaz, da egon zan guztiz txarto: zerbait sendatu zanean biraldu eben etxera.

Urtebiko ibilketetan, Karlos geiztok ez bere lagun gudulariak, urretan-be, ezeben ikusi Aprikatarrik ez beste areriorik.

Etixeratu zan Karlos makal-makalik, ezetarako gogo baga: noizbait gomuta izaten ebazan, Mari Jesus Demikuko, ta jai-arratsaldietan base-ri atan egitten direan jantzak eta *olgetak*.

Etixeratu zanik illebeta garrenean joan zan lenengo, astiro-astiro mezatara, ta laster jakin eban, zelan Demikun, lenago lez, batuten zirean gazteak jai-arratsaldietan, pandero soñuan jantzan egittera, ta zelan orain joaten zan ara, Erre-

karte abizena eban Bermeo-aldeko baserri baten bizi zan mutil eder bat.

Karlosek ezaban ezagututen Errekarte, ta eukan ezagutzeko gogo andia, baña oraindio ezeukan indarrik Demikura egozan mendibideak zear joateko. Illebeta geroago joan zan Demikura, jai-arratsalde baten, da txera ona egieutsen Demikutarrak: esan eragin eutsezan, gudulari izan zan urte bietako jazoerak, baña Karlosek, guzur da egi, erazagutu ebazan berak nai ebazan gauzak, ondoen eritxon lez, da ezebazan aittatu artun zituan zigorradak ez beste nekaltasunak.

Ezagutu eban Errekarte, ta ez jakan ederretxi a mutil ederra Demikura joatea.

Urrengo jai-egunean-be, geldiro ta nekez, joan zan Karlos Demikura, ta destaña antzera, olgetan iarduala, Mari Jesusen auzoko neskatilla batek esan eutsan:

—Entzuizu, Karlos, lengo egunean erazagutu geuzkuzuzan gudulari izan zañeaneko jazoera batzuk, baña ezeuskuzun esan zeinbat zigorrada emoeutsuezan.

—Zigorradak niri? Guzur andia da ori: an eze-goan iñor niri zigorradak emoten azartuko zanik. Nun jakin dozan orrek guzurrok?

—Emen inguru guztion diñoe ori, ta atan-be, zugatz bati lotuta emoten eutsuezala.

—Orrek dira, emeko gizadiaren esakerak. Neu zugatz bati lotu! Nok? Ezegoan ori egingo ebanik.

—Baitta diñoe iges egin zenduala, ta zaldiganekoak arrapau zinduezala.

—Nor da orrek guzurrok esaten dittuan miñ-ariña?

—Esan deutsudan lez, inguru guztian diñoez.

—Zoraturik ipiñiko nau oraindiño emeko giza-diak: arpegia kenduko neuzkio, nor dan baneki, orrek guzurrok esan dittuanari.

—Baitta barriz, katigu gelan illun baten luzarotxo egon ziñeala-be.

—Ni katigutegian? Orrek dozan asmoak.

—Ganera, garririk oñetara burdiñakaz lotuta zengozala.

—Ixillik ezpaago, eskuetan daukadan maki-llau jaurtikonat.

Au esaebanean, gazte guztiak jarri zirean barreka, ta Errekartek egin ebazan barre zantzo zoliak.

Aserratu zan Karlos-geizto ta esaeutsan:

—Zu, Errekarte, makalik nagoalako egitten dozuz orrek barre-zantzuok, baña nik makilla onegaz arpegiz zaurittukotzut.

—Ja... ja..., gizajuori, putz egiñaz jausiko ziñate lurrera, ta zer egin biozu zuk? Nik egin dot barre, eretia euki dodalako: zeu izan zara barre eragin deustazuna zeure esakerakaz. Ukatu gura izan dozuz zeure guduko gertaera barregarriak, baña jakin dittuguz ango auzi guztiak. Orain egin bera dozuna da, egon etxean ondo sendatu arte, ta gero etorri ni jotera makilla orregaz.

Karlosen odola irakitten egoan: ezaban geiago barbarik egin; jaso zan jesarrita egoan lekutik, eta geldi-geldika joan zan etxera. Arratsalde atan Demikun artu eban artegatasunaz oso gexotu zan, ta ogeratu eben etxeratu-zaneko.

Arik amabosta garrenean, jakin zan, zelan Errekartek esaeutsan Mari Jesusi:

—Mari Jesus; Bermeoko zeian lenengo ikusi zendudazanean, sartu ziñean nire begi bietatik

biotzerarte, ta aurrerantzean ezin egon izan naz noizbait zeu ikusi baga: orregaittik jai-egunetan etorten izan naz Demikura. Maittetasun zintzoa daukat zeugana; egun da gau gomuta izaten zaitut, eta autortuten deutsut, zeugaz ezkondu gura neukeala.

—Eskerrik asko Errekarte, zeure guramen onagaittik, baña nire gogoan eztago oraindiño ezkontzeko asmorik.

—Orrek atxakiak izango dira: bear bada, berba emon da egongo zara beste bategaz ezkontzeko.

—Ez, eztaukat iñogaz berba-emonik, baña zuk esan deustazuna, beste batek-be esan eustan antxiñatxo, ta areri bere, zuri legez erantzun neutsan.

—Ezin jakin leitteke nor dan ori besteori?

—Ez, uste dot, ori eztala esan bear.

—Da ezkontzeko gogoia jatortzunean, nogaz egingo zara?

—Eztakit ezkonduko banaz, baña iñoz olako asmorik artuko baneu, bakizu Errekarte, Jaungoikoaren legez, lenengoa dala beti lenengo, jazoe-ra txarrik bittartean ezpadago.

Onek berbok entzun ebazanean, zurbildu zan Errekarteren arpegia, ta erantzun eban:

—Uts emon deuste neure itxaropenak; alperrik izan dira nire Demikura joan-etorriak, eta orain agur Mari Jesus, ondo bizi.

—Baitta zeu-be Errekarte.

Karlosek ondo usmau eban zetarako izango zirean Errekarteren Demikura joateak: agaittik ez jakan ederretxi mutil ori an ikustea. Errekartek, Demikun nai eban jarri bere abiea, ta ikusi ebanean ezegoala abia tokirik, txoriaren antzera, joan zan egaz beste lurralde batera.

Mari Jesusen biotzeko atek, itxitta egozan, da oraindiño, iñor ezin sartu zeittekean an barruan. Karlos-geiztok jakin ebazanean Mari Jesus da Errekartek izan ebezan autuak, eta txori au, joan zala egaz Demikutik beste toki bat billatutera, arnasa erresagoa ta gozoagoa artuten eban, da laster oberantz egieban bere makaltasunean.

Onek jazoerok igaro ta aste bi garrenean, etxeratu zirean, gudura joan zirean Bizkaiko mutil guztiak, eta eurakaz etorri zan Martin-zaldi bere. Txomin-txikik eta emazteak artu eben

Ondartzan euren etxean, seme bat bailitzan legez.

Egia izan zan, guduan Martin maitte izan ebena bere agintariak, eta emoeutsena larogei zaldiganekoren aginpidea. Ezeban ezer galdu guduko arazoetan: joan zanean baño ederragoa ta obeto apaindua etorri zan.

Urrengo jai-arratsaldean joan zan Demikura, bere lengoko adiskideak ikustera, ta guztiak egin eutsen guztizko txera ona: baitta Mari Jesusek eta bere aittamak bere.

Mari Jesusen auzoko neskatillak esaeutsen zer igaro zan Errekartegaz igaro zirean auziak-be, ta Martiñek barre asko egin eban jazoera guztiakaz. Jakiebanean, Karlos ogeratuta gexorik egoala, joan zan agerraldi bat egittera, ta bidebatez, guduko jazoerakaz berbaldi bat egittera: onetarako itxi ebazan alde batera, lengao alkarregaz izan ebezan burruka ta auziaren gogoe-tak. Autortu eutsezan alkarri guduko gertaerak, baño Karlosek etzittuan azaldu artu ebazan zigorradak, ez katigu gela illunean egin ebazan egu-nak, baño ezaeban, berak eta bere lagunak eze-bela ikusi urrundi-be Aprikatarrik.

Martin-zaldi arriturik lotu zan, Karlosen erkin, argal da itzaltasuna ikusi ebazanean.

Txomin-txikik eta emazteak, euren otseñakaz, egitten ebezan etxe ta kanpoko lan guztiak, eta martin ibilten zan alogerean egunaro, gaur ara ta biar bestera. Gaztetan egon zan ogipeko Txotxo-tontorren etxean, da ondo ekanduta egoan arrantzuko arazoetan: orregaittik otu jakan, alogerean baño arrantzoan zerbait geiago irabaziko ebala, ta Txomin da emaztearen baimenaz, sartu zan arrantzale Txotxo-tontorren txalupan. Onek pozik artu eban, erramari ona ta indartsua zalako.

Asteko irabazien ganera, noizbait emoten eutsen arrain bat edo beste etxerako, arraintzu ugaria izaten zanean: itxasoraterik etzanean, joaten zan alogerean: bardin zan itxasorako zein leorrerako.

Pozturik ebillen Martin erasti atan, Mari Jesus Demikukok, begi argiakaz begiratuten eutsalako.

Karlos-geizto gizajoa barriz, geoago makalago, ezaban aurrerapiderik egitten: ekarri eutsezan inguruetakoko osagilleak eta artu ebazan osa-

garri asko, baña danak alperrik. Egunerik-egunera ezagututen jakan atzeneko arnasakaz ebille-na, ta alantze zan izan bere: egun baten uste-uste barik il zan.

Bere izate irrituagaittik igaro ebazan ainbeste neketasun, da beraganatu eban eriotzea, oraindiño gaztea zala.

Gudu-ostean beti agertu oi-doaz lapurrak eta deungeak, leorrear zein itxasoan, da Aprikararren gudua amaittu zanean, Bizkaiko itxas-alde guztian zabaldu zan albistea, zelan, batzuetan itxas-ontzi andiari, ta bestean arrantzuko txalupari, agertuten jaken, ontzi luze bedar bat, ogetabost gizon barruan ebazana: txalupa nagosiak baño, bi-bidar luzeagoa, ta kanaterdi inguru, uretatik karel edo egalera eukana.

Aizea egoaneko, eukan aize-oial edo bela ederra, ta aizerik ezegoanean, jarriten ebazan ogetalau arraun edo erramu, beste orrenbeste gizonentzat, eta ganera eukan atzekoa edo lemazaña. Zein aireaz belea zabaldurik, zein aize baga, arraunketan edo erramuetan, eizan guztiz ibilkorra.

Ogetabostekoa esaten eutsen.

Gaur jakitten zan, Santanderrera eldu zan ontzi bati kendu eutsazala eukazan janari ta edari guztiak; biar esaten zan Kastroko arrantzale bati kendu eutsala eukan arrain guztia, bela bat eta arraun batzuk: urrengo Santoñako txalupa baten il ebela gizon bat. Aprikarrak zireala euren arpegi baltzeranakaz, da eukezala gudurako iskillu onak.

Albista onekaz, arrittuta egozan arrantzaleak eta etzirean azartuten gabeko arrantzueta joaten, da egunaz-be, Ogetabostekoaren bilddurrez ibilten zirean.

Albista onekaittik, Txomin-txikik eta emazteak, oartu eutsen Martin-zaldiri:

—Martin, obeto egingo eunke, ori Ogetabostekuori itxasalde onetan dabillen arte, itxi itxasora joateari, ta ibilli alogerean: beti dok ona arridkuetatik aldendutea.

—Nik eztakit, Txomin, emeko gizateriaren bilddurrak zegaittik direan: ezin adittu dot, zer egin leikean itxas lapur orrek ainbeste txalupa kalan egoten direanari, guztiak alkarrri lagunduezkero. Emen, txalupetako agintariak dira guztiz

bilddurkorrak, ostarantzean orrek Aprikarrok laster azpiratu leittekez ainbeste txalupaz.

—Zelan azpiratukozak ogetabost gizon iski-lllovak ekinduta dagozanak? Ezeik esan-be olakorik.

—Baita laster gero azpiratu-be! Txalupetan arri asko euki ezkeru, arrika guztiaren artean galdu leittekez arin orrek baltzok.

—Zelan egingo deusak arrika arek eroaten daben abiadea daroanari?

—Aizerik eztagonean, uste dot, txalupak arraunketan, Ogetabostekoa baño ariñago ibilko direala.

—Olan balitz, inguratu leitteke txalupakaz, baño arrisku andiak igaro bear dira orrek asmuok egittuteko.

—Nik eskerrak ageritten deusuedaz zeuen oarpenakaittik, baño txalupak alkartuten badira, eztot uste arriskurik dagoanik.

—Euk nai doana egingok, Martin.

Itxas lapur ori agertu zan egun baten, Munda-ka ta Bermeoko arrantzale artera, belan, abiada ariñaz. Batu eben belea, ta arraunketan joan zirean lenengo Bermeoko txalupa bategana, ta

arpegi itzalakaz erakutsirik iskilliak, eskatu eutsezan eukezan arraÑak. Gitxi eritxi eutsen Bermeotarren arraÑari, ta jarraitu eben urrengo egoan Mundakar txalupa bategana, ta ari kendu eutsazan eukazan arraÑak eta ura. Gero zabaldu eban bere aize-oiala, ta aldendu zan itxas-zabalerera. Gizon asko zirean lez, janari ta edari asko ebezan, da egunaro joaten zirean bateko edo besteko arrantzaleakana.

Arik egun batzuk igaro zireanean, esaten zan, Donostiarako zan ontzi bati, kendu eutsazala diruak eta beste gauza asko. Geroago egon zan albistea, zelan joan zan Ondarroako txalupa batera, ta gizon bi il eutsezala euren iskilliak Ondarroarrari.

Biraldu zan itxasalde onetara gudu-ontzi bat, Ogetabostekoa katigutzeko usteaz, baña aizeaz zein aize baga, au ariÑago ebillen gudu-ontzia baño, ta ezin izaeban arrapau.

Gisa onetan, beti bilddurrez ezin ibilli leitekezan itxasalde guztiko arrantzaleak, eta artu eben burubidea, zelan edo alan, il nai bizi, ezetsi ta azpiratzeko alegiÑak egittea.

Arrantzaleok batzartu zirean kalan, da artu eben burubidea, txalupa bakotxak erabilteko barruan arri asko ta bost ezpata-makilla zorrotzak eta luzeak: urrengo eurakana etorrenean, da euren artera sartuten zanean, aize gitxiaz, txalupa guztiak inguratu estropadanmda azpiratutean arriakaz da ezpata-makillakaz.

Batzarra izan zan, Bermeo, Mundaka ta Elantxobeko arrantzaliera, ta Lekeittioko ta Ondarroarrari, erazagutu jaken, iru portu aretakoak artu eben burubidea.

Gero, luzaroan etzan agertu Ogetabostekoa, ta uste eben, ekatx gogorren batek ondatuko ebala, edo Aprikara joango zala. Au siñismenau luzaroan egoala, Bermeoko portura sartu zan ontzi txatxar bateko gizonak, iragarri eben zelan eurari ezetsi eutsan itxasoan da kendu eutsezala janariak eta eukezan diru apurrak. Au albistau biraldu zan itxasondoko errietara, jakin eien, oraindiño emendik ebillela.

Beste egunean jakin zan, Santoñako arrantzalearen artera sartu zala, ta onek bilddurrez, arin etxeratu zireala.

Aprikarrok ezagutu eben itxasalde onetako arrantzaleak, bilddur andia eutsela Ogetabostekoari, ta joaten zirean txalupartera euren etxera lez, gauza txarrik gomuta izaten ezebela.

Ontzi txikiak porturik-portu, itxasbazter onetan, euren saldu-erosietan ebiltzanak, arrittuta egozan Aprikarrakaz, portuetatik urteten bilddur zireala.

Eguraldi ederraz egozan kala baten Bermeo, Mundaka ta Elantxobeko txalupak: kalan ezegozan aizearen putzik, baña urruntxo, kanpo-alde-tik, egoan itxas-ganean aize apurtxo baten antza. Agertu zan ontzi bat belan: ezagutu zan itxas lapurra zala ta urratuten etorrela. Txalupetara eldu-orduko ibittu jakan oso aizea; batu eben belea, ta arraunketan, astiro-astiro, sartu zan txalupartera ta jarri zan arrantzoan txalupen antzera.

Txalupa baten erakutsi zanean eurak adittuten eben ezaugarria, danak batera *estropadan* sendo ta zoli inguratu eben Ogetabostekoa. Aprikarrak, ikusi ebenean txaluparen asmoa, arinarinka asi zirean arraunak jarritten euren tokietan, iges egitteko gurariaz, baña euren ganera

jausten zan arri-euriak, ezeutsen itxi arraunak jarten euren tokietan, da arrikadakaz zauriturik eta neketurik egozala, ganera ikusi ebezanean txalupetako ezpata-makillak, sartu-zirean guztiak ontziaren upategian, da erosta gogorak egi-tten ebezan an barruan.

Alperrik erakutsi ebezan euren iskilliak; txalupak, zerbait aldenduta jaurti ebezan arriak: Ogetabostekoan lotuten zirean arri batzukaz, lenengoan, zauritu ebezan txalupetako zazpi gizon, baña gero azpiratu zirean itxas-lapurrok.

Zazpi gizon zaurittuetatik, zauri andiena anka baten eukana, zan Martin-zaldi; beste seirenak, zauri txikiak zirean.

Aprikarrok upategian sartu zireanean, txalupetako ogei gizon sendo, euren ezpata-makillakaz, ontziratu zirean Ogetabostekoan, zaindu-tera Aprikarrak urten ezeien upategittik kanpora, eta beste ogeik arraunketan, eroan eben Bermeora, bertako amar txalupa lagun zireala.

Bermeon, pozen-pozaz, gizadiak, egin eban barre-zantzo asko Aprikarrok katigu ikusi ebezanean. Gizateriak, leorreratu nai ebezan, nekaltasun gogorak emoteko, baña auzi onetan adittu-

ten ebenak, esaeben Ondarroara eoran bear zireala, ango arrantzale bi il ebezalako, ta an erabagiko ebela, bear eben zeatzea. Biaramonean, ipiñi ebezan eskuak loturik, eta iru txalupak eroan ebezan Ondarroara.

Ondarroarraren atsegiñak, zantzoak eta jantzak, ikusgarriak izan zirean itxas lapurrok kati-gu ikusi ebezanean, da amorru gogorraz esaten eben:

—Or dira orrek Aprikar lotsageiztokuok! Il ebezan gizon biren zorra dauke ordaindu baga erri onetan, da ondo ordaindu bearko dittuez euren negargarrizko okerkeriak! Il ainbat ariñen, orrek iltzale geztokikuok, geiago okerkeriarik egin ezteien.

Egun atan sartu ebezan katigutegian, da biaramonean erabagi zan, banan-banan urkatu eittezala arrantzale biak il zirean txalupan bertan: alan egittu zan erabagillaren erabagia.

Bermeoko aberats batek erosi eban Ogeta-bostekoa, ta artu zan dirua, Bermeo, Mundaka ta Elantxobeko arrantzalien artean ainbanatu zan, Ondarroara joan zireanari euren saria emon da.

Egun batzuk igaro zireanean, Ondarroan kantaten zirean:

Itxas-lapurrak agertu dira,
Gure itxasbazterretan,
Ortik-emetik egitten dabe,
Gutziz zoli lapurretan.
Ontzi luze bat eidarabile,
Belan zein *erramuetan*,
Arratzaleak bildurrez dabiltz,
Itxasaldeko lanetan.

Txarto egiñak
Ekarten dittu
Nekaltasunak
Munduan
Itxas lapurrok
Nastako dira
Arrantzalien
Amuan.

Ontzi batzuri kendu ei deutsez,
Janaria ta diruak,
Bai arrantzale askori bere,

Txalupako arrantzuak,
Ondarroako txalupeagaz,
Izan ebezan autuak,
Gizon bi il da, arrain guztia,
Eroan *infernukoak*.

Txarto egiñak...

Arrantzaleok alkartu ziran,
Batu zan euren batzarra,
Erabagitten zer egingo zan,
Betorren Aprikatarra.
Esaten eben neurtuko dogu,
Orren baltzorren indarra,
Azpiraturik jaurti bioguz
Itxaso ondarretara.

Txarto egiñak...

Orretarako ekarrikoguz,
Txalupetara arriak,
Baitta ezpata-makillak bere,
Atarateko begiak.
Datorreneko, inguratuta,

Jarri txalupa guztiak,
Zuzendukoguz orduan orren,
Lapur itzalekeriak.

Txarto egiñak...

Joan zirean itxas lapurrok,
Kalako txalupetara,
Arin da zoli inguraturik,
Estropadako antzera,
Arrikadaz arri-euria
Jausten beterik sartu zirean
Upategitxo batera.

Txarto egiñak...

Artu ebezan arrantzaleok,
Euren ezpata-makillak,
Aprikatarren ontzi aretan,
Barruraturik mutillak,
Eroan eben Bermeoraño
Itxasaldeko ongillak
Emon eioen nekaltasuna
Auzien erabagillak.

Txarto egiñak...

Ondarroako arrantzale bi,
Il dabez itxas lapurrok,
Antxe berbetan nekaldukoguz,
Ziñoen erabagillok.
Ainbat ariñen Ondarroara,
Eroan geztokitarrok,
Arin bai arin, ordaindduteko,
Emendik daukezan zorrok.

Txarto egiñak...

Bermeotarrak laster eroan,
Ebezan Ondarroara,
Erri onetan deadar baten,
Ziñoen danak batera;
Arin bai arin iltzale orrek,
Eroan urkatutera;
Bana-banaka urkatu ziran
Orra euren amaiera.

Txarto egiñak...

Martin-zaldi egoan etxeraturik Aprikarrak egieutsen zauria sendatuten.

—Txomin-txikik, etxeratu zanean esan eutsan:

—Ee... Martin? Arrikada galantak emongo euazan euk-be, baña zolia ta inddartsua izan dok euk artu doana-be.

—Bai-bai, eztago burrukarik; batetik eta bes-tetik, gitxi edo asko, zapartadak ainbanatuten eztireanik. Guk jaurtiten genduzan arri batzuk, bertau ontzian lotuten zirean, da arekaz, lenengoan emoeuskuezan arrikada inddartsuak, baña laster zaurittu, neketu ta azpiratu zirean baltzok.

—Nik esaten neuan Martin, orrek gauzok ezin egin leitekezala arriskuak igaro baga.

—Bai-bai, ta ni arrikada inddartsuenak arrapau ninduan.

—Orain, egun batzuetako eroapena artu bearko dok, zauriori osatu arte.

—Bakit-ba: au baño naibage geiago ezpot neure bizian, ondo izango naz.

—Urrengo jai-arratsaldean ezin joan izango az Demikura Mari Jesus ikustera: orren naibage apurtxoak eukiko dok. Eztok?

—Esatea-be; zer deust niri egun batean edo bestean, noizbait ez joanarren?

Juana Mari barreka egoan Txomiñen destañari, ta Martiñek bere, barre asko egieban.

—Bakik Errekarteri zer igaro jakan Mari Jesus-gaz.

—Bai, baña Errekarte ariñegi ibilli zan: ni astiroago nabil.

—Ik ezkontzeko adiñik ez orainddio, ta orregaittik abil astiro.

—Ja... ja... zuk esateko ezta ezer, Txomin.

—Esaik egia; i bilddurrez abil astiro-astiro, ta bear bada ondo egitten dok, berba onakaz, geldiro-geldiro euganatutea. Bakik neskatilla ona dana ta etxaguntza politta daukana.

Txomiñek esaeutsazan onek berbok, entzuebalako, Mari Jesusek begi argiak erakusten eutsazala.

Martin-zaldi zauriakaz etxeratuta egoan erasti atan, asi zan Mari Jesus, Mundakako zeiera joa-

ten, bere esne, arrautza ta ortuariak saldutera: len luzaroan joaten zan Bermeora.

Juana Mari Ondartzako poztu zan, Mari Jesus, txera onaz, berbetara joan jakanean zeian: len-dik ezagututen eben alkar, da Mari Jesusek esaeutsan Juana Mariri:

—Bermeoko zeiaza joaten izan naz azpaldion neure gauzak saldutera, baña orain leku askotako baserritarrak doaz ara, ta aurrerantzean, ona Mundakara etorriko naz.

—Ondo da, Mari Jesus, lengao-be etorten ziñean ona; orduan sarri alkar ikusten genduan, baña gero artu zenduan Bermeora bidea, ta aztu jat urrengo noiz ikusi zendudazan.

—Enaz-ba urrun ibilli, baña egia da azpaldion Mundaka aztuta egon nazana: mezatara-be, Bermeora joaten izan naz.

—Da zelan dagoz zeure aittamak?

—Goratxo adiñean, baña oraindiño sendo samar dabiltzaz euren lanetan.

—Ori ondo Juana Mari, gomuta izan dot zelan ete doan bere zauria.

—Bakit Mari Jesus, zuek jai-arratsaldietan Demikun, pandero soñuan olgetan dozuena. Zer

egingo zue-ba gazteak zarien artean? Olan izan giñean gu bere gaztetan, da olan izaten dira gazte guztiak, beti daukelako olgetako gogoia.

—Bai-ba, ara etorten da Martin-be, ta auzoko neska-mutillak lagun direala, ondo jolastuten gara.

—Agur orain, Mari Jesus.

—Agur-ba, Juana Mari.

Eztago jakितtea baño, zein gurarik eroan Mari Jesus Mundakako zeia Bermeokoa itxita, Juana Marigaz sarri berba egitearren? Martin sarriago ikustearren?; bear-bada berak Juana Mari esaeutsana izango zan ziurrena; Bermeora baserritar asko joaten zalako.

Baña Juana Mari, laster usmau eban zerbait Martiñegaittik esatea gurako ebala, ta agaittik aittatu eutsan Martin; orduan Mari Jesusi ezagutu jakan bere poztasuntxoia Martiñen izena entzuebanean.

Juana Marik iragarri eban etxean albista barri au, ta guztiaren pozgarria izan zan Mari Jesus Mundakako zeia joatea. Zeinbat gogoeta joan ete zirean Martiñen burura jakiebanean albista barri au, ta ganera, Mari Jesusek, Juana Mariri

egieutsala guztizko txera ona! Onekaz gertaerokaz, Martiñen bilddurtasunak, atsegin biurtu zirean, da egunerik egunera eukan Mari Jesus ikusteko gogo geiago.

Arik laugarren egunean joan zan Martin itxasora bere zauria osatuta.

Zeia, portutik urre-urre egoan, da goizetan, eguraldi itzalaz luzamena egoanean itxasoratea erabagitzeko, Martin joaten zen zeia Mari Jesuseguz egotalditxo baten, berbalditxo bat egittera; ganera len legez, jai-arratsaldietan joaten zan Demikura, ta olan, len baño sarriago ikusten eban Mari Jesus.

Gisa onetan igaroten zirean egunak eta asteak.

Martiñek, aittamarik ez aide urkurik baga, ezkondu-bearra eukan: Txomiñek eta emazteak maitte eben, baña iñoren etxean bizi zan; urteak aurrera joazan, da bere aurrerantzerako bizitzea billatu bear eban. Mari Jesusek erakutsi ebazan argimen guztiakaz-be, Martin etzan azartuten ezkontza barbarik egitten: Txomiñek esaeutsana jazoten jakan; bilddurra eukan, bigarren Errekar-

te izango ete zan. Baña ezin egon leittekean beti ezbaian, da egun baten esaeutsan Mari Jesusi:

—Mari Jesus, bakizu zeintzuk berba egin genduzan ezkontza asmoan ni gudura joan orduko? gomuta dot zelan esan zeustan, ezkontzeko gogoia jatortzunean, naiago izango zenduala nekezale on bat, alan-olango ondasunak daukazana baño: orain jakin gura neuke, nigaz nai dozunez ezkondu. Nik eztaukat ondasunik, diru apurtxo bat, ezebez; baña dotsudan maittetasuna bittarte dala, uste dot ondo biziko gintzakezala.

—Ara Martin, urteak aurrera doaz; aittamak egunaro makalduten lanetarako, ta baukat ezkontzeko gogamena. Nik gura zaittut senartzat, baña, ezarri eutsuen ezizen orrek nauko naibagetuta: jakingozu zelan gizadi guztiak esaten deutsun Martin-zaldi, ta mingarria da niretzat ezizen ori entzutea.

—Zaldi ganetik jausi nintzanean ezarri eusten ezizen ori, baña zein ardura edo kalte ekarri leike ezizen orrek?

—Ori olan-da, baña Martin-zaldi esatea, da, Martin-asto esatea legez, da bene-benetan

dirautsut Martin, lotsatu egingo nintzakeala eziz-
zen ori daukan senarragaz bizittea. Zer egin lei-
tteke ezizen ori aztu eragitteko? Nik beti izan
zaittut gogoan Martin, baña ezizen orrek daukatz
neure burua arazotuta.

Errekarteri ezetza ageri eutsanean, uste zan
Mari Jesusen biotzeko atea ondo itxitta egozala,
baña orain azaldu dau, zelan eukan Martin ondo
ezkutata an barru-barruan. Martiñek erantzu
eutsan:

—Mari Jesus, nik uste dot zure gurari ori zora-
keria dala, zer kalte egin leike ezizen orrek, guri
ez iñori? zeinbat dagoz inguru onetan da Lurbira
guztian olako ezizenak daukezanak? Belu da ta
banoa etxera; urrengoan berba egingogu gauza
orren ganean.

—Agur-ba Martin.

—Agur Mari Jesus.

Eztitzuak izan zirean Martiñentzat, Mari Jesu-
sen berba batzuk, baña uste eban ezin aztu era-
gin leittekeala bere ezizena. Gogoeta onegaz,
buru-austen joan zan etxera.

Apalostean autortu eutsen gertaera au Txo-
min da Juana Mariri, esaten eutsela:

Mart.—Mari Jesusi, ittandu deutsal gaur nai dabenez ezkondu nigaz, da erantzun deust, gura nabela senartzat, baña lotsatu egingo litzakeala Martin-zaldi ezizena daben senarragaz bizitten, da zelan edo alan, gizadiari, aztu eragin bear jakala ezizen ori esatea.

Txom.—Ja... ja... ja... zelan otu jako asmo ori?

Mart.—Zuk barre egitten dozu, baña ni enaz barre gura.

Txom.—Nor egongok barre egin baga, zentzubako gurari ori jakin ezkeru? Mari Jesusen adimena eztoz oso argi egon, ori otu jakanean.

J.M.—Mari Jesusi burutik aldendu bear jako zorakeri ori: niri-be, Txomin-txiki esaten deuste, ta zer deust niri orregaittik?

Mart.—Esan deutsal nik inguruetan ezizenik asko dagoala, ta erantzun deust, Martin-zaldi esatea, Martin-asto esatea lez dala, ta beretzat mingarria izango litzatekeala.

Txom.—Ja... ja... ja... gizadiari esaten bagoaz, ezteiola esan ezizen ori, barre zantzoak egingo dabez guztiak: ori zuzendu ezin leittekean gauzea da. Ondoan izango da, Juana Marik berba

egittea Mari Jesusi ta bere aittamari auzi orren ganean, da uste dot biurtuko dala neskatilla ori.

J.M.—Nun egingotzat berba? Zeian ainbeste gizadiren artean, ezin geintek ez asi autu orretan: Demikura, bere gurasoaren etxera egingot agerraldi bat, eta guztioren batzarrean erabagiko dogu auzi ori.

Mart.—Orixe izango da onena.

Juana Mari, bazkal-oste baten joan zan Demikura, Mari Jesusen etxera, ta guztiak egieutsen guztizko abegi gogo argikoa: jesarri zirean guztiak eta asi zirean autuetan. Pelis eritxon Mari Jesusen aittari ta Nikasi amari; onek biok, beti erakutsi eutsen Martiñi euren maitteguratxoa.

Jesarri zanean, Juana Mari esaeban:

J.M.—Mari Jesus, Martiñek ezkontza asmoan berba egin deuntsunean, erantzun eideutsazu, gura dozula senartzat, baña naibage andia daukazula Martin-zaldi ezizena dabelako, ta ezizen ori aztu eragin bear jakola gizadi guztiari, lotsatu etzaitez an Martin-zaldi esaten deuntsen senarraz.

M.J.—Egia da, ori esan deuntsadana.

Pel.—Ezizen orren ganean, Juana Mari, izan doguz bere autuak: nik esan deusat, bein baño sarriago Mari Jesusi, ezizen ori ezabela aittatube egin bear, kalterik etxera ezin ekarri leikealako, baño oneri buruan sartu jako Martin-zaldi esatea, dala, ezizen ori dabenaz ezkonduen.

Nik.—Aurra-ba, Mari Jesusek onerako daukaz gurari orrek, baño neuk-be uste dot ori zuzendu ezin leittekean auzia dala.

M.J.—Nik barriz uste dot errez izango dala ezizen ori aztu eragittea: esan gizadi guztiari aztu deiela Martin-zaldi esatea, ta aztuko dabe.

J.M.—Ai ene alabatxoa! ori esango balitzakio gizadiari, karkar barre egingo leuke, ta ganera, orduan gogo geiagoaz esango leukie ezizen ori: Martiñi berari, iñok ezteutso deittuten ezizen orregaz, da aspaldion barriz, geienak Martin Ondartzako esaten deutse, zuri Mari Jesus Demikuko esaten deusuen lez.

Pel.—Bai, egia da Juana Mari, dirauzun guztia; lengo egunean, Mundakako eliz-aurrean, gizon batzuk ebezan autuetan, neuk entzun neban Martin Ondartzako esaten: nire alabearen gangartasunak dira onek asmuok.

Nik.—Neuk-be, bein baño sarriago entzun dot esaten Martin Ondartzako.

M.J.—Baitta neuk-be, noizbait entzun dot esaten Martin Ondartzako, baña sarriago Martin-zaldi.

J.M.—Ara, Mari Jesus, biar edo etzi, ezkondu ten zarienean, ziur-ziur esango deutse Martin Demikuko; ezkontzeak aztu eragingo dau oso lenagoko ezizen ori.

Pel.—Neuk-be orixe uste dot.

Nik.—Baitta neuk bere.

M.J.—Olan izango balitz.

J.M.—Bai, olantxe izango da Mari Jesus, eukizu itxaropen osoa. Ai! eztozu ondo ezagututen, Martin gurea zelako mutilla dan: guk, geure semea bailitzan lez daukagu geugaz ainbeste urtetan, da naibage andia eukikogu etxetik donean: agindutten jakan guztia, egun zein gabe, eguraldi onean zein txarrean, kanpoan zein etxean, egitten dau beti gogo onaz. Gudura joan zanean bere, jakingo zendoan guztiz-maitte-izan ebena, bere gizabide onagaittik, eta emoeutsen, larogei zaldi-ganekoren agintaritzea. Txalupan bada, Txotxotontorrek diñoenez,

eztago beste bat Martiñen azkartasuna dauka-
nik, arraunketan zein edozetan: guztizko esangi-
ña berez, da edozein lanetan gitxi nekalduten
dana; ganera morrosko galanta, ta gogo argikoa.
Zeruan biziko zara aregaz, Mari Jesus.

Pel.—Bai, Juana Mari, olakoxea da izan-be.

Nik.—Bai, guri ederretxi jakuz beti bere egi-
tteak; guk eztoigu bear besterik, Mari Jesusentzat
senar ona, sendoa ta beargiña baño.

M.J.—Orrexek gauza guztiokaittik euki dot nik
Martin antxiñarik neure biotzean.

J.M.—Baitta, ondo ixillik euki dozu zeure mai-
ttetasunori. Eztotzagu jaramongo ezizen gorabe-
reorri, ta ezkonduko zarie zeuek nai dozune-
nean.

—Bai, Juana Mari, erantzun eben guztiak.

J.M.—Tira-ba, onek gauzok olantxe erabagi
bear izaten dabe: belutxo egin jat geure autue-
tan, da banoa arin-arin etxera: agur guztiori,
urrengorarte.

—Agur-ba Juana Mari, ta eskerrak zeure age-
rraldiagaittik.

—Eskerrak neuk, auziok arautu doguzalako,
guztioren gogamen onagaz.

Juana Mari, erazagutu eutsezan etxean Txomin da Martini, Demikun Mari Jesusegaz da bere aittamakaz egin ebezan autuak, eta agerraldi atan jarri zireala bide guztiak leun da garbi, Martin da Mari Jesus ezkondu eitzezan nai ebenean.

Txomin-txikik, bere betiko gogo-argiaz, esaeutsan Martini:

—Ee... Martin! alagala ago orain: entzun dok, Juana Marik Demikuko bideok garbittu dituala, lotsa ez bilddurik baga joateko aurrerantzean.

—Bai-ba, Jaungoikoak emongo deuntsuez egisariak, zeuri ta emazteari, niri egin deustazuezan mesedeakaittik. Ni ezkondua zuekandik aldendu arren, beti izango naz zeuen otseña, mesede egin aldotsuedan guztian.

—Eskerrik asko Martin, orain ezkonduko az Mari Jesusek nai dabenean, da gurasoak oneri emongo deuntsen lez etxaguntzea, ezkonduen azanean izango az gu baño aberatsago, oso etxaguna. Abia ona topa dok Demikun eure bizitzea, naibage baga, atsegiñakaz eroateko. Dana merezi izan dok: ona izan az toki guztietan, da laster artukok eure gizabide onaren saria. Eu baizen poz gaittuk gu, Martin, eure zorionaz.

Martiñi negar malkoak jausten jakazan, Txomiñen berba onak entzuten egoanean.

Urrengo jai-arratsaldean joan zan Martin Demikura, da Mari Jesusegaz da onen aittamakaz, guztien artean erabagi eben, ainbat lasterren ezkontutea. Mari Jesusek oartu eban zelan eukan eskintzari bat Gaztelugatxera, bere gurasoakaz da Martiñegaz batera joan da eskariak egitteko, ta eskintzari au egitu ezkeru, ezkontuko zireala.

Arik astebete garrenean joan zirean, txakataxaka, Gaztelugatxera, ta oneraspen zintzoaz egittu eben eskintzaria. Urrengo egunetan egin ebezan elizako abiamenak, eta ezkontu zirean Mundakako elizan, euren da senide guztien guramen onaz.

Mari Jesusek, antxiñatxo esaeutsan Martiñi, etzala ibilliko aberastasunen billa, gizon onaren billa baño, ta esan da egin, alantxe egittu eban bere berbea: etxaguntzako ta polita izanarren, otsein bategaz, baño gizon onaz, ezkontu zan.

Karlos-geizto ta Martin-zaldik, burrukaldiak egin ebezanean, entzute andikoak zirean eurak eta Mari Jesus, Mundaka-Bermeoetan; da gero, neskatilla ori ta Martin ezkondu zireanean, kalietan kantaten ebezan errietako neska-mutillak, urrengo doazan koplak.

Neskatilla galanta,
Lanean sendoa,
Demiku baserriko,
Etxaguntzako.
Beti zan Mari Jesus,
Gutzizko zintzoa,
Ondo beteten eban
Mutillen gogo.

Berba egin ezkerro,
Ezkontza ganean,
Mari Jesus egoan,
Beti ezetzean.
Kutuna izanarren,
Mutillen artean,
Etzan iñor sartuten
Bere biotzean.

Baña, urteak joan,
Urteak etorri,
Zerbait jazoten jakan,
Mari Jesuseri.
Bere biotz samurra
Argi zan agiri
Biotzetik gurotzan
Gogoz Martiñeri.

Ezkondu ziran biak,
Maitte izateko,
Zerura eskariak,
Sarri egitteko.
Atsegin, zorionak
Eurakanduteko,
Alkarri lagunduta
Pozik bizitteko.

Begoz orain Martin da Mari Jesus, gozoz da
pozez beterik, euren bizitzea zuzenduten.

X

JOSETXOREN OSTERAKO GERTAERAK

Orain urte bi joan zan Josetxo itxasketara «Ama Dontzoa» eritxon ontzian: eldu zirean Montebideora, ta portu atan egon zirean iru illebetean, ontzia zamatzeko bear zan okelea ondo legortu arte. *Tasajo* eritxon bertan okela zezin gizan legortuari.

Erasti atan, Montebideon, ain ugari egozan abelgorriak, zein, bost ogerlekoaz erosten zan idi bakoxta: idi buruaren azurrakaz eginda egozan ormak kanpoetan, da ontzi asko joaten zirean andik Ameriketako alde guztietara, okela legortu, azur da adarrakaz zamaturik.

«Ama Dontzoa»k urten eban andik Habanarako *tasajoaz* zamatuta, ta joan zirean itxasketan luzaro, guztiz zorionean, Habanatik urre samar egon arte: Antillas izena eben itxasleor batzuk ikusi arte.

Erasti atan, itxasleor orretako sokondo askotan egoten zirean itxas lapurrak, aretatik ebilzan ontziari kalte andiak egitten eutsezanak.

«Ama Dontzoa»k igaro ebazanean lenengo egozan itxasleor txikiak, aurkeztu jakan ontzi itxas lapur bat gizon askogaz. Bota eben batel bat uretara, ta aizebaga egozala, joan jakezan batelean amar gizon euren iskilliak. Igo eben «Ama Dontzo»ra, ta Palbi, agintari nagosiari, eskatu eutsezan, ontzian egozan diruak, ta janari ta edari batzuk. Palbik erantzun eutsen berak eukala diru apurtxo bat, baña uste ebala enparauak ezebela eukiko lauziri-be.

Itxas lapurrok aurki uste eben, ontzi atan diru asko etorrela Montebideotik, Habanarako biralduak, eta guzurra zalakoan Palbik esaten eutse-na, aserratu zirean, da gogor, iskilliak gorutz jasota, erantzun eutsen atarateko arin ontzian egoan diru guztia.

Palbik orduan, batun ebazan, berak eta barruko guztiak eukezan diruak, eta eskuratu eutsezan lapurrai, baña oneri, gitxi eritxi jakezan berreun ogerleko, ta bultzadaka, gogor artu eben Palbi gizajoa. Ezaeutsen idigi eizela beko

gelako ate guztiak, eta bost lapurrek jarraitu eutsen arazo onetara.

Jose txo ebillen Palbiri arazo guztietan lagunduten, da noizik-beñean artuten ebazan zaplada batzuk lapurrakandik.

Palbik ate guztiak idigi ebazanean, lapurrok biraldu ebezan gora, bera ta Jose txo, eurak nai eben lez, bealdeko sokondoak ikusteko. Arazo onetan ebiltzan arte, leorraldetik etorren gorutz illuntasun bat, oñastu ta trugoi zoliakaz.

«Ama Dontzo»ko gizadi guztia egoan arriturik, gogoratuten zer gertauko ete zan atzenean lapur arekaz, ikaragarritzko baltzeran arpegi itzaldunakaz; da ganere, zer igaroko ete zan, aize gogorra bekarren leorraldeko illuntasunak, lapurrak aldendu orduko.

Trumonadak, leku atan, batzuetan ordubetean amaittuten zirean, baña noizbait, ogei ordu ta luzaroago iraun oi eben, oñastu, trugoi, aize euri ta abar, ekatx gogor baten antzera.

Lapurrok ezeben uste trumonada gogorra ta iraunkorra izango zanik, eta ebiltzazan beian ondo sokondoak aztertzen, eurakaz eroateko aleben guztia. Geroago sartu zirean ontziaren

upategira-be, ta an, tasajoaren ganean ebiltzan arte, estaldu eban trumonadeak «Ama Don-tzoa». Oñastu zoli, abarrotz andiko trugoi ta aize indartsuaz eldu zan: olatuak geroago andiangoak zirean, da ontziko gizonak bela txikienak jarriten ebiltzan arte, ondatu zan itxas lapurraren batela. Lapurrak eta ontziko guztiak, egin ebezan alegi-ñak, batela ontzira jasoteko, baña alperrik izan zirean lan guztiak: karelak zatittu ontziaren alde-menean, *txikotak* urratu, ta galdu zan oso bate-la. Lapurrak orduan euken gorrotuaz ezekien zer egin, da oraindiño euririk etzan lez, danak ego-zan batera alkarregaz, euren iskilluak gora begi-ra eskuetan ebezala.

Onetan egozala, izugarrizko oñastu ta trugoi baterakoak, beia jo eragin eutsen guztiari, ta luze geratu zirean illak legez. Joan zan ara ontzi-ko gizadi guztia ta ikusi eben zelan zazpi lapur egozan ilda guztiz baltziturik, eta iru oraindio bizirik, euren anakak eta besoak zerbait zirkin egi-tten ebela: oñastarriak egin ebazan onek lanok, iskillu zorrotzak gora begira euki ebezalako. Iski-lloak gorde zirean gela baten.

Oñastarriak, ganera, egieban zulo andi bat lapurrak egozan lekuan, da jarraitu eban upategira; tasajoa jarri eban azpikoz-ganera toki batzuetan, da etzan jakin atzenez nora joan zan, ez zelan amaittu zan. Palbi agintaria ta beste guztiak egozan bilddurrez, oñastarriak zulatu ete eban ontziaren azpia, baña udendatu zanean upategipea, ikusi zan urik ezegoala. Ol batzuk josita arautu zan goiko zuloa, upategira ura joan ezeittean.

Gerotxoago asi zan euria jausten da esan zeittekean, zeruko erreka guztiak etozala lurrera.

Itxasoan ekanduten dan lez, jaurti zirean uretara zazpi lapur illak, eta upategian, bela zar baten ganean, ipiñi zirean bizirik egozan irurak. Illuntzean, asko ibittu zan aizearen indarra, baña, oñastu ta trugoiak jarraitu eben gau guztian.

Argittu zanean egun-abarraz, etzan iñun agiri ontzi itxas lapurra; ekatxak eban ikus-bidetik, baña uste eben, etzala urrun egongo. Upategian egozan iru lapurrak, baltzitturik eta guztiz makalik aurkittuten zirean.

Urre samar agiri zan Martinika izena eban itxasleor bat, eta Palbik artu eban burubidea Martinikako portura joatea arek iru lapurrak eroteratera ango nagosiari. Zabalduebezan «Ama Dontzoa»ren bela guztiak, eta eguerdian porturatu zirean. Portu atan buru egiten ebanak, sartuebazan katigutegian iru lapurrak, eta Palbiri esaeutsan zelan aspaldian, noizean-bein, eukazan itxas lapur orren barriak, eta ontzi guztiari oartuten eutsala ardura andiagaz ibilteko artean itxasoetan.

Mirariak irudien «Ama Dontzoa»ri igaro jakazan gertaerak: arratsaldeko bostetan, Palbi ta bere menpekoak, egozan larri ta bilddurrez, lapurrok atzenean zer egingo ete eutsen gomuta ebela: geienak uste eben, aren gogamena izango zala, danak il, da «Ama Dontzoa»ren jaube egittea. Siñismen onegaz egozan artega ta naibagez beterik, taupadaka biotzak ebezala: ordubete geroago, oñastarriak bere lanak egin ebazanean, aldendu zirean bilddurtasunak, eta guztiak esaten eben: Au da miraria! Au da Jaungoikoak deungeari biraldu deutsen nekaltasuna.

Palbik, gogo-beroz, esaeutsen bere menpekoari:

—Gizonak! ikusi dozue iñoz olako miraririk?

—Iñozbez jauna! guk ziur-ziur uste-izan dogu, ilgo ginduezala, ta ontzi onen jaube egingo zireala; gogo au euki ezpalebe, joango zirean euren ontzira *trumonadea* ganera etorri-orduko, eukezan diru ta beste gauzakaz.

—Eztot uste orrenbeste: asmo ori euki beben, barrura sartu zireanean, edo beko atepak idigi zireanean, ilgo ginduezan.

—Ez jauna, arek egon zirean itxaroten illundu arte gu ilteko, baña Jaungoikoak beste gauza bat erabagi eban auzi orretan.

—Jaungoikoaren lanak dirudie, izan-be, gertaera orrek.

—Bai jauna; iltzaleak eta lapur deungeak, olakoxe atzena dabe geienean.

—Martinikako agintariak esan deust niri, orrek itxas lapurrok, gauza txar asko egin dabela aspaldion: ontzi batzuetan ostu aleben guztia, ta beste batzuetan il gizadi guztia, eurak dakien lekuetan salduteko ontzia ta ontziko gauzak.

—Ori, olan izango da jauna; emetik urteten dogunean-be, arduraz joan bearko dogu, onek itxasuok igaro arte; gu billatuten ibilko da atzoko itxas lapurra, atzo gengoan lekuan, bere amar gizonak artuteko, ta ondo egingozu beste bide batetik joatea.

—Guk, gaur illuntzean urtengogu itxasora, ta bakit nik zein bidetik joan bear dogun, atzoko itxas lapurraren bilddur baga. Ta baletor-be, zer? Batetik eztauko batelik, eta ganera, orain, amar gizonen iskilliak daukaguz arpegi emoteko, lapur asmoaz datorrenari.

—Ori olan da, jauna.

Martinikan egozan arte, zuzendu ebezan andik-emetik, goietan da beietan, azpikoz-gora ta goikoz-azpira, nastaurik, lapurrak ipiñi ebezan gauza guztiak; baita arautu zan, erriko arotz bategaz, oñastarriak egieban zuloa-be.

Illunabarrean jaso zan *ankillea*, zabaldu ebezan «Ama Dontzoa»ren belak edo aize-oialak, eta itxasoratu zirean, euren osterea jarraitzeko. Trumonadadun eguraldiak artu ebezan lenengo egunetan, da ekatx gogor bat Habanara eldu baño egun bi lenago: estualditxo bat artu eben

ekatx aregaz, itxasbazterretik urre egozalako. Martinikatik urten, da amargarren egunean, eldu zirean Habanara.

Kartegatu eben *tasajoa* edo okela legortua, ta illebeta garrenean zamatu zan ontzia *azukreaz*, Kork izena eban, Irlandako portu batera eroateko. Abiamenak egin zirean, da urten eban itxasora «Ama Dontzoa»k.

Aize ta eguraldi onakaz joan zirean itxasketan Terranobara urratu arte: toki atan, ekatx gogor bategaz, artu eben estutasun bat gau illunean: euripean ezer ikusten etzala, entzun eben abarrots bategaz, ikaratu zirean guztiak eta esaten eben, batak gauza zuri bat ikusi ebaka, besteak argi zuria zala, au zala ta ori zala. Goizaldean «Ama Dontzoa»k jo eban zerbait, eta izuturik ebiltzan guztiak jakingurarik zer izan ete zan: ogean egozanak bere entzueben zaratea, ta igoeben gora, baña egoan illuntasunaz, etza ezer agiri. Egun-abarraz, argitu ebanean, ikusi zirean alde guztietan itxasganeko edur-mendi, azpia leittuta eukenak, batzuk urre, besteak urrun; onek txikiak, arek andiak, ontziaren inguru guttian. A zan arrigarrizko itxasoa! Arratsalderarte

joan zan «Ama Dontzoa» bide okerrak jarraitu-
ten; orain arantz, gero onantz da urrengoan bes-
terantz, edurmendietatik aldenduten: arratsalde
erdian estaldu zirean danak atze-aldetik.

Gau illunean ontziak jo eban gauzea, ziur-ziur
izan zan edurmendi txikien bat. Ontzia zerbait
aurrerago egon balitz, illunetan aurkituko zan
aren edurmendien artean, da Jaungoikoak baka-
rrik ekian zer jazoko zan ontziaz da ontzikoakaz.
Amaika olako arriksu, ikara ta estualdi, igaroten
dabez itxastarrak.

Olako gertaera neketsu ta arrisku andikoe-
tan, ezta naiko izaten, ontziko burua, jakituna,
adimen argikoa, ta ikusmen onekoa izatea.
Zorionaz etorten da garaitasuna ta zorigeiztoaz
ondamena.

Bein andik eta bein emetik putz egitten eben
aize ibittuakaz; eguzki argia egunaz, da guztizko
gau izarratuakaz, joan zirean Irlandako itxas-
ertzera urreratu arte. An idoro ebezan laño ta
lausoak arriskurik geien egoan lekuan.

Egun baten, lauso illunaz da aize gitxiaz joa-
zala, entzueben zerbaitten durundia; au zala, ori
zala, bestea izango zala autuetan egozan arte,

urreratu zan asko durundia, ta entzuten zan gizonen berbeta.

Orduan «Ama Dontzo»ko batek egieban deadar.

—Au...p.

—Eloo...! —erantzun eben besteak.

—Norutz zoaze?

—U-ar-yu! —erantzun eben ostera.

Orrek Englandarrak dira —esaeban «Ama Dontzo»ko gizon batek eta onetan egozala, dardart, ontzi biak nastatu zirean, alkarren belak eta *txikotak* urratuz. Aize gitxi ta itxasbareaz ezin zeitekean egin kalte andirik, baña Englandarrok aserre ebiltzan nasteak jaregitten, ontziak alkarregandik aldendu eittezan. Euskaldunak, ixil-ixillik ebiltzan besteakaz batera ontziari aldendu eragitteko lanetan.

Englandarrak, gorrotuaz, burutik bietzetara begiratuten eutsen euskaldunari, ta egitten ebezan deadar da birao gogorrakaz, esan leikean euskaldunak eukela gertaera aren errua. Ukabilak-be erakusten ebezan euren amorrugaz, da Englandar batek jo eban euskaldun bat: orduan azkartasun zoliaz, esetsi eutsen euskaldun guz-

tiak Englandarrari ta ukabilkada galantak ainbanatu zirean alde batera ta bestera. Burruka onetan Englandar bi jausi zirean, lanean ebiltzan lekutik «Ama Dontzo»ra, ta guztiz txarto egozan luze-luze, zirkin egitteko adore baga, ontziak aize apurtxoaz, alkarregandik aldendu zireanean. Josetxok-be gaittasun errimeak egin eban burruka onetan.

Englandarrak gero, joan zirean bateltxo bateaz «Ama Dontzo»ra, jausi zirean gizon biak billatutera; ta eroan ebezan euren ontzira.

Txarto urten eutsezan euren aserre, deadar da biraoak: obeto izango zan eurentzat, besteak lez ixil-ixillik egon izan bazirean euren lanetan.

Englandar ontzia estaldu zan laño artean.

Geroago entzuten zan zarata bat, atxetan oldatuak egitten dabenlako: au zala, bestea zala, badezpada, artu eben leorraldetik urrunduteko bidea. alan da guzti-be, atxetatik urre egoan ontzia, lausoa garbittu zanean. Biaramonean porturatu zan Korken.

Ain zuzen-be, egun atantxe sartu zan bertan portuan, auzietako Englandar ontzia.

Kork-en, jai-egun baten, joan zirean errira, kaleak eta etxeak ikustera, «Ama Dontzo»ko lau gizon; kalerik-kale ebiltzala aurkeztu jakezan lau Englandar auzietako ontzikoak: aida baten, lau berba esan orduko, jaurti eutsezan ukabilkadak. Euskaldunak ezeben nai burrukarik leku atan, da aldenduten asi zirean, baña besteak orduan, gogotsuago jarraitu eutsen burrukarako. Laster ezagutu eben euskotarrok, euren arerioak erdi mozkorturik egozana: ezetsi eutsen bakotxak bati, ta arin ostikopetu ebezan laurak.

Errizain bik, eroan ebezan guztiak Erabagi-lleagana, ta katigu ipiñi ebezan dan-danak. Errizañak autortu eben jazoera guztia, ta batzuk errurik ezeukelako, ta besteak erdi-mozkorturik egozalako, lau-ordu garrenean, jaregin ebezan danak.

Englandarrak uste eben arek gizonak makal batzuk izango zireala, baña ikusi eben eurak baña indartsuagoak zireala, ta galendu zirean bigarren burrukaldian: ziur kendu jaken, arekaz burruka egitteko gogoia.

Zortzi egunean kartegatu eben «Ama Dontzoa», ta gero, joan zan Englandako, Liberpool

eritxon portu batera, burdiña ta oialak zamatute-
ra barrero Habanara eroateko. Zamatu zireanean
urten eben itxasora, ta bein eguraldi onak, bes-
tean txarrak, orain aizetsuak, gero euritsuak,
emen argiak, an illunak arturik, «Ama Dontzoa»
eldu zan Habanara, berrogetazazpi egunetan.

Geixo txar, gizadi asko ilten ebana, egoan
Habanan erasti atan: «Ama Dontzo»ko guztiak,
bein bat eta bein beste bat, arrapau ebazan
geixo arek, baña adu onaz danak sendatu zirean.
Luzamen andiaz kartegatu zan ontzia.

Berrogetabi garren egunean, azukrez zama-
turik, urten eban Santanderrera, ta eguraldi
onakaz, ogetamazortzi egunean eldu zan portu
orretara. Sei egunean kartegatu zan, da Josetxo,
beste Mundakako lagun bigaz, etxeratu zan.

Josetxo joaten zan Mundakara lenengo egu-
netan, bere lenagoko lagunakana agerraldiak
egittera. Amerikar bat irudian, bere Habanan
erosi eban *jipijapazko* kapela ta soñeko zuriakaz,
aretan udako egun beroetan. Urtebittan ibili zan
urrunetan, da amazazpi urte garrenean etxeratu
zan mutil morrosko galanta.

Irakurleak ezagutzen dau Eladitxo begi baltz ederraren jaubea. Josetxok ikusi eban jai-egun baten neskatilla au, bere lagun bategaz egurastuten ebillela: joan zan beragana berbaldi bat egittera ta neskatilla biak egin eutsen, guztiz gogo-argiaz, txera ona, ta Eladitxok, arpegia gorri-gorri ebala, ittandu eutsan:

—Gomuta dozu, Josetxo, joan ziñeanean eskiñi zindoana?

—Zein eskintza?

—Etzenduzala astuko zeure laguntxoak.

—Eztodaz astu iñoiz-be.

—Ori ondo, Josetxo, siñistuten deusut.

—Luze eritxi jataz arrezkero igaro direan urte biak.

—Tira-ba, Josetxo, ezaiguzuz orain zeure joan-etorrietako gertaerak.

—Bai pozik.

Josetxo asi zan urte-bietako gertaerak esaten; Montebideon zer ikusi eban, zelako elizak, etxeak eta kaleak dagozan; itxasoetan zer igaro jaken, da itxas lapurren auziak ageritten egoala, agertu zan atso bat Eladiri deiez, ziñoala:

—Eladi, amak diño etxera joan zaittezala.

—Zertarako?

—Nik eztakit, berak esangotzu.

Eladitxo etxeratu zan, zer jazoten zan jakittera.

Josetxo, bere urriñetako goertaerak ageri ebazanean, ikusirik Eladi ezetorrela leku atara, aldendu zan andik, Eladiren lagunagana beste adiskide batzuk batun zireanean.

Eladitxok artu ebazan zaplada zoli bi, amagana aurkeztu zanean, zegaittik zan ezekiela, ta ganera, amak zematu eban esaten eutsala:

—Antxiña ago entzunda, aregaz mutillagaz ez batuteko, ta ederrak artukozan batuten azan bakotxean. Zaindukoaut nundik eta nogaz abillen.

—Ori da ama, nik egin dodan okerkeria guztia, zapladak merezi izateko? Zer egin biot-ba urte bian kanpoetatik ibilita, etxeratu dan adiskide bat, berbetara baiatort? Zoaz ortik erantzun?

—Bai, zoaz ortik erantzun! i ezazalako aregaz batun bear doana.

—Ai ama, ori da arrigarrizko gogortasuna! Nik ezin neike ori egin.

—Ez orretarako? Eutsozan-ba beste zaplada bi, erantzupen orren nekalgarri.

—Zeurea naz da jo naizu ama nai dozun guztian, baña bakizu Mundakako gizadi guztien artean entzute andikoa dana Josetxo, bere betiko egittasun onakaittik, eta ganera ikastuna ta esangiña dalako. Ni baño neskatilla aberatsagok egitten deutse abegi ona, ta ibiltten dira bera-gaz, jantzan da olgetan tanbolin soñuan. Zegaittik da-ba deungekeria, nigana datorrenean, nigaz berbetan egotea?

—Ezeidan aittatu geiago mutil ori, ostarantzean ilgo aut.

—Il ama, il nai banozu, baña nik ezin neio egin zittalkeriarik ona-ona dan mutillari. Zeure guramena egittearren, enaz iñoiz joango berbetara Josetxogana, baña bera badator neugana, ezin esan izangotzat, aldendu deitteala nigandik.

—Auturik asko da gaurko, ta ixildu gaittezan, beste zaplada batzuk artu nai ezpozan.

Eladitxo lenago, artu eban burubidea ixik-ixilik egoteko, aittamak nekalduten ebenean, baña orain, auzi onetan, ezin egon izan zan egiak esan baga. Onekaz jazoerokaz usmau eban, zelan

arek, Josetxogaz egoala deittu eutsan atso sorgi-
ñak zaindutzen eban nundik eta nogaz ebillen,
amari salatuteko.

Josetxoren etorrereak, naigabeak ekarri
eutsazan Eladitxori, baña bere begi baltz ede-
rrak, lenago baño ederragoak, guztizko gogo-
argiaz ikusten eban a mutil errueza.

Josetxok be, zerbait usmau eban, Eladi etxe-
ra eroan ebenean, da gurari andia eukan jakitte-
ko, zer igaro ete zan etxean beragaz.

Arik bigarren egunean, illunabarrean, idoro
eban kalean etxera joala, ta ittandu eutsan:

—Zer jazo zan etxean, lengo-egunean amak
deittu eutsunean?

—Ezebez Josetxo, eneuke esan bear, baña
egia esan biot: zeugaz nenbillelako eroan nindo-
en.

—Dirauztasuna berebera uste izan dot, eta
guztiz artega egon naz jakiñarte: nekerik asko
daukazu nigaittik, eta alkarregandik aldenduta
ibili bear dogu, zeure aittamakaz bakea euki dai-
zun, baña erruki zaittut, eta berbatxo bi esan
bear deutsudaz. Daukazuzan naigabeak erruki
gogorra sartu dabe nire biotzean, da zeugandik

aldenduta ibilli arren, beti izango zara nire maitagarria; beti gomuta izango zaittut, eta beti egongo zara nire biotzean. Badakit ondo Eladitxo, zu aberatsa ta ni nekezalea gareana, ta alkarregaz ezin ezkondu gintzakezana, zegaittik, zure aittamak, eztabe nai entzun-be nire izena, baña nekezaleak iñoz aberastuten dira: ganera euren biotzak daukez, sarritan, aberatsak baño samurragoak, eta olan dala, zein alan dala, len esan dodan lez, beti egongo zara Eladitxo, nire biotzean. Agur orain, zeure gurasoak beste burubide bat artuten daben arte, urrundik egingotzagu agur alkarri.

Eladitxo ezeban ezer erantzun, baña bere begi baltz ederrak, erantzun eutsen, negar malakoakaz, Josetxoren berba samurrai: negarrez aldendu zirean biak alkarregandik.

Amazazpi urte ebazan Josetxok, eta amabost Eladitxok.

Eladik eban, Eustaki eritxon izeko bat, bere aittaren arrebea, ondo maitte ebana: oneri autortu eutsazan amagaz igaro jakazan jazoera guztiak, eta izekoak arriturik erantzun eutsan:

—Zer diraustan, Eladi? Josetxo gizajoagaz berbetan egointzalako zapladak emon?

—Bai izeko, ta ganera zemaigogorak eskiñi, au ta bestea egingoztala, mutil aregaz batuten banaz.

—Nik a morrosko gazte ederra edozeiñegaz ikusten dot; bein nekezalien alabakaz, da bestean erriko neskaitilla apainduenakaz; danakaz gogo-argia erakusten dabela.

—Bai-ba, ori esan neutsan nik amari, baña zaplada bategaz erantzun eustan. Baitta esan neutsan, berari naibagerik ez emotearren, enintzala ni joango mutil aregana, baña bera betorren neugana, ezin esan neiola zoaz ortik! eta eneiela zeatu olako gertaeretan.

—Neuk arrapaukot bakarren zure ama, ta egingogu berba auzi orren ganean.

Eladi poztu zan izekoak artu eban burubideaz, da bere bittartez ama bestera biurtuko zan usteaz.

Eustakik topau eban Masima bakarrik egun baten, da esaeutsan:

—Masima, ene alabea, zelako auziak darabil-tzuz orain-be, Eladigaz? Neke askogaz bizittekoa da beintzat, zeure alabeori.

—Zer entzun dozu, Eustaki? Neu nago naibagez beterik, eta zeresanak dakaztazuz ganera?

—Zerenak dira, andrasko andiorrek daukazu-zan naibageak? Atxurren ala arrikatza iragoten ibilli zara goizean alogera irabazteko? Aittatu-be egittea nekeak, zeregiñik eztaukan andreak.

—Eustaki, nekeak lanakaz da lanbarik euki-tten dira: destañatzu zatoz goizeon, enaz desta-ña gura, ta esaizu esangozuna.

—Esan gurotzut, Eladik amabost urte dittua-la, eztala ume gona laburduna, ta adin orretara eldu ezkeru etzeunkeala zeatu bear zapladakaz, zegaittik, arek bauko orain adimena ezagutute-ko, erru бага joten deuzula.

—Nor izan da, albista orrek eroan deutsuza-na? Ziur-ziur Eladi izango zan, da nik, ara, zatti-tu egingot etxera datorrenean. Ikusten dozu a zittala, bere izekori esaten etxeko gertaerak? Aa,gaur artukoittu ederrak.

—Ez Masima, eztozu joko; berezkoa da izeko kutun bati orrek gauzok autortutea, ta nire egipi-

dea da, auzi orretan bitarteko jarrittea, zeure ta bere onerako. Eladik diño, bera eztala joango iñoz mutil aregana, baña mutilla badoa beragana, ezin esan leiola aldenduteko. Zentzun obegaz, ezin berba egin leike gazte batek.

—Bai Eustaki, zentzun ohea erakutsiko dau, urreratuten jakanean, aldendu deitteala esaten badeutso.

—Masima, ori ezin egin leike gizabide ona erakutsi nai daben gizalabeak. Ori okerreriori egin erasoten badeutsazu zeure alabeari, lenago lez, Mundakako gizadi ipiñikozu zeugaiti txarto esaten.

—Jesus, au da bakean bizi-eziña.

—Zeuk nai dozulako: a mutil ederra ta ekan-du onetakoa, bere adineko neskatilla guztiakaz ibilten da egurastuten, nekezaleakaz zein aberats ondo apaindduakaz; eurak neskatillak billatu oi dabe beragaz olgetako, guztizko ona ta gogo-argiduna dalako. Zegaittik-ba, galarazoten deuntsazu Eladiri egitten beste guztiak egitten dabena, olgetako orduetan da lekuetan?

—Eustaki, orrek asmuok onak izan leittekez, baña nik eztot nai Eladi ibili deitteen mutil are-

gaz, da ezeidazu geiago berbarik egin auzi orren ganean.

—Egizu Masima, zeuk naidozuna, baña olan bada, menpekoak baño errukarriagoa da zure alaba zintzoa.

Berbetan onetan egozala, eldu zan Ermoken, Masimaren senarra ta Eustakiren nebea. Jakiebanean zein asmo ekarren bere arrebeak, esan eutsan:

—Eustaki, etzaitte etorri ona barriketeta; ezteutsagu itxiko Eladiri, Ondartzako mutillagaz ibilten.

—Zuk esan dozu *aida*, ta *aida* izan beariko da; baña biar edo etzi, erriko gizadi guztiak zeuen kontra, marmar diarduanean, naibageak eukikozuez.

—Iñardu deiela, nai daben guztia esaten.

Biamonean, joan zan Eladi izekoagana jakitterra zer igaro zan, bere amagaz egieban ikustaldian, da izekok esaeutsan gogor egozala bere aittamak; ezebela nai, mutil aregaz batun deitteen.

XI

JOSETXO

PILLOTUKUNTZEA IKASTEN

Josetxoren aittamak, ikusirik mutil au ikastu-na zala, artu eben burubidea, itxasorako pillotukuntzea ikasi eragittea; beti menpean ibili ezeittetan, da noizbait agintari-be izan eittean. Mundakan egoan pillotukuntzea ikasteko ikastolea; erosi ebezan bear zirean iraztiak, eta bertatik ari zan ikasolara joaten: urte bi bear zirean ikasmenak amaitzeko.

Masima ta bere senarrentzat, naibage andia izan zan, Josetxo, pillotukuntzako ikasolara sartu zala jakittea; bildur zirean, Eladi ta mutil aren adiskidetasuna, maittetasun biurtuko ete zan, urte bian. Artega ta betillun ebiltzan Ermoken da emaztea, ta euren gorrotuaz, bertatik artu eben burubidea, Eladi biraltzeko Bilboko neskatillen ikastetxe batera, emakumen arazoak ikastera, arik eta Josetxo, ikasmenak amaittuta, itxasketarra joan-arte.

Eladi, len egon zan urtebete ta erdian olako ikastetxe baten, emakuma arazoak ikasten: orain, errukarria eztoa len ikasi ebazanak barrero ikastera, ezpabere, urte bi gitxienean Josetxo-gandik aldendutera.

Eladiren aittamak esaten eben:

—Diruaz egin albada, aldendukogu geure alabea, mutil orregandik.

Baña ai *koittauak!*, ezeben gogoratuten, euren gorrotuaren da aberastasunen ganetik egoala Jaungoikoaren erabagia erruezak zainduten.

Aittamak Eladiri esaeutsenean artueben burubidea, guztiz ikaratu zan neskatilla au, ta biotzikara errimeaz, erantzun eutsen:

—Josetxok esaeustan bein, etzala nigana urreratuko zeuek nai eztozuen arte, da orregaittik uste dot, eztagoala ni Bilboko ikastetxera biraldu bearrik.

Amak, zaplada bat emonaz, erantzun eutsan:

—Ik, ori jakittekko ikusi don Josetxo, ta esanbe bai, emen zer igaroten dan.

—Bai, ikusi neban lengo baten, kalean aurrez-aur topa giñeanean, da orduan esaeustan

usmaten dabela, nire gurasoak ezabela nai nigaz batun eittean, da aurrerantzean etzala batuko, gurasoak eta neuk naibagerik artu eztaigun.

—Zegaittik daukaz orrek siñismenok?

—Nik eztakit.

—Zeure izeko Eustakik esan ete dau ezer?

—Eztot uste.

—Zoratu eragin bear deustazue. Olan dala zein alan dala, Bilbora joan bear don.

Eladi joan zan gero izekogana, autortutera zer igaroten zan, da Eustakik arrittuta erantzun eutsan:

—Zer diraustan Eladi?

—Bai izeko, Josetxok pillotukuntzea ikasten diardu: urte bian egon bear dau ikasmenak amaittuten, da urte bi orretan adiskidedtasun larregi artu eztaidan beragaz, biralduten nabe Bilbora. Ni joango naz, izeko, baña au gurasoen burubideau, artuten dot, nekaltasuntzat, eta orregaittik uste dot katigutegi batera noala. Nire gogo-illuna ta biotzikarea, uste dot geroago galgarriagoak izango dirala, ta Jaungoikoak lagundu deiztala neure naibageak ibittuten.

Berba onek esan ebazanean, negarrez jarri zan Eladitxo.

Biaramonean, izeko Eustaki joan zanean Eladiran etxera, topa ebezan senar-emazte biak, eta esaeutsen:

—Zuek eztakizue zer egitten dozuen Eladi Bilbora biralduteaz Josetxogandik aldendutearren: eztakizue gisa orretan alkarren erruki izango direana, ta egunaro geittuko dana euren adiskidetasuna, alkar ikusitta baño inddar geiagoaz: egur igarrak batuten zabilitze zeuen asmoak kiskilduteko, ta oker urtengotzuez burubide guztiok Eladiri isten ezpotzazue ibiltzen, beste erriko neskatillak dabiltzan lez.

Er.—Bilbora biraldutea erabagi dogu, ta Bilbora joango da.

Eust.—Bai Ermoken, *aida* esan dozu ta *aida* izango da, baño egunen baten, gomuta izangozuez nire oarpenak.

Arik irugarren egunean eroan eban aittak Bilbora, ta sartu eban ikastetxean: an geratu zan biotzillaz da negarrez.

Ermoken etxeratu zan biaramonean.

Gero, igaro zirean egunak, asteak eta illak, Eladiren barri baga: irugarren illean joan zan aitta Bilbora zerbait billatutera, ta bide batez alabeagana agerraldi bat egittera.

Eladitxo topau eban, ikastetxean sartu zanean baño argalago ta zurbillago, makal dagoan baten antzera, baña aittak ittandu eutsanean miñez egoanez, ezetz erantzun eutsan gogo-illunaz, itzal da motel, bere begi baltz ederrak lurre-ra begira ebazala.

Ermoken etxeratu zanean, erazagutu eutsan emazteari, zelan Eladi topau eban argalago ta zurbillago, baña osasunaz; da onek erantzun eutsan:

—Ori argaltasunori errialdatzeak egingo eutsan, da bakizu ikastetxean, eguzki gitxi artuta bizi direanak, beti zurbildduten direana.

Arik beste iru illebete garrenean, joan zan barriro Ermoken, bere alabea ikustera, ta idoro eban, urrengoan baño itxura txarragoaz. Irakasleak esaeutsan Ermokeni:

—Zure alabea, jan da edan ondo egiñarren, egunaro doa argalduten; eztakit zer jazoten dan beragaz.

Ermokenek ittandu eutsan Eladiri:

—Zer daukan, olan argalduteko?

—Nik biotzilla ta lo egin eziña, etxetik ona katigutegira ekarri ninduenik arrezkero.

—Zer diñon? katigutegia ikastetxea?

—Bai aitta, ni len egon nintzan ikastetxean jakin bear nebana ikasten, da orain sartu nozue katigutegian: ni naz Mundakako neskatilla zorigeiztokoena, ezetariko errurik baga; beste guztiak daukez bear dabezan ibilketak, baña niretzat eztago katigutegia baño.

—Arpegia auzikonat, olako barbarik esaten bon.

—Ausi aitta arpegia, ta ganera il gura banozu! Olan menpeko zital antzera bizi izateko, obeto da il ainbat ariñen, Jaungoikoaren guramenaz.

Eladitxoren negarrak errukarriak izan zirean, orrek berbok, biotz-biotzetik, esan ebazanean. *Aida* esaten ebanean, *aida* egittekoea izanarren, aittak erruki gogorra artu eutsan bere naibageak autortu ebazanean, da irakasleari-be, negar-
anpuloak jausten jakazan bere begietatik. Zein itzal egon zan Eladitxo bere berbaldian, biotzeko

naibageak azalduten, argal da zurbil, bere begi baltz ederrakaz.

Ermokenek urten eban kalera, ta ordubete garrenean biurtu zan osagille bategaz. Onek begiratu eutsan Eladiri burutik-bietzetara, ta egieutsazan ittaun asko, baña ezieban ezagutu zein geixo eukan. Atzenean esaeban ezeukala biotzilla baño beste geixorik, eta bear ebazala egunaroko olgeta ta ibiltaldiak, lagun gogo-argi-koakaz.

Irakasleak artu eban ardurea osagilleak aginddu ebana egittuteko.

Ermoken etxeratu zan biaramonean, da ageri eutsazan emazteari Eladigaz igaro jakazan gertaerak: Masimak uste eban atxakiak eta asmoak izango zireala aren negarrak eta esate guztiak.

Arrezkero, senarrak nai eban, emaztea joatea Bilbora, ta onek senarra joatea: gisa onetan egon zirean joan baga sei illebete luze-luzietan, arik eta Eladiren irakasleak, gizon bat Mundakara biralduta erazagutu eutsenarte, geroago makalago joala alabea, ta ondo izango zala etxeratutea.

Joan zan Ermoken, da etxeratu eban bere alabea, illaren itxuran, guztiz zurbil, azurra ta azala baño ezeukazala. Ogeratu zan, bere begi baltz ederrak zerbait lausoturik eta zirkin egitteko indar baga. Ai zein ezbardiña urtebetean Eladitxoren taiua.

Izeko Eustakik ikusi ebanean taiu aregaz, arriturik negarrez jarri zan, da erruki gogorraz mozu asko emoeetsazan. Eladik esaeutsan:

—Ez negar egin izeko, orain baketsuago dagoz nire burua ta biotza, ta uste dot sendatuko nazala.

—Ai, zein atsegiña izango da niretzat.

Eustakik alde edin eban bere neba Ermoken egoan gelara, ta amorruez esaeutsan:

—Ikusten dok orain, zelan egittu direan nire pekuak? Orrekaz eure gogorkeriokaz ildok eure alaba ederra! Ezin egin leittekean astokeri, andiagorik egin doana baño! Emaztea ta eu, biok alkar artuta, galdu dozue alaba eder ori, andikeri ta arrokeria baño gomuta izan eztozuela, alde eragiñik mutil nekezale bategaz batun ezteitteen, beste erriko neskatilla guztiak batuten direan lez. Jaungoikoak-be eztotzuez parkatuko

orrek gogorkeririk egittea, ain zintzoa dan alabeari.

—Eustaki, geuk daukagu naibagerik asko jazoera orregaz, da etzeitte etorri naibageau geittutera. Beretzat, ondo gurizanean egin dogu guztia, ta, egia da, oker urten deuzkue geure gurariak. Orain osagilleari esan deutsagu egunaro etorri deitteala geixoa ikustera, ta guztiok egin bear dogu alegiña sendatu deitteen.

—Bai, norezekoa da orain alegiñak egittea.

Eustaki, etxe atatik alde egiñorduko, joan zan Eladiri agur egittera ta onek esaeutsan egunaro ikustaldi bat egin eiola.

—Bai pozik —erantzun eutsan izekok.

Masima, alabearen taiua ikusi ebanik arrezkero, ebillen guztizko gogo-illunaz: *errenkura* gogorra sartu jakan bere biotzean. Esaleikean damututa egoala alabeari ainbeste nekaltasun emona.

Laster zabaldu zan Mundaka guztian, Eladi Bilbora biraldu ebela, Josetxogaz adiskidetasun larregi artu ezeien, da naibageak geixotu ebela. Gizadi guztia ebillen zurrumurru bere aittama-

kaittik txarto esaten, euren alaba errukarria gisa atan nekalduten ebelako.

Astebete garrenean igarri jakan Eladitxori zerbait obeto egoala: illebete garrenean jagi zan ogetik, etxe-barruan ara ta ona ibilteko, inddarrak artuten. Jagi ta gero, amabostgarren egunean kanporatu zan, astiro-astiro egurastutera, bere izeko Eustaki lagun ebal.

Lenengo elizara joan zan, Jaungoikoari eskerrek erazagututera osatu zalako, ta orra bertan elizan ikusi eban Josetxo, eliz-gizonai arazo baten, laguntzen ebillela. Josetxok-be ikusi eban bera.

Eladiren izeko Eustaki izan zan antxiña Juana Mari Ondartzakoren ezagun andia, ta zeian, goiz baten esaeutsan onek:

—Entzuizu Eustaki, egia ete da zure loba Eladi, Bilbora biraldu ebena gure Josetxogaz adiskidetasun larregi artu ezeien?

—Ori diño e Mundakan, Juana Mari, baña ezta-
kit orregaittik izan bazan.

—Ermokenek eta emazteak, ardura barik eta zaintzalle baga, itxi deioeka euren alaba zintzolari ibiltten, beste erriko neskatillak dabiltzan

legez: Josetxok eta guk, ondo dakigu nekezaleak gareana, ta eguno etxaku bururatu, Eladi Josetxogaz ezkondu leitekeanik. Ikastetxean batera ibilli ezkeru, arek biak ibilli zirean lez, berezkoa da, dauken adiskidetasuna, ta aren bien artean eztago beste asmorik.

—Olako oarpen asko egin deutset nik areri, baña eztot ezer lortu.

—Zoratuta dagozala esan leitteke zure nebea ta bere emaztea: Josetxok esaten deusku ez tala iñoz joaten Eladigaz berbetara, bilddurrez bere aittamak naibagerik artu ezteien.

Alperrik zirean, Eladiren gurasoari egitten jakezan oarpenak: neskatillau sendatu zanean, aztu ebezan len igaro zirean gertaerak, eta barriro galarazo eutsen Josetxogaz batutea ta berba egittea. Urrundik alkar ikusi, ta urrundik agur egitten eutsen alkarri.

Zein zittalkeri egoan Josetxoren ekanduetan Ermoken da emaztea bere arerioak izatteko? Zegaittik zan mutil ori, senar-emazte orrentzat, beste erriko mutil guztiak baño txarragoa? Noiz, nun da zetan, izan zan erruduna? Iñozbez da iñunbez a gizajoa! Beti izan zan esangiña, ikas-

tuna ta gizabide onekoa. Ondo ekien au Ermoken da emazteak, baña andikeri ta arrokerien ganera, zerbait ebillen euren artean.

Jose txo ikastun egon zan beti ikastolan. Ikasmenak amaittuten ebazanean, iru ostera Amerikara egin bear ebazan, gero Pillotu izateko.

Ikasmenak amaittu ta eretia euki ebanean, ontziratu zan Bilbon, da joan zan osterak egittera.

Joango zan aurrean, jai-egun bat izan zan, bere lagun da adiskideari agur egitten ebille-
nean, ikusi eban Eladitxo-be, egurastuten ebille-
la bere neskatilla lagun bategaz: egieutsen agur
biari; baña etzittuan iñok ikusi, begi baltz eder
batzuetatik jausi zirean negar-
anpuloak.

Jose txok ebazan emeretzi urte, ta Eladitxok amazapi erasti onetan.

Igaro zirean egunak, asteak, illak, eta urtebe-
te-be gertaera barri baga.

XII

ELADIREN SENARGEI BAT

Gaztetan Masimaren laguna izan zan, Natale eritxon emakuma bat, ezkondu zan Danel izena eban ixastar bategaz: senarrau ibilli zan urte askotan itxasontzi bateko buru Amerikatara joan-etorrietan, da etxeratu zan bizitzea eroateko beste diru irabazi ebanean. Onek senar-emazte biok euken Ariston eritxon seme bat, mutil ona, ogetalau urte ebazana; pillotukuntzea ikasi, Ameriketara osterak egin, azterpenetan ondo urten, da pillotu edo bigarren agintaritzarako eskubidea eukana.

Natale ta senara, antxiñatxotik joaten zirean noizik-beñean Masimaren etxera, ikustaldiak egittera, ta Masima ta senarra-be joaten zirean Natalenera: emazteok antxiñako lagunak zirean lez, iñok ezaban uste besterik ezpada, lenagoko adiskidetasunaz jarraituten ebela, alkarri ikustaldiak egitten, bein etxe batera ta urrengoan bestera. Atzeneko urtietan, onek ikustaldiok egitten ebezan geroago sarriago, arik eta egunaro-

koak izanarte. Batzuk eta besteak ebiltzan beti gogo-argiaz, da Eladik-be txera ona egitten eutsan Nataleri.

Jose txok alde egin da amalau illebeta garre-
nean, etxeratu zan Nataleren seme Ariston,
etxeraldi bat egittera, ta etxadi biak, len legez,
jarraittuten eben joaten zan Masimenera bere
aittamakaz, da guztiak ebiltzan gogo-argiakaz.

Aristonek, eretia euki eban egun baten,
esaeutsan Eladiri:

—Eladi, zeugaz ezkondu nai neuke; asmo
orregaz etxeratu naz, da neuk dakit ziur-ziur
zure ta nire aittamak gogo-betea daukena asmo
orretan.

Eladitxok, biotzikara zokia euki eban Aristo-
nen berbak entzun ebazanean; oso zurbilddurik
jarri zan, da Aristonek, lotsatuzalakoan, esaeu-
tsan:

—Ez lotsatu Eladi: ezkontzeko adiña bauka-
gu, ta gauzak euren erastian zuzendu bear dira.

—Ariston, eskerrak erazagututen deutsudaz
zeure guramen onagaittik, baña nik eztaukat
oraindiño ezkontzeko gogorik.

—Noiz-ba? amazortzi urte igaro ezkerro, zeren begira edo zer itxaroten egongo zara?

—Itxaron gogoia etorri arte.

—Noiz eukikozu-ba gogoia?

—Ori Jaungoikoak baño bestek eztaki.

—Itxarongo neuzkizu urtebete edo bian.

—Eskerrik asko Ariston; ez niri itxaron, zegaittik, urte askotan, bear bada, eztot ezkontzeko gogorik eukiko.

—Ezkonduko giñeala uste izan dabe-ba, bioren gurasoak.

—Olan izango da, baño nik eztaukat gogorik.

Orra orain, estalkia kendu zanean, agertu zirean argitara illunetan ebiltzan asmoak. Masi-mak eta senarrak nai eben Eladi Aristonegaz ezkontutea, ta orregaittik egozan bilddurrez Josetxogaz maittetasuna artuko ete eban. Eladik laster adittu ebazan onek naste guztiok, eta argi-argi ikusi eban, zegaittik izan zirean emoeutsezan nekaltasunak, eta zegaittik aldendu gura eben beti Josetxogandik.

Aa... zein geiztoak dira andikeriak.

Josetxo, Masimen agoan, zan, baserritar, dirubako, ta nundik-norakoa zan iñok ezekiena.

Ariston zan erritarra diru apurtxoaz.

Baña erriko gizadi guztiak ekian ondo, Jose-txoren gizabidea ta egittasunak Aristonen goittik ebiltzazana: ganera entzute andiko mutilla, ta bestetik euskalduna zan lez, jatorri onekoa, Masimaren ezbai guztien ganetik: eta orduan ezpeukan dirurik, georago izan leittekean askoren jaube.

Onek gauzok olan izan arren, Masimak eta senarrak euken arrokeriaz zelan artuko eben dirubako baserritar bat euren alabearen senartzat? Apalkeri andia izango zan ori euren andikerientzat! Burutasun onekaz, beti andi-irudiak izatearren, emoeutsezan Eladiri ainbeste naibage.

Aristonek etxeratu zanean ageri eutsen aittamari Eladigaz euki ebazan berbak ezkontza asmoan, da miraritturik lotu zirean Eladiren burubideaz; uste eben, euren semeari aida baten erantzungo eutsala baietz, biotz samur-samurraz.

Natale joan zan bertati, Masimari esatera gaztiak alkarregaz, egin ebezan berbak, eta onek jakiebanean bere alabeak ezebala nai

ezkondu, guztiz aserre jarri zan, da Nataleri esaeutsan:

—Eztabela nai? Bai beintzat! ezkondu bearko dau lotsabaga orrek: noiz eukiko dau ereti ohea senar on bat artuteko?

—Egia da, Masima; Ariston gurea baño senargei oberik eztau topako, ta nik eztakit zer uste daben neskatilla orrek.

—Ermokenek eta neuk, estutukogu gaur etxeratuten danean, da uste dot aldatuko doguzala buruan darabiltzan asmoak.

—Agur Masima, zeuek erabagikozue auzi au.

—Bai Natale, etorri zaitte biar zer jazo dan jakittera.

Eladi etxeratu zanean, deittu eutsan amak gela batera, ta esaeutsan:

—Entzuin Eladi, Aristonek egin eidon berba ezkontza asmoan, da eztaukanala ezkontzeko gogorik erantzun eideutsan: Egia don?

—Bai, nik erazagutu neutsazan neure eskerak bere guramen onagaittik, baña esan neutsan oraindiño eztaukadala senarra artzeko gogorik.

—Zer uste don-ba? Noiz eukikon eretia gisa atako mutil bategaz ezkontzeko?

—Bai ama, mutil ona izango da, baña nik eztaukat oraindiño senar bearrik.

—Aldatu bearkon ori zentzunbako burubideo-ri, ezkondu eittean etxadi oneko ta dirudun mutil orregaz: ezein esan ezetz, zegaittik, naiezpon, nai ta nai ez ezkondu bearkon Aristonegaz.

—Ni ama, guztiz naibagetuko naz, nai ta nai ez ezkondu gura banozue: nik eztaukat oraiñar-te senar gurarik, eta Jaungoikoagaittik, apaltasun andiagaz, eskatuten deutsuet gurasoari, itxi deitztazuela bakean auzi orretan.

—Orain ezpada, esan bear don, noiz nai don ezkondu mutil orregaz.

—Nik eztakit ama, noiz ez nogaz ezkonduko nazan; ori Jaungoikoak daki.

Au erantzun ebanean, amak emoeutsazan zaplada gogorak.

Onetan egozala, etxeratu zan Ermoken, da aittamak, bien artean, egin ebezan alegiñak, Eladi euren gogamenera biurtuteko, baña dana alperrik.

Onek autuok amaittuta, Eladitxo joan zan izeko Eustakigana egun atako auziak autortutera, ta onek, errukiz beterik, entzun eutsazan gertaera guztiak, eta erantzun eutsan:

—Orduan ire aittamak eta Natale alkartuta egon dozan, iri Aristonegaz ezkondu eragitteko.

—Bai izeko.

—Orra zelan argittu dan aittamakandik artu dozanan nekaltasun da naibagearen etorbidea.

—Bai izeko, bear bada, naittasun onaz egingo ebezan gauza guztiak, baña ni ondo nekaldu nabe, ta uste dot oraindio nekalduko nabela.

—Gerotxoago joango non, eure aittamakaz berba egittera, auzi orretan bakeak egin albotaz ikustera.

Joan zan Eustaki, ta Eladiren aittamari esan eutsen:

Eust.—Zer darabiltzue orain-be Eladigaz, nai ta nai ez, Aristonegaz, ezkondu eragin gurarik?

Mas.—Zer-ba, noiz da nun idoroko dau senar-gei oberik? Eladi joan da zugana orain-be zeure belarriok albista barriakaz betetera. Orreixegaittik artukoittu zaplada galantak; zuk sendatuten dozuz aren naittasun guztiak, eta zugana doa

beti laguntasuna billatutera, baña eztau egingo berak nai dabena.

Eust.—Gogorik ezpadauko senarra artuteko, zegaittik, nai ta nai ez artu eragin bear deutzazue?

Erm.—Senargei oberik artuteko, eretirik eztabelako eukiko.

Eust.—Ori Jaungoikoak daki Ermoken: nik eztot adittuten, zek estututen zaittuezan orrenbeste, nai ta nai ez oraintxe ezkondu eragin gurarik: alaba bakarra dan lez, luzaro bizibada, zuen ondasun guztiak beretzat izango dira, ta zein ezkondu ta zein ezkondu baga, eztauko ezer baga geratuteko bilddurrik.

Mas.—Bai, baña, senar onaz obeto.

Eust.—Larregi estututen bozue alabea, barriro gexotukozue naibagepean. Bera da, ezkondu ten danean bere senarragaz bizi bearako dabena, beragaz negar da beragaz barre egin bearako dabena, ta zegaittik bear dau ezkondu, zuek nai dozuenagaz da zeuek nai dozuenean? Ori ezin izan leitteke Jaungoikoaren aginddua; ezkontzeko gogorik ezpadauko, dagoala ezkongei nai daben arte. Gero, ezkondu gura dabenean, artu

nai badau senargei deunge edo ekandu txarretako, orduan egingo jakaz bear direan oarpenak: bittartean, itxi auzi orretan, bere guramena egitten, nai bageakaz il ezteizuen zeuen alaba onbidetsua.

Mas.—Alperrik dira Eustaki, zure berbaldi ta akiakuleak; laster noa Zolozabal abadeagana, autortutera zer jazoten dan Eladigaz, da eskabidea egitten, biurtu deiela aitamaren guramenera. Abade orrek, ondo dakiz, olako auziak araututen, da ikusikozu zelan, Eladiren biotza, ipiñiko daben samur-samur esangiña izan deitteen bere gurasoakaz.

Masimak au esaebanean, Eustakik, agur egin, da aida baten joan zan Zolozabal abadeagana, autortutera gertau zirean lez, Eladiri aspaldian igaro jakazan gertaera guztiak, jakitun egon eitean, Masima aurkeztu-orduko.

Biaramonean joan zan Masima abadeagana, berak nai eban lez erazagututera Eladiren edesti guztia, ta eskabidea egitten, biurtu eiela aitamaren guramenera.

Abadeak entzun ebazan Masimaren autuguztiak, eta erantzun eutsan:

—Entzuizu Masima, alabea ezin ezkondu ziñeike bere guramen baga: elizaragiño eroangozu lotuta-be, baña abadeak ittanduten deutsanean Ariston artuten daben senartzat, ezetz erantzunaz, azpiratuko dittu zuen guramen guztiak, eta lotsagarria izango litzateke senargeientzat eta bere aittamentzat. Ganera, biar edo etzi, senar-emazte orren bizitzea, zorigeiztokoa izango balitz, zeuek eta neu izango gintzakez errudunak, eta eukiko genduke errenkura gogorra bizi gareanarte. Bera da senarragaz bizi bearko dabena, ta uste dot, ez yakola ezkondu eragin bear, berak nai ezabela amazortzi urteko neskatilluari.

—Naibage alatsuak izangoguz-ba etxean, Zolozabal jauna, Aristonegaz ezkontzen ezpada.

—Naibagerik ez, zeuek nai ezpozue: zuek aberatsak zarie, ta zuek ez zuen alabeak, eztaukazue ezetariko premiñarik, bake-bakean, Jaungoikoa maittetuaz, ondo bizitea baño.

—Bai, baña bilddur gara Ondartzako mutillagaz maittetasunik ete daukan: ezkeunke gura senartzat artu deien, nondik-norakoa dan eztakigun mutilla.

—Urrun daroazu Masima, zeure irudimena; Ondartzako Josetxo gaztea da oraindiño, da Lur-bira onetan gauza asko jazoko da, arek ezkontzeko burutasuna artu-orduko. Ganere, guztiok dakigu a mutilla, ikastuna, esangiña ta egikorra dana, dabillen leku guztietan, da zorionean badabil, urte batzuetan izan leiteke diru askoren jaube. Bere jatorri edo etorbidea, ona izan bear dau: umetan, agertu zanean, euskera garbiak zirean bere berbak, eta euskalduna beti da etorbide onekoa. Begiramen onekaz, eztozue zetan euki mutil aren bilddurrik, ez mutil ari gorroturik: Jaungoikoak bakarrik daki, nun da nogaz ezkonduko dan Josetxo ta nor izango dan, zure alabearentzat, senarrik onena.

Masima, bere gogamenak lortu ezebazanean, agur egin abade jaunari, ta joan zan etxera moteldurik: etxakazan ederretxi abadearen oarpenak, gauza guztien ganetik nai ebalako Eladi ezkondu eittean Aristonegaz.

Aittamak, beste estualdi bat emon bear eutsen oraindiño Eladiri ikusteko biurtuten bazan euren aldera. Amak eoran eban gela batera, ta esaeutsan:

—Berbea emon bear deustan, Aristonegaz ezkonduko azala, ostarantzean ilgo aut egune baten.

—Ama, nik eztaukat ezkontzeko gogorik, eta ezin emon neizu berba ori.

Lau zaplada zoliak emoeutsazan amak, eta barriro esaeutsan:

—Bilbo edo beste leku bateko ikastetxe batera biralduko aut, bizi azan arte.

—Ama, zeuk nai dozun lekura, zeuk nai dozu-nean: edozein tokittan, da edozelan, biziko naz etxe onetan baño naibage gitxiagoaz: nekalak eta zemaiak baño eztaukazuez niretzat.

Beste zaplada gogor bi emonaz, erantzun eutsan amak:

—Zein deungetasun dauko-ba Aristonek, senartzat ez artuteko?

—Ariston mutil ona da: neuk eztaukat orai-ñarte ezkontzeko gogorik, aregaz ez bestegaz.

—Josetxo Ondartzakogaz eukikozan ik eure maittetasunak, eta orregaittik izango dozan ire akiakule guztiak.

—Nik, Josetxogaz, ikastetxean batera ibilli giñeaneko adiskidetasuna daukat.

—Bai, ik aregaz, nundik etorri zan ez nungoa dan eztakigun mutillagaz daukan ezkontza berbare bat emonda, baña noizbait gomuta izango zan eure aittamaren oarpenak.

—Nik ezteutsat Josetxori eguno aittatu ezkontza barbarik. Ni, adimenbakoa izan nintzan, aregaz adiskidetasuna artu nebanean.

—Baña orain, adimenaz-be maitte don.

—Len legez beti: niri ezteust egin iñoiz gauza txarrik, eta ganera, eguno beragaittik eztot entzun besterik, guztizko gizabide onekoa dala baño.

Eladik onek berbok esan ebazanean, an urrean egoan izuzkien girtenaz, jo eban amak Eladi burutik-bera, ta ittandu eutsan amorru gogorraz:

—Ezkonduko az Aristonegaz?

—Ez; gaztea naz oraindiño senarra artuteko.

—Egingon gurasoen esana?

—Ez ama, orretan ez; beste edozetan bai.

—Joan adi-ba gure etxetik, naidoan tokira.

—Agur-ba ama.

Joan zan Eladitxo izeko Eustakigana, beragaz bizitzera, ta egun atan egon zan negar da negar, negar egitteaz aspertu eziñik.

Eladik izekori iragarriten eutsazan gurasoak ebazan gertaerak, bakealdi bat emotearren bere biotz nekatuari, ta izekok lagundu eion auzi orretan: baña izekoren orapenakaz, entzungorrak zirean Eladiren aittamak.

Eladiren etxeko neskameakanik, jakitten zan erri guztian, etxe atan igaroten zirean auziak.

Eustaki joan zan bere nebearen etxera, ta senar-emazte biari esaeutsezan agoratu jakazan berba guztiak, eta ganera:

—Zuen alaba zintzoak, eztau zuen artean bizi bear, zuen gogorkeriak artuten egunaro; zuek baizen maitte dot, maitteago ezpot, eta neugaz biziko da bake-bakean nai daben arte.

Erm.—Bizi beite zeugaz.

Mas.—Bai, ezteittea eta etorri gure etxera.

Eust.—Ezta etorriko zeuek billatu arte.

Onik bigarren egunean, erriko gizadi guztia ebillen zurrumurru, iñundik direan berba txarrak esaten, Masima ta senarraren kaltez, igaro zirean jazoerakaittik. Irakurleak lendik ezagutu-

ten daben atzo sorgiñak, esaeutsan Masimari, ekiñean egoala erri guztia, eurakaittik esaten, arro, andigurako, geizto, errukirik ez tamalik bako, gogorkeriak eta astokeriak baño besterik eztaukenak direala, euren alaba onbidetsuentzat.

Masima, artega ta gorrotu andiaz jarri zan, arek berbak entzun ebazanean.

Baitta Ariston da bere aittamak-be, naibagez beterik egozan gertaldi onegaz; uste eben, Eladik Aristoni erazagutu eutsanean, bein da birritan, bere guramena, orduantxe, aida baten, amaittu bear ebezala ezkontza asmoak, zurrumurrurik errian egon ezeittean.

Natale, Aristonen ama, joan zan Masimagera, ta esaeutsan:

—Masima, eskerrik asko zeure alegiñakaittik, baña alperrik da Eladiri naibage geiago emotea: ondo erakutsi dau bere guramena, ta etxera ekarri bear dozu ainbat ariñen, miñariñak ixildu daittezan.

—Ez etxera, ondo dago bere izekogaz, da egon deitteala bertan luzaro, aittamaren esanaren biurtuten dan ikusi arte.

—Ezeizu siñistu ori, a ezta biurtuko: Ariston gureak naibage andia dauko Eladiri estutasun larregi emon jakalako: buruan sartu jako Eladik eztaukala ezereen errurik, lenengo egunerik erantzun ebalako ezeukala oraindiño ezkontzeko gogorik. Ikusi dogu Masima, ezin egin leittekeala nai izan doguna, ta artu daigun oarpena: amaittu dira gure ezkontza asmoak, eta etxeratuizu Eladi, agoak ixildu deitzezan.

—Ez, eztot etxeratuko luzaroan.

—Egizu-ba zeuk nai dozuna. Agur Masima.

—Agur Natale, len lez jarraitukogu geure ikustaldiakaz.

—Bai, etorri gura dozuenean.

—Baita zeuk-be.

Arik astebete garrenean, mutil gazteak, gau eder baten, Eladi bizi zan etxe-aurrean, kanta ebezan urrengo doazan koplak:

Zerua garbi, izarrak zoli,
Irargi argi-argia,
Nun zagoz neska begi baltz eder,
Gutziz errukigarria.

Jaurtizu urrun alde batera,
Zeure naibage guztia,
Zarealako, bai Eladitxo,
Danoren maittagarria.

Guramen baga, nai eztozula,
Ezkondu eragittea,
Itsumendiko langillena da,
Olako burubidea.
Zentzun bagako egittasunak,
Beti dakar naibagea,
Naibageakaz bizi ezkerro,
Urrengo dator lurpea.

Ai Eladitxo! zeinbat zaplada!
Zeinbat larri ta atsekabe!
Uste izan dabe, etziñeala,
Zeure biotzaren jaube.
Baña, nai artu nekaltasunak,
Nai dala beste naibage,
Zure biotza, zeurea dala,
Oingoan ikusi dabe.

Deunge bat legez bota zaittue,
Kanpora zeure etxetik,
Erdi Eladi geure etxera!
Diño e ortik-emetik.
Erdi geurera! entzuten dozu,
Erdi kaleartetik,
Maitte zaituguz emen guztiok,
Biotzen barru-barrutik.

Zeruetatik etorri jatzu,
Eladi zuri inddarra,
Sendatasunaz amatateko,
Arerioen txingarra.
Baita ganera, artu eztaizun,
Nai eztozula, senarra,
Alantxe oso ibittu daizun,
Egunaroko negarra.

Zeure senartzat zeuk artuko zu,
Dozuna zeure gogoan,
Alai Eladi esango dozu,
Ezkonduteko orduan,
Auxe gura dot, neure senartzat,
Auxe dot neure buruan,
Negar zein barre, senar onegaz,
Egin gura dot munduan.

Onek koplok, laster ikasi ebezan erriko gazte guztiak, eta luzaro ekieutzen kalietan kantaten.

Eladiren aittamari, zoratu bear jaken gorrotuaz, kopla orrek zuzendu ebazanen aurrezka. Igaro zan, Eustakik egun batzuk aurrerago oartu eutsen guztia: eurak batu ebezan egur igarrak, euren buruak erretoko: euren arrokeriak eta nai ebena egin gureak, eukezan itzuturik. Kopla orrekaz biotza taupadaka eukenean, gomuta izaten eben Natalek esaeutsena, ainbat ariñen etxeratu eiela alabea, miñariñak ixilduteko. Bestetik, Ariston da bere aittamak, egozan guztiz artega koplak entzun da ezagutu ebezanean; damututa milla bidar, Eladigaz ezkontza asmoak erabilli ebezalako ain gogo-beroz. Esaten eben Masimak eukala errua, ziurtuten eutselako lortuko ebala Eladi Aristonegaz ezkontutea.

Orrek auziok, eta auzien osteko kantak eta zeresanak, gogoangarriak izan zirean etxadi bientzat: Eladiren guramena jakiebenean, eroapena artu ezebelako, izan zirean naibage guztiak.

Ondartzako Txomin-txiki ta emaztea-be, arri-turik egozan, Eladigaz bere aittamak egin ebe-zan gogorkeriakaz: erruki gogorra artu eutsen neskatilla orri.

Erriko emakuma guztiak zirean aserre, Eladi gurasoak etxeratuten ezebelako: egun baten, Ermoken topau eban kolean emakuma zarkote, bere antxiñako neskatilla laguna izan zan batek, eta esaeutsan:

—Ermoken, emazteak ala euk daroezak galtzak etxean? Zentzun geiagokoa azala uste izan dot: iruderra az, baña etxean olloa, emaztea izango nagosi, galtzak daroazana. Zer egitten dok, kokoluorrek, a alabatxo Jaungoikoarena etxeratu baga?

—Alabea leku onean dago, Benantzi.

—Bai, toki onean dago, baña ez bere etxean, da emeko agoetatik sapoak urteten dabe, ire ta emaztearen kaltez. Eroaik arin etxera, ixildu deit-tean ekiñaren ekiña.

—Bai, Benantzi, orixe egin bear dogu.

—Agur-ba, Ermoken.

—Agur Benantzi.

Ermokenek ikusirik eurentzat lotsagarriak zireala igaroten zirean naste ta gaizbideak, etxeratu zanean, esaeutsan bere emazteari:

—Masima, Eladi etxeratu bear dogu, maiñariñak ixildu deitezan: adimen argiaz neurtu ezkerogure alabearen egitasunak, ikusiko dogu, ezeukala berak, igaroten gagozan naibagearen errurik. Berezkoa da emakuma batzuetan, amazortzi urte garrenean senargura ez izatea, gaztegi euren buruari eritxitea, emaztearen egipideak artuteko. Geuk daukagu errua Masima, nai ta nai ez, bere guramenari jaramon бага, ezkondu eragin gura izan deusagulako.

—Nik eneuke ekarriko luzaroan, ikasi deien, aittamaren esana egitten.

—Eladik esaeban, gurasoaren agindu guztiak egingo ebazala, baña ezkondu ez oraindiño.

—Zu bere, aldatu zara, Ermoken, zeure gogamenetan, da joan zara alabearen aldera: zeure arreba Eustakik, egingo ebazan orrek lanok, baña nik eztot nai Eladi etxeratu deitteen oraindiño.

—Ezeizu ezetz esan Masima, zegaittik lotsagarria da erri onetan dabillen ekiñen-ekiña gure aurrezka.

—Ekin deiela nai dabena esaten.

—Masima, oraintxe ziurtuten dozu, emakuma batek lentxoago esan deustana: gurean emazteak darabiltzala galtzak, eta ni ollo bat nazala.

—Nor izan da, ori esan deutsun lotsabagea?

—Ori eztozu zetan jakin, baña egia esan dau.

—Jakin gura neuke orraitino; topauko neukean lekuan, arpegiko narrua urratuko neuzkio.

—Bai, leku onera joango zinate: berak eratziko leuzkizu laster arpegiori, mutil ona da bera lexiba joten.

—Ezin jakin leitteke nor dan lexiba ori?

—Ez, ori eztozu zetan jakin: arek egia esan dau, zegaittik, oraintxe-be ikusten nago, zelan gauza guztietan nagosi izan gurozun, da ori ezin izan leitteke. Esan dot alabea etxeratu beraldala, ta oraintxe noa, zuzen-zuzen, billatutera.

—Zoaz naibozu, baña, ona datorrenean, zaplada galantak artuko dittu.

—Ez ori, eztozu alabea joko: geu izan gara, geure gogamena egin nai izan dogunak, eta geu gara jazoera guztiaren errudunak.

—Or ikusiko da, zer igaroten dan.

Joan zan Ermoken alabea billatutera, ta etxeratu eban. Orduan, amak esaeutsan Eladiri:

—Baator politori? ez az obeto egon eure izekogaz?

—Etxetik bota ninduzuen, da nunbait egon bear neban.

—Egin don, euk nai izan donan guztia, ta pozik egongo az orain.

—Ni ez pozik, naiago neban arek lotsagarritzko zeresanak barik amaittu izan bazirean ezkontza asmoak.

—Eugaittik izan dozan auzi guztiak.

—Ez ama, nik argi ta garbi erazagutu neban neure guramena, ta orduan amaittu bear zirean ezkontza asmoak eta gora-berak. Etzan alan egin, da orregaittik, etorri zirean naibageak, Aristonen etxera ta gurera.

—Ikusikogu biar edo etzi agertuten-bon, Ariston danlako mutil bat.

—Ama, orretan, Jaungoikoak nai dabena izango da.

Ariston, ezkontzeko gogoaz joan zan etxera, aginpidea eban ontziak Amerikara osterata bat egiñarte, ta urrengo noiz etxeratuko zan ezekian lez, nai eban ezkondu ontziratu-orduko. Aristonen amak iragarri eutsan Masimari, bere semearen gurari au, ta onek aukeratu eutsan Eladiren lagun Antselma, ogetabigarren urtean ebillen neskatilla galant, egikorra, elizalea, ta milla dukat ezkontzari eukazana, Masimaren lengusiña baten alabea.

Aristonek ezagututen eban Antselma, Eladigaz adiskidetasuna artu ebanik arrezkero, ta ederretxi jakan neskatilla ori. Aristonen da bere gurasoaren eskubideaz, Masimak, ber-berak, egieutsan berba Antselmari, ta onen aittamari, ezkontza orren ganean, da guztiaren baimenaz ezkondu zirean, Eladigazko jazoerak igaro, ta ille bi garrenean.

Ezkontza oneaz, amaittu zirean zeresanak, eta gogo-argitu zirean Eladi ta bere aittamak.

XIII

JOSETXO KATIGU MEXIKON

Jose txo ebillen itxasketan bere itxasgoa egi-ttuten, «Tiburtzi» eritxon ontzi eder baten: ontzi-burua edo aginpidea eukana, zan, Pastor izena eban gizon zimekote, sarri makalik egoten zana, ta bigarren agintaria edo pillotua zan mutil eder, ule-gorri, inddartsu, Ezekel eritxona.

Irugarren Amerikara osteran, joan zan «Tiburtzi» Habanara, ta emetik, Matamoros eritxon Mexikoko itxasbazter batera, oialgeiak zamatutera. Itxasertzetik urre samar geratu zan ontzia, bere ankillakateakaz lotuta. Batetik Pastor makalik ebillelako, ta bestetik Ezekelek arazo asko eukalako, Jose txo biraldu eben errira, bate-lean, lau gizonegaz, ontziko argittazunakaz ango nagosiagana aurkeztutera.

Matamoros eritxon uria, egoan urruntxo, ibai luze baten, leor-barruan; da ixasertzean, ibaien sarreran, egoan Kortina eritxon erri txikitxo bat: erri onetan joan zirean Jose txo ta bere lagunak.

Orduan, lurralde atan, España ta Mexikotarrak euken gudu gogorra alkarregaz, da Josetxo, ta bere lau lagunak, sartu ebezan katigutegian Españarrak zirealakoan, zegaittik, ain zuzen-be, Kortina eritxon erri ori, Mexikotar gudulariz beterik egoan egun aretan.

Españar gudu ontzi bat egoan «Tiburtzi»tik urre: an ezegoan beste Españar gudularirik; urrun leor-barruan ebillen gudua zoli. Orduak joan, orduak etorri, Josetxo, lagunakaz, etzirean agertuten: illunabarrean agertu etzireanean, bilddurtu zirean «Tiburtzi»koak zer jazo ete jaken, da guztiz artega, leorrerantz begira egozala, estaldu ebezan gabeko illuntasunak.

Biaramon goizean, ikusirik batela etzala agiri oraindiño, usmau eben jazoera okerren bat igaro jakela: jaurti eben uretara beste batela, ta Ezekelel, gizon bi arraunketan ebezala, joan zan Españatar gudu ontzira, ango nagosiari erazagututera zer jazoten zan, errira joan zireanakaz.

Txatxarra zan Españar gudu ontzia ta ezeukazan berrogetabi gizon baño guztitan; etzan azartuten leorrean egozan Mexikotar gudulariari ezetsiten. Mexikotarrok ezeuken gudulari antz

andirik, soñeko zar birrinduakaz, batzuk oñetako baga, besteak urratuakaz, da guztiak iskillu zar ugertuakaz: indar andirik etzan bear arek azpiratuteko, baña gudu-ontziak gizadi gitxi eukan leorrera biralduteko; ta nagosiak esaeutsan Ezeke-li.

—Emen gudua daukagu, ta or leorreatan dagozan Mexikotarrak, katigutuko ebezan zuen gizonak; gaur arratsaldeon urtengot emendik, eta joango naz, Españarrak geuganatuta daukagun itxaserri batera, ta andik biraldukot, jazoera orren albistea, Matamorosen daukagun nagosieneri. Erazagutuko deusak, zelan Kortinan daukezan katigu bost Españar ontzi batekoak, eta alik ariñen joan deitezala gudulariak arek bostak jaregittera. Ni aldenduten nazanean, emen bazagoze, katigutuko zaitue orrek leorreatan dagozan gudulariok: ostuko dittuez ontziko gauza guztiak, eta eztakit zer egingo daben zeuekaz da ontziaz. Bilddur onegaittik, ni itxasora noanean, artu ankillea, ta belan jarri bearkozue, berton ibiltteko, bein kanpora ta bein barrura, arik eta neu etorri arte: ta begiratu beti leorrerutz, bate-la agertuten bada, ikusi daizuen.

Orduan, danak zirean oialdun ontziak, aizeaz osterak egiten ebezanak.

—Ondo da jauna —erantzun eutsan Ezekelek.

Gudu ontzia joan zan kanpora ta estaldu zan zeru-barrenean: aize ona eukan bere osterarako.

«Tiburtzi»k, jaso eban ankillea; zabaldu ebazan belak, eta aize ibittu ta eguraldi onakaz ebillen, bein itxasorantz, da bein leorrerantz, leku atatik asko aldendu baga, begira beti agertuten ete zan batela, Josetxo ta lagunakaz.

Habanatik urten ebenean ezegoan oraindiño gudu barririk; orregaittik biraldu eben batela leorrera. Pastorrek, bere makaltasunaren ganera, naibage mingarriak eukazan, Josetxoren jazoez; beti ezbaian, katiguturik ete egozan, ala il ete ebezan bost gizonak. Amaittuten joazan ontziko janari ta edariak, Habanan Mexikorarte artu ebazanak, eta laster aurkittuko zirean elikaturaren premiñan. Zer jazoko zan, luzaroan joan ezin bazirean leorrera? Atsekabe asko igaro bear eben, laster ezpetorren Matamorosen egoan Españar gizateria, Kortinan egozan Mexikotarrari alde eragittera.

Olan igaro zirean bost egun, bost urte luze-luzeak irudi izan ebenak. Seigarren egunean, gudu-ontzia osteratik eldu zanean, alik ariñen alde egieben Kortinan egozan Mexikotar gudulariak, albistea euki ebelako, urre etorrela Españar gizateria eurari ezetsitera. Alan zan izan-be; illundu-orduko sartu zirean Kortinan, da atara ebezan katigutegittik, Josetxo ta bere lagunak: jaurti eben uretara leorrean egoan batela, ta ondo pozik joan zirean euren ontzi «Tiburtzi»ra.

Biaramonean, Españarrak itxi ebezan Kortinan berreun gudulari, ta enparauak, joan zirean osterata Matamorosera.

Josetxok albista onek etxera biraldu ebazanean, egozan itxaroten gudua amaittuarte, ontzia zamatuteko. Irugarren illebetean urten eben andik Englandarako, ta gero jarraitu eben Bilbora.

Josetxo etxeratu zan, bere ikasgoa egittuta, joan zanean baño gorputz andiangoaz, da guztiz mutil ederra. Urte bitan ibilli zan osteretan, da orain ebazan ogetabat urte.

Etixeratu ta amabostgarren egunean, aurkeztu zan Bilboko azterpenetan, da artu eban bigarren agintari edo *pillotu* izateko eskubidea.

Urrengoan, egin bearko ebazan bost ostera Ameriketara, ontzi-buru izateko azterpenetara aurkeztuteko.

Orra, etxean barriro, Masima ta senarraren arerioa, *pillotu* bihurturik, eta mutil ederra.

Lengo gorrotua ete deutse orain-be? Pillotu izateak, irabazbidea egiatuteak, eta betiko gizabide onak, ez ete deutsez estaldu Josetxori, Masima ta senarrentzat euki ebazan zetakak?

Aurrerantzeko gertaerak erantzungo dabe.

Josetxori, bere aittamak erazagutu eutsezan, Aristonegaz, Eladigaz da euren aittamakaz jazo zirean lotsagarritzko auzi guztiak, eta zelan gizadia egon zan Masima ta senarraren ala, Eladiri erru baga emoeutsezan naibageakaittik: aittak emoeutsazan koplak-be ikasteko.

Josetxo, arritturik lotu zan, jakiebazan jazoe-rakaz, da len baño erruki geiago Eladiri arturik, erantzun eutsan amari:

—Zer egin dot nik ama, beti-beti, andra Masi-mak eta senarrak izan deiztten gorrotua? Zer

egin dau Eladitxok, gisa orretan beti naibagepean erabilli deien? Nire jatorria, au dala, ori dala ta bestea dala? Ai zein burutasun geiztoak! Nun da nogandik jaio zirean Ermoken da emaztea? Entzutea daukadanez, bata, portuko jausten egoan etxe zar baten jaio zan; bestea labarondoko, artoz beterik egoten zan gela zikin baten, biak nekezale onaren umeak. Nik eztakit oraiñarte, guraso entzute andikoakandik, jauregi eder baten jaioa banaz-be; baña dana-dala, orrek jatorriok, nire ustez, eztabe ezer esan gura: gizabide ta egittasunak dira neurtu bear direanak, gizaseme ta gizalabetan. Alagalako akiakuleak eta nire gizabidea ondatu gurako asmoak darabillez nire arerioak! Baña Jaungoikoa dago beti bitartean, da berak erabagiko dau, zer gertauko dan Eladigaz da nigaz, lurbira onetan igaroteko daukaguzan egunetan: esan deizela nigaittik, nai dabezan zittalkeri guztiak, baña, alan da guztiz-be, ezin izango dabe ondatu nire gizabidea: emen, da ibilli nazan leku guztietan ezagututen dabez nire egittasunak, eta erruezarri gorrotu izatea, Jaungoikoak nekalduko dau goiz edo belu. Ganera, Eladitxo errukigarriari

emoten deutsezan naibage mingarriak, nigaz adiskidetasuna daukalako, egunaro geittuten dabe nire maitteguea, ta menturaz, niri legez jazoko jako berari-be. Orregaittik uste dot, Masi-ma ta senarrak, landuten dabezala euren gogoaren kaltez doazan bideak. Niri esan deustazu sarri ama, zelan agertu nintzan umetan ona Ondartzara, baña alan-bere, eztot eguno uste izan, ementxe jaio ta azi nintzala baño; auxe da nik neure jatorritzat daukadan etxea. Baserritarra nazalako, Masima ta senarrak, euren andikeriakaz, ezin nabela ikusi Eladitxogaz berba egi-tten? Itxastarra-be banaz, Ermoken izan zan legez, da oraindiño ogetabat urte baño eztoda-zala. Eladitxori esan neutsan bein, neure biotzean daukadala, baña eguno eztogu egin ezkontza barbarik: Eguzki, Lurbira, Irargi ta izar-rak euren lanetan da bidietan jarrittuten deben lez, nik bere jarraitukot neurietan, aldodan ondoen, da atzenean nonbaittara elduko naz, ama.

Jose txo, eztozu zetan artu naibagerik, Masi-ma ta Ermokenen berbakaittik.

—Ez ama eurakaittik, ezpabere, Eladitxori deusadan errukiagaittik baño.

—Eladitxo ekanduko da artuten eroapena.

—Ekandu bear ama, osasuna galdu nai ezpadan.

Lenago lez, Josetxo etzan iñoz joaten Eladi egoan lekura, bilddurrez amak nekaldu ezeien, baña kolean aurrez-aur alkar topaten ebenean, aida baten geratuten zirean, berbatxo bat edo beste egittera alkarri. Bata -bestearen edestiak, ezin iragarri eutsezan alkarri; ezeuken bittarterik ez eroapenik, berbaldi luzerik egitteko; beti bildurrez zainzalleren batek ikusiko ete ebezan. A zan lorra.

Josetxok, etxeraldi onetan, ezaban uste itxasketara joatea, arik eta ontzi on baterako eretia agertu arte: zetan edo atan, beti lanean edo arazoetan ekandurik egoan lez, gogait egiten eban geldi egoten, da etxeko zein kanpoko lanetan lagunduten eutsen aittamari, abarkak jantzita, baserritar antzera, lupatzak egozanean: bera zan artzaña, egunabarrean ardiak basora eroaten ebazana, berak etxeratuten ebazan illuntzean, da artuten eban euren ardura guztia.

Itxasoan, itxasoan lez; leorrear, leorrear lez; errian, errian lez, da baserrian, baserrian lez, izan bear ebela gizasemeak esaten eban beti, ta alantxe egittuten ebazan bere esateak. Jai-egunetan, Mundakara joaten zanean, mezatara edo bere adiskideakaz egurastutera, ezin esan leikean baserritarra zala, ain ederto jantzirik eta apaindurik joaten zan: astegunetan, ardiakaz basora joanean, zein soloan atxurren edo mokiljoten iarduenean, baserritarra irudian burutik bietzetara; ta itxasoan bazan, edozein galbide-tan zein gertaeratan, Josetxo zan beti aurrerengo joaten zan ongillea.

Ameriketara joan-etorrietatik etxeratu zanean, amari emoeutsan, irabazi eban diru guztia, joan zanean eskiñi eutsan legez, da ondo pozik egozan aittamak. Amak agiraka asko egitten eutsan anbeste bear egitten ebalako, baña etzan aspertuten arazoetan.

Txomin-txiki, bere aitta, sarkotea izanarren, beti zan koplari ta gogo-argikoa, ta Josetxok ainbeste lan egitten ebalako, zuzendu ebazan urrengo doazan koplak:

Ekin Josetxo lanean;
Ebagi sendo bedarra;
Bene-benetan,
Bear orretan,
Eztirudik itxastarra.

Basoratu artaldea,
Egunarko goizetan,
Artzain bat legez,
Eu abil eurez,
Baserrittarren lanetan.

Ardiak itxi, ta gero,
Mokillak joten solora,
Mokillak jo-ta,
Bazkaldu eta,
Orbelak batzen basora.

Noizik-beñean joaten az,
Zugatzen kerizpetara,
Etzanda bean,
Bedar ganean,
Egoten guztiz erara.

Itxasoetan artukok,
Eguzkijaren goibea,
Jakin daikean,
Itxas-ganean,
Jarraituko dan bidea.

Itxasoetan eztagoz,
Emeko mokil joteak,
Baña bai asko,
Negargarrizko,
Galbide ta naibageak.

Onek koplok, noizik-noizera abesauten eba-
zan Txomiñek, Josetxok entzungo ebazan
lekuan, da onek, karkar, barre asko egitten
eban. Juana Marik eta otseiñak-be ikasi ebezan,
da danak jolastuten zirean, kanta ta barre egi-
tten, Txomiñen asmoari.

Eldu zirean Almikako jantzarazo egunak,
Mundaka, Bermeo ta inguruko gazte guztiak
batuten zireanak; itzu ta tanbolin soñuetan jan-
tzan egin, da gero lauretako onttxoa artutea
ekanduten zan jolasak. Ara joan zirean lenengo

egunean Josetxo ta Eladi-be, baxotxa euren lagunakaz.

Mundakar mutillak egieban aureskuan, Jose-txo bere sartu zan aurrezkua luzetutera, ta neskatillak eoran eutsezanean, ain zuzen-be, Eladi-txo izan zan Josetxogaz jantzan egin bear ebana: batak ez besteak ezeuken gertaera onen errurik, zegaittik, neskatillak ainbanatuten ebezan mutillak, eroan eben Eladi, Josetxogana. Egieban jantzan alkarregaz tanbolin soñua amaittu arte, baña jantzan ebiltzala, esaeutsan Josetxok Eladi-ri:

—Ai Eladitxo! ziuur-ziur ikusiko gaittu zaintzalleren batek, eta gaur agiraka gogorrak egingotsuz zeure amak.

—Izan leiteke, baña zuk ez nik eztaukagu jazoera onen errurik.

—*Txantxetan* batu ete gaittue alkarregana aurrezkuko mutillok?

—Eztot uste; olantxe gertau bearra izango zan.

Jantzaldia amaittu zanean aldendu zirean alkarregandik.

Geroago, Mundakako neskatillak bizkor ebiltzan, eurak-be aurrezkua egin bear ebela, mutillak egin-ezkero: zirikatu ortik eta ekin emetik, atzenean urten eben aurrezku luze-luze bategaz; Eladi-be artean zan. Eldu zan mutillak ainbanatuteko aldia, ta orain ostera, Josetxo eroan eben Eladigaz jantzan egitteko; biak alkarri begira irri-barreka jarri zirean, gogoratuten zelan gertauten zirean arek alkartuteak.

Josetxok, barre egiñaz, esaeutsan Eladiri:

—Alagala gabiltzaz Eladitxo; gu ezkara errudunak jantzarako batu gaittuezalako; orain alkarregandik aldenduko bagiña, guztien irrigarriak izango gintzakez, da jantzan egin bear dogu soñu au amaittu arte.

—Bai Josetxo, olantxe uste dot.

Jarraittu eben jantzan tanbolin soñua amaittu arte, ta gero aldendu zirean. Noiz arte? Ori zan ezin jakin zeittekeana.

Eladi etxeratu zan, illundu-orduko, bere neskatilla lagunakaz, beste erriko gazte geienak baño lenago, baña alan da guztiz-be, bera etxeratu-orduko, jakieban amak Josetxogaz jantzaldi luzeak egin ebazana: zaintzalle bizkorrak euka-

zan Masimak. Arpegian igarri eutsan Eladik putzitu ebela bere burua Almikako gertaerakaz.

Amak, artu eban arnasea, bere amorrua zer-bait ausittu eittean; deittu eutsan Eladiri gela batera, ta esaeutsan:

—Alagala abil ene alabea; ik polit-politorrek gaur-be, nai doan jantzea egin don Almikan Ondartzako jitanoagaz.

—Ama, ezer esan-orduko entzuizu lenengo zer jazo dan. Mundakar mutillak egin daber aurrezkua, ta ni, neuk eztakidala, eroan nabe Josetxogana. Gero egin dogu neskatillak, eta nri, neuk eztakidala ekarri deuste Josetxo: lotsagarria izango zan alkarregandik aldendutea soñu atan, da egin dogu jantzan. Batak ez bestek, eztaukagu gertaera orren errurik.

—Bai Eladi, *jitanao* beti *jitano*; alkarregaz ondo adittuta egongo ziñien biok.

—Ama, Josetxo ezta *jitanao*; izango da *jitanoak* ostuta ekarria, baña bera ezta *jitanao*: min egitten jat iñogaittik berba txarrak entzuteaz.

Au esanaz batera, zaplada zoliak emoeutsazan amak, bere alaba emeretzi-urtekoari, ta ganera esaeutsan:

—Aurten ez az joango geiago Almikara; biar eroango aut Gernikan ezkontuta dagoan neure lengusiña Atanasigana, ta antxe egongo az, ori Ondartzako mutillori, itxasketara joan arte.

—Zeuk gurozuna egingozu ama, baña ori izango da errueza nekaldutea.

—Erru zein errubaga, olantxe zuzenduko aut nik, lotsageiztokuori.

Esan da egin, Masimak, biaramonean eroan eban Eladi Gernikara, Atanasigaz bizittera.

Jose txok, Almikan egun bittan ikusi ezeban, uste eban, amak etxean eukiko ebala nekaldurik, beragaz jantzan ibilli zalako, ta erruki gogorra artu eutsan. Egunak eta asteak igararren, Eladitxo etzan iñundik agertuten, da gexorik ete egoan zan Jose txoren pekua.

Bein, Eladiren neskatilla laguna ikusi eban Jose txok ibilketan beste batzukaz. joan zan eura-kaz ibiltaldi bat egittera, ta ainbat berba egin da gero, aittatu eben Eladi, ta esaeben Gernikan egoala bere aideakaz. Jose txok orduan erantzun eban:

—Eztot ikusi aspaldion, da gexorik dagoala uste izan dot.

—Ez, Gernikan dago; zuk naiago zeunke emen balego, ezta Josetxo?

—Ni gora-bera, ondo dago an zein nai daben lekuan.

Gerotxoago, Josetxok agur egieutsen neskati-llari, ta aldendu zan.

Josetxok ezagututen eban, Gernikan izakoa eukan mutil lagun bat; oneri entzun eutsan iñoz, a izekoa Masimaran lengusiñea zala, ta uste eban, Eladi arexegaz egongo zala. Topau eban mutil lagunau, ta leunketa gozoaz ittandu eutsan:

—Saturnin, egia dok Eladi Gernikan dagoana?

—Bai, atzo jakin neban neure izekogaz bizi zala; zer-ba?

—Ezer-ez, neuk-be orixe entzun dot.

—Ire adiskide ona dok a, Josetxo; ta ikusteko gogoia eukikok.

—Ez-ba, Almikan ikusi neban oraintsu.

—Bai, jantzan alkarregaz egin zendoenean.

—Bai, orduantxe.

—Aspaldion eztot ikusi izeko Atanasi, ta biar joango naz Gernikara; etorri naibok nigaz, biok joango gozak.

—Bai pozik, zein ordutan?

—Emen, goizeko bederatzietan urten ezkerro, bazkal-ordurako elduko gozak bertara.

—Ondo dago, baña ezeiok iñori esan daroagun *jira-birea*.

—Ez, eztau iñok jakingo.

—Portuondo-ganean batuko gozak bederatzietan.

—Bai, agur orain biarrarte.

—Agur-ba.

Biaramonean urten eben bederatzietan, da amaiketan eldu zirean Atanasiren etxera.

Eladiren odolak burura igoeben Josetxo ikusi ebanean bera egoan etxean, baña arin ibittu jakan bere biotzikarea. Berba batzuk egin ebezanen, Atanasi, Eladi ta mutil biak urten eben Gernikako kale, etxe ta zugatz ospetsua ikustera.

Atanasik, Masimak iragarrita ekian, zelan Eladi Gernikaratu eban Mundakako mutil bat itxasketara joan arte: uste eban, bere lobeagaz joan zan mutilla izango zala Eladi maitte ebana, baña ezeutsen naibagerik emon gura gazteori, alkarregandik alde eragiteaz, da berak lagundu

eutsen joan zirean toki guztietara. Eguerdian bazkaldu eben batera, ta mutillok etxeratu zirean illundu-orduko.

Eladitxok, aurrerago ageri eutsazan Atanasiri, amagaz ebazan auziak, eta ezegoan bilddurrik, onek Masimari esango eutsanik, mutillak egieutsen ikustaldia. Josetxok-be esaeutsan bere lagunari, ezeiela iñon aittatu Gernikara egin eben ibilketea.

Ai, Masimak jakin izan baleu Josetxok Gernikan, Eladigaz batera bazkaldu ebala! Zoratuko jakan.

Josetxoren berbetea ta ikusbidea ederretxi jakezan Atanasiri, ta ezieban adittu Masimaren burubidea, Eladiri galarazoteko mutil aregaz berba egittea. Eladik, zana zan legez, edesti guztia ageri eutsanean, Atanasik errukia astu eutsen biari, ta bere begikoak zirean biak aurrerantzean.

Josetxok jarraituten eban etxean, baserriko lanetan: noizbait joaten zan arrantzuan Murguako atxetara; bein lapatan, bestean moxillatan da urrengoan karramarrotan: noizik-bein joaten zan txasora-be, Txotxo-tontorren txalupan, egun bat

itxasoan igarotearren, da arazo onetan sarri etxeratuten ebazan, arrain, lapa, karramarro ta beste itxasoko janariak.

Etixeratu-zanik ille bi garrenean, agertu jakan eretia, Bilbon egoan itxasontzi baten, pillotu edo bigarren agintari joateko. Lau illebete nai ebazan igaro etxean aldi onetan, gero luzarorako alde egingo eban ustean, baña ikusirik ontzi ta ontzi-buru oberik etzala agertuko, artu eban joateko burubidea. Aittamak naibage andiaz egozan ain arin joalako itxasketara, Jaungoikoak nai eban arte.

Au da beti itxastarraren bizi itzatea: noizbait etxean, ekatx, lauso, ontzi ta itxasertzetako atxaren bilddur baga, ardura barik lo egitten, ta gero itxasketan, txitteen-pitteen arriskupean, eriotzea begiaren aurrean dabela.

Josetxo, bere lagun Saturnigaz, joan zan Ger-nikara, Eladiri agur egittera; lengoan lez bazkal-du eben Atanasi ta Eladigaz, da arratzalde erdian agur eginik emakuma biari, artu eben mutillok etxera bidea.

Atanasik, bakar-bakarrik ekizan Eladitxo egiebazan negarrak, Josetxok agur egieutsa-

nean, da iñok ezebazan ikusi Josetxoren negar anpuloak.

Josetxori, joan-orduko esaeutsan amak:

—Josetxo, Eladigaz ezkontza asmorik badarabilk, aldendu biok burutik. Eladitxo neskatilla onona dok, baña beragaz ezkontuteko, aittamen baimena bearkok, eta ori eztok iñoiz lortuko.

—Bai ama, neuk-be uste dot ezin izango nazana ezkondu Eladigaz, baña maitte izangot, ezkongei dagoan arte.

Abiamenak zuzendu ebazanean, joan zan Josetxo Bilbora, ta ontziratu zan «Ama Karmengo» izena eban, *bergantin* eder baten: egun batzuk geroago, itxasoratu zirean, Habanara joateko.

Ona, joan zan urriñetara, Masima ta bere senarraren arerioa, ta biaramonean etxeratu eben Eladitxo, arpegi itzal da gogaldi motelagaz.

Txomin-txikik artuten ebazan noizik-beñean Josetxoren eskutitzak, eta bekian nundik eta zelan ebillen, atzerrietan da joan-etorrietan. Aldendu zanik amabostagarren illebetean, Englandatik Habanara joazala, Puerto Rico-ko itxasleorra urre samar egoala, estaldu ebezan

ekinozia eritxon ekatx gogor batek izugarritzko inddarrak eukazan aizeaz da mendielako olatuakaz. Ausi ta jausi zan *masta* nagosia, ta beragaz eroan eban bestearen erdia: onek mastok ontziari lotuta egozan lez, etziran aldenduten; zulatu bear eben ontzia urertzean txikotak arin ebaten ezpazirean. Neke andiko lan onetan ebiltzala, olatuak ganetik igaroten jakazan ontziari, ta gizonak ebiltzan uretan, euren lanak zuzendu eziñik: bittartean, beko geletara egozan bide guztietatik, sartuten zan ura upategira, ta ondatu bear eben urez beteta, zelanbait ataraten ezpazan. Mastaren lokarriak edo sokak ebaten iarduen arte, lau gizon eroan ebezan olatuak, eta geroago, mendielako olatu batek eroan eban ontziko nagosia, agintaritzea eukana: enparauak, biotzillakaz, itzal da motel geratu zirean gertaera onekaz, gogoratuten besteak eroan eben bidea jarraituko ete eben guztiak.

Mastak alde egiebenean, ekieutsen uragak joten, upategiko ura joan eittean kanpora. «Jo mutillak uragok ondatu nai ezpogu!» esaten eutsen alkarri, ta lan onetan, gorputz neketua-

kaz, galbide errimeak igaroten, jarraitu eben olatuak ibittu arte.

Jose txo, ozta-oztan ebillen, zauri andiak gorputzean ebazala: danak ebiltzan or jausi ta emen jaso, zauri ta neke mingarriakaz.

A izan zan zorigeiztoko ekatxa.

Amalau gizaseme izrean ontziko gizadia, ta bederatzi geratu zirean bizirik, Jose txo ontziko nagosi zala.

Eguraldia ondu zanean, arautu eben geratu zan masta erdia, bela batzuk zabaldu leikezan gisan: baita zuzendu ebezan beste kalteak-beal-ebezan lez. Puerto Rico zan urre samar egoan portua, ta Jose txok artu eban burubidea, portu orretara joateko, masta barria jarri, ta beste kalteak araututera. Aize ona egoan, baña guztiz geldiro ebillen ontzia, masta erdian zabaldu alizan zirean belakaz.

Biaramonean topau eben batel bat, bost gizonegaz, *ekinozioak* ondatu eban Noruegako ontzi batekoak: onek esan eben, zelan ekatxa egaro ta gero, eguraldi onaz, ondatu jaken ontzia urez beteta, ta amabi gizonetarik zazpi

galdu ebezala. Josetxok artu ebazan bere ontzian.

Beste egunean, Puerto Ricoko leorrek agertu orduko, idoro eben, *ekinozioak* mastak eroan eutsazan Englandako ontzi bat: uragak joten iardu-
duen danak aldizka; baña ikusirik upategian ura geittuten joala, ta laster ondatu bear ebela, sartu zirean batel baten, da joan zirean «Ama Karmengo»ra. Josetxok artu ebazan bere ontzia.

Onek Englandarrok esaeben, zelan lau gizon galdu ebezan, mastak jausi zireanean.

Biaramonean porturatu zirean Puerto Ricon, da joan zirean errira, ondatu zirean ontzietako gizonak.

Ontzi bakotxak *ekinoziopean*, igaro ebazan gertaerak irazten bagiñoaz, orri asko beteko litzakez, arrigarrizkoak zirealako, aize ta itxasoaren inddarrak; eriotzak eta kalteak, mingarriak eta atsekabeak.

Saldu eban Josetxok ontziko *karga* edo zama apur bat, beraganatzeko bear eban dirua, masta barria ta beste arazoak ordaintzeko. Ogetabost egunetan egon zirean kalte edo matxura guztiak zuzenduten. Gero jarraitu eben Habanara euren

osterea amaitutera, ta zazpigarren egunean
porturatu zirean.

XIV

BIGARREN SENARGEIA

Jose txo aldendu zanik urte bi garrenean, etxeratu zan, Mati izena eban ogetabederatzi urte ebazan mutil iruder bat, atzeneko lau urtietan *Kapitan* edo ontzi-buru ibilli zana: batzuk esaten eben, atsedendutera etxeratu zala, ta beste batzuk ziurtuten eben, ezkontzeko asmoaz etorrela. Gazteta, zerbait okerra ta arroa izan zalako, ezarri eutsen Txotxo-arro ezizena, ta ezizen onegaz ezagututen eben guztiak: beti ebillen ondo jantzirik eta obeto apaindurik, zuzen da lerdan, garriko azurra auzteko bilddur baga, ta miñariñak ziurtuten eben, amar-milla dukat gitxienez ekarri ebezala. Mundakarra zan izatez; bizi zan etxe on baten, bere ama ta arreba bategaz; urte askotan ibilli zan atzerrietan, da guztizko txera gogo-argikoaz agur egitten eutsen erriko neskatillak. Zer egingo eutsen bada, ezkontzeko asmoaz da diru-soñu zoliaz etorri zan mutil ederrari?

Ziur-ziur uste eban Txotxo-arrok, ezkontza asmoan, erriko etxe aberatsenean-be, atea zabalik topako ebazala.

Bai, langintzan ontzi-buru, dirua ugari, iruderra berez, da ondo jantzi ta apaindua, nok ez eban artuko senartzat besoak zabalik? Berezkoan zan uste au, Txotxo-arroren irudumenean.

Luzaroan egin ebazan ibiltaldiak erriko neskatillakaz egurastuten urteten ebenean; joaten zan andik, ortik, emetik, bein batzukaz, urrengotan besteakaz, ikuskatuten nor izango ete zan onena bere emaztetzat edo nor sartuten jakan bere begi bietatik: danari egitten eutsen berba gogo-argiaz da leunketa eztitsuaz, da alantxe erantzuten eutsen neskatillak-be, ezkontzeko gogoia erabilela jakiebenean.

Atzenean, Eladitxo sartu jakan bere begi bietatik, baña gomuta eban beti, Aristoni gertau jakana, ta bilddur zan neskatilla orri bere guramena autortuten. Txotxo-arrok, eguno bere bizian ez eban ezagutu orduko buru-austerik; ezbaian egun da gabe, bilddurrez Eladik ezetz erantzungo ete eutsan, ezkontza asmoa agerituen eutsanean.

Zein lotsagarrria izango da niretzat —esaten eban bere artean— Aristoni lez erantzuten badeust, eztabela nai ezkondu! Sekulako gogaittuko neuke orduantxe.

Itxasoetan, izugarritzko ekatx da galbide askori, bilddur baga aurkeztuten ekanduta egoan gizasemeak, eukan ikaragarrizko bilddurra, Eladiri berbatxo bat esateko.

Ondo neurtu ebazan Matik bere aztertazunak jakittekko zein neskatilla izango zan beretzat emaztegei onena. Eladi zan alaba bakarra, ta beretzat izan bera eben gurasoak eukezan ondatsun guztiak: Txotxo-arro etzan tentela; ondo ekian zer egitten eban, da bilddurrak jaurtirik alde batera, arpegi emon bear eutsan bere asmoari.

Eldu zirean Jagoba eguneko jantzarazoak, Mundakatik urre samar egoan aritx-arte baten egitten zireanak, eta Mundaka-Busturietako gazteak, iru egunean, tanbolin soñuan, alkarregaz jolastuten zireanak. Txotxo-arrok uste eban, egun orretan eukiko ebalá eretia, Eladigaz nai eban beste berba egittekko.

Lenengo egunean batu zan Eladi ta onen lagunaz, da etzan aldendu eurakandik, baña ezaban euki, Eladigaz bakarrean berba egitako eretik. Illunabarrean, etxeratuteko, batu zirean neska-mutil asko, Eladi ta Txotxo-arrogaz batera, ta bidean, neskatilla batuzk, zirikatu eben gogotsu Txotxo-arro, esaten eutsela:

—Entzuizu Mati, urte askotan ibilli zara erbesteetan, da orain ezkontzeko etxeratuko zinean.

—Eztaukat oraindiño ezkontzeko gogorik.

—Adiñik ez, edo zegaittik-ba?

—Adiña bai, baña gogorik ez.

—Ori eztiño ortik-emetik; ondo zabaldu da Mundakan, ezkontzeko asmoaz etxeratu zareala. Emen gaukazuz, ona, bi, lau, sei neskatilla berberton, urrunago joan baga, ta aukeratuizu geien gogoratuten jatzuna.

—Illun dago orain iñor ikusteko.

—Bai Mati, zuk gugana baño gorago begiratuozu ta ondo zoaz Eladi ta bere lagunaz, nai bazaittue. Nai ezpazaittue, etzaitez estutu; emen gagoz geu ainbeste neskatilla, gaztiak eta galantak zer nai dozu geiago? Edozeiñek artuko zaittuguz pozik senartzat.

—Eskerrik asko; ondo da ori jakittea.

Gau illunean etxeratu zirean guztiak.

Biaramonean bere, batu zan Mati, Eladi ta onen lagunaz, da etzan aldendu eurakandik: jantzan-be egieban biakaz, da ondo jolastu zan arratsalde guztian, baña atsegunean lez, ezaban euki Eladigaz bakarrean berba egitteko eretirik. Illuntzean, erriko gazte asko etxeratu zirean batera, bidean nai eben beste kanta, barre, zantzoz ta jantza alkarregaz egiñik.

Lenengo egun bietan, ezeutsen ondo urten Matiri bere asmoak, eta atzerapide onek eukan naibagez beterik. Eladik usmau eban, Matik bakarrean arrapau nai ebana, ta bururatu jakan, beragaz ezkontzeko asmoak erabiltzala, ta zerbait esan nai eutsala: bilddurtu zan gogoeta onegaz, da irugarren jantzarazo egunean, esaeutsan amari ta neskatilla-lagunari, ezin joan leittekeala jantzarazora, guztiz neketurik egoalako, igaro zirean egun bietan. Etxean lotu zan Eladi, ta bere neskatilla-laguna joan zan beste batzukaz.

Txotxo-arro, zabal-zabal, aritx eder baten kerizpean, egoan ara ta ona begira, noiz ikusiko ete eban Eladi: ta biotzikara errimeak artu eban,

Eladiren neskatilla-laguna beste batzukaz etorrela ikusi ebanean. Joan zan neskatilla onegana ta ittandu eutsan.

—Zer jazoten da Eladigaz jantzarazora ez etorteko?

—Esan dau, neketurik dagoala, ta eztatorrela.

Ona, Mati, gogamen asko buruan ebazala, argittu eziñik, zegaittik lotu ete zan Eladi etxean jantza-lekura joan baga. Buru-auste onegaz, zugazpe baten egon zan zirkiñik egin baga, arratsalde guztian, da illundu-orduko, bakar-bakarrik etxeratu zan.

Matik uste eban, eroazan bideak zuzen da leun topauko ebazala, baña ikusten eban, aldatz, sasi ta arantzaz beteak zireala. Iru jantzarazo egunetan, ikusirik bere ibilketak eta egitasunak, beingoan zabaldu zan Mundakan Eladitxo ebalamaitte, ta arexeri jarraituten eutsala. Albista au eldu zan bere etxeokakana, ta baita Eladiren gurasoakana-be, baña danak egozan ixillik.

Aurrerantzean, len lez, batuten zan Mati, Eladi ta lagunagaz, ibiltaldietan da egurastuteko orduetan: txera ona egitten eutsen irurak alkarri, baña Matik ezeukan iñoz Eladigaz bakarrean

berba egitteko eretirik, eta ganera bilddur zan, ezetz erantzungo ete eutsan, Aristoni lez.

Buru-austen ebillen gertaera onekaz; etxean gogait egitten ebanean, joaten zan ortu edo baratzera marraskillo ta bareak iltera. Ortu au egoan Eladiren aittamak euken bat baño zerbait urrunago, ta andik joan zan baten, txindor saltari, bular-gorri batek urten eutsan, ain zuzen-be, Eladiren ortuko orma ganera: salto-saltoka, berari begira, ta txir-txor kantaten lotu baga ikusi ebanean, Txotxo-arrori otu jakan, arek txori albistariak, albista onen bat ekarrela, bere maittearen orma ganera, ta atan-be eskumatik urten ebalako guztizko gogaldi onaz. Txindorrak azkortu eban Mati, ta ipiñi eban, gogo-argiaz, itxaropenez beterik.

Berak agintaritzea eban ontziak Ameriketara ostera bat egiñarte, eukan ontzi-jaubeagandik, etxean egoteko baimena: izan leikezan lau illebete inguru. Etxeratu zanik arrezkero, igaro zan illebete, ta artu bear eban burubidea alik ariñen ezkontzeko, emazteagaz alzan luzaroen egoteko ontziratu-orduko.

Matik, berak nai eban berba egin Eladiri, iñok jakin baga, ezetz erantzuten beutsan, ixill-ixillik auziak amaitzeko. Onetan igaro zirean egunak

eta asteak; atzenean, ikusirik ezin ebala lortu beragaz bakarrean berba egitea, autortu eutsazan amari bere gogamen gutziak, eta emoeutsan eskubidea, Eladiren aittamari berba egiteko, baña oartuten eutsala, iñok usmau baga, egin bear zireala arazo guztiak. Baitta, ama-arrebari erazagutu eutsen, txindorragaz, ortura bidean, gertau jakan guztia.

Iñok zelan zan ezekiala, zabaldu zan erri guztian, txindorrak Matiri albista onak eroan eutsazala, ta laster ezkonduko zala Eladigaz: barre zantzoak entzuten zirean kalietan, txindorra gora ta Mati bera, ekiñean egozanean. Onik bigarren egunean, kalean kantaten ebezan, urrengo dagozan koplak:

Matik amari esan eideutso,
Eldu danean etxera,
Txindor saltari, bular gorriak,
Urten deusala bidera.
Ain zuzen bere maitte dabenen
Soloko orma-ganera
Txir-txor da txir-txor, guztiz kantari,
Albistadunen antzera.

Bela zabalak aizez beteta,
Zoaz gizona aurrera!
Albista ori eroan deutsu,
Txindorrak goiko bidera.
Bilddurtasun da biotzikarak,
Jaurtizuz alde batera,
Zeure barrien begira dago,
Neska begi-baltz ederra.

Andoni, Txotxo-arroren ama, Eladi egurastuten kanpoan ebillen baten, joan zan Masimagana, ta onek, guztizko gogo-argiaz, ittandu eutsan:

—Zer dakazu, Andoni?

—Berbatxo bat esatera natortzu, Masima.

—Ezaizu nai dozun guztia.

—Bakizu nire seme Mati zeinbat urtetan ibilli dan atzerrietan bere itxas-ontziaz, da orain, zerbait atsedendutera ta bidebatez ezkontzeko usteaz etorri da etxera. Or ibilli da luzaroan, bein neskatilla batzukaz da bein beste batzukaz adiskidetasuna artuten, da ikusten zein ederretxiten jakan bere emaztetzat, eta zure alaba Eladi dala,

diño, bere begikoa, ta atsegiñez ezkonduko litza-tekeala beragaz.

—Zer dantzut Andoni? Orduan, kalean abesauten dittuen txindorren kopia barriak, Mati ta nire alabearenak dira.

—Aserre daukagu Mati, orrek koplok entzun dittuanik arrezkero. Nire alabeak zerbait ageri deutso bere neskatilla lagun bati, ta zabaldu da erri guztian. Da esaten niñoan lez, ontzia Ameriketatik datorrenean ontziratu bearko daben lez, ainbat ariñen gura leuke jakin aittamen da Eladiren guramena.

—Aspaldion, zabal da Mundakan, Matik maitte dabela Eladi gurea, baña ainbeste guzur asmauten dittuen lez erri onetako miñariñak, eztoguz aintzat artu diñoezan berbak: siñistuizu Andoni, sorgiñak dagozana erri onetan.

—Igaro direan Jagoba egunetako jantzarazoetan, ibilli eida Eladigandik aldendu baga, ta orregaittik uste izan dabe ori.

—Nik atsegiñez esango deusat senarrari, ta uste dot entzutea bere baimena, baña eztakit Eladik zer erantzungo daben. Bakizu zer igaro

zan Aristonegaz; ezetzean egon zan beti, gure alegin guztiaren ganetik.

—Ain zuzen-be, orrexegaittik gura geunke zuek eta guk baño bestek ez jakittea darabilguzan asmoak, zeresanakaz euki ezteigun naibagerik.

—Bai Andoni, gugandik eztau iñok jakingo: ezetzean jarriko ete da orain-be?

—Eztiñot Masima neure semea dalako, baña senargei oberik etxako agertuko. Aristonegaz izan ebazan auzietan, gaztetxea zan Eladi: arrezkero urte bi igaro dira, ta orain aldatuta egongo da bere burutasunetan: ganera, Ariston pillotua edo bigarren agintaria zan, da Mati gurea, lau urte onetan, *kapitan* edo ontzi-buru dabil, da entzuizu ondo Masima, amar milla dukat daukaz, itxasketan ibilli danarte irabazi dittuanak.

—Ori da diru pilloa, ene alabea! Ta zeinbat urte dittu Matik?

—Ogetabederatzi ta zeinbat Eladik?

—Ogetabat igaro lengo egunean.

—Zortzi urteren ezbardiña ezta ezer: ondo izatan da, senarra zortzi edo amar urte zarragoa.

—Bai Andoni, ori olan da: erazagutuko de-
tsetaz albistok senar da alabeari, ta etorri zaitte
etzi, jakittera zer jazoten dan.

—Agur ba Masima, etzirarte.

—Agur Andoni.

Ermoken etxeratu zanean, Masimak esaeu-
tsan:

—Entzuizu Ermoken; Andoni portu-ganeko,
Matiren ama, egon da emen, iragarriten, bere
semeak ezkontzeko asmoak darabiltzala, ta
Eladi gurea dala mutil orren begikoa. Ontzia
Ameriketatik datorrenean ontziratu bear dabela,
ta alik ariñen jakin nai dabela, gure ta Eladiren
guramena.

—Nik eztakit zer egin asmo orretan. Jakin
dozu Eladiren guramena?

—Ez oraindiño; zeurea jakiñezkero, adittuko
naz Eladigaz.

—Guk Masima, eztaukagu Eladi baño beste
umerik, eta orregaz ezkonduko dana, geugaz
bizi beariko dau; orregaittik bear dogu etxerako
gizaseme esangiña ta gogo-argia, aserrerik ez
naibagerik ekarriko ezteuskuna.

—Zer esan nai dozu orrekaz akiakule guztio-
kaz?

—Zagoz ba ixillik neure berbaldia amaittu
arte: esan gurot, Mati, diñoenez, guztizko aserre-
korra dala, ta ondo neurtu bear direala gauza
guztiak, burubidea artu-orduko.

—Ene semea, eztot iñoz entzun Mati olakoa
danik.

—Oraintxe entzun dozu: lendik dakizu Txo-
txo-arro ezizena ezarri eutsena, ta nik siñistuten
dodaz ortik-emetik diñoezan berbak. Orregaz
ontzian bigarren agintari edo pillotu doanak, ez
eidau iñoz egitten ostera bat baño, ain estua ta
aserrekorra eida berorren agindduetan.

—Da zer egin bear da-ba auzi onetan? Uste
dozu Eladiri agertuko jakala serargei ohea, mutil
iruder, ontzi-buru dana, ta amarmilla dukat, txin-
txin soñua joten dabenak, daukazana baño? Ase-
rrekorra izanarren, ohea da ori milla bidar,
Ondartzako nundik norakoa dan eztakiguna
baño.

—Eztakit zer esan Masima, baña amarmilla
dukat baño, bakea etxean ohea da guretzat.

Alanbere, Ondartzako mutil orren bilddurrez, ageritten deusut neure baimena.

—Eztakigu oraindiño Eladik zer erantzungo daben.

—Nik lez entzun badau aserrekorra dala mutil ori, ziur-ziur eztau gurako beragaz ezkondu, ta nai ezpadau, eztozagu gogortasunik egin bear.

Masimak sartu eban Eladi gela batera, ta esaeutsan:

—Eladi, Matiren ama etorri da erazagututera, bere semeak ezkontzeko asmoa darabillela ta eu azala bere begikoa ezkondu nai bon. Esaidan zer uste don; bakin ontzi-buru dana ta ganera amar-milla dukat daukazana; nire ustean ezton agertuko senargei oberik.

—Gomuta izangozu ama, zelan Jagobaren egunetako jantzarazoetan, enintzan joan irugarren egunean: enintzan joan, atzegunean usmau nebalako, Matik bakarrean arrapau nai nindoala zerbait esateko, bear bada, ezkontza orren ganean berba egitteko izango zan; da nik ezto-dan lez, ezkontzeko gogorik, otu jatan etxean geratutea.

—Arriturik naukan Eladi, eure burutasunakaz. Arrizkoa don eure biotza, edo zer uste don? Oge-tabat urte igaro dozan, da zein itxaropen daukan, Matigaz ezkondu nai ezpon? Entzun don iñoz mutil orren gizabide txarrik?

—Gutziz geiztoa ta aserrekorra eida, baña ona izan balitz-be, bardin izango zan niretzat: nik eztot nai senarrik oraindiño.

—Ik Ondartzako jatorri bagako mutilla daukan eure gogoan, da itsurik ago beste guztiakaz.

—Ama, ni enago ezetan berbatuta Ondartzako mutillagaz: ezkonduko da, berak nai dabenez, nai dabenean, da ni bere bai. Aren jatorria edo etorbidea Jaungoikoak biraldua lez da: zabal eizan Mundakan, da gomuta izangozu, zelan Txomin-txiki ta emaztea ibilli zirean oñortotzik urrunetako Doneari euren eskintzari ta eskariak egittuten, osasuna ta umetxo bat eskatuten Jaungoikoari, ta neke andiakaz ainbeste eskintzari egin ebezanean, agertu jaken Josetxo zerutik biraldua legez; bai ama, gomuta izangozu, Mundakan miraritzat euki ebela Ondartzako jazoerea, ta danak esaten ebela, Jaungoikoak

biraldua zala mutil ori: ona ama, Josetxoren jatorria.

—Bai Eladi, politto dakizan edesti guztiak, eta politti erakusten don, Josetxogana daukanan maitteguera.

—Ezta orregaittik ama; nire guraria izaten da beti, baxotxari berea emotea.

—Bai, ori ekandu ona don, baña biar edo etzi, urteak igarota, senargei baga egoten-baz, damu izangon oraingo ereti onak galdua, ta orregaittik gogartetu bear don ondo zer egitten donan, mutillari ezetza erazagutu orduko.

—Nik eztot nai ezkondu, ama.

Andoni portu-ganeko, Matiren ama, joan zan urrengo egunean Masimagana, zein burubide artu eben jakittera, ta ittandu eutsan:

—Zer diraustazu Masima, gure autuen alde?

—Andoni, albista onik ez: senarraren baime-na egon da, baña Eladik eztau nai ezkondu orain-diño, ta gogorrean artuten-bogu, eztogu ezer lortuko.

—Ez Masima, gogorrean ez; orrek gauzok eztira nai ta nai ez egittekoak, guramen onagaz

baño: ez aittatu iñon zer igaro dan, da amaitsu dira erabilli doguzan asmoak.

—Gugandik eztau iñok ezer jakingo.

—Agur-ba Masima; gure Matik naibage andia artuko dau.

—Eztau zetan estutu orregaitti; Mundakan neskatilla eder asko dagoz, besoak zabalik, Mati senartzat artuko leukienak.

—Bai, ori egia da, agur Masima.

—Agur Andoni, poztuko naz, zeuen gogoko neskatilla on bategaz eziontzen bada.

—Eskerrik asko, Masima.

Ona zelan, txindor saltari bular-gorriak, bere kanta zoliakaz, ezeutsan eroan Matiri albista onik.

Masimak eta Andonik alkarri egieutsezan oarpenak gora-bera, laster jakin zan Mundakan, Mati ta Eladi ezkontzeko joan-etorrietan ibilli zireala euren gurasoak, eta Eladik ezebala nai ezkondu; iñok ezekian, auzi onek nok iragarri ebazan errian.

Mingarri andia izan zan Txotxo-arrorentzat Eladiren ezetza; gogaldi illunaz, artega ta aserre ebillen etxean, ama erruduna baillitzan lez.

Amak esaeutsan:

—Etzaite Mati estutu orregaittik; neskatilla on asko dagoz Mundakan, pozik artuko zaituenak, eta zeuk nai dozunean, joango naz beste bati berba egittera.

—Eztakit ama, ezkonduko banaz-be; apalkeri gogorra izan da niretzat Eladiren ezetza. Eneban siñistuko ezegaittik.

Beti bakarrik, itzal da motel, ebillen Mati aurrerantzean, zerbait gertau jakan ezagun ebala. Elizondoko zelaian etzunik, egoten zan egunaro, itxasora begira, ordu bi edo iruan, da noizbait batuten zan egurastuten ebiltzan neska-tillakaz: ezekian Mundakan zabal zireana Eladi-gaz ezkontzeko erabili ebazan arazoak; berari ezeutsan iñok esaten, baña miñariñak, andik, ortik, emetik, esaten eben, berak eukala errua goietatik ebillelako.

Matiren gizabidientzat, apalkeri andiak izan zirean, beragaz ontzian ibilli zirean batzuk, esan ebezan berbak: geiztoa ta aserrekorra zal; iñor ezin izan leittekeala bere menpekoa, naibage asko igaro бага, ta beste berba asko. Berak eze-kiala zabaldu zirean Mundakan onek albista guz-

tiok, baña, alan da guztiz-be, neskatillak txera ona egitten eutsen, da luzaroan, astiro-astiro, aldatu jakan bere gogo-illuna, ta aztu ebazan Eladigazko jazoerak.

Gero batuten zan sarri Kostantzi artzakogaz: Kostantzi artzako esaten eutsen, portuko artza edo arritza baten ondoan bizi zalako. Zan neskatilla begi-zuri, gaztaña margoko uledun, gorputz andiko eder bat; guraso aberats samarrak ebazan, baña iru nebarrebaren artean, ainbanatu bearko zirean ondasun guztiak.

Aberatserik-aberatsera ebillen Txotxo-arro; bestek ezeutsan gogoa beteten; len begi-baltzduna bazan bere begikoa, orain zan begi-zuriduna, ezeutsan ardura begiak baltzak, zuriak zein urdiñak izanarran; beste gauza bat zan berak billatuten ebana; beti ebillen goietatik. Luzaroan da sarri batuten zan Kostantzigaz da onen lagunakaz, baña otu jakan, neskatilla au arrotxoa ta andigurakoa zala, apaindduten baño besterik ezekiana, ta etzan oso bere begikoa; eziban nai andigurako emazterik: diru edo ondasunduan bai, baña andigurakorik ez.

Gero batuten zan, bein Kostantzigaz da bestean Aure izena eban bategaz. Au zan neskatilla begi-uridin, ule gorrizta, galant bat; ez andia, ez txikia, ez zazkela ez andigurakoa, ez nekazalea ez aberatsa, guztiz egikorra ta etxeko arazoetan zein *plazan* tanbokin soñuan ondo aurkeztuten zana, bere ogetalau urteakaz.

Kostantzik, ogetabost urte igaro ebazan, entzute andikoagoa ta zerbait aberatsagoa zan Aure baño, ta Txotxo-arro, buru-austen ebillen, bietarik zeñeri berba egin ezekiala, ezkontza asmoan.

Atzenean amari esaeutsan:

—Ama, aspaldion batuten izan naz, ibiltaldi batzuetan, Kostantzi artzako ta bere lagunakaz: baitta noizbait Aure intxaur-ondokogaz-be. Zein deritxazu, onena nire emaztetzat?

—Euk zer nai doan egingok, baña ire ogibidea ta ondasunak daukazan mutillak bear dau Kostantzilako emazte bat. Aure-be neskatilla ona da, baña bestea entzute geiagokoa ta aberatsagoa.

—Baña ama, Kostantziri, bere apaikera, ibilker ta esakera guztietan ezagututen jako guz-

tizko buru-eritxia ta andigurakoa dana, ta ori ezta ona etxerako.

—Ez Mati, kanpoan olan dirudi, baña etxean egikorra da.

—Ziur zagoz orretan?

—Bai, sarri ikusi dot etxeko arazoak egitten.

—Uste dozu gurako dabela nigaz ezkondu?

—Bai pozik; orrek gitxienez dittu ogetabost urte, ta adin orretan zeri itxarongo deutso?

—Olan bada, zoaz berba egittera Kostantziren aittamakaz, da entzuizu zer diñoen.

Biaramonean joan zan Andoni, ta Kostantziren ama Paustari, erazagutu eutsan esateko eukan guztia.

Paustak erantzun eutsan:

—Egon zaitte Andoni, ardura barik; emen guztioen baimena egongo da. Zer geiago gura leuke Kostantzi gureak, Matiren emaztea izatea baño? Etorri zaitte biar, zetan gagozan jakittera.

Kostantziren aittamak, pozik egozan, alabeak ezkontzeko eban eretiaz; bekien zelan egoan entzutea Mati aserrekorra zala berez, baña uste eben, orrek geiztotasunok ontzian izango zireala, bere egipidearen ardura ona artuten ebalako.

Deittu eutsen Kostantziri gela batera; iragarri eutsen zer igaroten zan, da alaba onek erantzun eutsen:

—Ni ezkondu Txotxo-arrogaz? Ez ezegaittik.

—Noiz eukikon ereti ohea?

—Jaungoikoak nai dabenean. Zabal da erri onetan, guztizko geiztoa dala mutil ori, da nik eztoz nai ezkondu, olako ekanduak daukazan mutillagaz. Ganera, lenengo Eladigana joan da, ta a lortu eztabenean dator nigana: ez eragin geiago asmo orri, zegaittik ni enaz ezkonduko Matigaz.

—Eztakigu ba noiz eukikonan eretia, amarmi-lla dukat daukazan *kapitan* edo ontzi-buru bate-gaz ezkontzeko.

—Ama, badakidaz orrek dukatok daukazana, ta ontzi baten agintaritzan dabillena, baña orre-gaz ontzian ezin iñok egin eidau oster bat baño, berorren geiztotasunagaittik, eta orain agiraka ta gero makillaka bizitteko, obeto da ez ezkondu, ta bizi bakean.

—Euk nai doana egingon.

Biaramonean, joan zan Andoni biotza puztu-ta, Kostantziren baietza entzuteko ustean, da

ikaratu zan Paustaren agotik ezetza entzun ebanean. Onek esaeutsan Andoniri:

—Ezetara-be ezin izan dogu biurtu Kostantzi, geure guramenera: gelako ormak-be entzun ezeien, ixil-ixilka esaeutsan belarrira entzutea eidau geiztoa dala Mati, ta orregaittik eztau nai ezkondu.

—Orrek guzurrok, arerioak esaten dabezanak dira: Mati gurea izango da zerbait aserrekorra ontzian, egipide asko daukazan lekuan, gauzak zuzen eroatearren, baña etxean bildots otzan bat da, gizajoa.

—Ori esan deutsalagu geuk-be, olan izango dala, baña ezin biurtu izan dogu.

—Naibageak, naibagearen ganean jatorkuz, zorigeiztoko miñariñakaittik. Beste erri baten ezta egongo emen-beste zeresan gauza guztia-kaittik, eta siñistuizu Pausta; dana da ondamuaren sua ta garra.

—Erri guztietan izaten dira olako miñariñak eta ondamuak: artuizu eroapena, Andoni.

—Artu bear-ba. Agur Pausta.

—Agur Andoni.

—Aztu jat barriz Pausta, esatea, zeuek eta geuk baño bestek, ezabela zetan jakin erabilli doguzan asmoak.

—Egon zaitte ardura barik Andoni, gugandik eztau iñok ezer jakingo.

Joan zan Andoni etxera bilddurraren bere semeari esateko zer jazo zan, baña bilddur zein bilddur baga, esan bear jakan alik ariñen, beste burubide bat artu eien. Amak esaeutsanean zer igaro zan Kostantzigaz, guztiz aserre jarri zan, siñistu ezin ebala amak esaeutsana, ta gorrotuaz esaten eban:

—Siñisgatxak dira ama, niri igaroten jatazan gertaerak; Zein zio dago, Kostantzi nigaz ez ezkontzeko?

—Oraindiño eztaukala gogorik senarra artuteko.

—Ez ama, ori ezin gertau leitteke, ogetabost urte dittuan neskatiilla bategaz. Beste zioeren bat izango da.

—Nik eztakit, ene semetxoa, esan deustena baño.

Amak ezeutsan erazagutu gura, errian bera-gaittik esaten ebezan berba mingarriak, naibage

geiago artu ezeien, da zoratu bearrik ebillen Txo-txo-arro, ikusirik atzekoz-aurrera urteten ebela buruan erabilli ebazan gogamen da itxaropenak.

Amari esaten eutsan:

—Nik eztakit zer egin aurrerantzean; batzuetan uste dot, ondo izango dala Aure intxaurondokori berba egitea: baña arek-be nai ezpanau, zer jazoko da nigaz? Bilinbalaunka dabiltzaz nire gurari guztiak! Ai! Eladitxo izango zan niretzat alagalako emaztea, baña enaz bere begikoa! Zer esango dabe nigaittik jakitten badira artu dodazan apalkeriak? Karkar barre egingo dau gizeri guztiak, eta izango naz guztien barre-garria. Obeto izango zan asi ezpanitz ezkontza asmoetan! Eztot eguno entzun ez ikusi beste onenbeste! Atsegiñez aldenduko nintzake orain-txe erri onetatik.

—Urak ezaroa, ta artuik Matin eroapena; eure burua estututen bok osasuna galdukok. Kostantzik nai ezpazaittu, beste obeago batek nai izango zaittu. Aure ezta Kostantzi baizen aberatsa, baña bai egikorragoa edozein lanetan; da gane-ra iñor-bez bera baño josla oberik.

—Ezeizu aittatu ama ezkontza asmorik; ezta-
kit zer egingo dodan. Au da buru austea.

Ama bilddur zan erbestean ezkondu eitean bere semea, ta leunketa gozoaz egitten eutsa-
zan oarpenak, ganera eroapena artu eragiña.
Matik aste betean ezeban urten etxetik; bein
ara, bein ona, orain goianengora, gero upategi-
ra, noizbait iraztiak irakurri; beti aserre-arpegi ta
betillunaz, artega ta buru-austen, zer egin eze-
kiala aurrerantzean artu bear ebazan burubidea-
kaz. «Ezkontzeko usteaz etxeratu nintzan —esa-
ten eban— da alde egitten bot ezkondu baga,
lotsagarria izango da niretzat».

Amak esaten eutsan askotan:

—Joan adi Mati ibilataldi bategaz egurastute-
ra, etxean sartuta egon barik.

—Nora joango naz ama? Eztaukat iñorako ez
ezetarako gogorik.

—Ainbeste egunean etxe-barruan ezago-ba
ondo: osasuna galdukok gisa orretan.

—Urtengot egun batzuk igaroten direanean.

Bere artegatasuna ibituaz, asi zan kanpoan
ibiltaldiak egitten: ibiltaldien ostean, elizondoko
zelaian etzunik, zeru ta inguruetako mendi ta

itxasoari begira egoten zan ordu batzuetan egunaro. Neskatilla nekezale batzuk, jai-arratsalde baten egurastuteko orduan, igaro zirean bere ondotik eta zirikatu eben ittanduaz:

—Zer jazoten jatzu Mati ain biotzillaz egoteko?

—Ezebez.

—Bai zerbait; besterik ezpadago emen gagoz geu emaztegei, neskatilla polittak, eta egikorrak edozein lanetan. Zer nai dozu geiago? Ezaiozu amari, emen gagozan edozeiñen etxera etorri deitteala, zuretzat emaztegeia billatutera beti goietatik ibilli barik, eta ikusikozu zelan biotza birbirtuko jatzun agoa-beteko baietzaz.

—Zuek barriketetan iñarduteko gogoia daukatzue.

—Guk egia Mati; gure ekandua ezta arpegi illunaz ixil-ixillik egotea; nekazalien ekandua da, esan esango dabena, eguzkia baizen arpegi argiaz. Erdu Mati geugaz, ibiltaldi bat egittera, ta esango deusuguz ipuintxo batzuk, darabiltzuzan buru-austeak ibittuteko.

—Zuek, ni zirikatzeke gogoia daukazue, ta mesedez itxi dazue bakean.

Agur-ba Mati, urrengo emaztegeiaz zori ohea euki daizula.

Txotxo-arrok, berba onekaz, adittu eban, arek neskatillak bekiela zer igaro zan bere ezkontza asmoakaz, da len baño naibage geia-goaz jarri zan. «Bakit orain —esaten eban bere artean— erri guztiak dakiena nira emak erabilli dittuan autuak Eladi ta Kostantzigaz: orregaittik arek neskak etorri dira nigana, niri irri ta gogait eragittera. Zoratu eragingo deuste!».

Jagi zan etzunda egoan lekutik, eta etxeratu zanean esaeutsan amari:

—Ama, zuk Eladigaz da Kostantzigaz erabilli dozuzan artu-emonak edo autuak, jakin da bez erri guztian, da geittuten doa nire nabagea. Atzenean iges egin bearko dot erri onetatik.

—Eladigazko autuak zabaldu zirean errian; nik eztakit nundik ez zelan, baño Kostantzigazkoak, eztakiz iñok oraindiño.

—Dana dakie ama; neskatilla nekezale batzuk esan deustezan berbakaz, adittu dot jazo direan auzi guztiak dakiezala. Ondo zirikatu nabe berba askogaz; esan deuste amari oartute-

ko, beti goietatik ibilli barik, joan eitteala beietara-be, euren etxietara, ezkontza asmoakaz.

—Nortzuk izan dozak orrek lotsabagok?

—Eztodaz ezagututen, baña gizalaba itxura onekoak izan dira.

—Ezeiok jaramon olako barriketari.

—Zelan egon jaramon baga, etxeratu nintzanean ekarri nebazan itxaropen guztiak birrinduaz badoaz miñariñakaittik?

—Ezer bere ezta birrindu Mati; eure siñismenak dittuk orrek, ene semetxo.

Urrengo egunean, bilddur zan Mati, elizondoko zelaira joaten, neskatillak zirikatu ezeien, da mendirik-mendi ibilli zan egurastuten. Egunak aurrera joazan; illebeta ta erdiren barruan etorriko zan bere itxas-ontzia, ta egittu bear eban atzera edo aurrera, artu emaztea edo itxi ezkontzeko asmoari. Gogamen onegaz, amari ittandu eutsan:

—Zer egingot ama?

—Ezkondu Aure intxaur-ondokogaz.

—Uste dozu Aurek gurako nabela?

—Bai pozik, ene semetxoa, neuk ziurtuten deusut, Aurek, atsegiñez artuko zaittuana bere senartzat. Zer besterik nai leuke berak?

—Bilddur naz-ba ama; ikusi dodazan gauzak ikusi ezkeru, baña zoaz jakitera nai dabenez nigaz ezkondu.

Joan zan Andoni Aureren etxera, ta ain zuzen bere, gertau zan Kostantzigaz gertau zanan. Gurasoak, nai ta nai ez, gura eben Aura ezkon-dutea Matigaz, baña neskatilla orrek gogor eran-tzuten eban, ezebala nai ezkondu mutil geizto, aserrekor bategaz. Andonik larritasun bat izaeban Aureren etxean albista au jakiebanean, uste izan ebalako, bere semeak burutasun txarren bat artuko ebala jazoera onegaz. «Ai, zer nago ikusteko gaur Matigaz!» esaten eban Andonik, konortera biurtu zanean.

Aureren amak esaeutsan:

—Artuizu Andoni eroapena: guk alegin asko egin dogu Aure azkortu ta biurtuteko geure gura-menera, baña zoritxarreko esatea dago, Mati mendu geiztokoa dala, ta orregaittik danak dauke beragaz ezkontzeko bilddurra.

Bere larritasuna igaro jakanean etxeratu zan Andoni, ta alabeari agindu eutsan, Matiri erazagutzeko zer igaro zan Auregazko autuetan.

Matik jakiebanean albista barri au, *inpernutik* urtena irudian bere amorruez; amak eta arrebeak bailleben lez, gertaera guztien errua.

Ama-arrebari esaten eutsen:

—Eztot nai egon egun baten-be luzaroago erri zital onetan; biar joango naz Bilbora ontziari itxarotera, gero emendik urrun bizitteko.

—Artuik eroapena Mati, olan eure burua estutu baga. Zer egingok Bilbon bakar-bakarrik, berba gozatsu bat, mingarria ibittuteko iñok esango eztoan errian? Geittu eure buru-austek eta naibageak, osasunaren kaltean: astuizak igaro direan gauza guztiak, eta baketuik eure biotza Jaungoikoari eskariak egiñaz: gaztea az orainddiño, ta beste ereti baten artukok emaztea.

Siñisgatxak zirean Andonirentzat bere semeari ezkontza asmoetan igaro jakazan gertaerak, baña atzenerutz ikusi eban, zelan, andigurako aserrekorraren entzutea eukalako, ezebela nai beragaz ezkondu, ondo bizi zirean nes-

katillak. Gogoeta onegaz, Andonik uste eban, ezin izango zala ezkondu etxeraldi onetan, da orregaittik esaeutsan, gaztea zala orainddiño, ta beste ereti baten artuko ebala emaztea.

Iru neskatillakaz erabili ebazan auziak jakin zirean erri guztian, da luzaroan izan zirean irrigariak iñarkuntza orrek. Amak eta arrebeak egin eutsezan oarpen da alegiñakaz, lortu eben Matorren burutik alde eragittea Bilbora joateko asmoa. Egunaro joaten zan mendiak zear egunrastutera, ta illunabarretan egitten ebazan ibilketa batzuk, batera ta bestera erri barruan. Itxi eutsan ezkontza asmoari, Jaungoikoak nai eban arte, baña ezieban birbiztu bere biotzilla. Amari esaten eutsan sarri:

—Onek lotsariok artuteko, obeto izango zan milla bidar, agertu ezpanitz etxera; neskatilla guztizko biotz-otzak dagoz erri onetan. siñisgataxak izan dira niri gertau jatazan edestiak.

Auregaz izan ebazan autuak amaittu, ta amabostgarren egunean, kolean abesauten ebezan urrengo dagozan koplak:

Mati dozu zuk izena, baña,
Txotxo-arro ezizena,
Ondo jantzitta apaindduriko,
Iruderra ta lerdena.
Andikeriaz uste eidozu,
Askok uste eztabena,
Emaztegeitzat lortukozula,
Emeko aberatsena.

Diruduna ta ontzi-burua,
Zein bizibide oberik?
Baña diño e ztagoala,
Zulako andigurarik;
Egunaroko aserreakaz,
Mutil *irrituagorik*,
Eta etxean eztau iñok nai,
Bakea baño besterik.

Eladitxo zan lenengo aldiz,
Zure begiko kutuna,
Egurastuten ortik-emetik,
Egunaroko laguna.
Zeure gogoan sarturik zeunkan,
A polit begi-balzduna;
Beti gomutan, noiz elduko zan,
Ezkonduteko eguna.

Iragarririk Eladitxori,
Matigaz ezkontutea,
Arin bai arin erantzun eban,
Etzala bere ustea.
Eskerrak emon eioezala,
Gurari onen ordea,
Bere gogora etzala eldu,
Senar-sundan bizittea.

Ostera Mati, maitte zenduan,
Neska Kostantzi artzako,
Ule gorritzta, begi zuriak,
Iruderra kalerako.
Gorputz-andiko, arpegi-eder,
Apaintzalea zalako,
Antxiñatxotik esaten eutsen,
Kostantzi andigurako.

Kostantzi oni eroan eutsen,
Albista ori etxera,
Erantzun eban, mutil aregaz,
Bera ezkondu? bai zera!
Geiztotxoa dan entzuteagaz,
Biurtu zala bestera
Eta ganera, bera etxala,
Bigarren maiko *platera*.

Aure izan zan, Txotxo-arroren,
Begiko irugarrena,
Andi ez txiki, argal ez lodi,
Neskatillatxo lerdena.
Nekezalea ez aberatsa,
Josten ondo ekiena,
Zein baterako, zein besterako,
Izan leikean onena.

Aureri bere, iragarririk,
Matiren gogo betea,
Erantzun eban, ezebala nai,
Aregaz ezkondutea,
Aserrekor da, geiztoa zala,
Egoala entzutea,
Naste orretan ibilli baño,
Obea zala bakea.

Ikusi dozu, mutil panparroi,
Dirudun ontzi-burua,
Gauza orrekaz ezta neurtuten,
Gizasemien mendua.
Aserreakaz ezta egoten,
Bakean etxe-barrua,
Bizitokian jagon bear du,
Bakoitxak bere lekua.

Kopla onek, lenengo kalean, urrengo josleak egozan etxietan, da gero neskameak, langillak eta edonok, edozein lekutan, kantaten ebazan. Etzan jakin nor izan zan koplaria.

Mati, lenengo onek koplok entzun ebazanean, egon zan bere izeko baten etxean, da adiketaz guztiaz egon zan entzuten, zein barri ete ekarren. Adittu ebazanean, zoratu bear jakan, da izekori esaeutsan:

—Eztozuz entzun orrek kopla irrigarriok?

—Bai, kantau deizela zer doa iri?

—Niri asko, irrigarriak direalako. Koplaria nor izan dan baneki, eztakit zer egingo neuzkion.

—Ezeiok jaramon; orrek amabostako ekiñak izaten dittuk; gero ezebez.

—Jakin bear dot nor izan dan koplaria, arpegiko narrua kentzeko.

—Lan orretan asten-baz, euri kendukue narru ori.

—Agur izeko.

—Agur Mati, euk nai doan arte.

Etixeratu zan Mati, ta amagana aurkeztu zanean, geztokitar bat irudian; itzal da zurbil guztiz aserre esaeutsan amari:

—Entzun dozuz ama or kalietan abesauten dabezan koplak?

—Bai, sarri dantzudaz.

—Zer deritxazu gaizbide orri?

—Ezkontza gora-beretan, beti agertu oi doaz olako kantikak.

—Beti ez ama, orrek koplak niretzat irrigarriak dira, ta jakin bear dogu nor izan dan koplari ospetsu ori.

—Ziur eztozu jakingo nor izan dan koplaria; nik bakit nun topau dan orrek koplak daukazan ingi edo paper bat, baña eztakit nor dan koplaria.

—Nun topau da paper ori?

—Terentzi bazterretxekoren atepetik barrura sartu eben paper bat arañegun gabeen, da goizean, atea edegi zanean, jaso eben. Paper ori, neuk daukat, baña an legez, beste atepe askotan sartuko ebezan, da zabal dira erri guztian.

—Emodazu ama paper ori.

—Bai, zeuk eskatu baga, enotzun emongo, naibage geiago artu ezteizun. Ona emen, kopladun paper ori.

Txotxo-arrok irakurri ebazan koplok, eta guztiz aserre jarririk, esaeutsan amari:

—Ama, egizu abiamenak nire soñeko guztia-kaz; araturik dagozanean Bilbora joango naz: ezin neitteke egon luzaroago erri onetan, buru-austea ta naibagea baño besterik topateu ezto-dazan lekuan. Alper izan zirean ama-arrebaren alegiñak Bilborako burubidea aldatu eragitteko: irugarren egunean joan zan Bilbora bere itxas-ontziari itxaroterá.

Ama-arrebak negar asko egieben agur egin eutsenean.

Ona Txotxo-arro, atzerrietan urte askotan ibi-llita, etxeratu zan, dirutxoaz da ezkontzeko asmoaz, oso puztuta, erriak bere, artu ezieban gisan, baño esakunea dan lez, agoa bete asurre-gaz lotu zan.

Sarri gertauten jake ori, geizto andigurakoa-ri: iñok eztau nai etxean aserrerik ez naibagerik, bakea dalako, Jaungoikoagaz zein Lurbira oneta-koakaz biziteko onena.

XV

JOSETXO ETXEAN DA LEKU ASKOTAN

Txotxo-arroren auziak amaittu, ta seigarren illebetean, etxeratu zan Josetxo, ontzian bere osterak bigarren agintari eginda, ta bere ikasgoa egittuta, Kapitan edo ontzi-buru izateko azterpe-netara aurkeztuteko usteaz. Zan, erasti atan, ikusi leittekean mutillik ederrena, bere ogetalau urtegaz. Ille bi garrenean egozan Bilbon azterpe-nak, eta bittartean joaten zan Mundakako ikastolara, ikasgai batzuk ikastera.

Josetxo etxeratu zanean, da oraindiño luzarago-be, kantaten zirean Txotxo-arroren kantan, eta jakin ebazan jazo zirean edesti guztiak. Orduan bere artean esaten eban:

—Masima ta senarrak, Eladigana maittegu-reaz, agertuten direan mutil guztiari egitten deute abegi ona: ni bakarrik nauke euren arerio bat legez, ezetariko zio baga: ezin autortu leie, nik eguno eurakaz gizabide txarrik euki dodanik.

Lenengo egunetan, Josetxok ikusi ebazan bere adiskide guztiak ibiltaldietako orduetan, baña Eladitxo eziban iñun ikusi, ta egon zan buru-austen, gomuta izan ebala, zer jazoten ete zan neskatilla aregaz.

Eladitxo, jolas orduetan, bere neskatilla lagunagaz, da Josetxo ikusteko gogoaz, joaten zan Ondartzarutz goiko bidetik, eta Josetxo ordu orretan Mundakarutz beko bidetik: ezeben alkar ikusten, egun baten alkarren ikusbidean jarri zirean arte. Orduan beingo-baten joan zan Josetxo goiko bidera, ta Eladiri odolak burura igo eutsen, mutil orregaz, irugarren urtean berba egin ebanean. Josetxok erazagutu eutsezan, atzerrietan ibilli zan artean igaro ebazan jazoera guztiak; mingarri ta gozagarriak, atsegin da nairbageak, eta agoa zabalik entzuten ebezan neskatilla biak mutillaren edestiak. Illuntzean agur egin alkarri, ta joan zirean neskatillak Mundakara ta Josetxo Ondartzara, pozik alkar ikusi ebela-ko.

Eladiri, etxeratu zaneko esaeutsan amak:

—Pozik ago polittori; baiakiat Josetxogaz egon azana Ondartzako goiko bidean: eu joan-be mutilla billatutera.

—Bai ama, egia da, beste leku batera joango giñean lez, joan gara bide atara.

—A mutilla ikustearren joango intzan?

—Bai ama; eztot ikusi etorri danik ona, ta euki dot ikusteko gogoia, neure antxiñako ikaste-txe-laguna.

—Beste baten jakiten bot, eu joan azala bera-gana, ilgo aut.

—Ez ama, enaz joango geiago.

Eladitxo ezin egin eban lorik gau atan, buru-austen nor izan ete zan amari ain arin salatu eutsana Josetxogaz egon zala Ondartza-bidean; jazoera onek erazagutu eutsan, zelan orain bere, lenago lez, zaintzalle ona eukala amak, bera nundik, zelan da nogaz ebillen zaintzeko. Beste edozein mutillegaz batuten bazan Eladi bere ibiltaldietan, zaintzalleak ezaban ezer salatuten; Josetxogazko batzarrak bakarrik salatuten eba-zan.

Josetxo ikastolara ebillen lez, bazkal-orduan bakarrik egoten zan bere etxean; beste orduetan

ikastolan ezpazan, ikusten zan an edo emen, bere liburu edo iraztiak eskuetan ebazala, ta noizbait topaten eban Eladi kalean aurrez-aur, berbatxo bat edo beste alkarregaz egitteko; etzi-rean batuten beste lekutan. Baña Josetxo egu-rastuten zan Mundakako neskatilla guztiakaz, bein batzukaz da bein besteakaz, aberats zein nekezale, eretia etorrenaz, da bardin gizasemea-kaz-be. Eladi zan bakarrik erri guztian, gurasoak galarazoten eutsena Josetxogaz berba egittea.

A zan zorakeria! A zan zentzunbakoak izatea! A zan ez ezagututea, gisa orretan, berezkoak eta onak direan askatasunak galarazo ezkerro, adis-kide direanari, birbiztu egitten jakezala egunaro alkarren biotzeko su-txingarrak! Ezegoan Mundakan beste aittamarik, aberatsak izanarren, euren alabari Josetxogaz ibiltea galarazoten eutsenik: Eladitxo errukigarria zan bakar-bakar-rik kateakaz lotuta egoana, zaintzalleak ingu-ruan ebazala.

Irakurleak gomuta izango dau, zelan Josetxok artu eban «Ama Karmengo» izena eban ontzia-ren agintaritzea *ekinozioaz* galdu zalako len ontzi-buru izan zana. Etxeratu arte, urtebete ta

erdian, ibilli zan aginpide orregaz, da gero-be, ontzi-jaubeak nai eben jarraitu eiera alantxe, baña *kapitan* edo ontzi-buru izateko eskubidea artuteko aurkeztu bear eban azterpenetan, da ezin egin eban ontzi-jaubearen guraria urrengo osterarte. Ontzi-jaubeak maite eben Josetxo, ta eskiñi eutsen ontziaren agintaritzea osteratik etorreanean.

Ona mutil au, bere egittasun ta gizabide onakaz, aurkituten zan, laster ontzi eder baten agintaritzea artuteko bidean, da ganera, etxeratu zanean, aittamari emon eutsazan, bere ostere-tan irabazi ebazan dirutxoak; milla ta laureun dukat.

Ondo pozik, Jaungoikoari eskerrak ageritten egozan Txomin-txiki ta emaztea a diru pilloa esku-artean ikusi ebenean. Euren ustean ezegotan Lurbira onetan alako mutillik; etzirean eguno premiñan edo ezeren bearrizanean aurkittu, Josetxo Ondartzara agertuzan ezker; beti uste eben, Jaungoikoak, eurari lagunduten, biraldu eutsela mutil ori.

Josetxogaz ontzian ibilli zirean Mundakar batzuk, etxeratu zireanean, zabaldu eben entzu-

te ona, euren ontzi-buru izan zanagaittik; esaten eben zegoala Josetxolako ontzi-bururik, ontziko lanak agintzeko, zein ontzia bide onetik eroateko, zein edozein gaittasunetan, indarra ta asmu-pena bear zireanean.

Eladiren ama Masimak eta bere senarrak jakin ebezan onek barri guztiok; baitta aittamari milla ta laureun dukat emon eutsazala-be; baitta laster ontzi-buru izateko bidean egoana-be; ganera, euren begiakaz ikusi eben, bein baño sarriago, mutil ederra zala. Nun billatuko eben bada, gizabide, irabazbide ta ikusbide obeko mutilla? Zein burutasun erebillen Eladiri galarazoteko Josetxogaz ibilten? Zer? Andikeria azpiratuko jakela? Bai orixe! Apalkeri andia izango zala eurentzat, Eladiri euren baimena emotea Jose-txogaz ibilteko. Baña baimenik emonezarren, aurrerantzean ezeutsen alabeari, onerako ez txarrerako, mutil aren ganean barbarik aittatuten, da esan leikean, zerbait aldatu zireala euren lengo buruera ta gurariak. Asi zirean argittuten euren bekoki illunak, eta esan leikean askatu bear zala Eladitxo lotuta eukan katea.

Eladi, egunaro joan poztuten, amak lengo-beste ardura artuten ezeutsalako, ta lengo beste aserre ta naibage aittamak eta berak ezeukelako; ta ganera uste ebalako, biurtu zireala zerbait Josetxoren alde, onen gizabidea jakin ebenean: baña alan da guztiz-be, etzirean biak batuten alkarregaz, kalean arpegiz-arpegi topaten zireanean baño.

Egun onetan, ain zuzen-be, esaten zan Mundakan, neskatilla aberats batek, bere gurasoaren baimenaz, nai ebala ezkondu Josetxogaz: egieutsela berba bere ama Juana Mariri, ta mutillak erantzun ebala, gaztea zala ta oraindiño ezeukala ezkontza asmorik, eta Josetxo bera joan zala neskatilla orri eskerrak ageritera.

Bear bada, albista onekaz, aldatu ebezan euren gurariak, Eladiren aittamak.

Erasti atan, Bermeon egoten zirean abelgorri batzarrak, domeketan ille birik baten: an batuten zirean inguruko baserritarrak euren idi, bei ta txalakaz salerosietarako. Txomin-txikik nai eban saldu eukan bei zar bat, eta erosi esne asko emoten eban bei eder bat; orretarako eukan Josetxok emoeutsen dirua. Artu bei zarra ta joan

zirean Bermeora, Txomin, Josetxo ta otseiña: laster saldu eben bei zarra berrogeta amabost dukatean, baña diru asko eskatuten eutsen bei eder ori, eun da berrogetabost dukatean: ordaindu eban Txomiñek, itxi eban otseiña beia zaindduten, da Josetxo ta bera joan zirean lauretakoa artutera.

Gerotxoago aurkeztu jaken otseiña iragarritera zelan bei jaubeak kendu eutsan beia, esanaz, errakuntzea izaebala, ta diru geiago bear ebala. Jagi zirean maittik Txomin da Josetxo; joan zirean abelgorrien batzarrera, ta Txomiñek esaeutsan bei-jaubeari:

—Zer darabiltzu, gizona, bei orregaz? Ordaindu jatzu bei ori, ta neurea da.

—Ez; errakuntzea egin dot, eta amar dukat geiago emon bear deustazuz.

—Ez adiskidea, ori irrigarria izango litzake niretzat: berbea-berba, ta eskatu dozuna ordainduaz, amaittu dira gure artu-emonak.

—An ikusten dozun gizon andiak, emon gura deustaz, amar dukat geiago.

—Nik eztaukat zeregiñik gizon aregaz, da itxidazu bei au bakean. Ordainddurik eta neuganaturik euki dot, eta neurea da.

Jose txo egoan zerbait aldenduta, ixil-ixillik autuak entzuten, da ikusi eban a gizon andia, amar dukat geiago emon nai ebazana, etorrela astiro-astiro urreratuten beia egoan lekura, ta eldu-zaneko esaeutsan Txomiñi, berak nai ebazala emon amar dukat geiago, ta itxi eiola beia bere jaubeari.

Gizon andi orrek ezekian, an egoan morrosko gaztea Txomiñen semea zana; uste eban abelgorriak ikustera joan zan ikusgurakoren bat izango zala.

Txomiñek erantzun eutsan gizon-andi ari:

—Beia neurea da, ta eztot itxiko ezegaittik; ziurtu leienak daukadaz erazagututeko, zelan erosi ta ordainddu dodan.

Orduan gizon andi arek, ukabillaz bultzada bat emoeutsan Txomiñi, ta beingoan sartu zan Jose txo bittartean, gizon ari esaten eutsala:

—Adiskidea, egizu nai dozun-beste berba, baña geldi-geldi esku orregaz.

Gizon andi au zan berrogeta amabost urte ingurukoa, ta bere gorputz andiagaz uste eban Josetxo ta Txomin ikaratuko ebazala, ta berak nai ebana egingo ebala. Ezeban gomuta izan Josetxok eta berak adiñean euken ezbarðiña, ta onek eskua geldi eukitteko esaeutsanean, beroni emoeutsan ukabillaz bultzada sendo bat. Txomin ostera ebillen aserre bei-jaubeaz, da autu onetara batun zirean baserritar asko; batzuk Txomin ikusi ebenak beia erosten, da ordaindu ten.

Bigarreanean Josetxok esaeutsan gizon andiari, eskua geldi euki eiela, ta gizon onek len lez emoeutsan beste bultzada sendo bat: orduan Josetxok, bere indar da azkartasunaz ezetsi eutsan gizon andiari, ta ukabilkada errime batzuzkaz, lurra jo eragin eutsan. Zuzittuko eban, gizon asko bittartean sartuta, aldendu ezpeben gizon andiagandik. Txomiñek beste aldetik, arpegia zaurittu eutsan bei-jaubeari ukabilkada galantakaz, da ondo erakutsi eban, antxiñako menduak aldean ebazala orainddiño.

Burruka au amaittu zanean, Txomin, Josetxo ta otseiña, euren bei ederraz, etxeratu zirean.

Bai jaubea ta gizon andia, an lotu zirean arpegiak zauriturik, odoletan ebezala: eguno ezeben artu alako nekaltasunik, eta gogoangarria izango zan eurentzat Bermeon gertau jakena, euren gizabide okerragaittik. Arek biak, alkar artuta, amar dukat geiago kendu gura eutsezan Txomiñi, baña onek usmau eban aren asmoa, ta txarto urten eutsen euren burubideak.

Ori jazoten jako, goiz edo belu, onbideak azturik, okerkerietan dabillenari.

Juana Mari Ondartzako pozik egoan ain bei ederra ikusi ebanean. Ezeutsen esan zer igaro zan Bermeon, da ezekian ezer burruka arazorik.

Josetxo joaten zan egunaro ikastolara, ta amabost egunean, irakaslea geixorik egon zan arte, bera izan zan ordezkoa, ikasmen guztiaren ardurea ekukana, irakaslea bat legez.

Eldu zan Bilbora joan bear eban eguna; aurkeztu zan azterpenetara, ta artu eban ontzi-buru izateko eskubidea. Ona Josetxo ontzi-buru edo *kapitan* itxaso guztietan izateko eskubideaz; ona pilotukuntzako gorengo aulkian jesarritta, ogetalaugarren urtean, «Ama Karmengoa» eritxon ontzi ederrari itxaroten agintaritzea artuteko.

Bilbotik etxeratu zanean bere ikasmenak amaittuta, asi zan lenago lez, baserri bearrak egittera. Artaldea, berak eroaten eban goizaro mendian zear, da etxeratuten eban illuntzean. Mundakara etzan joaten jai-egunetan baño; mezatara goizean, da arratsaldean, elizako arazoak amaittu ezkeru, bere neska-mutil adiskideakaz egurastutera. Astegunetan ibilten zan etxekaldeko lanetan edo arrantzuan Murgua eritxon atxean, atx-arrañak arrapatzen.

Illebi gitxienez eukazan lez etxean egoteko, bittarte onetan, amak eta berak egittu ebezan euren biotzeko Done batzuri eginda eukezan eskintzariak, Josetxo izan eittean zorionekoa bere itxasketako galbide ta arazo guztietan.

Illuntze baten, Josetxo mendira joan-orduko, etxeratu zirean ardiak: egieban len iñoz egin ezebena, ta ezagun zan zerbait gertau jakena basoan. Josetxok, kortara sartueran, zeinbatu ebazan beti lez, ta egoan bat gitxiago; ganera ikusi eban ardi bat burua makurturik, eta ikuskatu ebanean, topau eutsazan idunean aginkada-zauriak odoletan egozala. Ezagun zan, txakur,

luki, otso edo beste abere geiztoren batek ezetsi eutsela ardiari.

Joan zirean mendira Txomin-txiki, Josetxo ta otseiña makilla lodi banagaz ardia billatutera; ta idoro eben ilda, muna baten ondoan; sasi arteko zulo baten urrean, buru baga, ta ikusi eben odol-turik egozala ardiagandik sasi-zulorarteko bedar guztiak. Ziur zan ardia il eban aberea, sasi-zuloan barruan egongo zana ardiaren burua jaten.

Txomin-txikik gomuta izan eban zelan urte batzuk aurrerago, Zolaburu eritxon baso-etxekoak erosi eben burdiñazko aginddu zepo andi eder bat, txakurrak, lukiak zein otsoak arrapateko, ta andik urre egoan lez etxe ori, joan zirean zepoa billatutera. Ain zuzen-be, garbi ta eder euken zepo ori: imiñi eben sasi-zuloaren aurrean, arri andi bati lotuta, ardiaren okela zati bategaz, da bedarrakaz ondo estaldurik zepoaren burdiñak.

Biaramonean goizean-goizetik joan zirean irurak, eta urrunetik ikusi eben zepoak aurreko anka bietatik oratuta eukala otso eder bat. Joan zirean aida baten bertara, ta illeben iru makillakaz: gero erre ebezan sasiak eta ikusirik sasi-

pean egoala zulo andi bat, munan barrura sartuten zana, arriakaz bete eben a zuloa.

Erasti atan otso asko ebiltzan Bizkaiko mendietan, da sarri igaroten zirean olako gertaerak.

Mundakako mutiko gaztiak, jakiebenean otsoa ilda egoala basoan, eroan eben errira, ta dandarrez erabilli eben kale guztietan.

Lendik daki irakurleak, Mundakatik urre, arraunketan txalupa bategaz, ordu-erdiko bidean egoana Izaro izena eban itxasleorra, inguru guztian ikusbide ederrak eukazana. Gozagarria izaten zan Izaron egoten udabarri edo udako egun baketsu argietan; alde batetik Matzaku, Sollube, Oiz, Atxerre, Ogoño ta beste mendi asko, ta ganera, ondartzta ta itsabazter edatsuak, Mundaka ta Bermeo bitartean direala; ta bestetik urrunean zeru-barren edo itxasustai ondo eratua, zerua ta itxasoak alkarreganatzen direala usten dan tokia. Arrantzaleak itxasora badira, ikusten dira aldra askotan ainbanaturik, gitxienez berreun txalupa, potin da batel, andik, ortik ta emetik, Elantxobe, Mundaka ta Bermeokoak, itxaso guztia zetakaz beterik baillegoan lez.

Noizik-beñean Izarora joatea, egun bat igaroten, ango ikusbide iruderrera ta aize gozatsuetara, beti izan zan Mundakako neska-mutil guztia-
ren ekandua ta guraria. Jai-egunetan, meza-
ostean joan bazkariaz; arratsaldean naidan jan-
tzea egin *pandero* soñoan Izaro-ganeko zelaian,
da etxeratu illuntzerako: au egitten eben, da
dabe, noizbait jolas-egunetan jolastutea baño
besterik euren gogoan eztaben neska-mutillak.

Eladitxo etzan iñoz egon Izaron, da berezkoa
dan lez, eukan gogoa ingurua ikusteko itxasleor
aren ganetik. Sarri esaeutsan amari bere gogoa
ara joateko, bere neska-lagunak edo adiskideak
joaten zireanean, baña amak ezeutsan iñoz itxi
joaten. Domeka baten ebiltzan joateko asmoaz
lau neskatilla, Aurele, Orentzi, Domeke ta Todo-
ra, euren mutil-lagun, Pelixen, Danel, Bittor,
Erromul da Pelisegaz, itxasketan bigarren agin-
tari izateko eskubidea eukenak, eta eurakanik,
Bittor zan Eladiren aidea.

Eladik eskatu eutsan amari baimena arekaz
Izarora joateko, ta amak jakiebanean Bittor
lagun zala, erantzun eutsan joan eitteala egural-

di ona begoan, baña aittak esango ebala bere eritxia domeka goizean eguraldia ikusita gero.

Domeka goizean, ezegoan edoi bat zeruan, aizerik bere ez, da itxasoak osin bat irudian, ain egoan bare ta baketsu: aittamak emoeutsen Ela-diri euren baimena Izarora joateko. Guztiak joan zirean zortziretako mezatarara; gero egiebezan abiamenak eta amarretan sartu zirean sei arrau-neko txalupatxo baten: eurakaz joan txalupa-jaubea, ta ganera neskame bat, otsara baten bazkaria ebala.

Jose txo Ondartzako, ain zuzen-be zortziretako mezatan egon zan, da gero, elizondoko zelaian ebillen *jira* ta *bira* egurastuten; bein jesarri, bein ibiltaldi bat egin; batak ziñoana entzun, besteari zerbait erantzun. Amarrak aurretxoan, ikusirik portura joazala neska-mutil batzuk, joan zan bera-be ikusgurakoak lez, jakitera zer igaroten zan portu-aldean. Ikusi ebazan amar neska-mutillok eta txalupa jaubea txaluparatuten, da danak, adiskideak zirean lez, joan zan eurakana agur egittera. Txalupakoak, Jose txo ikusi ebe-nean, esaeutsen:

—Etorri zaite geugaz Josetxo; sei arraun daukaz txalupa onek, eta bost baño eskarean lez arrauketarako, bear zaituguz seigarren arraunerako; txalupa jaubea joango da lemazain.

Neska-mutillak esaten eutsen Josetxori sartu eitteala txalupara: Eladitxo bakarrik egoan ixilixillik, eta Josetxok ittandu eutsen:

—Zer diño ba Eladik?

—Nik, zeuk nai dozuna egin daizula.

—Ori ezta oso egia —erantzun eben beste neskatillak, begia baño naiago leuke etorriko bazintzake.

Josetxok ezagutu eban Eladi zerbait lotsor egoana, ta sartu zan txalupara: laster ezagutu jakan Eladiri bere gogo-argia ta poza, Josetxo lagun zalako euren joan-etorrian, da Eladi lez poztu zirean besteak bere, arrauketarako mutil indartsu bat geittu zalako.

Urten eben portutik, eta joan zirean Izarora: txalupa jaubea geratu zan txalupea jagoten, da besteak igoeben goiko zelaira. Mundakatik, betaurrekaz ikusten zirean Izaro-ganean, joan ara ta etorri ona, itxastxoariaren abiak billatuten edo beste jolas asmoetan: eguraldia ezin izan

zeittekean irudi obekoa; ikusbide ederra ta bake-tsua egoan zeruan zein lurrean, inguru guztietan.

Arratsaldeko ordubi ta erdietan, jantzan iarduen gogotsu, baña ordu onetan Josetxok ikusi ebazan edoi txiki batzuk Bermeo-aldetik, mendi ostean gora etozala, ta galarrenak eratuten zirean erastia zan legez, bilddurra artu eban, da esaeutsan bere lagunari:

—Mutillak, edoi geroago andiagoak datoz Bermeoko mendi ostetik gora, ta uste dot ondo izango dala ainbat ariñen etxeratutea, galarren gogorren batek arrapau ezkaizan itxasoan.

—Eztago oraindiño itxura txarrik —erantzun eben beste mutillak— txalupa guztiak-be an dagoz kalan, zirkiñik egin baga.

—Arek kalan dagozan txalupak, ezin bardindu leittekez guk daukagun txatxarraz, da goazan etxera ainbat ariñen.

—Eztago aize gogor antzik eta joango gara gerotxoago.

Iruretan jantzan iarduen, da ordu onetan asi zirean kalako txalupak euren bela txikiakaz etxeratuten. Orduan Josetxok esaeutsen:

—Mutillak, txalupak batoz etxeratz, da or Bermeo-aldean agiri da aize gogor samarra itxas-ganean. Ondo egingogu bertan egoten bagara galarrena igaro arte, iru edo lau orduan. Orretarako txalupea leorrera jaso bear dogu, olatuak atxetan zuzitu ezteien.

—Eztago, gizona, olako arriskurik!; goazan txalupara ta etxeratu gaittezan.

—Mutillak, belu dala uste dot; bide-erdi ibilli-orduko arrapako gaittu galarrenak.

—Eztago ezeren bilddurrik; goazan txalupara.

Eladitxo zan bakarrik Josetxoren burubideak egin nai ebazana; baña ikusirik beste guztiak txalupara joazala, onek biok bere jarraitu eutsen besteari.

Estropadan asi-zirean arraunketan Mundakartz, baña laster inddargatu zirean, aize ta olatuaren indarrakaz euren kaltez, ta bide-erdi ibilli-orduko ezaban txalupeak aurrerutz egitten: neskatillak oso makaldurik, batzuk jesarrita, ta besteak etzanda, danak egozan bertanbera erostan deadar baten. «Jo aurrera, mutillak!» esaten eban txalupa jaubeak, baña txalupea astiro-asti-

ro joan atze-atzeka, ta albo-alboka ekatxaren indarrak: olatu zaparrada asko sartuten zirean barrura, ta guztiak egozan oso bustia; itzalgarriak zirean neskatillaren negar da deadarrak; ur asko ebillen txalupan barruan da lemazaiñak kenduten eban alebana ur-ontzi bateaz.

Ikusirik ekatxaren inddarrak geittuaz joazala, ta Mundakatik urrundu egitten zireala bilddurgarriko zabunakaz, artu eben Elantxobera joateko burubidea, ta txalupea biurria egitten egoanean Elantxobera begira jarritteko, ikaragarrizko olatu auzi gangardun batek, ondatu eban. Ona danak uretan, danak uger edo igeri, danak deadarrez txalupeari oratuta; batzuk alderdi batean, besteak bestean, da urrengoak txalupearen aurrean edo atzean, da urrengoak txalupearen aurrean edo atzean, Jaungoikoari ta Done askori deadarrez; olatu batek urperatu, ta besteak azaldu; beti arnasa artzeko premiñan, estutasun andiakaz indarrak amaittuaz joazala. A zan negargarria! Josetxok jaurti eban lemea ta Eladiri elduta jarri zan txalupearen atzeko karelai oratuta; beste mutillak eta txalupa jaubea ebiltzan bakoi-txak neskatilla bati lagunduten, baña indarrak

eta arnasea amaittuten joazan, ta ganera urdallak, nai ta nai-ez, kresalez beteten. Arrantzuko txalupak urruntxo zirean oraindiño, ta Mundakan ezegoan eguraldi aregaz itxasora urteteko gauza zanik; danak egozan itxasoan.

Ito zirean Orentzi, Todora, ta bazkaria eroan eban neskamean: atzenetan ebiltzan beste batzuk, ekatxak Ogoño mendiaren urrera eroan ebazanean. Ito zirean Pelix'en da Erromul-be, ta larri, estu ta atzenetan ebiltzan beste batzuk-be; betozan urreratuten Elantxobeko txalupak, eta aurrerengo aize-aldetik etorrenak ikusi ebazanean ito bearrik, beingoan joan zan eurakana. Urrean zanean artu ebazan belak, eta arraunketan joanik, artu ebazan enparauak; Aurele, Domeke, Danel, Pelis da Bittor atzeneko arnasetan, da txalupa-jaubea, Josetxo ta Eladi besteak baño zerbait sendoago. Elantxobera eldu-orduko, il zirean Aurele, Domeke ta Pelis, da biaramonean lurpetu ebezan; txalupea portura eldu zanean, da erriko gizeriak ikusi ebanean, an joazan negargarrizko gertaerak, batzuk ilda, ta beste batzuk atzenetan, ezin erazagutu leitteke an aurkeztu zan laurka arrigarrizkoa: erriko gize-

ri guztia joan zan portura lagunduten, da gexoak euren etxietara eroan gurarik, danak Jaungoikoari eskariak egitten, deadarrez da erostan, izugarriko gertaera ori ikusirik. Erriko nagosiak artu eban Eladitxo bere etxean; Josetxo, Danel, Bittor da txakupa-jaubea eroan ebezan ostatu batera.

Bertako txalupa bik eroan eben portura Mundakako ondatu zan txalupa txatxarra.

Gau atan il zirean Danel da Bittor, da urrengo arratsaldean lurpetu zirean: Josetxo, Eladi ta txalupa-jaubea egozan bizirik; beste guztiak il zirean.

Zein arrigarria, laguntasunik eztagoan lekuan, ekatx gogorraz txalupea ondatutea! Zein mingarri ta ikaragarria eriotzea begi-aurrean dala itxasganean ordu bi igarotea! Zein izugarri ta, errukarria, arratsaldeko iruretan, azkar da bizkor, jantzan ebiltzazan neska-mutil gazte ederak, seiretan euren bizia edo izamena galdutea! Onek zirean Elantxobeko gizeriaren erostak, elizara joazanean Jaungoikoari eskariak egittera illak eta biziakaittik.

Bizirik urten ebenak, ogeraturik egozan guztiz makal; osagilleak egitten eban alegiña gexo-

ak sendatuteko, ta itxaropen onak emoten eban eurakaittik.

Mundakatik ikusi eben Izarora joan zan txalupatxoa etorrela gogotsu arraunketan, galarrena sartu zanean; gero ekatxaren indarra geittuaz, ikusi zan atze-atzeka joala, ta geroago estaldu zan ikusbidetik. Elantxobeko txalupa bat, belea jatsirik, arazoetan ebillela ikusi zanean, uste izan zan Mundakarrak artu ebazala, ta beingoan biraldu zan gizon bat leorrez Elantxobera, zein barri zan jakittera.

Mundakako gizeri guztia egoan elizan naibagez beterik, eskariak Jaungoikoari egitten, Izarora joan zireanen zorionerako. Negar errimeak egitten ebezan euren aittamak eta aideak.

Gabeko zortziretan ibittu zan ekatxa, ta leorrez biraldu zan mandatariak baño lenago joan-etorria egingo eban ustez, txalupa eder bat biraldu zan Elantxobera arraunlari onakaz; baño txalupeak urten da gerotxoago eldu zan Mundakara Elantxobeko gizalaba bat, paper bategaz, erriko nagosiarentzat. Paper onetan etorren albiste nortzuk bizi zirean, da albista au jakin zanean,

erri guztian etzan entzuten besterik, negarra ta deadarra baño, alde guztietatik.

Elantxobera joan zan txaluperai itxaroten egoan portuan gizadi guztia, zein barri ete eka-
rren ostera jakin gurarik: gaubeko amaiketan eldu zan txalupa au, ta ekarri eban albistea Danel da Bittor bere il zireala: Josetxo, Eladi ta txalupa-jaubea bakarrik egozala bizirik, eta onek-be guztik makalik.

Gau atan etzan Mundakan lorik egin, ainbeste itzalgarriko negar da deadarraz.

Josetxok, Izarorako txalupan sartu-orduko, mutiko bati, saria emonaz, esaeutsan Ondartzan iragarri eiela zelan Izarora joan dan lagun batzuzkaz, da etzala etxeratuko bazkaldutera. Albista onegaz, Ondartzan bekien Josetxo nundik ebillen arratsalde atan.

Elantxobeko albista mingarriak artu zirean gaubean, joan zirean leorrez bertara, Txomin-txiki, Juana Mari ta txalupa jaubearen emaztea; jakitun joazan zelan biaramon goizean joango zirean itxasoz, txalupa baten, Ermoken da Masi-ma, Eladiren aittamak.

Ai zein poza artu eban Josetxok, bere guraso-ak ikusi ebazanean! Zein poza txalupa-jaubeak, bere emaztea ikusi ebanean, da ganera jabiebanean bere txalupa ondatua portuan egoala.

Goizean goizetik, Ermoken da Masima eldu-orduko, joan zan Juana Mari, Eladitxo zelan egoan ikustera, ta ittandu eutsan:

—Zelan zagoz, Eladitxo?

Ai, zein gogo-argia erakutsi eutsan Eladik Josetxoren amari! Guztiz birbizturik jarri zan: ezieban ondo berba egin, baña astiro-astiro esaeutsan Juana Mariri:

—Zerbait obeto nago: bizi izaten banaz, Jose-txori zor izangotzat neure izamena: mirariak egin ebazan arek ni zanidduten ito eneittean: beragaittik nago bizirik.

—Jaungoikoagaittik, ene alabatxoa.

—Ta zelan dago Josetxo?

—Onerantz egin dau zerbait.

—Zein pozik nago albista orregaz.

—Agur orain Eladitxo, laster jatortzuz guraso-ak txalupa baten.

—Batoz?

—Bai, goizean txalupa baten etorteko asmoa euken, da laster elduko dira ona.

—Agur-ba Juana Mari; gorantzi asko Josetxori.

Gerotxoago eldu zirean Ermoken da emaztea, ta pozik egoan Eladi gurasoak ikusi ebazanean.

Txomin-txikik, goizaldean egieban loaldi apur bat, eta gosaldu ebanean etxeratu zan leorrez. Ermoken bere, bazkal-ostean biurtu zan Mundakara bertan txalupan. Masima lotu zan, bere alaba Eladiren ardurea artuten; Juana Mari Josetxorena, ta txalupa jaubegaz, bere emaztea.

Mundakan egin ebezan il zirean guztiaren elizkariak, eta edozein aldetatik ikusten zan gizadia iljantziaz. Bost neskatilla ta bost mutillek galdu ebezan euren izamenak adiñik onenean.

Josetxoren burubideak egin etzirealako gertau zirean atsekabe guztiak. Olan jazoten jake, zuzenbide onetatik aldendu oi direanari.

Uste baga joan zan Josetxo Izarora, ta esan leikean, Jaungoikoak eroan ebala Eladitxo ardurea artutera.

Irakurleak gomuta izango dau, zelan, Josetxo ta Eladi gaztetxoak zireanean, ibilli zirean karra-marrotan elizosteko artzan: zelan Josetxo, urak, berantz-aldian, eroan da sartu eban atxarte estu baten, da uraren gorantz-aldia etorri-orduko, zelan Eladitxo arin-aringa joanda, lagundu eutsan atxartetik urtetera. Laguntasun au eutsan zor Josetxok Eladiri, ta orain ondo geittuaz ordaindu eutsan zor ori.

Juana Marik, galarrena gogor sartu zanean, Gernikako elizan egoan «Ama Ongille» edo «Ama Sokorrukoa» esaten eutsanari, egieutsan eskintzari bat ren zorionerako.

Txomin-txikik, egun birik baten biralduten eban bere otseiña leorrez Elantxobera, jakittera zelan egozan Josetxo ta Juana Mari: bidebatez jakitten ebazan beste gexoaren barriak-be; osagilleagandik jakitten eban gexo bakotxak bestearen barri. Guztiz astiro, baña egunaro joazan oneratz, da Masimak esaten eutsan bere alabea-ri:

—Eladi, ene alabea, bein joan da bertan ikusi dozan eriotzako orduan igaroten direan mingarri ta atsekabe guztiak. Nun egon zirean zeuen

lagun gizasemeak, galarrena etorrela aurretiaz ezagutu baga? Zein gogamen euken euren buruetan aztu eragitteko txalupa txatzar bat zeunkela, ta etxeratu bear zinduela alik ariñen eguraldia aldatuten asi ezkeru? Beste gauzarik gomuta izan baga, jantzan gogotsu antxe ibilli gureak, galdu zinduezan zentzunbakuok! Etor-tea daukan, beste baten-be, nira baimenaren billa Izarora joateko! Ezaz joango beste bein ni bizi nazanarte.

—Entzuizu ama: Josetxok, Bermeo-aldeetik edoi batzuk gorutz etozala ikusi ebazanean, esaeutsen beste mutillai, obeto izango zala etxeratu aida-baten, baña besteak erantzun eutsen ezegoala itxura txarrik. Gero, galarrena urreratu zanean, Josetxok nai eban egon bertan Izaron ekatxa igaro arte, ta besteak ezeben nai izan. Geroago bakizu zer igaro zan Josetxoren burubideak jarraitu etzirelako. Nik, berari deusat zor ama, neure izamena: Jaungoikoak ekarri eban txalupara neure ardurea artuteko.

—Nik enekian Josetxo zeukaz zanik: ondo gordeta euki endunan albista ori.

—Ez ama, ori ezta zuk uste dozun lez; Josetxok ezekian gu Izarora giñoazanik, baña portuan egon zan txaluparatu giñeanean, da mutilagunak azkortu eben geugaz joateko, arraun baterako laguna bear zalako. Olantxe, uste barik izan zan Josetxoren Izarora joatea.

—Olan bada, ondo dago.

Ogeratu ta seigarren egunean jagi zan Josetxo etxe barruan ara ta ona ibilteko; amargarren egunean jagi zan, txalupa-jaubea, ta amalaugarrenean Eladitxo.

Len esan dan lez, Eladiren aittamak elduorduko joan zan Juana Mari neskatilla ori ikustera, ta gero-be sarri joango zan, baña bekian Masimak ezeutsana begi onakaz begiratuten, da orregaittik etzan joaten: osagilleagandik jakitten eben zelan egoan Eladi. Ainbeste egunetan egon zirean Elantxoben, da Masima etzan bein-be joan Josetxo ikustera, jakiñarren bere alabea, mutil aregaittik egoala bizirik. Zein biotz gogorra bere alabea gatxondu eban mutil onbidetsu ta gizabide ona beti erakutsi ebanentzat.

Txalupa-jaubeak esaten eban, mirarizko gaitasunaz zaindu ebalá Josetxok Eladi olatupean.

Eladi ogetik jagi ta bostgarren egunean, eguraldi onagaz, joan zan txalupa nagosi bat Munda-katik Elantxobera gexoak eta euren amak billatutera: etxeratu zirean guztiak, eta ganera, eura-kaz eroan eben ondatu zan txalupatxoa. Txalupan batera joazan arte, Masimak ezeutsen berba egin Josetxori ez bere amari: apalkeria zan bereztat areri baserritarrari berba egittea.

Ondartza urrun samar egoan lez, Txomin-txikik, portuan eukan bere burdia, galtzoakaz azpia bigunduta, Josetxo etxeratzeko. Onik astebete garrenean, irurak egozan sendo, ta urteten eben aizetegira egurastutera.

Josetxo oso sendatu zanean, beronegaz joan zirean Gernikara Txomin da Juana Mari, «Ama Ongilleari» egieutsen eskintzaria egittutera. Elizako eskariak egin ebezanean, Txomin-txikik nai eban ikusi euskaldunaren Aritx maittea, ta irurak joan zirean ikustera. Txomin koplari ona zan lez, antxiñatxotik ekizan berak asmauriko kopla batzuk, etxean, soloan zein basoan kantaten ebazanak, lan bigunak eukazanean, da otu jakan kopla onek kantatea Aritxaren azpian. Juana Mari, Josetxo, otsein da neskameak bere, beki-zen onek kantok ainbeste bidar Txomiñi entzunik.

Jarri zirean irurak Aritxaren azpian; Txomin da Josetxok artu ebezan txapelak eskuan, da irurak batera, lerden da zoli Aritxari begira ta biotz-biotzetik, kanta ebezan urrengo dagozan Txominen koplak.

ARITX MAITEA

Nai dala osasunaz,
Zein gexo txarretan,
Naibagez ondaturik,
Zein atsegiñetan;
Leorreatan lez bardin,
Itxas-zabaletan,
Eguraldi onakaz,
Baitta ekatxetan;
Bakean gagozala,
Zein gudu lanetan,
Geure erri maittean,
Zein atzerrietan,
Lurbira onetako,
Bazter guztietan,
Aritx eder bat dago,
euskal-biotzetan.

Zeu zara Aritx ori,
Zeu zorionean,
gozagarri laztana,
Euskaldun lurrean.
Adarrak luzeturik,
Lerden da bakean,
Lege kutun bat dozu,
Eskur baktxean.
Poz-pozik bizi naz ni,
Zure legepean,
Neure atsegiñetan,
Zein atsekabean.
Lurperatu bagarik,
Nagoan artean,
Beti eukiko zaittut,
Neure biotzean.

Gero, astiro-astiro illuntzerako etxeratu zirean, da gau atan bere, apalostean, eresi edo kanta ebezan Aritx maittearen koplak.

Aurrerantzean, Josetxo ibiltzen zan lenago lez, bein baserriko arazoetan, bestean atx-arrantan, da sarri illuntze aurrean egurastuten Mundakako

neska-mutil lagunakaz. Len entzute andikoa ta ondo ikusia bazan, orain ainbat ospetsuagoa ta maitteagoa zan alde guztietan, bere egittasun onakaittik. Eladiren aittak-be, gogo-argiaz agur egitten eutsan, kalean edo beste lekutan ikusten ebanean: Masima bakarrik zan oraindidiño begi argiakaz begiratuten ezeutsana, baña onek bere, ezeutsan orain Eladiri agirakarik egitten, Josetxogaz batunarren egurastuteko ibiltaldietan.

Egunak joan, asteak etorri, sendatu zan ondo Josetxo, ta etorrik jakazan lengo inddarrak.

Berak aginpidea artu bear eban ontzi «Ama Karmengoa» eritxona, eldu zan Bilbora: agur egin eutsen Josetxok bere adiskideari ta Eladitxori, ta ontziratu zan. Negar asko egieban Bilborako urten ebanean: amar egunean egon zan Bilbon, ontzia zamatu arte, ta gero urten eban itxasora Habanarako.

Eladitxok, egun askotan erabilli ebazan bere begiak bustirik negar anpuloak jausten jakazala, ain izan zan andia, Josetxok agur egieutsanean artu eban naibagea.

Aize ibittuak eta eguraldi onakaz, berrogeta-zortzi egunean, eldu zan «Ama Karmengoa» Habanara. Amar egunean kartegatu eben, da beste amabostan zamatu zan, Franzeako Bordeaux izena eban errira joateko.

Habanatik urten da ogeigarren egunean aize gitxi ta itxasoa bare egoala, topau eben ontzi bat, zuzenbide baga, bere belak edo aize-oialak, batzuk bateratz da bestek besterantz, txarto araturik eukazala, ta Franzeako *bandera* edo ikurriña masta-puntan ebala. Beragana urreratu zireanean, ontzi atan etzan agiri gizon bakar bat baño; lemazain-be ezegoan iñor.

«Ama Karmengoa»k jaurti eban batel bat uretara, ta pillotua edo bigarren agintaria lau arraunlarigaz, joan zan ontzi atara, jakittera zer jazoten zan zuzenbide barik egoteko. Barruratu zireanean, gizon bakarrak iges egitten eban eurakandik; Frantzeako berbakuntzan esaten ebazan berba batzuk; gora ta bera, batera ta bestera igittuten ebazan gogoz bere besoak, ezpalak eta begiak, zoro baten antzera. An, or da emen, odol legortuak egozan bean: atze-aldean topa ebezan ilda gizon bi, ta aurrean zazpi.

Joan zirean euren ontzira Josetxori esatera zer jazoten zan, da au arriturik lotu zan arek eroan eutsezan albistakaz. Uste eban aserrekuntzaren bategaz alkar ilgo ebela agintari ta menpekoak, eta gero a gizon bakarra zoraturik jarriko zala.

«Ruan» eban izena ontzi orrek.

Ontzi-burua izan zanen *paperetan* jakin zan etorrela Terranobatik makallaoz zamaturik, eta ain zuzen-be, joala Bordeauxera, «Ama Karmengoa»k joan bear eban portura.

«Ama Karmengoa»n batzartu zirean, Josetxo, pillotua, ikasgoan ebiltzazan mutil gazte bi, ta ontziko mariñel zarren biak, zer egin bear zan erabagiteko, ta seiren artean erabagi eben, erdiak ontzi baktxera ainbanatutea, ta batera joatea Bordeaux-erarte, «Ruan» orrek beukazan elikaturak edo janari ta edari onak eta bear zirean beste gauzak. Baitta izenta ebezan, nor-tzuk joango zirean «Ruan» eroatera; onetarako Josetxo joan zan ontzi atara, len batelean egozan gizonakaz, ikustera zelan egozan, janari, edari ta itxasketarako gauza guztiak: danak topau eban ondo samar, da upategia makallaoz beterik.

Gertaera onetan ekandu oi direan eskariak Jaungoikoari egiñaz, bota ebezan itxasora ilda egozan gizonak: usteldurik egozan lez, pelez jaurtik ebezan zatika. Lau edo bost egun aurre-rago ilgo zirean arek gizonak: garbitu eben ondo ontzi guztia, ta gero joan zirean «Ama Karmen-go»ra.

Paperetan agertu zan amasei gizaseme zireala ontzi atako gizadia, ta amar baño topau etzirean lez, uste eben, enparauak itxasora jaurtiko ebezala burruka iardu ebenean.

Bigarren agintaria edo pillotua zan «Ruan»en aginpidea artuko ebana, ta Josetxo ta bera adittu zirean alkarregaz, ontzi batak besteari, *bandera* edo ikurriñakaz egin bear eutsezan ezaugarriaren ganean, zuzenbidea aldatu, aize-oialak geittu edo gitxittu, urreratu edo urrundu ta beste egin bear zirean arazoak egitteko, ontzi biak, alkarren ikusbidetik aldendu ezeitzezan.

Euren abiamenak egin ebezanean, joan zirean ontzi atara, pillotua, ikasgoan ebillen bat, eta sei gizon; eurretarik bat gatzemalla. Bertan egoan gizon zoroak ezaban jotera ezetsiten, baña ondo zaindduten ebezan gizon aren ibilke-

rak badezpada, ikusteko, txarrerako asmorik artuten beban: emoten eutsen jan da edaten, da egun batzuk igaro zireanean, asko ibittu jakazan bere artegatusunak.

Eguraldi ona egoan arte, alkarren urrean joazan ontzi biak, baña illuntasunik edo etxura txarrik egon ezker, aurretiaz batuten ebezan gorengo aize-oialak gizon gitxi zirealako ontzi bakotxean, da gisa onetan egun askok igaro bear eben porturatu-orduko.

Bein arrapau ebazan, ekatx gogor, aize, euri ta abarregaz etorren batek, eta itxastatu eben egun bittan, alkar ikusi baga, nundik nora joazan eze kiela: bigarren egunean, eguraldia argittu zanean, ezeben alkar ikusten, baña ontzi bietako masta ganietatik agiri zirean alkarren gorengo belak, eta gero urreratu zirean alkarregana.

Alkarren ikusbidetik aldunduten bazirean, bekian bakotxak Bordeauxera jarraitu bear ebana an alkartutera.

Egun batzuk igaro zireanean, eratu zan beste ekatx lengoa baño indartsuagoa, izugarriko olatuakaz, da euri landurraz estaldurik bazter guztiak, ezeben alkar ikusi iru egunean. Ekatxa ibi-

ttu zanean ezeben ikusten batak-beste masta ganetik-be: jo ebazan aize indartsu batek beste aldetik, eta agertu zirean barrero alkarren ikusbidera. Gero euki ebezan egun askoko aize ederra, eta eurakaz sartu zirean Bordeauxko ibaian.

Zein poza ta atsegiña Bordeauxera eldu zireanean ainbeste bilddurgarriko gertaera igarota! Ordurarte beti gogo-illunaz etorren gizon zoroa, ibai atako erriak ikusi ebazanean, jarri zan irribarreka gogo-argiaz, bedo, ezpan da begiakaz guztizko pariztak egitten ebazala, ta ibilketa gogotsuakaz, bein aurrera ta bein atzera ontziko gizadi guztiari barre eragitten. Gero, lotuta imiñi eben zoro ori, leorrera iges joan ezeittean, Josetxok erri atako itxastar nagosiari aurkeztu bear eutsalako eroan eien zoro-etxe batera.

Aurkeztu zan Josetxo nagosi orreganan, gizon zoroagaz da ontzi biaren paperakaz, da ageri eutsazan nagosi orri itxasoan igaro jakezan jazerera guztiak. Gero joan zan, lenengo «Ama Karmengo»ko zama-jaubeakana, ta urrengo «Ruan»en jaubeakana: danari erazagutu eutsazan itxasoko gertaera guztiak: «Ruan»go zama-jaubeak ageri eutsazan eskerrak bere egittasun

onakaittik, eta ganera esaeutsen gomuta izango ebela bere gizabidea. Ontziratu-orduko jakieban, zelan portuko aginpidea eukanak, biraldu eban gizon zoroa, erri atan egoan zoro-etxe batera.

Gaberdian, ontzi bietako gizadia ogean lo egoala, aurkeztu zirean bost errizain ontzi bako-txean, da Josetxo, bere menpeko guztiakaz, eroan eben gudu-ontzi batera, ta an imiñi ebe-zan katiguturik, arik eta jakin arte, zelan il zirean «Ruan»go gizonak.

«Ondo egiñen saria
Sarritan da mingarria».

Josetxok eta bere menpekoak igaro ebezan arriskuak eta egiebezan alegiñak zuzenbide baga topa eben ontzia porturatuteko, arrigarriz-koak izan zirean: ain gizon gitxigaz ontzi bako-txean, ekatxetan igaro ebezan estutasunak eta nekeak, ezin azaldu leittekez ondo norberen begiakaz ikusi barik, eta egittasun onbidetsu orrekaittik, lenengo emoeutsen saria, izan zan katigutegia, Jaungoikoak nai eban arte.

Gudu-ontziko gizadiak zaindduten ebazan ontzi biak, eta zamam-jaubeak kartegatu ebazan.

Jaten ondo emoten eutsen katigu egozanari, baña Josetxok, bere bizian ezaban euki naibage mingarriagorik, eta bere menpekoari esaten eutsen:

—Gizonak! «Ruan»go gizadia zelan il zan jakin arte, diñoae gaukezala katigu: nundik, zelan da noiz jakin leie ori?

—Onegia izateak dakaz onek atsekabeok —erantzun eutsen bere menpekoak—; milla bidar obeto izango zan guretzat aurrera jarraitu bagendu, ontzi ari jaramon baga.

—Baña orduan zittal batzuk izango giñean. Zelako gizabidea eukiko genduke, laguntasunen premiñan, itxas-zabalean dagoan ontzi bati jaramon ezik? Egittasun ori, Jaungoikoak-be eleuzki-gu parkatuko! Guk, porturatu dogu a galdu bear eban ontzia, ta leorreratu dogu a gizon zoro errukarria: egittasun on orren gogo-betea edo lasatasuna daukagu, bestetik naibagea eukiarren; da emen gizon maitteak, datorrena datorren lez, eroapenaz, artu bear doguz gertaera guztiak.

Jaungoikoaren aurrerako ondo gagoz; Lurbirakuok eztakigu zer egingo deuskuen argittu ezin badabe jakin nai dabena; baña ondo egin dabena, edo bide onetik jarraitu dabena, goiz edo belu, beti urteten dabe garaipenaz euren auzietan, da eztoigu galdu bear itxaropen ori.

Olako berba onakaz, azkortuten ebazan Josetxok beragaz katigu egozanak.

Erabagilleak eukan pekua «Ama Karmengo»ko gizadiak il ete ebazan «Ruan»goak, gero ontzi onegaittik, guzurak bittarte zireala, sari ona artuteko ustez. Guztiak bana-banan eroan ebezan bi-bidar erabagilleagana erantzutera onek egitten eutsezan ittaunari, ta danak erantzuten eben bardin gauza guztietan.

Erabagillea gizon ona zan; erruki ebazan katigu egozanak, egia bazan eurak esaten ebena: ziñoan, alan izan ezkeru, etzireala katigu egon bear ebenak, ezpada, sari ona bear ebenak baño.

Katigutu ta ogeigarren egunean, Josetxo ta bere lagunak euren zoritxarraz, itzal da motel, naibagez beterik egozanean, eldu zan gudu-ontzira erabagillearen agimen bat, esaten ebala

jaregitteko katigu egoan «Ama Karmengo»ko gizadi guztia, askatasunaz joan eitzezan euren ontzira edo nai eben lekura, zirealako erruezak «Ruan»go auzietan.

Aida baten, poz-pezik joan zirean euren ontzira. Zer jazo zan, len eurakaz artu ebezan burubide guztiak beingo-baten aldatuteko?

Gomuta izango dau irakurleak, zelan zoro-etxera biraldu zan «Ruan»go gizon zoroa. Gizon au, ogeigarren egunean, gaubean ames asko egin da gero, goizean itzartu zanean, jagi zan ogetik adimen argiaz; jantzi zan da ibilli zan arata ona egurastuten etxe-barruan. Osagillea eldu zanean, joan zan beragana ta esaeutsan:

—Osagille jauna; niri on egin deuste zuk emon deustazuzan osagarriak.

—Ori ondo, zer jazoten jatzu-ba?

—Gaur goizean adimen argiaz itzartu naz.

—Zein atsegiña niretzat! Beti uste izan dot egun baterik bestera sendatuko ziñeala, ta orra orain ondo zagoz. Egon zaitte berton neu gero-txoago etorri arte, ta orduan esango deustut zer egin bear dozun.

Erabagilleak esanda eukatzan osagilleari iragarri eiola zoro ori adimen argira biurtuten zanean, da orregaittik, osagillea aida baten joan zan erabagilleari esatera zer jazoten zan. Joan zirean biak zoro-etxera, ta erabagillea asi zan zoratuta len egoanari ittanduten:

—Egia da zu oraintsu «Ruan» deritxon ontzi baten ibilli zareana?

—Bai jauna.

—Gomuta dozu ontzi orretan eriotzak izan zireanan itxas-zabalean?

—Bai jauna.

—Orrek eriotzok jazo zireanean, begoan ontzirik zeuekandik urre?

—Ez jauna, biaramonean bere ez.

—Bakar-bakarrik zengozen ikusbide guztian?

—Bakar-bakarrik jauna.

—Orduan zeuan artean izan zirean auziak eta eriotzak. Ezta egia?

—Bai jauna, barruan egozanen artean.

—Egizu-ba mesede esatea, zegaittik eta zelan igaro zirean arrigarrizko gertaera orrek.

—Bigarren agintariak zeatu eban sendo menpeko gizaseme bat, agindu eutsan bearra berak

nai eban lez egin ezebalako: beste mariñel bik ezetsi eutsen bigarren agintari orri, a nekaldu ebalako: orduan *Kapitan* edo ontzi-buruak, arpegi emoeban bigarren agintariaren alde, ta illeban mariñel bat gañibeta zorrotz bategaz; beste mariñel bik il nai eben bera, baña ontzi-buruak il ebazan orrek biok-be. Alkartu zirean mariñel guztiak, ta lenengo il eben bigarren agintaria, ta gero, ondo zauriturik, jaurti eben itxasora ontzi-burua. Bost il zirean burruka onetan. Bizirik lotu zireanak ezekien pillotukuntzea ta ontzia lotu zan zuzenbide baga: ezekien zein bide jarraitu itxasorratzean. Batzuk ziñoen txarto egin ebela nagosia ilteaz, besteak ondo egiña izan zala, ta auzi onetan aserratu zirean gogotsu guztiak eta il eben alkar. Bizirik zauri andiakaz geratu zirean batzuk, il zirean biaramonean. Ni auzi guztietatik iges nenbillen, baña zauriturik egoan batek, bere alde egin enebalako, jarraitu eustan batetik bestera ontzi guztian; zaurittu nindoan beso baten, baña atzenean, odol baga geratu zanean, jausi zan da etzan geiago jagi. Onek ilgo nindoa-la uste neban, da artu neban bilddur da artegatasunak jarri nindoan guztiz urduri, geldirik ezin

egon nintzala: gau atan eneban lorik egin: bate-
tik bakartasuna ta bestetik illak ikusiak, geituten
eben nire urduritasuna. Biaramon goizean otu
jakan illak itxasora jaurti bear nituala, neure
itzaltasuna zerbait ibittuteko, ta neke andiakaz
bota nittuzan lau. Gero eztakit zer gertau jatan;
ordurik onako barririk eztakit; uste dot adimen
baga egon nazala.

Gizon orrek kondaira ori ageri ebanean, era-
bagilleak aginddu eban «Ama Karmengo»ko
gizadia jaregitteko, joan eitzezan euren ontzira.

«Ruan»go zama-jaubeak, emoeutsen irabazi-
ta eukana sendatu zan gizon zoro ari, ta joan zan
bere errira.

Esan leikean Jaungoikoak argittu autsala adi-
mena, katigu egozan ongilleak askatu eitzezan.

Egun batzuk igaro zireanean, errizain batek
eroan eutsan Josetxori erabagillearen agimen
bat, ziñoana joateko beragana ontziko guztiak
aldi bittan; lenengo ontzi-burua erdiakaz, da
gero *pilotua* edo bigarren agintaria beste erdia-
kaz.

Errizañagaz batera joan zirean Josetxo ta
menpeko erdiak, bilddurrez nasteren bat oster

asmau ete eban. «Ruan»go zama-jaubeak egozan erabagilleaz, da onek esaeutsen:

—Eskerrak eta saria bear dabez zuen egittasun onak, eta eskerren ganera, onek, emen dagozan «Ruan»go zamam-jaubeak, euren gurariaz da ontzi-jaubearen eskubideaz, «Ruan» porturatu dozuelako, emongo deusuez oraitxe, legeak aginduten daben lez, zortzimilla dukat «Ama Karmengoa»ren jaubientzat; bostmilla ontzi orretako nagosiarentzat; irumilla, bigarren agintari «Ruan»en aginpideaz etorri danentzat, eta milla bana dukat beste guztientzat. Etorri ta artuizueze zeuenak.

Zama-jaubeak ainbanatu ebezan diruak. Josetxok artu ebazan zortzimilla dukat «Ama Karmengoa»ren jaubientzat eta bostmilla bereztat: eskerrak ageri, agur egin, da ondo pozik ontziratu zirean. Gero joan zirean bigarren aldi-koak, eta areri bere ainbanatu eutsezan euren diruak.

Zein poza ta atsegiña «Ama Karmengo»ko gizeriak, naibage guztiak aztuteko, artu ebenean egittade onaren saria! Onegiña beti da onbidea, ondasunak sarri ekarten dittuana.

Egun batzuk igaro zireanean, aberats antzeko gizon ondo jantzita egoan bat, joan zan «Ama Karmengo»ra ta Josetxori esaeutsan ontzia ikusi nai leukeala. Josetxok erakutsi eutsazan sokondo guztiak eta eskerrak ageritta joan zan gizon ori. Arik lasterrean jakieban zelan gizon arek erebilen «Ama Karmengoa» erosteko asmoa, ta ebillela autuetan ontzi-jaubeakaz. Ontzi ona zan, baña balio izan eban baño diru geiago eskiñi eban gizon orrek, eta saldu eutsen beste barri andiago bat egitteko usteaz. Ona Josetxo ta beste ontziko guztiak geratu zirean etxeratu bearrean, ontzia FranEladitxoeko ikurriñaz jarten zalako.

Zortzigarren egunean urten bear eban Bilborako, Holandako ontzitxo batek, eta an joateko usteaz egin ebezan abiamenak; jakieban Holandarrak eroango ebazala ogei dukategaittik bakotxa.

Artu ebezan osteran irabaziriko diruak, eta len eukezanen ganera, diru pillo politta eukan bakotxak etxeratzeko.

Joan zirean Holandako ontzira ta urten eben Bilbora joateko, aize gitxi ta itxas-baredun egu-

raldi onagaz: olan jarraitu eben lenengo iru egu-
netan. Laugarrenean ezegoan iñundik aizearen
putzik; sartaldeko zero-barren edo marboillean,
asi zan jasoten, edoi orma-illun antzeko bat;
geroago agertu zan olatu zabal, ontziari zabun
andiak eragitten eutsazana. Zero-barreneko
orma antzeko edoi baltza jasoten zan geroago
gorago, ta ezbai baga, ekatxa etorren ganera:
arautu zirean gauza guztiak eguraldi txar orri
arpegi emoteko.

Ontzi txikia zan, baña *galeotea* esaten eutsen
gutzizko gaittasun andikoa ekatxai arpegi emo-
teko. Illuntzean sartu zan ekatxa izugarritzko
indarraz, da siñisgatxa zan, ontzi txiki arek, bere
bela txikienaz, zelan jasoten zan ikaragarritzko
olatuaren ganera: galanto arpegi emoten eutsan
arerio guztiari; esan leikean jolastuten edo olge-
tan ebillela aize ta olatuakaz, irri egitten guztia-
ri, ain zoli igoten eban olatu ganera. Ekatz gogo-
rra zan baña, Donata bere etxean lez, artegata-
sun baga, egozan ontzikoak eguraldi onari itxa-
roten; noizbait artuten eben burutik-bera itxas-
zaparrada bat, bideko aizeak jasoten daben
autsa lez, da aurrera mutillak.

Egun bittan iraun eban ekatx orrek; irugarren gaubean agertu zirean zeru-argiak, aldatu zan aizea beste aldera, zabaldu zirean belak, eta irugarren egunean, osasunaz da kalte baga eldu zirean Bilbora. ordaindu eutsezan Holandarrai bakotxaren ogei dukatak, eta mendiak zear joan zirean euren errietara. Josetxo bakarrik geratu zan Bilbon «Ama Karmengoa»ren jaubeakana aurkeztu bear ebalako, jazoera guztiak erazagututera, ta eurentzat ekazan zortzimilla dukatak emotera.

Aurkeztu zan Josetxo bere ugazaba nagosiagana, ta guztizko txera ona egieutsan onek; bere seme bat izan balitz-be, ezeutsan egingo abegi oberik. Josetxok erazagutu eutsazan osteran da Bordeauxen igaro zirean jazoera guztiak, len irazkietan egin eutsazan baño obeto, ta arritturik geratu zan ugazaba, edesti guztia entzun ebanen: emoeutsazan Josetxok, Bordeauxen bereztzat artu ebazan zortzimilla dukatak, eta ondo pozik lotu zan ugazaba diru orregaz da Josetxoren egitadeakaz. Egun atan ugazabagaz jan, beragaz egurastu ta bere etxean lo egin eban Josetxok.

Ugazabak esaeutsan zelan «Ama Karmen-go» eritxon ontzia saldu eban uste baga, bera-gaittik diru asko emoeutselako, eta ontzi barri andiago bat eregiko ebela laster berari agintaritzea emoteko usteaz, baña bittartean, nai beban, etxeko «Ibaizabal» eritxon ontzian joan leitekeala bigarren agintari edo pilotu: ontzi ori egoala bertan Bilbon zamatuten Buenos Airese-ra joateko, ta ogetabost egun-barru urtengo ebala itxasora: uste beban an joatea, amabost egunean egon leittekeala bere gurasoakaz.

Jose txok ittandu eutsan nor zan ontzi-burua, ta jakiebanean Longin Mundakako, bere ezagun zarkote bat zala, erantzun eutsan jarraituko ebala bigarren agintari Longiñegaz. Orduan uga-zabak esaeutsan:

—Longin zarkotetxoa dan lez, gazte sendo bat bear izan dot pilotu joateko, ta eskerrak ageritten deutsudaz beragaz zoazalako.

—Eskerrak neuk, beti ongillea zarealako.

Biaramonean etxeratu zan Jose txo, amabost eguneko egotaldia gurasoakaz egittera. Milla dukat bere osterako irabaziak, eta ganera bost-

milla Bordeauxen artu ebazanak, orra seimilla dukat emoeutsazan aittamari.

Txomin-txiki ta Juana Mariri zoratu bear jaken pozen-pozaz, a diru pilloa ikusi ebenean begien aurrean: eguno euren bizian ezeben ikusi etxean ainbeste diru.

Orduan Juana Marik bakarrean esaeutsan Txomiñi:

—Eneutsun nik esaten Txomin, Jaungoikoak biraldu euzkula Josetxo geure zorionerako?

—Bai, alan da Juana Mari: Josetxo geuretzat artu genduanik arrezkero, soloak eta basoak-be ekarkorrakoak dira, ta beti euki dogu aparittako ardaotxoa: orain berorrek irabazi dittuzan diruakaz, bizi garean arte eukiko dogu ardaotxoa, eguerdi ta aparittako. Zer gura dogu geiago? Lurbira guztian eztago olako mutillik: bere irabazbidean igaroten dittu arrisku ta naibage gogorrak, baña atzenean beti urteten dau garai-penaz jazoera guztietan.

Ain zuzen-be, oraingo etxeraldion gertau jakan Mundakan egotea erriko jantzarazo egunetan, nai eban beste olgateko. Done Kepa edo Pedroren egunean da urrengo bietan, elizako

arazoaren ostean, etzan lotuten egunaro, larogei urte ebazan atzo-agurarik jantzan gogotsu egin baga, plaza edo enparatzako tanbolin soñuan. Meza-aurrean, meza-ostean; batean enparantzán, bestean kalerik-kale, urrengoan portuan edo eliz-ondoko zelaian, tanboliña jotén zan leku guztietan, eratuten zirean auresku luze-luzeak, zar da gazte batera errezkadan jarrita: egun orretan zoroak irudien Mundakako gizaseme ta gizalaba guztiak, zar da gazte, ezkonduak zein ezkongeiak eta ume guztiak. Josetxo, geratu barik ebillen ekiñean aureskuan edo jantzan nekezaleakaz, da noizbait Eladitxogaz: guztiz asko ta ondo olga eban egun orretan.

Josetxogaz ontzian ibilli zirean batzuk Munda-karrak izanik, laster jakin zirean erri guztian itxasoan da Bordeauxen igaro ebezan arazoak. Arri-turik egoan gizadi guztia ikusirik zelan Josetxok urteten eban beti ondo estutasun guztietatik. Zeinbatek ete euken, arek aittamari emoeutsen diru pilloaren ondamua.

Zer uste ete eban Masima, Josetxogaittik, ikusi ezkeró, mutil orren gizabide ona? Bere iru-dimenean ziur ebiltzazan burruka, alde batetik

andikeria ta bestetik apaltasuna. Bai, apalkeri andia izango zan Masimentzat, Josetxogaz adiskidetasuna artutea! Zentzun orretako gizalabarentzat eztago Jaungoikorik, ez onek erakusten daben bide onik! Andikeria bakar-bakarrik da olakoaren gozagarria ta atsegin guztiaren sustraia.

Josetxok, azkartasun errimeaz emoten eutsen arpegi, ekatx gogor da beste itxasoko arrisku, baña Masimaren arrokeriari ezeutsan iñoz erakutsi apaltasuna baño, Eladitxori naibagerik ez emotearren.

Arantzaz beteriko sasiak bidean egonarren, eroapenez da gizabide onagaz, bigunduten dira bideak aurrera jarraitzeko.

Arin igaro jakazan Josetxori amabost egunak: egieutsan agur adiskide ta Eladiri, ta joan zan Bilbora «Ibaizabal» eritxon ontzira, *pilotu* edo bigarren agintari: seigarren egunean, urten eben itxasora Buenos Airesera joateko.

Etzitan iñok ikusi Josetxo ta Eladiren negar malkoak alkarri agur egieutsenean. Zein ordu biotz-illa bientzat! Esan leikean ezebela geiago alkar ikusiko.

Txomin-txiki ta emazteari-be, joan jaken euren begiak ikusten eben argirik ederrena, ta geratu zirean naibagez beterik. Joan zan itxaso zabaletara, Mundakako eguras-lekuak gogo-argiaz ipinten ebazan mutil ederra! Joan zan Josetxo Ondartzako, Jaungoikoak nai eban arte.

Españako itxasbazterretatik urrundu zireanean, laster artu ebezan, beti iparraldetik putz egitten daben aize baketsuak, eta egun da gabe, zeru garbi ta itxaso bareakaz, joan zirean lenengo ogetamabi egunetan: gero sartu zirean, erasti atan, aize aldakor, edoitsu, euri, trugoi, oñastu ta abar sarri egoten zirean lekuan. Bein geldi, aizearen putzik iñundik eztala, bestean iru edo lau orduko *turbonada* gogorrak, trugoi ta oñastuakaz; urrengoan jausialako euri errimek; noiz-bait ordu batzuetako aize indartsuak: gisa onetan ibilli zan «Ibaizabal» egun askotan.

Gau baten, aize apurtxoaz, zeruak botala euri jausten egoala, illun-illunetan, ontzi batek jo eban «Ibaizabal» erdi-erdian.

Ezin iratzi leiteke ondo, an, ordu atan aurkes-tu zan laurkea. Garraxi emetik, deadar ortik; batak ziñoan... «zuloa egin deusku!»... besteak...

«ondatu bear dogu!»... urrengoak... «gizonak, bota daiguzan batelak uretara!», agintariak zein menpekoak, itxas-mutillak zein gatzemalleak, dan-danak aginduten eben da iñok ebezan ezer egitten. Batak ziñoan... «goazan upategira urik sartuten bada ikustera!»... besteak... «udendatu daigun upategia!». Olan deadarka ebiltzala, aldendu zan eurakandik beste ontzia: Josetxok udendatu eban upategia, ta lau oin igo ebazan urak zama-azpian; ezagun zan beste ontziak zuloa egieutsela ta ondatuten joazala astiro-astiro. Ordu bigarreanean sei oin igo ebazan urak, eta orduan bota ebezan itxasora batel nagosi biak: Longin joan zan batera gizadi erdiaz, da Josetxo bestera enparauakaz. Zorro bete *galleta* artu eben batel bakotxean euriaz guztiz bustirik, eta bakotxak arin-arinka arrapau al-izan ebezan soñerakoak.

Illun da euritsu egoan lez, batelak ezeben alkar ikusten; Longin, aizea atze-aldetik arturik, joan zan arraunketan gau guztian, eguraldi onera urteteko usteaz: Josetxo geldi egozan bertan, «Ibaizabal»en urrean. Goizean, eguna argittu ebanean, Josetxo egoan lekutik etzirean agiri

ontzi «Ibaizabal» ez Longin egoan batela: ontzi au ziur ondatu zan, baña batela, aize gogor ez olatu andi baga, nora joan zan? Izaturik egozan Josetxo ta bere bateleko lagunak.

Zorroko galeeta apur bat jaeben egun atan guztiz gogo gitxigaz: biotzillakaz guztiak, naibagezko berbak baño etzirean entzuten euren artean, begira beti alde guztietara ontzi bat ikusteko gogoaz.

Egun atan goiz-goziean, artu ebazan Longin da bere lagunak, Montebideotik Habanara joan Españar ontzi batek, eta illuntzean ontziratu zirean Josetxo ta bere lagunak, Maljuana Mariinak eritxoen itxasleorretara joan Irlandako ontzi baten.

Longiñek eta Josetxok ezekien alkarren barririk. Longin joan zan ontzia, aize ibittuakaz, luzamen andiaz eldu zan Habanara. Longinek iragarri eutsazan portuko nagosiari, osterako gertaera guztiak: gero, nagosi onen agimenaz, amabostgarren egunean, ontziratu zirean Longin da bere laguna, Bilbora joan ontzi baten, da berrogetabost egunetan eldu zirean Bilbora.

Longin aurkeztu zan «Ibaizabal»en jaubeakana, ta autortu eutsezan jazoera guztiak: naibagez beterik, onek esaeutsen:

—Arriturik gagoz gertaldi orrekaz, baña alegiña egiñezkero, gauzak datoza lez artu bear dabe. Kalte asko daukagu «Ibaizabal» galduteaz, baña ontzi geiena ziurpeturik dago. Ta zer diñozu Josetxogaittik?

—Eztakit jauna ezebe euren barririk, esan deutsuedana baño.

—Uste dozu beste ontziren batek artuko ebazala?

—Izan leitteke jauna; toki atatik joaten dira arutz da onutz, MonteJuana Mariideo ta Buenos Airesera osterak egitten dabezan ontziak, eta onetariko asko batuten dira leku atan.

—Erruki dogu gizajoa! Tamal andia izango litzake a mutil ederra galdutea.

—Bai jauna; ezin topau leitteke bera baño egikor da esangiñagorik.

Longiñek, ugazabaren etxean artu ebazan ontzian egon zan arteko irabaziak, eta joan zan Mundakara. Etxeratu zan, emazte ta seme-ala-

baren uste baga, onek egunaro, Buenos Airesera eldu zirean albiste itxaroten egozala.

—Entzuizu Justa —ittandu eutsan kalean emakuma batek beste bati—; jakin dozu zer esaten diarduen kale batzuetan?

—Ez nik Susane.

—Longin etxeratu eida ontzia galduta.

—Jesus ori da izatekoa! Ontzikoak osasunagaz urten badabe, ontziok egingo dittuez.

—Erdiak urten eidabe, baña beste erdiak bateltxo baten lotu eizirean, da eztakie beste barririk.

—Ori da albista alatsua, ene alabea! Da, norzuk dira batelean geratu zireanak?

—Josetxo Ondartzako beste zortzi; euretarik bost, Mundakarrak; Alipi enparatzako; Erroka zubiko; Alesander irulako; Koldobika bazterretzeko ta Josetxo Ondartzako.

—Naibage gogorak daukaguz-ba errion.

—Bai, negarra ta erostea ugari da orren etxe guztietan: Juana Mari Ondartzako egon eida Longiñen etxean jakittera albista barriok, eta jakin dabenean Josetxo zelan geratu zan, beia jo eidau

larrittasun bategaz: ordu bian egon eida konor-teratu baga.

—Errukarria da izan-be Juana Mari: mingarri andia izango da beretzat Josetxoren albista ori. Nok siñistu leike galdu dala, oraindiño lengo egu-nean erri guztiari jolastu eragitten ibilli zan mutil ederra.

—Zeu zara Kertude? Agur Elixabete? Bazatoz Anatole? Zein barri dakazkuzue?

—Barri onik ez, ene alabatxoak; Mundakan gaur alde guztietatik ezta entzuten, Longin, ontzia galduta etxeratu dala, ta Josetxo Ondartzako beste batzukaz ito ete direan ezbaia. Zein mutil ederra ta guztien maittagarria zan Josetxo gizajoa! Juana Mari Ondartzakok larrittasuna euki eidan, ta ikaratuta, ilgo dan ustez, abadea-be eroan eideutse.

Etxietan, kalietan, enparantzan, portuan da toki guztietan etzan beste barbarik entzuten; eurraz erri guztian iarduen errukarrizko berbak esaten, Josetxo ta beragaz egozanakaittik: «Alipi bada —esaten eben—, lauziri barik itxiko leukez bere emazte ta semem-alabatxoak; Erroka bada, bere aittama zar-zarrak, euren semearen iraba-

zitxoari begira dagozanak ilgo litzakez; Alesanderen emazte ta ama zarra, eskean aterik-ate joan bearrean geratuko litzakez, da Koldobika bada, Beronike bere emaztegeiaz ezkontzeko izan zan osteratik etorreanean, da ona, neskatilla orri-be naibage andiak jatorkaz agertuten ezpada».

Masima, Eladitxoren amak-be neskameagandik jakin ebazan albista txarrok, eta kalean zear berbetan joazan gizalaba biri, ittandu eutsan leiotik Eladi alboan ebala:

—Entzuizue, Eukene ta Aure, zegaittik dira ortik eta emetik entzuten direan aldarriak?

—Longiñek galdu eidau ontzia: erdiak gatxondu eidira, baña beste erdiak batel baten geratu eizirean da iñok eztaki euren barririk.

—Nortzuk dira batelean geratu zireanak?

—Zuk arpegi illunaz beti begiratuten izan deutzazun mutil eder bat, eta beste lau Mundakar.

—Nik arpegi illuna nori? Nor da nik arpegi illunaz begiratuten izan deutzadana?

—Josetxo Ondartzako.

—Ezeizu ori esan Eukene; nik ezteutsat Jose-txori iñoiz izan gogo txarrik. Jaungoikoak agertu daizala zorionaz.

Eladitxo sartu zan bere gelan negarrez, da egun askotan jarraitu eban negar malkoak begietara etorkazala; beti ixil-ixillik, bai edo ez baño beste barbarik egitten ezebala. Goiz da arratsalde joaten zan elizara, Jaungoikoari eska-riak egittera, Josetxo ta bere lagunak osasunaz agertu eitzezan: ezaban etxetik urteten elizarako baño; alperrik zirean guraso ta neskatilla laguna-ren alegiñak ibiltaldi batzukaz egurastutera joan eragitteko; guztiz itzal da gogo-illunaz ebillen errukarria.

Ai, zein mingarria ete da gisa atan itxaroten dagoanen atsekabea! Zein artegatasun ete da gogoan artu burutasun bat, eta lo, jan ez atse-den baga, buru-austen luzaroan ibiltea! Olantxe egozan batelean zireanen guraso, emazte, seme-alaba, ta maitte ebezan guztiak, itxaroten noiz agertuko ete zan albista ona.

Longin etxeratu zanik arrezkero, igaro zirean egunak, asteak, illebete ta bi bere bai: etzan agertu aren barririk. Zein naibagezko egunak,

egunaro itzalagoak! Zeinbat negar da eskari Jaungoikoari, bere «Ama Dontzoa»ri ta beste Done askori! Erri guztiko gizadiari ezarri jakan askoren mingarria ta guztiak ebiltzazan itzal da motel negar egitteko gogoaz, erri txikietan gertau oi dan lez.

Igaro zan beste illebete-be, ta gizadi guztiak ziñoan arek itoko zireala, ta elizkariak egin bear leukioezala alik ariñen.

Bost egunean, bakotxari egun baten, egieutsezan elizkariak, eta Mundakako gizadi guztia elizaratu zan egun orretan. Amaika negar egieuben euren guraso, emazte, seme-alaba, emaztegei ta aide enparauak.

Lurbira onetako gauza guztiakaz gertau oi dan lez, egunak joan, da egunak etorriaz, astiro-astiro, aztuten joazan arek gizajoak-be.

Eladitxo, len lez joaten zan elizara eskariak egittera: ezin eben azkortu bere lagunakaz joateko egurastutera; etxetik elizara ta elizatik etxera, gaur, biar da egunaro zirean bere joan-etorriak. Oraindiño uste eban Jaungoikoak agertuko ebala Josetxo, lenagoko arrisku askotan

agertu zan antzera. Argal da zurbil jarri zan, bere naibage ta buru-austeakaz ainbeste illebetea.

Txomin-txikik eta emazteak-be, noizik-beñean egittuten ebezan, batean ango ta bestean emeko Doneari egitten eutsezan eskintzariak, Josetxo ta bere lagunak, Jaungoikoaren guramenaz, agertu eitzezan osasunagaz.

XVI

IRUGARREN SENARGEIA

Mundakan egoan, bertako Pontzen izena eban osagille, ogetasei urte ebazan mutil iruder bat: urte bi igaro zirean osagilletasuna lortu ebala. Mutil onek, urtebete lenagotik eban gogotan Eladitxo: uste eban neskatilla onegaz da bere irabazbideaz, asko neketu barik biziko zala ondo. Aurrerago etzan azartu neskatilla orri ezer esaten, gomuta izan ebalako zer jazo zan Ariston da Txotxo-arrogaz: baña orain, Josetxori egin jakazala elizkariak, ganera gizadi guztiak uste ebala arek ito zireala, ta siñismen onekaz Eladik beste burubide bat artuko ebala. Onek zirean Pontzen osagilleak erabiltzan asmoak, eta bilddurrez beste batek aurrea artu ezeion, etzan ibilli aiko maikoetan; aida baten iragarri eutsan bere gura mena Eladiren aittari.

Ermokenek ageri eutsan bere emazteari, Pontzenen guraria, ta biari ederretxiten jaken lez mutil ori, artu eben burubidea, biak alegiña egi tteko osagillearen alde.

Burubide orregaz erazagutu eben, lenagoko biotz gogorak eukezala oraindiño Josetxorentzat, eta agertuko ete zan bilddurraz, nai eben ezkondu Eladi alik ariñen Pontzenegaz.

Masimak eroan eban Eladi gela batera, ta esaeutsazan agora etorri jakazan berbarik onenak, artu eien osagille orregaz ezkontzeko gogoia. Esaten eutsan:

—Eladi, zer nai don ereti oberik mutil gazte, eder, jakitu, osagille, betik alkarregaz bizitekoa baño? Orrekaz itxastarrokaz ezkonduen danak naibage asko igaroten yozan; batean albistarik eztagolako, bestean eguraldi txarrak dagozala-ko, ta urrengoan ontzi bat edo beste ondatu dala jakin dalako.

—Nik ama itxastar ez leortarregaz eztaukat ezkontzeko gogorik.

—Josetxo mutil ona zan, baña joan zan giza-joam ta eroapena artuaz, aldatuizan buruan darabiltzan gogamenak: aztu igaro direan edestiak; jarri gogo-argiaz, da osagille orregaz ezkontutea izangon burubiderik onena.

—Ama, ez niri aittatu ezkontzarik. Nik eztot iñoiz Josetxogaz euki ezkontza auturik; maitte

izan dot umea nintzanik ona, ta uste izan dot berak-be maitte izan nabela: orra oraiñarteko edesti guztia.

—Eztiñonat ezer orregaittik, ezpabere, a joan zala, ta orain aztu bear donala eure osasunaren onerako.

Onetan egozala, sartu zan aitta gelara ta Eladik jarraitu eban esaten, negar anpuloak eriozala:

—Bai, neure aittamak; bakit joan zala Jose-txo; alan diño e beintzat; bakit joan zala a mutil zerutik jatsirikoa; bakit ziur-ziur joan bazan, etorri zan bidietatik, zuzen-zuzen, joan izango zana Jaungoikoaren aurrera, bere Lurbirako gizabide ona, ta zuen areriotasunak erazagututera. Bai neure guraso maitteak; ondo gogorak izan dira zuen biotzak mutil apal, esangin da ongille arentzat! Baserritarra zala, jatorri bakoa zala; au zala ta ori zala! Bai neure guraso laztanak; Jaungoiko-ari sarri ta biotz samurrez eskatu bearko deutzue parkamena, mutil ari, ezereen erru baga, izan deutzazuen gorrotuagaittik.

Erm.—Zelako berbak dozan orrek, Eladi?

Ela.—Nik egia aitta; eztozu gomuta izango Josetxok iñoiz iñori txarto egin deutsanik: bere onegiñak barriz, Lurbira onetan ibilli dan leku guztietan esango deutsuez.

Mas.—Eztotzagu guk iñoiz gorroturik izan Josetxori.

Ela.—Ezeizu ori esan ama; ain arin aztu dozuz, beragaz egurastutea ta berba egittea galarazo zeustezan erastiak? Ai ama, niri etxataz aztu.

Erm.—Eladi, barriketa gitxiaz, aittamak nai dabena egin bearko don. Josetxo joan zan, da a ezta zetan ekarri autuetara: Pontzen osagilleagaz ezkondu bear don eure onerako, ezpabere ezton ikusiko eure aittamaren arpegi argirik. Ereti oberik ezton iñoiz eukiko senar on bat artuteko, ta ezein ezetz esan.

Ela.—Eztaukat aitta ezkontzeko gogorik, eta nik ezetz esan bear.

Zaplada zoli bat emoeutsan aittak, eta ittan-du eutsan:

Erm.—Esain ezetz osterabe.

Ela.—Nik ezetz beti, aitta.

Beste zaplada gogor bi emoeutsazan, da len legez ittandu eutsan:

Erm.—Ezetz orainddiño?

Ela.—Beti ezetz, aitta, ilten banozu-be! Nire biotzean, bizi bada zein ildala, Josetxo dago, ta eztago lekurik besterentzat.

Aittak larregi zeatu eban bere alabea berba orrek esan ebazanean, da amak-be esaeutsan:

Mas.—Oraindiño geiago artukozan, gurasoaren esana egitten ezpon.

Ela.—Ja... ja... ja; nik Josetxo dot neure senaraa; Buenos Airesera joan zan «Ibaizabal»en Longiñegaz.

Mas.—Zer diñon? Zegaittik orrek barre gangarrok? Zoraturik ago-ala?

Ela.—Elizara noala.

Mas.—Jatorduan oa elizara?

Ela.—Portura; kale-goikora; Josetxo ikustera.

Erm.—Zelako erantzupenak dozan orrek?

Ela.—Ondartzara Josetxogana.

Gurasoak ezagutu ebenean Eladik ezebala zuzen erantzuten, da adimen baga zoratuta jarri zala, oso bilddurtu zirean, da orduan damaturik ainbeste gogortasun egiña, emoeutsezan mozu

asko ta esaeutsezan berba ez-titsiak, bere adimena sendatu gurarik, baña ezeben ezer lortu.

Ermoken da emazteak, bekien ondo Eladi aspaldian buru-austen ebillena, elizara ta osterara, Josetxo gomuta izan ebala; gogoratuten beti, ito ete zan, bizi eta dan, albistea noiz etorriko ete dan, da gisan onetan, ondo nekaturik euki bear ebazala bere adimen da irudimena. Ta olan ebillen emakuma gaztia, ganera estutu ezkeron Eladi egieben lez, berezkoa zan zerbait jazotea aren buru nekalduan; bai, berezkoa zan adimena lausotutea, ainbeste mingarriaz.

Aittamak, euren asmoetan, zentzun baga, ta burubideak ondo neurtu baga, ibilli zirealako, galdu eben euren alaba onbidetsua.

Ondo damutu jaken ainbeste estutua ta zeatua euren alaba ederra: lengao-be, bein baño sarriago damutu jaken alabea nekaldua, baña lengo gertaerak aztuten ebezan, da barriro agertuten zirean naibage alatsuak. Kendu ezin zana, kendu gura eben; urratu ezin zana, zuritu nai eben; mirariak egin nai ebezan: Eladitxok Josetxori eutsan maitetasun zintzo, sustrai gogorak eukazana, ausi, eten, apurtu nai eben, baña ezin

zana, ezin egin, da atzenean jazo zan, jazo bear ebana: neskatilla zintzo errukarri ari, bere adi-mena lausotu jakan.

Egia da, gisa atan ikusi ebenean euren alabea, erruki andia artu eutsena: bene-benetan damutu jaken askatasun geiago emon ezeutselako Josetxogazko ibiltaldietan, da bake-bakean itxi ezeutselako jarraituten bere gurari zintzoetan; baña belu agertu zirean onek damutasunok.

Eladik aparittan ittandu eutsen:

—Josetxoren albistarik egon da?

—Ez, ezta egon albistarik.

—Orduan, nik ames egin dot.

Aittamak egieutsezan berbari, ezeutsan jaramon; gitxi jaeban, da maittik jagi zaneke ogeratu zan. Gurasoak uste eben, bere buruari emeutsan estutasunak, lausotu eutsala adimena, ta ogeko atsedenez jarriko zala ondo.

Biaramon goizean, neskamea erosketara joan da gerotxoago, aittamak itzartu orduko, jagi ta jantzi zan Eladi, ta uleak apaindu barik joan zan zeilara erosketak ikustera. An ibilli zan batera ta bestera, sagar, madari, gaztaña, aza, porru ta salduten zirean gauza guztiak ikusten: etxe

neskamea arrittu zan apainddu baga, zoro antzera, ikusi ebanean, da ittandu eutsan:

—Zer darabiltzu Eladi, ain goizetik, eta apaindu baga, zoro baten antzera?

Arpegi illunaz begiratu eutsan neskameari, ta ezeutsan ezer erantzun. Neskameak ezekian zoratuta egoana, ta bere erosketea egiebanean, joan zan etxera.

Juana Mari Ondartzako-be, an egoan bere gauzak saldu gurarik, eta Eladi ikusi ebanean, otu jakan zerbait jazoten jakala, ain goizetik eta edozelan, apainddu baga zeiera joateko; eta bere ondora joan zanean, ittandu eutsan:

—Zer jazoten jatzu Eladitxo, ain goizetik ona etorteko?

—Josetxo billatutera urten dot, baña eztoz iñun ikusten.

Erantzupen onegaz jarri zan negarrez Josetxoren ama, ta bertan, sendo besartetuta, emoeutsazan mozu batzuk Eladitxori, esaten eutsala:

—Ai ene alabatxoa, Josetxo urrun dago gugandik! Jaungoikoaz egon deitteala dagoan lekuan.

Neskameak, etxeratu zanean, esaeutsan Masimari, Eladi apainddu barik, zoro bat lez, ebi-
llela zeian, da bere berbari ezeutsala jaramon.

Ikaratu zan Masima, itxasora, atxetara edo galbide lekuetara joango ete zan; jantzi zan beingoan, da joan zan zeia. An topau eban Eladi gizadiak inguraturik eukala, batagaz, besteaz da guztiakaz berbetan: danak ezagutu eben zoratuta egoana, ta Juana Mari, Josetxoren amak, bere alaba bat baillitzan, egin ebazan negar gogorrak.

Masimak eldu eutsan besotik etxeratzeko, baña alabeak erantzuten eutsan, Josetxo billatutera urten ebala, ta ezebala nai joan etxera mutil ori ikusi arte; geroago joango zala beste toki batzuetara, ta nun edo nun topauko ebala. Baitta gizadi guztiak entzuten ebala, esaeutsan amari:

—Zuk, amatxo, nai nozu etxeratu, atzo lez nekaltzeko, Pontzen osagilleagaz ezkondu nai eztodalako; baña enaz joango.

Zein alatsu ta lotsagarriak izan zirean Masi-
marentzat, Eladitxo autortu ebazan berbak, giza-
di guztiak entzuten ebazala.

Ain zuzen-be, Eladiren izeko Eustaki eldu zan toki atara, Eladi orrek berbok esaten egoala, ta jakiebanean zoratuta egoala, naibagez beterik negarrez jarri zan. Emoeutsazan mozu batzuk Eladiri, ta ittandu eutsan bere ama Masimari:

—Zer jazoten da Masima, zeure alabeonegaz?

—Nik eztakit Eustaki, zoratuta dago atzo arratsalderik ona; goizean urten dau iñok ikusi baga, ta eztau nai etxeratu.

—Atzo nekaldu zindoela esan dau, ta, zelan nai izango dau etxeratu, nekaltasunak artutera? Zuk eta zure senarrak eztaukazue zentzunik.

—Zaplada bat emon jakan erantzupen bategaittik: orixe izan zan guztia.

—Au da lotsagarria.

Masimak egitten ebazan alegiñak Eladi etxeratzeko, baña esieban lortu, ta orduan Eustakik esaeutsan:

—Zoaz Masima etxera, ta neuk eroangot laster neurera.

Ikusgarria zan an batun zan gizadia, ta danak erazagutzen eben euren errukia, Eladiren jazoe-rakaittik: danak iñarduen Masima ta senarragai-

ttik txarto esaten, alaba orri noizbait emoeutse-
zan naibageakaittik: naibageak maitte ebalako,
Mundakan zan mutil maittagarriena.

Alegiñen-alegiñaz, izeko Eustakik eroan eban
bere etxera ta emoeutsan gosaria: gero eroan
eutsen, errian urte askoten egoan osagille zar
bat, eta onek esaeutsezan artu bear ebezan
ardurak eta sendagarriak; agindu eban, goiz da
arratsalde atara eiela egurastzera, ta bizi eittea-
la aittamakaz, izekogaz edo berak geien nai
eban etxean.

Masima bere ama joaten zan egurastzera
atara gurarik, baña gurasoaren bilddurra artu
eban, da ezeban nai amari jarraitu: aitta-be joan
zan beragaz atarateko usteaz, baña ezeban nai
aitagaz-be, ta izakogaz urteten eban jolas lekue-
tara. Bere neskatilla lagunak eta beste askok,
txera ta leunketa onakaz, egitten eben alegiña,
Eladi gogaldi onera aldatzeko, baña gogo-illuna
ta itzaltasuna etxakazan argittuten.

Izekoagaz egurastzera joan zan baten, topau
eben aurrez-aur Pontzen osagillea, ta au urrera-
tu zanean Eladiri zerbait ittandutera, zaplada zoli
bat emoeutsan neskatilla onek, arpegi illun-illu-

na ipiñirik, eta aida baten aldendu zan Pontzenen ondotik.

Izekoana joan da amabostgarren egunean, neskamea erosketara ta izekoa mezatara zirean bittartean, urten eban etxetik, eta joan zan Ondartzara. Juana Marik, besartetu, ta emoeutsazan mozu batzuk, eta ganera, gosaritzat esne-sopa ederra.

Izekoa elizatik etxeratu, ta Eladi idoro ezebanean, joan zan bere gurasoakana, baña ezegoan an bere: gero Masima ta bera joan zirean ezparantzara, ta ezeben idoro an-be. Ermokeni bere ageri eutsen zer jazoten zan, da eurak eta aide guztiak asi zirean Eladi billatuten, batzuk andik, besteak emetik; onek itxasertzera, arek atxikatx da leku guztietara. Erriko gizadiak jakiebanean zer jazoten zan, goiko-kalean bizi zirean batzuk esaeben ikusi ebela bakar-bakarrik Bermeorantz joaten.

Joan zirean bide orretatik, eta bidebatez Ondartzan ittandu eutsen neskameari:

—Eladi gurea ikusi dozu emetik?

—Bai, goian dago.

—Eztogu jakin nora joan dan, da estutasun mingarriak igaro doguz goizeon, berori billatuten.

—Zoaze gora.

Igo eben gora ta an batun zirean Eladi billatuten ebiltzazan guztiak. Baso-etxe atan batun zirean Ermoken da emazte Masima-be, euren andikeriak ontzandurik, apaltasun andiaz alabearen ardurea artutera. Nok siñistu eragingo eutsen eurari, Ondartzako mesedien premiñan aurkittuko zireala egunen baten.

Eladik ezebaban nai izan Ondartzatik joan iñora, ta bere gurasoak ez izekok ezeben lortu eroatea. Ondo egoala Josetxoren etxean adierazoten eutsen guztiari.

Juana Marik negarrez esaten eban:

—Egon beitte geugaz berton, da geure alabea balitz legez zainduko dogu.

Mas.—Osagilleak esan deusku, beronek nai daben etxean egon deitteala.

Orduan, Txomin-txikik, oso errukiturik, negar malkoak eriozala, esaeban:

—Osagilleak ori esan badau, egon beitte berton Eladitxo; guretzat gozagarria izango da, erruki dogun neskatilla onen ardurea artutea.

Eladiren aittamak eta izekoak, ageri eutsezan eskerrak eta etxeratu zirean, egunaro agerrialdi bat egitteko usteaz.

Eladi, biaramon goizean goizetik jagi zan ogetik; ikusi eban otseiña artaldeaz mendira joala, ta beragaz joan zan pozik, artzain baten antzera, ardien ardurea artutera. Aspaldiko gogo-argiena erakutsi eban ardiakaz mendira joan zanean: karkar barre egitten eban ardiren bat aldenduten bazan besteakandik. Ardiak mendiratu, ta etxeratu zanean, zeresan asko euki eban, mendira joan-etorria egiebalako. Josetxok, artzain da illuntzeko jira-birak, artaldea mendiratu ta etxeratzeko egitten ebazanak, eta Eladik zoraturik egonarren, gomuta izan ebazan arek esanda eukatzazan berbak.

Mendittik etxeratu zanean, Juana Mariri poz-pozik, arpegi argiaz egin eutsan berbaldi nastedun ondo adittu ezebana, baña esan gura eban zelan Josetxoren antzera joan zan artaldeaz mendira, ta ganera erazagutu eban, aurreran-

tzean egunaro jarraituko ebala artaldea eroan da ekartera.

Osagilleak agindu eban lez, alzan geien egurastu eragitteko, mendira egitten ebazan jirabirak etorkazan erara, bere gexoa sendatzeko. Aurrerantzean, otseiñaren ordezt, neskameak artu eban artaldearen ardurea, ta Eladigaz batera zuzenduten ebazan ardi-arazoak goiz da illuntze.

Ganera Eladik, berak berez, artu eban olloaren ardurea; goizean edegi ollatokia, emon olloari jatekoa; batu egitten ebezan arrautzak, eta illunabarrean itxi atea, tokiratu eittezanean. Ollo edo txitaren bat eskuan ebala jolastu oi zan egunaro, umetxo baten antzera.

Aittamak eta izekoa, sarri joaten jakazan ikustera; baita Mundakako gizadia-be sarritan joaten zan Ondartzarutz egurastutera, bidebatez Eladitxo ikusteko usteaz.

Eladiri, Ondartzan, ogeigarren egunean eza-gutu jakan, onerantz egiebana bere adimenean, noizik-beñean erantzupen zuzen da garbiakaz berba egitten ebalako.

XVII

JOSETXO MONTEVIDEON

Irakurleak gomuta izango dau, zelan Longiñek ezaban jakin; bera ontzi batek artu eban eguneko illuntzean, artu ebazana Josetxo ta bere lagunak, Malvinas izena eben itxasleor batzuetara joan bear eban Irlandako ontzi batek.

Illebeteko luzamenaz eldu zan ontzi au itxasleor aretara, ta Josetxok eta lagunak dirurik ezeuken lez, arrantzalien etxietan bizi izan zirean, arrantzuan oneri lagunduaz, jan bear ebena zuzentzeko. Malvinak dira, Montevideo baño urrunago dagozan itxasleor batzuk.

Illeberik baten joaten zan Montevideotik ara, ontzi txiki bat, eta ontzi onetan uste eben Montevideora joatea, baña oraingo osteran, luzamen andiaz eldu zan irugarren illebetean. Ontzi orretan joan zirean Montevideora amabost egunean.

Jarri zirean ostatu baten, irabazbidea zuzendu arte, edo euren errira joateko eretia agertu arte.

Jose txok biraldu eutsan irazki bat, bere aitta Txomin-txikiri, iragarriten eutsazala «Ibaizabal» ondatu zanik arreskero, bere lagunak eta berak igaro ebezan gertaerak. Irazki orretan ziñoan ezekiala Longin da bere lagunen barririk, eta amaittuten eban aittamai esaten eutsela, guztiz maite ebazala, ta alik ariñen etxeratuko zala, andik ezpegoan irabazbide onik, eta Eladitxori agur gogo-argidun bat egin eioela, ezkongei begoan.

Mundakan ezaban iñok uste izan, Jose txo ta bere lagunak agertuko zireanik; astuaz joazan guztiak. Txomin-txiki, Juana Mari ta Eladitxo zirean oraindiño, Jaungoikoaren mirari bategaz, agertuko zireala uste izan ebenak, eta itxaropen orregaz egozanak.

Eladi Ondartzaratu zanik ogetamabostgarren egunean, artu eban Txomiñek, Jose txoren irazkia: Juana Marik eta berak, poz-pozaz negarrez egozala irakurri eben iru bidar irazkia: eroan eben Eladi gelara ta Juana Marik negar gozoaz esaeutsan:

—Eladitxo, Jose txo bizi da; osasunaz dago Montevideon.

Eladik ezeutsan erantzun; begira batera ta bestera begi zoliakaz, joan ara ta etorri ona, zerbait igaroten jakan. Juana Marik barriro esaeutsan:

—Zer dozu, Eladitxo, ez erantzuteko? Josetxoren irazkia artu dogu, ta bere agurrak agerit-ten deutsuz gogo-argiaz; ona emen irazki ori, irakurri nai badozu.

Aida baten Eladik artu eban irazkia ta joan zan leioko argitara irakurtera: irakurri ebanean, jaeban mozuka Juana Mari eztizko negarrak egi-tten egoala, ta adimen argi-argiaz, ittandu eutsen Txomin da emazteari:

—Zer gertau jat niri, aittamak Pontzen osagi-lliaz ezkondu nai nindoenik ona? Estot ezer gomuta, ta ezaidazue zer jazo jatan.

Juana Marik erazagutu eutsazan gertaera guztiak, eta Eladik erantzun eban:

—Siñistuten dot esan dozun guztia; nire burua lausoturik egon bear izan dau, ta Josetxoren irazkia irakurri dodanean, argittu jat neure adimena. Zein mirari ta atsegiña da, elizkariak eginda daukezan gizasemeak bizirik agertutea! Zein mirari ta gozagarria, Josetxoren irazkia ira-

kurriak, nire adimen lausotua argittutea! Jaungoikoak izentau daben zeru-argiren bat dabil beti Josetxo jagoten, Lurbira onetako galbidietan.

—Bai Eladitxo, olantxe da izan-be.

Juana Mari joan zan irazkiaz Mundakara, Josetxogaz batera zirean lagunaren etxietara, erazagututera artu eben albista ona. Guztiak jakiebestean, zer izan zan ango zaratea, leioetan, kalietan da bazter guztietan! Len negarrak, gogo-illunak eta elizkanpak itzaldtu beben gizadia, orain barre zantzo ta tanbolin soñuak gogo-argiaz jarri ebezan guztiak. Josetxogaz batera zan Alesander anae batek artu eban aureskua kalerik-kale: Txomin-txiki-be joan zan Mundakara ikusgurakoa lez, zer jazoten zan ikustera, ta aureskuak kalean arrapau eban lez, nai ta nai ez, sartu eben aureskua luzetutera. Gero joan zirean enparantzara, ta eratu eben egun guztiko jantzarazoa. Txomin-txikik zarkotea izanarren, erakutsi eban, oraindiño anak bereak ebazana; guztiz ondo jolastu zan poz-pozik egun atan.

Juana Mari beste etxietara lez, joan zan Masi-magana bere, Eladitxo sendatu zala erazagu-

tzen, da egunoko arpegi argiena erakutsi eutsen senar-emazte biak. Illuntzean joan zirean biak Ondartzara Eladi billatutera, ta eroan eben etxera. Artzain jarraitzeko gurariaz egonarren, bekian osasunaz egon ezkeru bere gurasoakaz bizi bear ebana.

Txomin-txikik, egun aretan erebillen pozaz, kopla batzuk asmau ebazan Josetxo ta Eladiren gomutagarri, ta Mundakatik bere etxera, jostera joaten zan josleak, iratzi ebazan ingi baten, da laster ikasi ebezan, erriko gizadiak, eta kanta edo ereziten ebezan, kalietan, etxietan da leku guztietan.

Ona emen kopla orrek:

Agertu jaku Montevideon,
Josetxo geure laztana,
Onegiñetan,
Mundu onetan,
Iñoz aspertu eztana.
Elizkariak il zan ustean,
Ziurpetu jakazana,
Bizibidean,
Zoritxarrean,
Sarri ibilli oi dana.

Izar eder bat, egon bear dau,
Josetxo beti zaindutzen,
Naibagietan,
Galbidietan,
Bere ardurak artuten.
Eriotzea bere aurrean,
Sarri euki dau deittuten,
Barre egin da,
Ikusi oida,
Garaitsu beti urteten.

Elizkariak egin da gero,
Guztiok uste genduan,
Done artean,
Bizi obean,
Egongo zala zeruan.
Baña iltea etzan egongo,
Jaungoikoaren gogoan,
Agaittik berez,
Mirariz legez,
Agertu jaku munduan.

Elizkariak egin zirala,
Jose txok dakienean,
Jantzan jarritta,
Barre egondda,
Esanlei bere artean;
Emetik gora, zeruetara,
Biraldu nabe etxean,
Laster ostabe,
Esango dabe,
Jaio da bigarreanean.

Eladitxoren gertaerakaz,
Egongo da arritturik,
Jakin ezkerro,
Itzal da ero,
Zelan egon zan galdurik.
Zelan adimen argi-argiaz,
Jarri zan pozez beterik,
Jose txo beren
Irazkiaren,
Albistak irakurririk.

Olako gauzak, jazoten dira,
Gure Lurbira onetan,
Maittetasunak,
naibagedunak,
Inddarrak dabez orretan.
Biotz samurraz, gura deutsena
Alkarri bene-benetan,
Jira ta bira,
Biziko dira,
Jaungoikoagaz baketan.

XVIII

JOSETXO ARGENTINAKO ETXAGUNTZA BATEN

Etixeratuteko eretia agertu arte, Josetxo ontziratu zan bigarren agintari, Montevideotik Buenos Airesera osterak egitten ebazan ontzi txiki baten, illean berrogei ogerleko ta jana irabazten ebazala: bere lagun guztiak-be, ontziratu zirean itxasbazter atan porturik-portu osterak egitten ebezan ontzi txikietan, illean amabost ogerleko ta jana irabazten.

Josetxo ebillen ontzia, sarri egoten zan Buenos Airesen, da mutil au joaten zan leorrera lan bittartietan, euskaldunak egozan lekuetara, eurakaz berbaldiak egittera. Agerraldi baten, euskaldunakaz topau eban gizon zarkote, zurbil, argal, Dari deittuten eutsen Abadiñoko seme bat, eta ordubete inguruko berbeta egin ebanean, deittu eutsan albora Josetxori, ta ittandu eutsan:

—Baizkaitarra zara?

—Bai jauna.

—Zein aldetakoa?

—Mundakatik urreko baso-etxe batekoa.

—Orduan jakingoazuz baserriko arazoak?

—Bai jauna.

—Nik zulako mutil bat bear neuke neuri laguntzeko, daukadan etxaguntzan; emongo neuzkizuz eun ogerleko illean janen ganera, etorri nai bazindu neugaz bizitera. Abere asko daukadaz, zezen, bei, ardi, auntz da zaldi, ta aren ardurea artuteko bear zaittut: bertoko erritar asko daukadaz langintzarako, baña arekaz eztaukat abespelu osorik. Zure egipidea izango da gauza guztien ardurea artutea; nire urrengo, zeuk eukiko dozu aginpidea, ta eztozu iñoz eukiko gorputza neketu bearrik, ezpada, aginddu besteari egin bear direan lanak. Abereak zaindu, esneak batu, gaztaiak egin eragin, ta biraldu saldutera: *tasajoa* edo zeziña arautu ta sokondo guztiak garbitzeko daukadaz amabost gizon, da ganera bost artzain, bost artaldegaz. bakotxari emoten deusat, illean amar ogerleko ta jana. Gero, zeure gizabidea ona bada, igoko deusut zerbait illeko saria. Nik ogetamabi urte daroadaz emen, da osasun osorik eztaukat aspaldion;

gibela daukat mingorturik, eta noizik-noizera enaz ondo egoten; orregaittik bear dot lagun sendo bat: neugaz ikasikozuz laster artu bear dozuzan ardura guztiak; Buenos Airesetik ogei orduko bidea dago etxaguntzara, baña zaldi ederrak daukadaz edonora joateko; ganera, geu bizitteko etxe on bat daukat, etxaguntziaren erdian. Orain zeuk esangozu, naibadozu geratu nigaz.

—Etxeratuteko asmoa euki dot, baña ikusi bear dot, zelan artuten naben lurralde onek: ezaidazu nun batuko garean biar.

—Erdi neugaz da erakutsiko deusut zein ostatutan nagoan: antxe batuko gara.

Ostatua ikusi ebanean, joan zan Josetxo bere ontzira; lagundu eban egun atako lanetan; esaeutsan ontzi-buruari artu eban burubidea; egin ebazan bere abiamenak; artu eban irabazita eukan dirua, ta biaramonean joan zan ostatu-
ra Darigana; au zan orain bere ugazaba. Urrengo egunean, zaldi-ganean, joan zirean etxaguntzara: Basogane zan Dariren abizena, ta Basogane eritxon etxaguntza orri. Baso, mendi ta solo, etxetik legua laurengo ingurua, beria eban

Darik, eta ganera eukazan: 500 bei, 214 idi, 125 zezen, 410 ardi bost artaldetan, 55 auntz, 5 aker, 10 belarluze, 25 zaldi, ta egazti asko.

An, or, da emen, eukazan bost baso-etxe, korta andiakaz, eta bost artzain bost artaldientzat: bere etxetik urre eukazan beste tellape luze batzuk, arazo guztiak egitteko, ta eguraldi txarretan abereak eukitteko. Amabost menpekok, bost artzañen ganera, Josetxo agintari zala, zuzenduten ebezan egunaro arazo guztiak.

Lenengo egunetan, Dari ta Josetxo, biak batera ebiltzan zaldi ganean, abereak eta etxaguntzako ondasun guztiak ikusten, da bidebatez Darik esaeutsen bere menpekoari, zelan Josetxok agindduko eutsen aurrerantzean. Josetxok ikasi ebanean arazo guztiak zuzenduten, Darik artu eban etxealdeko lanaren ardurea, ta Josetxo joaten zan egunaro, urrun egozan abere, artalde ta lanak ikuskatzera.

Abelgorri asko geittuten zirean lez, egitten eben *tasajo* edo zezin asko, euren menpekoentzat eta Buenos Airesen da beste errietan saldu-teko: ganera, egunaro salduten ebezan, batez-beste, eun da berrogei *asunbre* esne, berreun

gaztai, abelgorri bizi batzuk, il zireanen narruak, adarrak, azurrak eta tripak: zaldiakaz joaten zirean etxaguntzara, onek gauzok billatutera erri txikietatik.

Belarluzeak zirean etxerako; eurak bear ebezan, urdai, lunkainka ta koipe zuzentzeko, ta zaldiak zirean errietara eroateko saldu bear ebezan gauza batzuk.

Josetxori ederretxi jakan artu eban irabazbi-dea, ta egitten ebazan alegiñak bere arduretan, ugazaba pozik egon eittean.

Seigarren illebetean gexotu zan ugazaba, ta joan zan Buenos Airesera osagilleagana, jakittera zein gexo eban, da zeintzuk sendagarri, janari ta edari artu bear ebazan. Osagilleak esaeutsan gibelego gexoa zala: aste bian egon zan Buenos Airesen, da gero etxeratu zan, sendatze-ko usteaz, osagilleak egieutsazan oarpenakaz, da aginddu eutsazan osagarriakaz. Sendatu zan illebetegarrenean da jarraituten eban zoli bere arduretan.

Ango mendietan ebiltzan katamotxak egitten eutsezan kalteak abere txikietan; noizbait ilda topaten ebezan ardi, bildots da auntz bat edo

beste. Katamotzak arrapateko euken burdiñazko txaoletxo bat, burdinsarez inguratuta: atea zan berakotan isten zana, katamotza okelea jatera txaoalara sartuten zanean. Gisa onetan katigutu ta ilten ebezan katamotz asko.

Alan da guzti-be, Josetxo an lotu zan urtean irabaziak asko geittu zirean, da ugazabak, bere irabazien ganera emoeutsazan bostmilla ogerleko atsegin-sari. Baitta esaeutsan, aurrerantzean irabaziko ebazala berreun ogerleko illean.

Josetxo arrezkero, pozen-pozaz, beti egoten zan Bizkaiko abestiak abesauten, da Dari, agoa zabalik, guztizko gogo-argiaz egoten zan entzuten bere jaioterriko kopia eztizkoak, ainbeste urtetan entzun ezebazanak.

Sorterria, urrunago ta maitteago izan oida, ta Dariren atsegin eztitsuena izaten zan, Josetxori Gernikako Aritx ederraren abestiak entzutea: Bizkaian egoala uste eban, abesti orrek entzuten ebazanean. Berak-be, andik, ortik, emetik, baka-rrik ebillenean, gogotsu kantaten ebazan Jose-txogaz ikasiriko kopia batzuk: alagala bizi zan mutil orregaz.

Bizkaira ezkontzera joateko usteaz, igaro jakazan urte asko, ta ezkongei egoan oraindiño.

Dariren etxetik ordubeteko bidean, egoan beste etxaguntza eder bat, eta Sabas, ango ugazaba, joaten zan noizbait Dariri agerraldi bat egi-terra. Sabas zan, aitta ta ama euskaldunak izan ebazan, baña iñoz euskal-errian egon etzana: etxaguntza atan jaio ta bizi izan zan, ta orain eukazan emazte ta lan alaba: ekian euskera berbetan, eta zan guztiz euskaltzalea.

Bein, askotan lez, joan zan Saba, Darigana, ta topau eban Josetxo lan guztiaren ardurea artuten: txera onaz agur egin da gero, ittandu eutsan Josetxori:

—Nungoa zara?

—Ni Bizkaitarra.

—Dariren senideren bat?

—Ez jauna, bere menpekoa.

—Nun dago Dari?

—Uste dot etxean egongo dala.

—Banoa berba batzuk beragaz egittera.

—Agur-ba.

—Agur urrengorarte.

Joan zan Sabas Dariren etxera, ta onek ikusi ebanean esaeutsan:

—Agur Sabas aspaldikoa.

—Agur dari, zelan bizi zara?

—Bizi ondo, baña gibelesko gexoak neketuten nau sarritxo.

—Ori berez osatuko jatzu.

Sabasek, gero ittandu eutsan:

—Nundik ekarri dozu or ikus dodan mutil eder ori?

—Lurbira guztian billatuten ibilli izan banintz-be, siñistuizu Sabas, eneban topako mutil egikor da ekarkorragori. Len, amaseirik ogei-milla ogerlekora irabazten izan dira urtean etxaguntza onetan, da joan dan urtean, mutil orregaz, irabazi doguz ogetabosmilla ogerleko, ta ganera asko geittu dira abelgorriak eta enparauak: baitta soloetan, lur-sagar, baba, india-baba, gari, artagarau ta ortuari edo baratzari guztiak-be, ugariago artu doguz: etxaguntzan bizi garean guztientzat daukaguz urte guztirako elikaturak, esne, egazti ta arrautzak geitu ezkeroren ganera. Zeruan nago mutil ori daukadanik ona; egunaz bada, berorrek artuten dittu lan guztiaren ardu-

rak; neketu-be ezta egitten, da illuntzean etxeraturen danean, eroturik ipinten nau bere Bizkaiko kanta edo abestiakaz.

—Adu onean zagoz orduan mutil orregaz: gure etxaguntzan-be bear genduke olako mutil bat.

—Poz-pozik nago, Sabas.

—Egoteko da olako lagunaz.

Egin ebezan beste berba asko, ta gero joan zan Sabas, bere zaldiaren ganean.

Bigarren egunean, zaldi ederrago bategaz aurkeztu zan ostera Basogane etxaguntzan, da Josetxori egieutsan berba leunketa eztitsuaz; gero joan zan Darigana ta ordubetea iñardu eben berbetan: illuntze aurretxoan, igo eban bere zaldi ederraren ganera, ta etxeratu zan.

Ille bitan ibilli zan olako agerraldi asko egitten Basoganera, ta beti aurkeztuten jakan Josetxori txera onaz, da berba gozatsuakaz.

Bein agertu zirean Sabas da bere alaba zarrena, ikusgarriko zaldi eder biren ganean, ondo apainduta eurak eta zaldiak: Josetxo topau eben egunaro lanetan erabilten eban zaldi ganean, da lotsatuta jarri zan au, neskatilla galant aren

aurrez-aur: biotzikara errimeaz erantzuten eban bere erantzupenak. Neskatilla orrek ezekian euskera, gaztelarren berbakuntzea baño, ta esan leikean buruz artuta eukazala Josetxori esaeutsazan berba zintzoak. Esaeutsan arpegi osasuntsuaz, mutil ederra egoala: Darigaz egie-ben egotaldi luze bat, eta gero etxeratu zirean.

Beste egun baten, Sabas aurkeztu zan alaba zarren biakaz, irurak ondo apaindurik, iru zaldi ederrren ganean. Berba asko egin da gero, neskatilla gaztienak, irribarreka, begirakune argi-argiaz, destaÑe antzera, esaeutsan Josetxori:

—Zuk, onegaz edo neugaz ezkondu bear dozu; begiratu guzu ondo biori, ta urrengo ikus-taldian esango deuskuzu, zein dan zeure begi-koa.

—Zuek jolastzeko gogoia daukazue; nire gogoan eztago oraindiño ezkontza asmorik.

—Etzaitte lotsatu gizona; esan dodana ezta izan destaÑe bat baño; lau neskatilla gagoz etxean artu daizun zein gura, zer nai dozu ezkontzeko ereti oberik?

Sabasek eta darik barre asko egie-ben neska-tilla aren esakerakaz, da Josetxo gizajoa zerbait

lotsatuta egoan: illuntzean etxeratu zirean Sabas da alabak, arro ta lerdan, euren zaldi ederraren ganean.

Arik bosgarren egunean agertu zan Sabas Basoganera bere lau alabakaz, bata baño bestea zaldi zoliagoaz da ikusgarrian apainddurik. Bekien neskatillok Josetxo onegia zana, ta edozein berba esaten eutsen barre eragitteko usteaz: lau neskatillak artu eben euren lau zaldiaren erdian, da esaeutsen:

—Katigutu zaituguz Josetxo, ta eztozu zaldiartetik urtengo, esaten ezpozu, lauroetatik nor dan zeure begikoa.

—Laurok zarie neure begikoak.

—Ori ezin izan leitteke; bat izango da besteak baño zeure begikoagoa.

—Orrek ezbardiñok ezin dodaz nik neurtu zuen artean; laurok zarie neskatilla galantak.

—Eskerrik asko, Josetxo: eztizkoak dira orrek berbok! zelan neurtu dozu ba gure galantasuna?

—Ikusmenaz.

—Ja... ja... ja, bai ba semetxoa, ikusmenaz neurtukozu nor dan zeure begikoa-be.

Ekiñean egozan barreka Dari ta Sabas, neskatillari otuten jakezan gauzakaz.

Onetan, Dari-be bizkortu zan, da neskatillari esaeutsen:

—Ni bere ezkongei nago, baña ezteustazue esaten berbatxo bat-be.

—Ordu onean zatoz, Dari, neskatillaren txera ona billatutera! Zer egin zendoan lenago, erasti obean? Emazteak etxaguntz guztia jango eutsula uste izango zendoan. Orain astun dagoz, Dari, orrek bizar zuriok, neskatillaren gogoia beteteko.

—Nik, neure jaioterrian ezkontzeko ustea izan neban, baña il egin zan maitte izan nebana, ta gero eztoz ezkontzeko gogorik euki.

Sabasek, urrengo domekan eurakaz bazkaldu tera joateko baietza emon eragin eutsen Dari da Josetxori, ta gero etxeratu zirean.

Darik eukazan lau zaldi, guztiz ederrak, eurentarik bi zuriak, Sabasen ederrenai, ondamura ezeutsenak; eta ikusirik ain apaindurik joazala beti besteak, biraldu eban Josetxo Buenos Airesera, zaldi bi ondo apaintzeko bear zirean gauza barriak billatutera, len eukazanak zerbait zartu-

rik egozalako. Topa zituari ederrenak erosi eba-
zan Josetxok, eta ederretxi jakazan Dariri.

Urrengoa domekan, ondo apaindurik eurak eta
zaldi zuri biak, joan zirean bazkaldutera Sabasen
etxera.

Arriturik lotu zirean Sabas da bere lau alabak
ikusi ebenean arek eroen edertasuna, zaldi zuri,
azkar da eder biren ganean. Josetxok, apaindurik
egoala, ezirudian Basoganean, ara ta ona otsain
antzera arazoetan ibiltzen zan mutilla, ezpada,
aberats baten seme ederra baño.

Arpegian agiri jaken Sabasen alabai, aren
zaldi biaren ondamura eukela: amazortzirik oge-
tasei urte bittartean ebiltzan lau neskatillok, eta
ezagun zan, Sabasek, Josetxo eurakanatu nai
ebana. Guztiz aberatsa zan Sabas, baña Dari
zerbait aberatsagoa.

Sabasek ittandu eutsan Dariri:

—Nun idoro dozuz orrek zaldi zuri eder biok?
Errege ta semem dirudizue ain ondo apaindu-
rik: alagalako zaldiak daukazuz.

—Onek zaldiok antxiñarik daukadaz etxean.

—Eztodaz ikusi oraiñarte; guztizko iruderrak
dira.

Bazkaritan da bazkal ostean, gogotsu iñardu eben berbetan ezkontza ipuiñak esaten, da guztizko gogaldi onaz egon zirean ordu-bian barriketak esaten, da barrezka ondo olga edo jolastuten. Illuntze aurrean, Dari ta Josetxo, jarri zirean zaldi ganietan, ta Sabasek, lau alabakaz, lagundu eutsen biderdirarte. Neskatiлок, etxeratu zireanean, esaten eutsen alkarri:

—Josetxok eztau irudi izan Basoganen ikusten izan dogun mutilla. Zein gizaseme ederra, apainddurik dagoanean.

—Apaindduta zein apainddu barik, inguruon eztago Josetxolako mutillik, alan edertasunean, zein esangin da onbidean.

—Bai, pozik artu leitteke senartzat.

Urrengo domekan, Dariren etxera bazkaldu-tera joateko, berbatua lotu zirean aitta-alabak. Esan da egin, joan zirean; erregiña batzuk irudien Sabasen alabak, mendiak-zear, gora ta bera, zugazpean joazanean, zaldi ganietan, guztiz ondo apainddurik.

Eldu zirean Dariren etxera, ta batun zirean guztiak batera, neskaren leunketa ta ipuiñakaz, barre asko egitteko gogoaz. Janari onak eta edari

obeak egozan bazkaritako, ta ekiñean berbetan, esakera barre eragitekoakaz igaro jakezan iru ordu, maittik aldendu barik: Sabasen alaba gaztiena, edariak apurtxo bat azkorturik, jarri zan guztizko gogaldi onaz, danari barre eragitten, burura etorkazan destaño asmutzuakaz.

Bazkaria amaittu ebenean, artu eben albiste, zelan katamotz eder bat egoan katigu burdintxaolan: joan zirean guztiak katamotza ikustera, ta izugarriak zirean arek egitten ebazan orruak eta aldarriak. Eurak begira egozala il eben langille bik txaolearen aizetegitik lan orretarako eukezan iskillakaz. Arazo ori ikusi ta gero, etxaguntzan, batera ta bestera, abere ta artaldeak ikusten egurastu zirean arratsalde guztian, barre asko egitten ebela txitteen-pitteen, neskatillaren asmo ta esakerakaz: illuntzean etxeratu zan Sabas bere alabakaz: Dari ta Josetxok lagundu eutsen biderdirarte.

Sabasen alaba zarrenai erakusten eutsan maittetasuna, bere etxaguntzako saldu-erosietan ibilten zan, Buenos Airesko mutil, Zenon izena eban batek, baña neskatilleak ezeutsan

egitten txera onik mutil orri, etzalako bere begi-koa. Gertaera au, ezekien Dari ta Josetxok.

Sabas joan zan bein Basoganera, ta esaeutsan Josetxori:

—Josetxo, alaba zarrenai ta niri lagundu bear deuskuzu Buenos Airesera, ostera bat egittera, iru eguneko jira-birea izando da.

—Atsegiñez lagunduko deusuet, Dariren baimenaz izan ezkerro.

—Goazan ba Dariren baimena jadetxitera.

Jadetxi eben baimena ori, ta Josetxo geratu zan biaramon goizean joateko zaldi ganean Sabasen etxera, ta andik irurak jarraitzeko Buenos Airesera. Egun bat osoan egon zirean erri atan, ibilketak egitten kalerik-kale, ta ikusten zer egoan, an, or da emen: Zenon topau eben aurrez-aur kale baten, da beragaz egin ebezan berba batzuk. Zenonek sarri begiratuten eutsan Josetxori, guztizko arpegi illunaz, da Sabas da alabeak-be ikusi eben begirakune illun ori. Zenon joan zanean, Josetxok ittandu eutsan Sabasi:

—Eztozu gogoatu gizaseme orrek niri egitten izan deustan begirakunea?

—Bai, beti da ori olakoxea.

—Nik ezpot ezagututen?

—Ezeiozu jaramon.

—Begirakuna itzala euki dau beintzat niretzat.

—Olakoxe gogaldi illunekoa izan oi doa sarri.

Sabasek eta bere alabeak ondo adittu eben Zenonen begirakuna illuna zegaittik zan, baña eseutsen esan gura Josetxori. Gogaittuten egoan Zenon, Josetxo bere maittearen lagun ikusi eban, da orregaittik zan arek erebillen bekoki illuna. Biaramon goizeko lauretan urten eben Buenos Airesen, da illuntzean etxeratu zirean jira-bira gozatsua eginda.

Arik seigarren egunean, Darik biraldu eban Josetxo Buenos Airesera, arturen eukazan diruak batu, ta lengoak eukazan lekuan ipintera. Zenon negaz aurrez-aur topau zan kale baten, da urren-goan lez guztizko begirakune illunaz begiratu eutsan Josetxori. Gau atan, goizeko lauretan urten eban Josetxok etxerutz zaldi ganean, da ordubiko bidea igaro eban, bidean egoan baso-etxe baten urrean, aurkeztu jakan Zenon zaldi ganean, da esaeutsan:

—Adiskidea, jakizu aspaldion nabillena ezkontza asmoetan Sabasen alaba zarrenaz, da esan bear deustazu olako asmorik badozu beragaz.

—Nik eztaukat iñogaz ezkontza asmorik.

—Lengo egunean ikusi zendudazan beragaz, da etxetan ederretxi.

—Aregaz nengoalako zan orduan, zure begirakune illuna nigana?

—Bai orrexegaittik.

—Lagundu eioetala esaeustan Sabasek, eta lagundutera joan nintzan.

—Bakit joan-etorri asko egitten dozuena alkarren etxietara, etxaguntza batetik bestera, ta zuk ezkontza asmoak darabiltzuz Sabasen alaba zarrenaz.

—Ez gizona, siñistuizu nik eztaukadana ezkontza asmorik.

—Berbea emon bear deustazu-ba, Sabasen etxera etzareala joango geiago, ta eztozula eguno berba egingo bere alaba zarrenaz.

—Ja... ja... ja; asko eskatuten deustazu, zorrik eztotsudala, zoraturik ete zagoz, gizona?

—Ezeizu barre egin; onek gauzok eztira barre egittekoak.

—Ja... ja... ja, zelan eztot egingo barre, zure zorakeriak entzun ezkeru?

—Bigarreanean dirautsut ezteizula barre egin, ostarantzean joko zaittut emen daukadan makilla onegaz.

—Ja... ja... bai-zera!; emen daukat neuk-be olako makillea: nik eztaukat zure makillearen ez zure bilddurrik, eta obeto egingozu etxeratu bake-bakean.

—Ez; lenengo esan bear deustazu, eztozula berbarik egingo neskatilla aregaz.

—Nik ezin neike artu egipide ori, ta berbetan aditu bagara alkarregaz, jatzi gaittezan zaldi ganetik, eta beingoan adittuko gara geure makillokaz.

Zenon, Josetxoren azkortasunak bilddurtuten eban, da etzan azartuten areri ezer egitten.

Auzi onetan egozala, eurakandik urre samar ebiltzan olgaten, burruka antzera, abelgorri gazte bi; artu eben abiadea zaldidunak egozan alderutz; izutu zan Zenonen zaldia; artu eban abiada zolia postan, da an agoan baso-etxetik

urreetan jaurti eban zaldiak, eta onek jarraitu eban oñastua baizen arin etorri zan bidean zear. Baso-etxeak eta Josetxok jaso eben Zenon da eroan eben etxe atara: zauri andiak odola eriola eukazan arpegi, esku ta gorputzean; ogeratu ebenean jarraitu eban Josetxok etxerutz, ta illunduta etxeratu zan.

Iragarri eutsan Dariri, Zenonegaz bidean gertatu jakana, ta arriturik geratu zan au, mutil aren gizabidez, deunge baten antzera, bidera urten eutzalako Josetxori.

Arik zortzigarren egunean, joan zan Sabas Basoganere, ta Josetxogaz berba batzuk egin da gero, igo eban etxera Darigana. Onek erazagutu eutsan Josetxori Zenonegaz igaro jakana, ta siñistu eziñik egon zan luzaroan. «Ori da mutillaren geiztokeria! —esaten eban Sabasek—. Entzun bear dittu entzunalak, urrengo gure etxera datorrenean! Nor da bera, edo zein eskubide dauko iñori galarazoteko gure etxera etortea, ta nire alabeagaz berba egittea?».

Dari ta Sabas luzaro egon zirean berbetan alkarregaz. Onek, etxeratu zanean, agur atsegintsu bat egieutsan Josetxori.

Sabasen alabak, guztiz aserre ta naibagez beterik jarri zirean, jakin ebenean Josetxori Zenonegaz igaro jakan gertaerea, ta aittari esaten eutsen:

—Zenonek eleuke sartu bear gure etxean.

—Ikusikogu zer diñoan urren datorrenean, da orduan artukot burubidea egin bear dana egitiko.

Illuntzean, lanak amaittu zireanean, etxeratu zan Josetxo, bere euskerazko abestiak abesauten, da gora igoebaneko, esaeutsan Darik:

—Albista barri bat daukat zuretzat.

—Zer jazoten da?

—Sabasek esan deust zuri iragarritako, zelan nai leukoan ezkondu zaittezan bere alaba bategaz, zarrenaz balitz obeto, aldizka zarrrik gaztera ezkondu deittezan; baña zarrena nai ezpozu, beste edozeiñegaz. Nik esan deust, euren etxera bizitera joatea bada, eztotsudala ezer esango, ta erantzun deust, alkarren urre bizi gareala, ta emen bizitako egipideaz izango dala ezkontza ori. Ni, aspaldion, ikusten egon naz, Sabasek ainbeste agerraldiaz, atzenean asmo au ekarriko ebala: orain zeuk esangozu zer deritxa-

zun asmo orri. Onek gauzok ondo gogartetu bearizaten dira erabagi orduko. Baitta esan dau, zelan bere alabak euki dittuen ezkontzeko ereti asko, baña oraiñarteko mutillak eztireala izan euren begikoak, eta zu guztiak ikusten zaituela begi argiakaz.

—Nik, Dari, biotzaren barru-barruan daukat neure erriko neskatilla bat, zeuk euki zenduan lez, da nire biotzean eztago besterentzat lekurik: nik usmaten izan dot, Sabas asmo orregaz etorriko dana, ta eskerrak zor dotsadaz, bere ta alabaren guramen onagaittik, baña ezin neitteke ezkondu: datorrenean, neure eskerrak erazagutuaz, esaiozu berbatuta nagoala neure erriko neskatilla bategaz, ara noanean ezkontzeko, ta ezin egin leittekeala berak nai dabena.

Jose txo ezegoan iñogaz ezkontzeko berbatuta, baña Eladitxo eukan bere biotzaren barru-barruan.

Arik bigarren egunean, agertu zan Sabas, da Darik esaeutsan Jose txoren erantzupena. Orduan Sabasek, arpegi zurbilduaz erantzun eban:

—Nire alaba batentzat, ona izango zan mutil ori, baña bakotxak daki zer egin bear daben: mutil orren itxaropena euki dogu etxean, da gaur, naibage alatsua artuko dabe nire alabak: eroapena artu bear dogu, Dari, nai bage guztietan.

—Bakizu, Sabas, zein indar daukan euskaldunaren berbeak, eta berbatuta badago, ezin leike aldatu ezegaittik.

—Bai, Dari, adittuten dot, gizaseme zintzoak olan egin bear dabena.

Agur egin Dariri ta joan zan Sabas: Josetxok zaindu eban aizetegian, da eskerrak ageriaz esaeutsan, ezeiela artu txar-ustean bere burubidea, ta aginddu eiola beti berak lagundu aleutsan arazoetan.

Sabasek erantzun eutsan:

—Bai Josetxo, gurean maitte izan zaituguz, baña jakin dot ezin ziñeitezana etorri gurera, ta lengo adiskidetasunaz jarraitukogu aurrerantzean bere. Agur urrengorarte.

—Agur Sabas.

Gero Sabas joaten zan Basoganera noizik-noizera, bein bakarrik, bein alabaren bategaz, da jarraituten eban lengo adiskidetasun zintzoaz.

Urrengo urteko irabaziak, izan zirean ogeta-bostmilla ogerleko, ta ganera asko geittu zirean abere guztiak. Lengo urtean lez, Darik emoeutsazan Josetxori, bosmilla ogerleko atsegin-sari, bere alogeren ganera, ta poz-pozik geratu zan Dariren gizabide onegaz. Atsegin-saria emoeutsanean, esan eutsan Josetxori:

—Nik orain, neure gibelesko gexo onegaz, eztot ezer egitten; zeu zara gauza guztiaren ardurea artuten dozuna, ta orregaittik, aurreran-tzean eztozu eukiko aloger izentaurik: etxagun-tzearen urteko *errenta* edo saria, bosmilla ogerleko nik artu ezkeru, enparaua egingo dogu erdi-bana.

—Eskerrik asko, Dari, neure aitta bazintzake-be, ezin ziñeike egin geiago nire onerako.

—Merezi dozuna, Josetxo.

Darik geroago alatsuago eukan bere gibelesko mingortasuna, ta osterabe joan zan Buenos Airesera amabost egunetan, osagille on batek esaten eutsana egittera; Josetxok, bost egunik

baten biralduten eban menpeko bat, jakittera zelan egoan ugazaba bere gexoaz. Lenengo amabostan etzan lez oneratu, jarraitu eban bertan osagillearen ardurapean: illebeta garrenean, sendo samar aurkittuten zan, da berrogeigarren egunean gexoa asko ibitturik, eta Buenos Aire-sen gogaitturik, etxeratu zan.

Erasti luze baten ibilli zan ondo samar, da gero agertu jakan ostera bere betiko gexoa. Esan leikean gexo orrek inddar geiago artuten ebala, ezetariko ardura baga, jan, edan, egurastu ta lo egiñaz, nai eban atsegite guztiaz bizi zanean: sarri joan bear izaten eban Buenos Airesera, osagillearen ardurapean egotera. Geroago zurbillago ta argalago, sustari gogorrakaz jarri jakan bere gexoa, ta urtearen atzenetan, Bizkaira joateko asmoak erabiltzazan: ilteko bilddurra artu eban, da bere jaioterrira nai eban joan ilte-ra.

Urte onetan irabazi ebezan ogetamarmilla ogerleko: Darik artu ezkeru bosmilla etxaguntzearen saria, geratu jakezan ogetabosmilla euren artean ainbanatzeko: edo amabimilla ta bosteun ogerleko bakotxentzat.

Ona Josetxok, etxaguntzan eroazan iru urtietan, irabazi ebazan ogetabosmilla ogerleko.

Darik egitten ebazan alegiñak sendatuteko, baña ikusirik ezebala onerantz egitten, erabagi eban bere jaioterrira, alik ariñen, joatea. Onetarako esaeutsan Josetxori:

—Irabazten izan dogunen erdia artuten izan dozun lez, abere erdiak zeureak izan dira: beste erdiakaittik eta salerosietan artu bear neukeanagaittik, emongo deustazuz ogeimilla ogerleko, ta zeuretzat lotuten dira, txiki ta andi, abere guztiak eta salerosian irabazten dozuna. Etxaguntzeraren urteko saria izango da bosmilla ogerleko, ta biralduko deustazuz urtearo Abadiñora: ganera emoten deutsut eskubidea etxaguntza au salduteko, eunmilla ogerleko nok emon dagoanean, zein jarraitzeko berton, zeuk nai dozun artean.

—Ondo da Dari; ageritten deutsudaz nire biotzean sortu direan eskerrak, zeure mesede guztiakaittik.

Ona, Josetxo geratu zan artu-emon da sale-roste guztiaren jaube, ogeimilla ogerleko Dariri

emonaz. Etxaguntzea tabosmilla ogerleko urteko saria, zirean Darirenak aurrerantzean.

Atzenengo urtean lez irabazi ezker, Josetxori geratuko jakazan, ogetabosmilla ogerleko urte bakotxean; zorionean jarritta egoan osasuna beukan.

Arazo guztiak arautu, abiamenak egin, da ille bi garrenean, ontziratu zan Dari Coruñara, joan ontzi eder baten: Josetxok lagundu eutsan ontzizarre, ta bere aittamarentzat emoeutsazan bimilla ogerleko.

Eun da berrogetabosmilla ogerleko artuko ebazan Darik, Bilboko etxe baten ara elduten zanean: onek zirean bere irabaziak, eta ganera eukan etxaguntzea, gitxienez eunmilla ogerleko balio ebazana.

Dari ta Josetxok, negar malkoak jausten jakezala, agur egieutsen alkarri, Bizkaian barriro alkar ikusteko usteaz.

Dari Coruñara etorren ontzian, etozan etxeraldi bat egittera, Buenos Airesen luzaro egon zirean Mundakar bi, Josetxo ezagututen ebenak, eta Darik esaeutsen mutil arek eukan zori ona

bere etxaguntzara joanaz, da zelan lau edo bost urte barru, izango zan diru askoren jaube.

Eldu zirean Coruñara, andik Bilbora, ta gero etxera.

Mundakarrok arin zabaldu eben errian, Josetxok irabazbide ona eukala, abere askoren jaube zala, ta diru asko irabazten ebala.

Txomin-txiki Ondartzakok artu eban Josetxoren irazki bat, esaten eutsala zelan bere ugazabaz biralduten eutsezan aittamari, bimilla ogerleko eurentzat; ugazaba orrek egingo ebala agerrialdi bat Ondartzara diru ori eroatera, ta bidebatez erazagutuko eutsezala etxaguntzako arazo guztiak.

Dari, Abadiñon astebetean egon da gero, joan zan Ondartzara: guztiz abegi ona egieutsen Txomin-txikik eta emazteak. Darik emoeutsezan Josetxoren bimilla ogerlekoak, eta gero ageri eutsezan etxaguntzan igaro zirean jazoera guztiak: Txomin-txiki ta emaztea, adurra erioela egon zirean poz-pozik Dariren berbak entzuten, da esker eztitsuak erazagututen. Egun bittan egon zan Dari Ondartzan, da egun bietan, imiñi ebazan etxe atakoak, Josetxo egoan etxagun-

tzan egitten zirean, lan, salersote, ta irabaziaren jakittun. Irugarren egunean joan zan Abadiñora, noizbait agerraldi bat Mundakara ta Ondartzara egitteko usteaz.

Zein arpegi argiak egozan Eladitxoren etxean, Josetxoren albista onak jakin zireanean! Aberastuten egoala, ta aberastuta laster etxeratu-tuko zala! Zein gogo-argia erriko gizadi guztiak-be, Josetxoren adu ona jakiebenean! Josetxo gora ta Josetxo bere, egun askotan etzan besterik entzuten! Eladitxo birbizturik jarri zan albista orrekaz.

XIX

DARI BERE JAIOTERRIAN

Darik eukazan iru arreba Abadiñon; bi ezkonduak, eta berrogeta bost urte ebazan ezkongei bat: ganera Durangon ezkondata eukan anae argiña zan bat; neba-arreba guztiok lanean sendo iardu bear ebenak, jango beben.

Lenengo egiebanan izan zan, amarmilla ogerleko emon neba-arreba bakotxari, ta danak ipiñi nasaiturik euren neke gogorretan. Buenos Airesetik etorrela, itxasoko aize osasuntsuak, zerbait sendatu eben bere gexoa, ta gero uda guztian ibilli zan, orko, ango ta besteko urak edaten osagillearen aginduaz, da guztizko osasun onaz jarri zan. Etorri ta urtebetegarrenean, oso beste giza-
seme bat irudian, ain ondo artu eben bere erriko aizeak, urak, ibilketak, neba-arrebaren maitte-
gureak, eta erbesteko bakartasunai alde egiñak.

Berrogetamazortzi udabarri igaro ebazan Lurbira onetan, baña sendo ta zoli aurkittuten zala ikusi ebanean, ezkontzeko asmoak etorka-

zan noizbait bere burura: oso birbiztu eban bere sorterriak.

Durangon bizi izan zan, gaztetan Dariren adiskidea izan zan, Nemesi eritxon gizalaba bat, alargun egoana, ta onek eukan ezkongei berrogetabat urte ebazan alaba Nikerate izena eban elizale onbidetsua. Dari sarri joaten zan Abadiñotik, Durangora, ta beti egitten eban agerraldi bat Nemesiren etxera: au ta alabea guztiz pozik eta amultsu egoten zirean Dariren berbak entzuten, da noizbait Nemesik esaten eutsan:

—Dari, orain osasunaz zagozan ezkerro, gogaittuko zu bakartasunean, da oraindiño gizon gazte samarra zarean lez, laster artuko zu burubidea emaztea artuteko.

—Esatea-be gizon gaztea nazala berrogetamazortzi urtegaz! Eztot artu oraindiño ezkontzeko asmorik.

—Baña, artu bear dozu, zegaittik laster ezkonduko jatzu etxean daukazun arrebea, ta orduan bakarrik neskameaz geratuko zara.

—Nire arreba berrogetabost urtekoa ezkondu?

—Bai, Dari, len eztau iñok jakin nun bizi izan dan, baña amarmilla ogerleko zugandik artu dituzanik ona, irugarren senargeia agertu jako: siñistuizu.

—Eztakit ezebe, baña poztuten nau albista orrek; nai neuke ezkonduko balitz gizaseme on bategaz, betiko neska-zar geratu ezteittean.

—Barrinkuko etxagunaz eidabil gogo-beroz, ezkontzeko usteaz.

—Ezteust ezer esan, baña senargei ona bada, ondo egingo dau ezkondutea.

—Bai, gizaseme ona da, ta gitxi gora-bera, biak izango dira adin batekoak.

—Arrebea ezkonduen bada, eztakit zein burutasun artuko dodan, baña ezkonduen banaz-be, ezta izango gazte zoroaz, ezpada zentzun onekoaz baño.

—Bai Dari, zure adiñekoak eztau bear gazte zororik.

Agur egin da joan zan Dari astiro-astiro Abadiñora, bidean gomuta izan ebazala Nemesiren berbak. Etxeratu zanean, ittandu eutsan bere arrebeari:

—Entzuizu, Kenobebe, egia da ezkontzeko asmoaz zabiltzana?

—Nok esan deutsu?

—Nemesi Durangokok.

—Nik eztakit nundik eta zelan jakitten dittuezan orrek albistok: uste izan dot iñok eztakiala. Ezbaian nago oraindiño, ta orregaittik eztotzut ezer esan: Barrinkuko etxagunak nai dau nigaz ezkondu, ta eztakit zer egin; gizaseme ona da, ta ganera etxaguntza ederraren jaubea.

—Gizon ona, etxaguntza onaz bada, eztozu zetan egon gogartetuten; erabagi senargei ori artutea, ta ezkondu alik ariñen, neska-zar geratu etzaittezan.

—Zeure guramena izan ezkerro, urrengo ikusten dodanean esango deusat egin daizala ezkontzeko abiamenak, ezkondu gaittezan alik ariñen. Baña zeu, Dari, zelan biziko zara bakarririk?

—Orduan ni bere ezkondu egingo naz.

—Ondo egingo dozu. Da nor da zeure begikoa?

—Eztakit oraindiño. Nai dozu egun baten ezkondu gaittezan?

—Bai, zeuk nai badozu.

—Nemesiren alaba Nikerategaz, ezkonduko nintzake nai baninddu.

—Neskatilla ona da; zuretzat oberik ezin izan leitteke, zarkotetxo zorakeriarik eztaukana: ondo pozik artuko zaittu neskatilla orrek.

Biaramonean joan zan Dari Nemesiren etxera, ta esaeutsan oni:

—Egia izan zan atzo esan zeustana, arrebea ezkontzeko asmoaz ebillela: bera ezkondu ezkerro nik-be emaztea bear dot, eta esaidazu Nemesi, nor izango dan niretzat emazte ona, zarregia ez gaztiegia, zorakeri-bakoa, etxeko ardurak artuten dakiana, ta ezkontzen danean senarra daukana jakingo dabena.

—Eztakit-ba, Dari, nor izan leittekean zeure begikoa: nire alabea nai bazindu, esango neuzkio; uste dot pozik izango litzakeala zeure emaztea. Zeuk nai dozulakoa da, zarregi ez gaztiegia, zorakeria-bakoa, ta etxeko gauzaren ardurea artuten ondo dakiana: ezta zetan esan-be, nire alabearen zentzuna daukanak, ezkondu ezkerro, jakingo dabela senarra daukana.

—Esaiozu-ba datorrela ona.

Agertu zan Nikerate, matrallak gorri-gorri ta bero-bero ebazala, ta Darik ittandu eutsan:

—Nai dozu ezkondu nigaz?

—Pozik amaren guramenaz bada.

—Bene-benetan, da poz-pozik?

—Bai.

—Amaren guramena jakin dot: biar asiko gara elizako abiamenak egittera, ta onek egitten direanean, ezkonduko gara. Nire arrebea Barrinkuko etxagunaz da zu nigaz, egun baten ezkonduko gara, ta ementxe, etxe onetan egingoguz ezteguak, guztiok batera.

—Ondo da Dari; erazagututen deutsudaz esker zintzoak, gomuta izan nozulako.

Egin ebezan abiamen guztiak, eta ezkondu zirean: eztegu ederrak egin ebezan aide guztiaz, ta Kenobebe joan zan Barrinkura bere senarraz. Dari geratu zan Durangon, Nemesi ta alabeaz alagala bizitten: geroago eregi eban etxe eder bat, nasaiago bizitteko usteaz.

XX

JOSETXO ETXAGUNTZAN, OSTERAN DA ETXEAN

Darik etxaguntzatik alde egiebanean, zerbait itzaldurik edo gogo motelaz ebillen Josetxo egun batzuetan, baña gero egitten ebazan alegiñak etxaguntzako lan guztiak egin eitzezan gogoz: ondo artuten ebazan bere menpekoak, eta orregaittik, alperkeri baga egitten ebezan lan guztiak.

Dari joan zan urtean, ogetazortzimilla ogerleko irabazi ebazan Josetxok; onetarik bosmilla, etxaguntzearen saria Dariri biraldu ezkerro, lotu jakazan garbi beretzat ogetairumilla ogerleko, ta ganera abere geituak.

Urrengo urtean irabazi ebazan ogetamaikamilla ogerleko. Orduan biraldu eutsen irazki bat aittamari, esaten eutsela, zelan uste eban, beste iru urtean irabaztea biziteko bear eban beste diru, ta orduan etxeratuko zala. Arik lau illebete-garrenean, aittamak artu eben beste irazki bat, esaten eutsela zelan ondo egoan, baña bertako

errittarrak aserre zireala euren askatasuna gurarik, eta ezbaian egozala gudu arazoetan asiko ete zirean Españarrakaz.

Jose txo, gau ta egun egoten zan buru-austen etorkazan gogamenakaz, jakin gurarik zer jazoko ete zan beragaz da bere ondasunakaz an basamortuan guduak inddarrak artuten bebazan.

Ogei menpeko, danak bertako errittarrak eukazan etxaguntzan: alkar-artu ezker o, nai ebenean ilgo eben, da geratu leittekezan etxaguntza ta abere guztiakaz. Gisa onetako gogamen itzalakaz ebillen gizajoa, gudu asmoak usmau ebazanean; uste eban, gudulariak joan ezker o bere etxaguntzara, kalte andiak egingo ebezala, ta bilddur onegaittik, artu eban burubidea, etxaguntza ta abere guztiak salduteko, eroslarik agertuten bazan.

Ain zuzen-be, Buenos Airesko aberats, diru asko irabazteko eretiak billatuten ibilten zan batek, jakinik Jose txo egoan etxaguntzan asko irabazten zala, ta gogoraturik, guduaren bilddurrez diru gitxigaittik saldu nai izango ebal a, joan zan Jose txogana beste gizon batzukaz, ta ittandu eutsan:

—Nai dozuz saldu etxaguntza ta abere guztiok?

—Ondo ordaindduten bozuz bai.

—Zeinbat ogerleko nai dozuz guztiakaittik?

—Etxaguntza andia da; an alde atan agiri dan zurirarte; ta an dagoan artzain txabolatik an beste aldeko mendi bizkarrerarte. Gitxienez eun da ogetamarmilla ogerleko emon dittu Darik etxaguntza au erosi, ta dagoan lez ipinteko, baña eun da ogeimilla ogerlekoan saldukotzuk.

—Ori larregi da, ta gora-beretan ibilli ezkaitezan emongo deutsudaz, eun da bosmilla ogerleko: eztot geiago emongo.

—Gitxi deritxot-ba olako etxaguntza edatsua, ekarkorra, ta gauza guztiak ondo araturik daukazanentzat: emoidazu zerbait geiago.

—Ogerleko bat-bez geiago: ezaidazu orain abereak segan direan.

—Beiak batez-beste, ogetamar ogerleko bakotxa; idiak ogetabost; zezenak ogetamar, zaldiak-be ogetamar; ardi, auntz, aritto ta akerak, iruna ogerleko; belarluzeak ogei bakotxa, ta ollar da olloak lau erreal. Orra guztiz merke guztiak.

—Ezin emon neizu orrenbeste: gudulariak badatoz ona, kalte andiak egin leiez, da orregaittik, ordaindduko deutsudaz, bei, zezen da zaldi, batez-beste ogetabost ogerleko bakotxa: idi ta belarluzeak, ogei; ardi, auntz, aritto ta aker, ogerleko bi bakotxa, ta egaztiak lau erreal batez-beste.

—Zuk diru asko irabaziko dozu abere orrekaz gudulariari salduta: emoidazu zerbait geiago.

—Zeinbatu daiguzan-ba diru guztiak:

Etxaguntzea: 105.000 ogerleko.

845 bei, zezen da zaldi: 21.125 ogerleko.

230 idi ta belarluze: 4.600 ogerleko.

609 ardi, auntz, aritto ta aker: 1.218 ogerleko.

115 egazti: 23 ogerleko.

Guztia: 131. 966 ogerleko.

Guztiak joten eben, eun da ogetamaikamilla ta bederatzireun da irurogetasei ogerleko. Ta Josetxok jarraitu eban esaten:

—Orrek dira emon bear deustazuzan diruak.

—Bai, orrexek dira: etorri zaitte biar Buenos Airesera etxaguntzako eskubide ta argimen guztiakaz, jaube aldatzea egin daigun; ta garbitasunak egitten doguzanean, emongotsudaz orrek diru guztiok.

Jose txo joan zan biaramonean Buenos Airesera; ta egin ebezan egin bear zirean arazo guztiak.

Jose txori bereak lotu jakazan:

Dariri abereak erosi eutsazanean lotuak:

3.416

Dari joan zan urteko irabaziak: 23.114

Urrengo urtekoak: 26.262

Etxaguntzea saldu arte, atzeneko urtean:

16.400

Aberearen balioa: 26.966

Guztia: 96.158

Dariri lotu jakazan:

Etxaguntzearen balioa: 105.000

Atzeneko urtean, etxaguntzearen saria:

3.250

Guztia: 108.250

Amabosgarren egunean urten eban ontzi eder batek Santanderrera joateko, ta antxe ontziratu zan Josetxo: beragaz ekazan lenengo ingiak, diru guztiak Bilboko etxe baten artuteko: bertan Buenos Airesen, esku onetan itxi ebazan bigarren da irugarren diru-ingiak, urrengo etozan ontzietan biraldu eiezan bere aitta Txomiñen izenean.

Josetxo etorren lez etxaguntzea salduta lenengo urten eban ontzian, ezin leikean biraldu etxera, bera baño lenago elduko zan irazkirik. Aittamak eukezan atzenengo irazkiak ziñoen; batak, iru urte igarota uste ebala etxeratuko zala, ta besteak, ondo jarraituten ebala ta gudu asmoak ebiltzazala.

Albista orrekaz, etxekoak ezeuken Josetxo etxeratuko zan itxaropenik, iru urte igaro arte, baña bidean etorren etxerutz.

Jakin zan Españan, gudu arazoetan asi zireala Buenos Airesen, baña gero esaten zan, egin ebezala bakeak, eta pozik egozan Txomin-txiki ta Juana Mari albista onegaz.

Jose txo etorren ontziak igaro ebazan iru ekatx gogorak Españaako itxasaldera eldu-orduko, baña arek baño indartsuagoa izan zan Santandertik urre egozala artu-ebena.

Estalki illuna zeruan; edoimoltzo andiak eta oñastu zoliak alde guztietan; eguzkien ezaugarriarik etzan iñun agiri; aize-oial edo bela txikienez egozala, ondatu bear eban ontzia aize gogor da mendielako olatuaren inddarrak. Argittasun baten ikusi ebezan leorak urrun samar, da uste eben Santanderreko mendiak zireala: euri landurraz estaldu zirean leorak; eldu zan gaubeko illuntasuna arrigarrizko aize ta olatuaren inddarrakaz; ontzia joan aize ta olatuak eroen lekurantz zuzenbide baga, ta goizeko iruretan, dart-dart, jo ebazan atxak. Askatu zan alde guztietatik; jausi zirean mastak atx-ganera euri ta abar ezer ikusten etzan orduan: izugarriak zirean, olatuak atxetan egitten ebezan joteak, zaratak eta gora-berak. A zan estutasuna, eriotzea begien aurrean ebela! Zelan urten garaitzu atx-zorrotzetan olatuaren gora-bera errimeakaz? Jaungoikoaren guramenaz bakarrik gertau leikean gatxontzea.

Jose txo morrosko sendoa ta ondo uger edo igeri egitten ekiena zan, baña, lenengo ontzi birrinduan da gero atxetan, jo a, jo au ta jo beste olatu artean, zauriturik eta kresal asko edaten ebala ebillen arte, galdu ebazan inddarrak: alan-bere, mendielako olatu batek jaso eban atxandi baten bizkarra baño beratxoagoraño, ta atzeneko egiñalaz igoeban zerbait gorago bizkarrerrarte, olatuaren zaparradak baño elduten etzirean lekura, ta an geratu zan luze-luze etzanda, inddarrak amaitturik eta odoletan gorputz guztiko zaurietatik.

Etzan ezer agiri, ta ezekian zer igaro zan beste ontziko gizadiatz; uste eban danak itoko zireala; ain zirean ikaragarriak illuntasuna ta ekatxaren inddarrak. Zauriturik eukan gorputz guztia, kresalez beterik urdailla; soñean arkon-dara zuri, uretan barruan beragaz ibilli ebana, otsittuta eta ikara, ekatxak ekazan galgarri guztiak artuten, da Jaungoikoari eskariak egitten, eguna argittu eien alik ariñen, ikusteko laguntasuna arin eukitteko lekuan begoan, ala galdua izango ete zan.

Egunaren lenengo argi-izpiakaz batera, Josetxok arpegia sortalderutz ebalatu, geratu zuen euria jaustea, eta garbittu zirean inguruko lañoak. Argittasun atari, zer ikusi eban Josetxok? Bere etxetik beti ikusten ebazan gauzak; lenengo Izaia ugarte edo itxasleorra, Ogoño mendia edo itxas-munea eta itxasoa; beste aldetik Ondartza, bere aittamak bizi zirean etxea. Ai zein atsegiña, negargarrizko atsekabearen gozagarria, Santanderreko atxetan egoala uste ebanean, bere etxetik urre-urre egozanetan aurkittutea! Zein pozik bere biotza, gaztetan egunaro egoten zuen, Murgua eritxon atxetan ganean ikustea bere burua! Gorputzari ezin eutsan zirkin eragin, eta noizean-bein, besoak jasoten ebazan, laguntasuna bear eban ezaugarri.

Gau atari estu ibilli zuen gizadi guztia itxas-ondoko errietan, ekatxaren indarrak egin ebazan kalteakaz, alari portuetan, txalupetan zein etxietan.

Txomin-txikik eta emazteak ezeben egunoz ezaute gau atari ekatxak eukan beste indarrekorik: tella asko eroan ebazan aizeak eta errekek irudien tellatutik etxera jausten zirean urak: uste

eben etxea eroango ebala aizearen inddarrak; lurrikareaz lez ebillen gau guztian ikara-ikara: etxekoak, bilddurrez da urak ataraten, ezeben lorik egin.

Eguna argittuten asi zanean egieban ateraldian, Txomin-txikik leio batetik, begiratu eban itxasalderutz, da arrittuta lotu zan ikusi ebanean ontzi bat birrinduta Murguako atxetan, da gane-ra norbait Murguaren bizkarrean etzanik, besoak laguntasuna eskatuten ebala.

Mutilla zan Txomin arazo onetan! Beingo baten artu eban estalki on bat, eta emaztea, otseñ ta neskamea aurretik arturik, joan zan Murguan egoan gizasemea biziratuteko usteaz: itxas ura egoan oraindiño Murguaren inguruan, da ezin igaro zirean atx atara, baña urberantza zan lez, laster agertu bear eben bittarteko atxak: onek agertu zireanean, joan zan lenengo Txomin arrisku andiaz, da eldu zanean Murgua-bizkarre-ra, etzanda egoan gizonari ittandu eutsan:

—Bizirik zagoz?

—Bai, aitta.

—Zer? zer entzuten dot?

Txomiñek erantzupen au entzun ebanean, begiratu eutsan ondo arpegira ta belarpean eban oraiñenera, ta ezagutu ebanean bere seme Josetxo zala, jaeban mozuka negar malkoak eriozala, ta aida baten kendu eutsan soñeko arkon-dara bustia, ta batu eban ondo eroan eban estalkiaz. Gerotxoago eldu zan Juana Mari, ta ikusirik Txomiñen arpegi itzala, ta negar malkoak eriozala, ittandu eutsan:

—Zer jazoten da, Txomin?

—Ezebez, ikusizu nor dan.

Juana Mari urreratu zanean, Josetxok ostastan deittu eutsan:

—Ama.

—Zer? Ama? Ai neure seme laztana! —mozu ta mozu, negar da negar—; ezintzala etorriko iru urtetan, da zer jazo jak orren arin etorteko? —mozu ta mozu, negar ta negar; erantzi bere ganeko gonea ta batu Josetxo lengo estalkien ganetik; mozu ta mozu, negar da negar: erantzi eragin neskameari ganeko gonea, ta estaldu Josetxo— eure etxeondora ekarri au Jaungoikoak, eure aittamen laguntasunaz gatxontzera, —mozu tamozu, negar da negar. Txomin-be nega-

rrez, otseiña ta neskamea-be negarrez; danak negarrez.

Ezin iratzi leitteke an eratu zan laurka arrigarritzkoa! Juana Mari, ezautu ebanean bere semea, jausi zan bere ganera, ta mozuka egoala izaeban larritasun bat: illun egoan itxasaldea, ta Txomiñek igittu ebazan guztiak: lauren artean, alik ariñen eroan eben etxera, ta ogeratu eben. Oso indarga egoan Josetxo; osta-ostan egitten eban berba bat edo beste. Neskamea biraldu zan Mundakara osagillea billatutera, ta laster jakin zan erri guztian Josetxoren gertaerea.

Joan zan osagillea Ondartzara; aginddu ebazan Josetxorentzat osagarriak, eta Juana Marik artu eban ardurea osagillearen agindduak zeatz egittuteko.

Eguraldia guztiz illun egoan itxasaldetik, eta Txomin-txikik otseiñagaz, etxean eukazan tella zarrakaz, arautu ebezan tellatuko zuloak. Esan leikean Jaungoikoak ekarri ebala lau orduko eguraldi ona, Josetxogaittik, berau biziratuteko egin bear zirean arazoak amaittu arte. Eguerdian, arrigarrizko illuntasun bategaz etorri zan barriro ekatxa len baizen gogor, da iraun eban biaramon

illuntzerarte. Ontzi galdua ta mastak, joan zirean satittan: ekatxa igaro zanean, an, or da emen, atxetan, ondartzetan, itxasoan da itxas-basterretan, agertu zirean, ontziko gauza asko, ta ito zireanen gorputzak.

Jose txok ezaban atara soñean eukan arkon-darea baño; galdu ebazan dirutan 650 ogerleko, ta ganera, bere ta Dariren diru-ingiak; baita etxerako ekazan opari on batzuk-be. Diru-ingien ardurarik ezegoan; bigarren da irugarren diru-ingiak etorriko zirean urrengo ontzietan.

Eguraldi txarrak jarraitu eban arte, artega ebillen Eladi, Jose txo ikusteko gogoaz; goianen-gora joaten zan bakartasuna billatutera, ta negar asko egittera, miñ-ariñak esaebelako, Jose txo txarto egoala ta etzala biziko. Zoratuta egon zanik arrezkero, Eladi etxekoa zan Ondartzan, da eguraldia zerbait oneratu zanean, joan zan bere izekogaz Jose txo ikustera. Juana Marik sartu ebazan mutilla egoan gelan, baña, aurretiaz esaetsen, osagilleak galaraso ebala gexoari berba egittea. Eladitxo ikusi ebanean, birbiztu zan Jose txo; luzetu eban besoa, artu eban Eladiren eskua, ta mun egieutsan esku-ganean. Eladi asi

zan negarrez amaittuten etzirean negarrakaz: ordu-erdi igaro zanean, agur egiñaz etxeratu zirean; Josetxok-be, osta-ostan da motel-motel, agur egieutsen.

Gero, iru egunetarik baten, joaten zan Eladi, Josetxo ikustera, bein amagaz da bestean izekogaz.

Batzuk orain da besteak gero, Mundakako gizadi guztia joan zan Ondartzara Josetxo ikustera, baña osagilleak galarazota eukan lez beragaz berba egittea, sartu-urten bat egitten eben.

Josetxori urten eutsan urdallean eukan kresalak, baña zauri geienak soldu jakazan, da mingorturik, guztiz alatsu eukan gorputz guztia, zirkiñik egin eziebala: ganera, jateko gogo baga ta guztiz bero ta artega. Astebete garrenean ezagutu zan onerantz joana; asi zan berbetan astiro-astiro gogo-argiaz: bigarren astean zauri asko osatu jakazan, da neketu barik, egitten eban berba. Orduan esaeban, norbait biralduteko Abadiñora, Dariri esatera zer jazoten dan beragaz, da egin eiela agerraldi bat Ondartzara.

Astodun batek eroan eban albista ori, ta arik bigarren egunean aurkeztu zan Dari Ondartzan,

bere emazteagaz. Josetxok eta bere aittamak, ezekien Dari ezkondu zanik, eta asko poztu zirean emazteagaz ikusi ebenean.

Josetxok erazagutu eutsazan Dariri, etxaguntzan da osteran igaro ebazan gertaera guztiak, eta Dari guztiz pozik jarri zan, jakiebanean bidean etorkazala diru-ingiak, Bilbon 108.250 ogerleko artuteko.

Egun bittan egon zirean Ondartzan da Mundakan, da gero etxeratu zirean zaldi-ganeko kartoletan jarririk.

Joan-orduko, Darik esaeutsan Txomiñi:

—Eneutsun nik esan, Josetxo laster aberastuko zala?

—Bai, gomuta izan dot.

—Jakingo zenduan larogetamabosmilla ogerlekoren jaube dana?

—Jesus, ori da diru pilloa! Diru olaren bat euki dau ala? Ezteusku ezer esan oraindiño.

Ain zuzen-be, egun atan, badezpada ilgo balitz bere, otu jakan Josetxori, aittamari esatea zelan Txomiñen izenean etozan diru-ingiak, Bilbon 95.000 ogerleko artuteko. Alde batetik Josetxok onerantz egiebalako, ta bestetik ain aberats

etorrelako, zeruan jarri zirean Txomin da emaztea. Orduan Juana Marik esaten eutsan senarrari, betiko soñuaz:

—Gomuta izan dozu Txomin, zelan antxiña esaten neutsun, mutil onek ekarriko euskula zoriona?

—Bai, Juana Mari, beti egon zara orretan, da Jaungoikoak entzun deutsuz zeure berbok.

Laster jakin zan Mundaka guztian, zeinbat diru ekarren Josetxok, eta arritturik egoan gizadia, bada erriko aberatsenak-be ezeukan Josetxoren erdirik. Miraria da —esaten eben— diru olaren bat euki ezpadau.

Eladiren aittamai zerua zabaldu jaken, jakin ebenean ainbeste diru ekarrela Josetxok. Lenengo, baserritar, jatorribako, nekezale bat izan zan; orain ezegoan lurrean Josetxolako mutillik; antxiñako andikeriak eta asmo txarrak azturik, Ermoken, Eladiren aitta-be, joan zan Josetxo ikustera.

Illebete garrenean jagi zan Josetxo ogetik, etxe-barruan, ibiltaldiak egittera; geroago irude-rrago, betorren sendatuten astiro-astiro. Txomin da Juana Marik ezin siñistu eben euren zoriona, ikusirik Josetxoren gogo-argia, ta Txomin poz-

pozik asi zan bere koplak kantaten, arazoetan ebillenean.

Egun baten osagilleak, bere agerraldian, esaeutsan Txomiñi:

—*Ola Chomin! Cómo vamos?*

—Osagille jauna, eztot uste izan erderazkoa ziñeanik, izatez Mundakarra izan ezker.

—Zer gauza txar dakar-ba, erdera berba egitteak adituten daben tokian?

—Zer gauza txar dakarren? Zuk lez, euskaldun guztiok erdera berba egingo bageunke, laster amaittuko litzake euskaldun da euskal-erriaren izatea; zegaittik, euskera barik, ezin egon leitteke euskaldunik ez euskal-erririk. Orduan erdaldunak izango gintzakez guztiok.

—Adimen onekoa zara, Txomin.

—Nik eztakidaz baserriko lanak baño; alanbere, neure zentzun apurtxoak diraust, euskaldunak alkarregaz ezleukiela egin bear euskera baño beste berbakuntzarik. Ona da erdera jakittea erdaldunakaz berba egitteko, eurakazko artu-emonetan edo salerosietan; baño euskaldunak alkarregaz, beti egin bear leukie euskeraz. Nik ikusten dodaz Mundaka ta Bermeoko neska-

mutillak kanpoetako ikastetxietan egon direanak, Ondartzararte egurastutera datozeanean, zelan erdera gogoz berbetan etorten direan, geuk legez euskera dakienak; erdera dakiela erakustearren, arrokeriak eragitten deutesen okerkeria. Orrelangoak eztakie nortzuk garean, nun bizi garean, asabak euki genduzanik, ez euren berbeta ta ekanduak aittarik- seme beti maitte izan bear doguzanik. Ni zarra naz, da eztot ikusiko, baña olan jarraituten bada, euskaldunak alkarregaz erdera berba egitten, laster joango dira ikusbidetik, euskerea, euskaldunak eta euskal-erria, guztia biurtuaz erderara: geu izango gara errudunak, alkarregaz erdera berba egitten dogulako.

—Ikastoletan egon dan gizon jakitun bat dirudizu, Txomin.

—Ezta zetan izan jakittuna, orrek egiok bururaturateko.

—Agur, Txomin; orain Josetxo ondo doa, ta iru egunik baten etorriko naz.

—Agur-ba, Kerman, bakizu urrengoan etxe onetan euskera egin bearko dozuna.

—Ja... ja... ja, bai, Txomin.

Txomiñek, erasti atan kantaten ebazan,
urrengo doazan koplak, berak asmauak:

Bizi-bedi euskera maitagarria

Laztan dot nik amatxo,
Geure euskerea,
Iñun bere eztago,
Berbeta ohea.
Niretzat izaten da,
Eztizko berbea,
Esaten dodanean,
Amatxo maitea!

Euskaldunen artean,
Berbeta gozoa,
Asabak itxiriko,
Kutun-kutuntxoa
Baita biotzetako,
Pozgarri osoa,
Esaten dogunean,
Neure laztantxoa.

Guztiok egin daigun,
Gogotsu euskera,
Oso galdu eztaigun,
Geure berbaera.
Erazagututeko,
Asaben antzera,
Euskal-endea dala,
Gure izakera.

Izan gura badogu,
Asaben ordeak,
Euren errietako,
Zentzundun semeak;
Jarraittu bear doguz,
Euskaldun bideak,
Enda, berbakuntza, ta,
Ekandu maitteak.

Ille bi garrenean urten eban Josetxok etxetik aizetegira, ta txaka-txaka, astiro-astiro, joaten zan aitta lanean egoan tokira, edo zugatzen kerixpe on batera. Sarritxo egitten eutsezan agerraldiak Eladi ta aittamak; baitta Mundakako adiskide ta ezagun guztiak-be ta danak egoten

zirean pozik beragaz, urriñetako gertaerak esaten iarduenean.

Artu eban Txomiñek Buenos Airesko irazkia: an etozan Dari ta Josetxoren bigarren diru-ingiak. Dariri biraldu jakazan bereak, eta laster ipiñi ebazan Bilbon geigana edo urteko saria irabazten eben lekuan: Josetxo makal egoan oraindiño, Bilbora joateko.

Irugarren illean, geldi-geldika joaten zan Mundakara-be, ta Ermoken da emazteak esaeutsen lez, nai ebanean joan eitteala eurenera, artu eban Eladiren etxera sarrerea, ta aurrerantzean, Mundakara joan ezkerro, etzan andik aldenduten, Eladigana agerraldi bat egin baga.

Zerbait obeto aurkittu zanean, joan zan Bilbora; artu ebazan diruak imiñi ebazan *korriduan* edo geiganatzen; larogetamarmilla ogerleko bere izenean, da bosmilla Txomiñenean. Etxertu zanean, emoeutsazan aittari bere diru-ingiak, nai ebanean geiganak artuteko. Onekaz bosmilla ogerlekuokaz, len eukezanan ganera, ondo pozik egozan Josetxoren gurasoak.

Juana Marik, Done batzuri egieutsezan eskin-tzariak Josetxo gatxontzeko, egittu ebezan one-rapen andiaz.

Laugarren illebetean osatu zan oso Josetxo, ta jarri zan iñoz baño mutil ederragoa: Ondartzako esneak eta bere aittamen ardurak, ondo artu eben.

Eladiren etxera joan zan baten, esaeutsan oni:

—Nai dozu, Eladitxo, ezkondu gaittezan?

—Zeuk nai dozunean, Josetxo; beti uste izan dot maitte izango nozula, ta zeuri itxaroten egon naz ainbeste urtetan.

—Ezin izan zeitzezan, izan zaittudan baño maitteago; beti egon zara nire biotzean da irudi-menean, emen da urriñetan izan dodazan gertaera guztietan. Diruduna izateko alegiñak egin dodaz, zure aittamak atzerapiderik imiñi ezteien ezkondu nai dogunean: nik uste izan dodan baño geiago emon deust Jaungoikoak, eta uste dot orain eztala egongo atzerapiderik. Ogetamar urtera eldu naz diruduna izateko alegiñak egi-tten, da zuk bere, ogetazortzi eztozuz urrun izan-go. Zuk sarri erakutsi dozu zeure egittadeakaz,

maitte izan nozuna: biotz beteko eskerrak ageriten deusudaz, nigaittik ainbeste bidar artu dozuzan naibageakaittik. Joanak joan dira, ta orain jarraitu bear dogu alik ariñen atzenean eldu bear dogun bizierara; ezkontzera, senar-emazteak izatera: oraintxe noa zeure amari esatera, dodan gogoia.

—Maitte zaittue orain; antxiñako gertaerak aztu zirean.

Joan zan Josetxo Eladiren amagana ta esaeutsan:

—Masima, Eladigaz nai-neuke ezkondu, zeuek aittamok atzerapiderik ezpozue.

—Guk ez, Josetxo, atzerapiderik; ondo maitte izan zaituguz aspaldion, Eladik maitte zinduzala ezagutu genduanik ona. Ermoken beste gelan dago, ta deittuten noa, batera guztiok berba egin daigun.

Batun zirean irurak, eta Ermokenek jakin ebanean Josetxok ekarren asmoa, esaeutsan:

—Zuek biok gura dozuenean ezkonduko zarie geugaz bizitteko egipideaz, eztaukagulako bero-ri baño beste seme-alabarik. Guk ogetamarmilla ogerleko daukaguz geinganatuten, da ganera

etxe au ta iru solo. Elikaturak erdibana ordainduko guz, da ilten gareanean, zeuentzat geratu-ko dira gure ondasun guztiak.

—Ondo dago; nik larogetamarmilla ogerleko daukadaz geinganatuten, da aittamak esan deuste, neuretzat izango dala dauken guztia, ilten direanean.

—Eladiren guramena jakin bear dogu orain.

—Eladiri egin deustat berba, ta erantzun deust ezkonduko dala, zeuen guramena bada. Nire aittamak-be atsegiñez nai dabe Eladigaz ezkondu neitteen, da abiamenak egin da ezkondu bear dogu alik ariñen.

—Ondo dago.

Abiamenak eta elizako arazoak egin da gero ezkondu zirean: tanboliñak urten eban kalera, ta egunoko jantzarazorik zoliena egon zan errian. Josetxok elizatik etxera etorrela, jaurti ebazan kalietan bosteun erreal laukotan: arratsaldean, enparantzako jantzarazoan ipiñi ebazan naiebanak naieban-beste jan da edan egitteko ardao ta ogi. Ortik deadar, emetik barre ta bestetik zantzoz, atso-agura guztiak bere, guztiz ondo olga edo jolastu zirean gaubeko amarrak arte; gane-

ra Eladiren etxean egin ebezan ezteguak aide guztiakaz.

Lurbira onetan, gauza guztiak dauke atzena, ta egittu zan noizbait Josetxok eta Eladik ainbeste urtetan euken gogoia. Bero-bero euken beti umetan alkarregana artu eben maittetasuna: izan ebezan atzerapide ta naibage gogorak, ainbat beroago jarriten ebezan euren biotz zintzotak. Batun zirean atzenean arek bioztxo laztan biak, Jaungoikoak nai eban arte, ta Bera izan deiela beti lagun.

Egun batzuk igaro zireanean, gau izarratu eder baten, Josetxoren lagun batzuk, bere etxe-aurrean, kanta edo abesau ebezan urrengo doazan koplak:

Itxasketako bizibidean,
Itxaski errimietan,
Estualdirik-estualdira,
Josetxo itxasoetan,
Biotzikara minberatuaz,
Eriotzea berbertan,
Sarri-sarritan aurkittu oi zan,
Olako gertaeretan.

Errekatxoak dirudiela,
Biotza miñez eukiak,
Amaika negar erion dabe,
Eladi zure begiak!
Eliz-bidea artzen zenduan,
Zeuganatuten Doneak,
Eskariakaz ibittuteko,
Zeure naibage guztiak.

Kastor da *Polux*, izar bikotxak,
Dabiltzas beti batera,
Zuek biok-be, orain zoaze,
Aren izarren antzera.
Ezkonduriko kutun-kutunak,
Alkarregaz bizittera,
Atsekabeak egin dozuez,
Aldatu zorionera.

Zeinbat arrisku, zeinbat mingarri,
Josetxok alde batetik!
Zeinbat naibage ta atsekabe,
Eladik beste aldetik!
Atzenerako sendagarria,
Artu dozue zerutik,
Onbidetsuen atsegin-sari,
Jaungoikoaren eskutik.

XXI

ZELAN JAKIN ZAN JOSETXOREN JATORRIA

Irakurleak gomuta izango dau, zelan Josetxo agertu zan Ondartzara *jitano* batzukaz, ogetabi illebete inguruko mutikotxoa zanean. Izatez zan naparra, Etxauri eritxon erri batekoa, bikotxa bere arreba bategaz, da biak guztiz alkarren antzekoak, biak euken eskumako belarpean orañen andi samar bat, eta esan dan lez, zirean alkarren antzezkiak. Aitta zan gizon eder bat, *Komandante* esaten jakan agipidedun gudularia, gaur ara ta biar bestera, erregeren menpean ebillena. Ama zan emakuma iruder, argaltxo, elizale, onbidetsua, ta ezeukezan umetxo bikotx biok baño.

Ondartzara joan zirean *jitano* emakuma bietarik batek, ostu eban Josetxo Etxaurin, da irakurleak badaki gero zelan geratu zan Ondartzan, Txomin-txiki ta emaztearen semetzat.

Mutikoau ostu orduko, illebi lenago, joan zan bere aitta Manilara, an españarrak erebillen

gudura: amak naibagez beterik egin ebazan ale-
giñak Josetxo billatuten alde guztietatik, baña
ezin izaeban idoro. Aittak, arik bosgarren urtean
artu eban *Koronel* esaten eutsen agipidea: amai-
ttu zan gudua, ta urtebete garrean itxi eutsan
gudulari izateari, ta geratu zan illaroko sari onaz,
da diru apur bat esku-artearen ebalua.

Manilan egon zan arte, usmau eban, gauza
batzuen salerosiaz, irabazi leitekeala polito
dirua, ta asi zan salerosietan, eukan diruaz. Oge-
tabi urtetan egon zan Manilan, da etxeratu zan
erdi makalik, baña diru askogaz: etxean, urtebe-
tean jarri zan gizon ederra.

Josetxoren aittari eritxon Erromulo, amari
Anatole ta arrebeari Jule: zorionean, ezeren bear
izanik ezeukela bizi izan zirean, Erromulo etxera-
tu zan ezkerre, baña atsegiñak gitxitan izaten
dira osoak, eta arek-be euken biotzetik aldendu-
ten etzan mingarri bat. Anatoleri sarri jatorkan
gomutara bere Josetxo laztana, ta sarri jausten
jakazan negar malkoak, gogartetzen egoanean,
nun da zelan ete egoan, bizi ete zan ala il ete
zan, euren biotzeko seme kutuntxoak.

Erromulok esaten eutsan emazteari:

—Ogetazortzi urte igaro dira Josetxo ostu ebenik ona; agertuteko izan balitz, oraingo agertuko zan. Ezeizu artu mingarri geiago bera gomuta izanaz; egin eskariak bere alde, ta artu eroapena; olako gauza asko igaroten da Lurbira onetan, da siñistu daigun ondo iltzala ta Jaungoikoagaz dagoala.

—Ori olan da, Erromulo, baña nik ezin aztu neure seme kutuntxoak: sarri-sarri gomuta izaten dot, zer egin ete eben lapurrak aregaz neure biotzeko ataltxoagaz. Josetxoren barri onakaz izango gintzakez oso zorionekoak: ogetazortzi urtetan nago egunaro Jaungoikoari eskariak egitten, erazagutu daizkun Josetxoren albistaren bat.

Egun batzuk igaro zireanean eldu zan euren etxera *monja*-antzera jantzita egoan emakuma bat: jarri zan belauniko Erromulo ta emaztearen aurrean, da esaeutsen:

—Ni naz *jitana* bat, ara ta ona, erririk-erri, emen lapurretan da bestean santarkeri asko egitten aspertu nintzana: sartu nintzan neskame *monja-etxe* batera, ta urte bi garrenean biurtu nintzan Jaungoikoagana damututa ainbeste

gauza txar egiña. Neu izan nintzan zuen mutiko eder bat ostu ebana.

Amat.—Ai zorigeiztokoa, ezteutsu Jaungoikoa parkatuko lapurreta ori! Nun itxi zenduan neure semetxo maittea?

Git.—Igaro zan guztia esatera noa. Umetxo bardin bi egozan bakarrik burditxo baten, etxe onen ostean, da emendik basorutz niñoiara, artuta eroan neban bietarik bat. orduan jitanoakaz nenbillen erririk-erri, da geugaz asto-ganean erabilli genduan mutikoa ille bittan, beti negarrez da deadarrez.

Amat.—Ai neure laztantxoa!

Git.—Bai; beti negarrez, da atzenean itxi genduan Mundaka deritxon Bizkaiko erri batetik itxasladerutz, ordulaurengo bidean dagoan baso-etxe baten. Mutikoak besartetu eban etxe orretako ugazabandrea, ta ezegaittik ezin izan genduan jaregin beragandik: berak eta senarrak esaten euskuen itxi daigula bertan euren ardura-pean, da eurakaz itxi genduan amar ogerleko ta amar egaztiren orde: arrezkero eztakit mutiko aren barririk, baña etxe atan jakingo dozuez bere barriak. Orain, autortu ezkerro neure txar-

egiña, damu dodan lez biotz-biotzetik egin neban deungekeria, apaltasun andiaz eskatuten deusuet zeuen parkamena.

Errom.—Aspaldion eztoigu euki gaurako atsegiñik: a seme laztana galdutzat euki dogu, baña orain, zure edestiaz, dakigu bizkaitar artean itxi zenduena, ta bear bada idoroko dogu: poz-pozik gagoz bizkaitarrakaz geratu zalako, geulako euskaldunak eta gizabide onekoak direanakaz. Andiak izan dira guri ogetazortzi urtetan emon deuskuzuzan naibageak mutikoa ostuaz, da ezteutsugu parkatuten zeure arrigarrizko deungekeria mutilla agertu arte. Etorri zaitte onik illebetera.

Josetxo ezkondu zanik seigarren illean, eldu zirean Mundakako ostatura Josetxoren aitta legezkoa ta arrebea; aittak eroan eban beragaz alaba au Josetxo ezagututeko usteaz, umetan, len esan dogun lez, zirealako alkarren antzezkiak, eta ganera biak euken oraiñena eskumako belarpean. Zerbait atsedendu zireanean, gizon onek ittandu eutsan etxekandreari:

—Gomuta dozu, zelan orain ogetazortzi urte, *jitano* batzuk itxi eben mutiko bat emendik urreko baso-etxe baten?

—Bai, gomuta dot; Josetxo Ondartzako da ori; Buenos Airesen diru asko irabazita etorri zan, da orain sei illebete inguru ezkondu zan bertoko neskatilla aberats, umetatik maitte izan eban bategaz. Gaur Josetxo inguruetako aberatsena da : neskamea biraldukot, nai badozu esatera, zelan gizon batek ikusi nai daben, da etorri daitteala.

—Eskerrik asko, biralduizu.

Josetxok uste eban, urriñetako ezagunen bat izango zala, ta joan zan ostatura.

Gizon da emakuma biakana aurkeztu, ta emakuma aren arpegia ikusi ebanean, arriturik lotu zan, da bera legez aitta ta arrebea-be Josetxoren arpegia ikusi ebanean, belarpeko orañenaz. Aittak, biotzikara errimeaz besartetu eban sendo ta emoeutsazan mozu atsegintsuak; urrengo Josetxok besartetu eban bere arrebea, ta emoeutsezan alkarri pozgarrizko mozuak. Pozen-pozaz irurak negarrez egozala, aittak esaeutsan Josetxori:

—Ezagututen gozuz?

—Bai, neure bizi guztian zeuekaz bizi izan banitz legez. Zu izango zara nire aitta legezkoa ta au arrebea: onen arpegia ikusi dodanean, neurea ikusi dot, eta arriturik lotu naz, neure irudimenera jatortala, aitta ta arrebea izango zariela.

—Bai, alan da, Josetxo; ori da zeugaz batera jaioriko arreba bikotxa, ta umetan-be alkarren antzezkiak izan ziñien biok, zeuen belarpeko iraiñen orregaz.

—Neure aitta ta arreba laztanak, zein zorioneko eguna! Zelan idoro nozue ogetazortzigarren urtean? Zelan gertau da mirari au?

Orduan aittak erazagutu eutsan jitanek autortu eban edesti guztia. Josetxok uste eban Jaungoikoa ebillela bittartez, bere atsekabe guztietan ibilli oi zan lez, da esaeutsan:

—Ainbeste urtetan ibilli naz, gogoan beti dodala, nortzuk ete direan, da nun ete dagozan neure aittama legezko maitteak, nundik asi ezta-kidala eurak billatutera, ta ona emen berton, uste baga argitasun guztia! Au da atsegiña.

Negarrez egozan irurak pozen-pozaz, da aittak erantzun eban:

—Atsegiña geurea da, Josetxo! Amatxo zureak jakiten dabenean topa zaittuguzala, zerua ikusiko dau begien aurrean!: Estu egongo da gure barriak jakin arte, ta oraintxe iratzi ta biraldu bear deusat irazki bat.

—Bai, aita, egizu irazkia, ta neuk-be, zeure urrengo, bertan irazkian iratziko dot zerbait.

Erromulok aida-baten iratzi eban irazkia ziño-ala:

Anatole Zubizuriko
Naparroa

Etxauri

Neure emazte maittea: Mundakan gagoz Josetxo geure seme laztanaz; morrosko galanta ta aberatsa da; emeko emakuma aberats onbidetsu bategaz ezkondu zan oraintsu: lenago lez, bere belarpeko orañenaz Juleren antzezkiak da arpegian. Biotzikara errimeaz, sendo besartetu dogu alkar, da zu ikusteko gogo andia dauko: irurok gagoz negarrez

pozen-pozaz, da datorren aste erdirutz
ikusiko zaituguz Josetxok, emazteak eta
guztiok.

Maitte zaittu beti zeure senar esangi-
ñak

Erromulo Gastañaldeko

Neure amatxo maittea: laster besarte-
tuko zaittut! Bizi guztian ezagutu ezto-
lako atsegiña izango da niretzat, ikusten
zaitudan egunekoa! Datorren asterarte.

Laztan zaittu beti zeure

Josetxok.

Onek gertaerok ostatuan igaroten zireanik
ezekien Eladik, bere aittamak ez Ondartzako
Josetxoren aittamatzakoak. Irazkia amaittu ebe-
nean, joan zirean Eladi ta bere aittamakana: an
jazo zan beste uste-bako agerraldia! Arriturik
lotu zirean Eladi ta gurasoak jakin ebenean Jose-
txoren aitta ta arreba legezkoak zireala. Arritua-
go oraindiño, ikusi ebenean Jule ta Josetxoren
arpegiak alkarren antzezkiak zireala, euren ora-

ñen da guzti. Eladi sendo besartetu eben Erromulok eta alabeak.

Orduan Josetxok gomuta izaeban, zelan Masimak antxiñatxo ebazan buru-austeak bere jatorriaz; gomuta izaeban esaten ebana, jatorri illunekoa zala ta beste berba asko: orregaittik, destañez irribarreka esaeutsan:

—Ama Masima, noizbait antxiñatxo ibilten ziñean buru-austen nire jatorria illuna zala, a zala, ori zala ta bestea zala. Orain, ona emen argittuta a illuntasuna, ona emen nire aitta ta arreba legezkoak, eta urrengo astean, Jaungoikoak gura badau, ikusikogu neure amatxo lazta-na.

—Euskalduna ziñean Josetxo, ta eneban iñoiz euki zure jatorrien bilddurrik.

Ordubetea egon zirean autuetan, da gero joan zirean Ondartzara, Josetxo, aitta, arrebea ta emaztea, ango gurasotzakoai agerraldi bat egi-ttera. Josetxok, bidean joazala esaeutsan aittari, zelan gurasorik onenak-be, ezin artu leiela seme bat ardura zintzoagoakaz, bere Txomin-txiki ta emazteak artu eben baño obeto gauza guztie-

tan: bere aittama maitte-maitteak izan direala beti. Erromulok erantzun eutsan Josetxori:

—Jaungoikoak leku onean itxi zinduzan.

Ondartzan guztiak batun zireanean, Erromulok besartetu eban Txomin, da Julek Juana Mari; zurbildurik lotu zirean Ondartzako senar-emazteak, Juleri ikusi eutsenean bere arpegia Josetxoren antz-antzekoa, orañena belarpean ebala. Ordu bi egin ebezan alkarregaz, batzuk eta besteak euren edestiak ageritten; da Erromulo ta Jule arriturik egozan, Josetxok, amabi urte ebanik aurrerantzean igaro eban arrisku ta nai-bageakaz, itxaso ta atzerrieta. Onetan batzar guztietan, Eladitxo sarri besartetuten eban Jule, poz-pozik, Josetxoren arpegia berbera eukalako.

Eladiren etxera joan zirean lo egittera: Ermoken da Masima, Eladiren aittamak, milla bidar damuturik egozan, alabeari emoeutsezan atsekabeak emoeutsezalako, ta egunerik egunera ainbat laztanago ebezan euren alabea ta Josetxo.

Biaramonean Josetxoren aitta Erromulori otu jakan, Ondartza etxaguntzea erosi egin bear ebala, Txomin da emazteari atsegin-sari emote-

ko. Etxagunak nai eban saldu; izentau ebezan auzi onetan adittuten eben gizon bi saneurria zeinbat izango zan erabagitteko. Amarmilla ogerlekoan erabagi eben etxaguntzearen balioa, etxe, solo, baso ta eukazan gauza guztiakaz. Etxaguna pozik egoan saneurri orretan salduteko; baitta Erromulo-be erosteko. Onek, Bilboko etxe baten eukan dirua, ta biaramonean joan zirean Bilbora, etxaguna, Erromulo ta Josetxo: aldatu ebezan paperak edo ingiak Txomiñen ize-nera; Erromulok ordainddu ebazan amarmilla ogerlekoak, eta bigarren egunean etxeratu zirean.

Joan zirean Ondartzara, Josetxo, emaztea, aitta ta arrebea, ta Erromulok emoeutsazan Txomiñi etxaguntzearen jaube egitten eben paperak, esaten eutsala.

—Artu Txomin onek paperok; eurokaz zarie emaztea ta zeu etxaguntza onen jaubeak: au da emoten deutsuedan atsegin-saria, Josetxo zeuen seme bat lez beti artu dozuelako.

Negar malkoak erioezan pozen-pozaz Txomin da emazteari; baitta Josetxo ta Eladiri-be, ta Txomiñek erantzun eutsan Romulori:

—Eskerrik asko Erromulo; guk merezi izan dogun baño asko geiago emon deuskuzu; emen eukiko dau Josetxok etxaguntza au, gu ilten gareanean; guk artu badogu beti seme bat legez, ondo ordaindu dittu guk egin deutsaguzan mesedeak, beronek-be aittamak lez artu gaittualako. Nire emaztearen soñua beti izan da, Jaungoikoak biraldu euzkula mutil au, geure zorionerako, ta ondo igarri eban; ondo zorionean jarri gara.

Guztiak egozan negarrez, pozgarrizko biotzikareaz.

Amar egunetan egon zirean Mundakan Erromulo ta alabea, ta luzaroago egongo zirean, baño uste izan eben, estu ta artega egongo zala Anatole Etxaurin eurak joan arte, ta orregaittik artu eben joateko burubidea. Ederretxi jaken Mundaka bere itxaso, ondartzta, itxasbazter, itxasleor ta ikusbide ederrakaz.

Erromulok nai eban ikusi Gernikako Aritxa etxerutz joanean, da zaldi-ganeko kartoletan joan zirean, Erromulo ta alabea zaldi bategaz, da Josetxo ta emaztea beste bategaz; Txomin-txiki ta emazteak-be lagundu eutsen Gernikararte.

Ikusi Aritx ederra, bazkaldu, abesau edo kanta Aritxaren kantak, agur egin alkarri urrengorarte, ta aldendu zirean alkarregandik: Txomin da emazteak jarraitu eben Mundakarutz da besteak Naparroarutz, Etxauri eritxon errira.

Bigarren egunean eldu zirean Etxaurira; Jose-txo ta emaztea sartu zirean etxera Erromulo ta Jule baño lenago, ikustearren amak ezagutuko eban bere semea. Aurkeztu zan Josetxo amaga-na, ta onek ikusi ebaneko gizaseme aren arpe-gia, aida baten ezagutu eban, da sendo besarte-turik esaeutsan:

—Nun egon az, neure seme laztana, igaro direan ogetazortzi urtetan? Zeinbat gau igaro yoadaz loak artu eziñik, ire gomuta itzalakaz! Zeinbat eskari egin yeutzadaz ainbeste urtetan Jaungoikoari ta bere «Ama Dontzoa»ri, agertu eittean eure aittamakana! Ona emen, agertu az noizbait gurasoaren zorionerako.

Negar gozatsua egitten eban Josetxoren amak onek berbok esaten egoanean. Erromulo ta alabea eldu zireanean, oraindiño besarteturik eukan Josetxo amak, ezin itxita: mozu asko emo-eutsezan alkarri, ta negarrez atsegin andiaz ego-

zan biak eta Eladitxo: urrenge Eladik besartetu eban Anatole, ta jaeben alkar mozuka.

Zein laurka biotzikaratsua! Zein atsegiña alakar ikustea ta besartetutea, ogetazortzi urtetan alkarren barri jakin eztaben ama-semeak! Zein gozagarria, galduzala uste izan eben seme biotzekoa agertutea! Anatolek eta senarrak ezagutu eben zer zan atsegiña euren seme Josetxo ikusi ebenean: aldendu zan Josetxoren urrundaegaitik etxea illunduten eban estalkia, ta orain argitasuna ta gogo-argia alde guztietatik ikusten zan etxe atan. Agoa zabalik egoten zan Anatole, bere semeak esaten ebazan gertaerak entzuten, ain zirean asko ta arrigarrizkoak Lurbira onetan igaro ebazan atsegin da atsekabeak. Eladitxo-beerazagututen ebazan antxiñatxo igaro ebazan naibageak Josetxo maitte izan ebalako; baña beti jarten ebazan gizabide onean bere aittamak, esanaz, ondo usteaz egin ebezala euren gogorkeriak.

Illebete garrenean, aginddu jakan lez, agertu zan *jitanea*, *monjak* erabili oi daben antzeko jantziaz: eroan eben eurak egozan gelara, ta Josetxok ittandu eutsan:

—Ezagututen nozu?

—Ez, jauna.

—Au belarpean daukadan oraiñenau-be, eztozu ezagututen?

—Ai... bai, bai, bai-barriz! Gomuta dot zelan arek mutikoak eukan olakoxe orañen bat! Zorionekoa izan zaittezala.

Onek berbok esan ebazanean, jarri zan belauniko Josetxoren aurrean, da esauetsan oni:

—Zeure aittamari lez, parkezke naiagotsu ostu ta eroan zendudazalako, ta nigaittik naibage andiak luzaroan euki dozuezalako.

—Zutundu zaitte, emakuma biurtua —esaeutsan Josetxok bere biotz samurragaz—; len arri-garrizko deungekeria egin bazindoan, orain *pekatari* edo obenduna zareala autortuaz, da mutikoa nun itxi zenduan argituaz, irabazi dozu gure parkamena: Jaungoikoak-be parkatu daizula. Ogetazortzi urtetan egon dira nire aittamak naibagepean, beti gomuta izan ebela zer jazo ete zan euren semeagaz. Ni oster, oraiñarte guztian egon naz buru-austen nortzuk ete direan da nun ete dagozan nire guraso legezkoak.

—Siñistuten dot, jauna; parkeske nago.

—Orain, autortu dozunean nun itxi ninduzun, billatu ta idoro nabe, ta ona emen batera alkarregaz guraso ta seme. Egittade on bat egin dozu, ta emoten deutsudaz onek berrogetamar dukatok atsegin-sari.

—Eskerrik asko, jauna; nik eztodaz merezi onek diruok! ni nentorren parkamena billatzera, neure pekatuak garbitzeko, eriotzako ordua etorri-orduko.

Parkatu eutsen, ta juan zan pozik.

Illebetean egon zirean Etxaurin Josetxo ta emaztea, gurasoaren eztizko leunketakaz asper-tu eziñik, ta guztiak geratu zirean gogotsu negarrez aldendu zireanean. Aurrerantzean, urtean bein joango zirean Etxaurikoak Mundakara illebetean egurastutera, ta Josetxo ta emaztea Etxaurira, beste illebetean egotera.

Etxaurikoak lotu zirean poz-pezik, guztiz zorionean: Ondartzakoak zoraturik euren etxaguntza ta diruakaz: Josetxo, aittamak Ondartzan da Etxaurin ebazala, guztiz pozik bere biotzeko Eladitxogaz: au, bere senarra legez, da onen guraso Ermoken da Masima, Jaungoikoari parkamena eskatuten, damututa euren alaba onbide-tsuai, andikeriakaittik, ainbeste nekaltasun da

atsekabe emoeutselako, ta Josetxori urte asko-
tan apalckeriaz begiratu eutselako.

Josetxok legez bizibidean,
Bear genduke jarraitu;
Txomin-txikik lez etxealdean,
Illuntasunak argittu;
Juana Marik lez ardurapean,
Bazterrak ondo garbittu;
Txomin lez, lege onean,
Maittetasunak egittu;
Onbiderako geure lanean
Ez iñoz bere gogaittu.

Andikeriak ondamengarri,
Izaten dira etxean,
Gorrotua ta deungetasunak,
Osasunaren kaltean.
Egipideko arazotxoak,
Egiñik bake-bakean,
Apaltasunaz jarraitzen bogu,
Errukiorren bidean,
Zerutarrak lez, biziko gara,
Guztizko zorionean.

Amai